

ლევან ბრეგვაძე

მოგზაურობა
„კაუკაზიში პოსტის“
ფურცლებზე

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი

ნაშრომში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი თბილისში 1906-1914 წლებში გამომავალი გერმანული გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“. უმთავრესი ყურადღება ექცევა კავკასიური თემატიკის შემცველი მასალების ანალიზს.

ნიგნი გამოადგებათ კავკასიოლოგებს, გერმანულ-ქართული/კავკასიური ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობების მკვლევართ, ჟურნალისტებს, ლიტერატურათმცოდნეებს, თარგმანის თეორეტიკოსებს, ლინგვისტებს, ისტორიკოსებს. მას ინტერესით წაიკითხავენ აგრეთვე ყველა, ვისაც თავგადასავალი იზიდავს, – ადამიანების, ტექსტების, სიტყვების თავგადასავალი.

რედაქტორი ნოდარ ტაბიძე

წი ნ ა თ ქ მ ა

მასალები „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ მე-20 საუკუნის 70-იან წლებამდე მწირი იყო. 1947 წელს გამოცემულ გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიაში“ მისი დაარსების თარიღიც კი არასწორად არის მითითებული (1909 წელი 1906 წლის ნაცვლად). იქვე ვკითხულობთ: „რამდენი ნომერი გამოვიდა 1909-1917 წლებში – გამოურკვეველია. ბიბლიოთეკებში არ მოიპოვება“ (ბაქრაძე 1947: 206).

„კაუკაზიშე პოსტს“ იხსენიებს ლევან ასათიანი მის დამაარსებელსა და პირველ რედაქტორზე, არტურ ლაისტზე, საუბრისას იაკობ მანსვეტაშვილის მოგონებების შენიშვნებში (მანსვეტაშვილი 1936: 268-269). ასევე გაკვრით ეხება მას შოთა რევიშვილი (რევიშვილი 1969: 37).

„კაუკაზიშე პოსტის“ 1918 წლის 39-ე ნომერში დასტამბულ წერილს იმონმებს აკად. პაატა გუგუშვილი 1946 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში“ (გუგუშვილი 1946: 212).

1969 წელს თბილისის უცხო ენათა ინსტიტუტის შრომების მე-10 ტომში დაიბეჭდა რ. დოლიძის გამოკვლევა „რამდენიმე შენიშვნა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეტყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ“. გერმანელ კოლონისტთა მეტყველების დახასიათებისას მკვლევარი „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული მასალების მონაცემებსაც იყენებს (დოლიძე 1969: 111-119).

1974 წელს გამომცემლობა „მეცნიერებამ“ დასტამბა გურამ მანჯგალაძის წიგნი „გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში“, რომელშიც „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებაც არის საუბარი (მანჯგალაძე 1974: 120-121).

1978 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ მე-6 ტომში დაიბეჭდა ვლადიმერ ყავლაშვილის წერილი „გაზეთ „Kaukasische Post“-ის უცნობი ნომერი“ (ყავლაშვილი 1978: 243-246).

1981 წელს „მაცნეს“ (ენისა და ლიტერატურის სერია) მე-4 ნომერში გამოქვეყნდა ვენერა კავთიაშვილის ნაშრომი „ქართული ლიტერატურული თემატიკა ჟურნალ „Kaukasische Post“-ის ფურცლებზე“ (კავთიაშვილი 1981: 171-177).

„კაუკაზიშე პოსტის“ არსებობის შესახებ 1969 წელს, სტუდენტობისას, შევიტყვე ბატონ ნოდარ ტაბიძისაგან, მანვე შემაგულიანა გავცნობოდი თბილისში გამომავალ ამ გერმანულენოვან გაზეთს. თბილისის წიგნსაცავებში „კაუკაზიშე პოსტის“ სრული კომპლექტი არ აღმოჩნდა და ბატონი ნოდარისავე რჩევით ლენინგრადს გავემგზავრე, სადაც სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში მივაკვლიე კავკასიელ გერმანელთა პერიოდულ ორგანოს, მიკროფილმები დავამზადებინე და თბილისში ჩამოვიტანე.

იმ დროს, როცა ჩვენ ამ გაზეთის შესწავლას მივყავით ხელი, „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ საგაზეთო წერილიც კი არ მოიპოვებოდა.

1971 წელს გაზეთ „თბილისის უნივერსიტეტის“ 21 მაისის ნომერში გამოვაქვეყნეთ „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველი მიმოხილვა სათაურით „გერმანული გაზეთი თბილისში“ (ბრეგაძე 1971: 3). სადიპლომო ნაშრომიც, პროფ. ნოდარ ტაბიძის ხელმძღვანელობით, ამ თემაზე დავწერეთ (დიპლომის დაცვა 1971 წლის ზაფხულში შედგა).

1974 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ მე-3 ტომში დაიბეჭდა „კაუკაზიშე პოსტისადმი“ მიძღვნილი ჩვენი ნაშრომი სათაურით „არტურ ლაისტის

ჟურნალისტური მოღვაწეობიდან“ (ბრეგაძე 1974: 156-165).

1975 წელს ალმანახ „კრიტიკაში“ გამოვაქვეყნეთ სტატია „არტურ ლაისტის გაზეთი და საქართველო“ (ბრეგაძე 1975: 175-181), რომლის გავრცობილი ვარიანტი შესულია აგრეთვე ლიტერატურული წერილების ჩვენს კრებულში (ბრეგაძე 1982: 136-153).

1991 წელს გამოვიდა კრებული „საქართველო და ევროპის ქვეყნები“. მასში შეტანილია მამუკა შოშიაშვილის სტატია „თბილისის გერმანული გაზეთი – „კავკაზიშე“ (? – ლ. ბ.) პოსტ“ (1906-1921)“, რომელშიც მოყვანილია მწირი და არაზუსტი ცნობები „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ. ავტორი გვაუწყებს: „რაც შეეხება გაზეთს „კავკაზიშე პოსტ“, საგანგებო გამოკვლევა ამ გაზეთზე არ მოგვეპოვება, თუმცა მის შესახებ აღნიშნულია რამდენიმე ნაშრომში“ (შოშიაშვილი 1991: 44). აქ სქოლიოს ნიშანია, ხოლო სქოლიოში მხოლოდ გ. მანჯგალაძის ზემოთ დასახელებული ნაშრომია მოხსენიებული. შემდეგ: „...მონოგრაფიულად უნდა იქნას შესწავლილი „კავკაზიშე პოსტ“ და მისი ადგილი საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში. ჩემი სტატია დასაწყისია ამ საქმისა“ (შოშიაშვილი 1991: 44. ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

ეს განცხადება უცნაურად ჟღერს; არც ჭეშმარიტებასა და არც მეცნიერულ კეთილსინდისიერებასთან მას არაფერი აქვს საერთო.

* * *

წინამდებარე წიგნის წამკითხველს ნათელი წარმოდგენა უნდა შეექმნას გაზეთის სახეზე, მის მიზნებსა და ამოცანებზე. მაგრამ ჩვენი ინტერესის უმთავრეს საგანს „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე კავკასიის, მეტადრე საქართველოს, შესახებ გამოქვეყნებული მასალები წარმოადგენს. როგორ აისახა კავკასიელ გერმანელ კოლონისტთა პერიოდულ ორგანოში ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება, საქართველოს კულტურა და ისტორია, კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა? რა ჟანრებს,

რა ჟურნალისტურ ფორმებს მიმართავდა საამისოდ გაზეთის რედაქცია? როგორია ქართული თემატიკისადმი მიძღვნილი პუბლიკაციების ლიტერატურული და მეცნიერული დონე? ვინ არიან მათი ავტორები? რამდენად იჩინა თავი „კაუკაზიშე პოსტში“ იმდროინდელმა პროგრესულ-დემოკრატიულმა ტენდენციებმა? ამ კითხვებზე პასუხს წარმოადგენს ეს გამოკვლევა, რომელშიც პირველად არის გამოწვლილვით გაანალიზებული არტურ ლაისტის პუბლიცისტური და მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, აგრეთვე რამდენიმე სხვა ავტორის უაღრესად საყურადღებო კავკასიოლოგიური და ქართველოლოგიური ნაშრომები, რომლებიც დღემდე ჩვენი მკვლევარების ყურადღების მიღმა იყო დარჩენილი (კარლ ფონ ჰანის, ალექსანდერ ფუფაევის, ედუარდ იუონის, ვოლდემარ ფონ იუქსკიულის ქართულ-კავკასიურ თემატიკაზე შექმნილი მეცნიერული, მემუარული და მხატვრული თხზულებები).

ნაშრომის მიზანია აქამდე უცნობი მასალების მოხმობითა და გაანალიზებით გაამდიდროს მკითხველის წარმოდგენა გერმანულ-ქართული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობის ხასიათსა და თავისებურებებზე იმ დროისათვის, როცა ჩვენში გერმანული დასახლებები არსებობდა; გაარკვიოს კავკასიელ გერმანელთა გაზეთის მნიშვნელობა ქართული კულტურისთვის და განსაზღვროს „კაუკაზიშე პოსტის“ ადგილი საქართველოს მრავალფეროვან და მრავალენოვან პერიოდულ გამოცემათა შორის.

შენსავალი

მეცხრამეტე საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოს მრავალე-
როვან კავკასიას ერთი ხალხიც შეემატა: აქ დაამთავრა
შორსგამიზნული მოგზაურობა სამშობლოდან აყრილმა რამ-
დენიმე ათასმა გერმანელმა. საქართველოს ტერიტორიაზე
და მის მახლობლად გაჩნდა სოფლები უცნაური სახელებით:
მარიენფელდი, ალექსანდერსდორფი, პეტერსდორფი, ელი-
ზაბეტტალი, კატარინენფელდი, ანენფელდი, ჰელენენდორფი...

კავკასიაში გერმანული კოლონიების დაფუძნების ისტორია
ჩვენში ყველაზე ვრცლად და საფუძვლიანად აკად. პაატა გუ-
გუშვილს (გუგუშვილი 1946: 191-127; გუგუშვილი 1949: 470-
512) და გურამ მანჯგალაძეს (მანჯგალაძე 1974) აქვთ ნაკვლევი.
ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთ, ამ თვალსაზრისით საკვანძო, საკითხს
შევეხებით დასახელებულ და რამდენიმე სხვა ავტორის შრო-
მებზე დაყრდნობით.

კოლონისტების უდიდესი ნაწილი ვიურტემბერგის, ანუ
შვაბიის, მკვიდრი იყო. ამ ადამიანების მიერ თავიანთი სამშო-
ბლოს მიტოვება ღრმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და რე-
ლიგიურმა მიზეზებმა განაპირობა.

ნაპოლეონის ლაშქრობებმა გააღატაკა გერმანია და
მეტადრე ვიურტემბერგის სამეფო. ეკონომიკურმა სიდუხჭირემ,
როგორც პროფესორი კარლ კოხი წერს, „სულსაც თავისებური
მიმართულება მისცა“ (კოხი 1847: 137) და რელიგიური სექ-
ციების გააქტიურებას შეუწყო ხელი. ჯერ შედარებით უწყი-
ნარი „პიეტისტთა“ ჯგუფი გაძლიერდა, ხოლო შემდეგ – „სე-
პარეტისტებისა“, რომლებიც ვერც ეკლესიამ და ვერც საერო
ხელისუფლებამ ველარ იგუა.

მეფე ფრიდრიხ პირველმა (ვიურტემბერგელმა) მოლაპარაკება გამართა რუსეთის ხელმწიფე ალექსანდრე პირველთან და სთხოვა მას, იქნებ გამოეძებნა თავის იმპერიაში ადგილი ამ ახირებული ადამიანებისთვის, რომლებიც განუდგნენ „ოფიციალურ“ ეკლესიას და მრავალი არეულობის მიზეზნი იყვნენ. ალექსანდრე პირველი დათანხმდა. მან გადაწყვიტა, გაეგრძელებინა ეკატერინე მეორის პოლიტიკა, რომელიც რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის კუთვნილ მიწებზე გერმანელებს ასახლებდა.

ხელმწიფეთა ამ შეთანხმების განხორციელებას იმანაც შეუწყო ხელი, რომ ამ დროისთვის სექტანტებში იმძლავრა „ათასწლოვან სამეფოში“, პალესტინაში, დასახლების სურვილმა. კავკასიაში გადმოსახლება მათ ამ მიზანთან აახლოებდა.

რუსეთის მთავრობას კი თავისი გეგმები ჰქონდა: „...რუსეთს სურდა კავკასიის უდაბურ ადგილებში მოსახლეობა გაეჩინა; ამისათვის რუსეთის მთავრობა დაჰპირდა გერმანელებს, თქვენის გადმოსახლების ხარჯს მე ვკისრულობ და, თუ კავკასიაში დაბინავდებით (გერმანელებს უფრო შორს, აღმოსავლეთისაკენ სურდათ წასვლა), მიწებს, სამეურნეო იარაღს მოგცემთ და ორმოცდაათ წელიწადს ყოველგვარ გადასახადისაგან განგათავისუფლებთ“ (ბურჭულაძე 1911: 5).

1816 წლის სექტემბერში სექტანტები კავკასიისკენ გამოემშურნენ. რელიგიური გზებით შეპყრობილთ თან გამოჰყვა ბევრი არასექტანტიც, უბრალოდ, ავანტიურისტი და ბედის მაძიებელი. კავკასიაში გადმოსახლების მსურველთა რაოდენობა 7000 კაცს აღწევდა. „მათ გაიარეს რეგენსბურგი, ვენა, პრესბურგი, ბელგრადი და დაბანაკდნენ ოდესაში, სადაც უნდა დაეცადათ კავკასიაში დასასახლებელი ადგილების მიცემამდე. ოდესაში მათ დაერია სახადი, რამაც მთელი რაოდენობის თითქმის ნახევარი იმსხვერპლა“ (გუგუშვილი 1949: 470-471). გადარჩენილებმა გზა განაგრძეს და ხანგრძლივი და მძიმე მოგზაურობის შემდეგ მათი პირველი ჯგუფი 1817 წლის 20 სექტემბერს მოადგა თბილისს. „1819 წლის ბოლოსათვის

გერმანიიდან გადმოსახლებულებმა ქვეყნის ადმინისტრაციის დახმარებით სულ რვა კოლონია შექმნეს...“ (მანჯგალაძე 1974: 30), ექვსი თბილისის, ხოლო ორი განჯის მახლობლად, აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე. შემდეგ კიდევ შეიქმნა რამდენიმე ახალშენი.

ხელისუფლებისგან ხელშეწყობა არ აკლდათ: დაურიგდათ მიწები, გაენიათ ფულადი დახმარება, განთავისუფლდნენ ბეგარისაგან. ძნელი მგზავრობით, ეპიდემიებით, კარანტინებით, ცუდი კვებით გატანჯული ადამიანები ახალ გარემოს ეჩვეოდნენ და ნელ-ნელა იმართებოდნენ წელში. მაგრამ: „რამდენიმე წლის შემდეგ ეკონომიურად რამოდენიმედ მოლონიერებულ კოლონიებს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: სახელდობრ, 1826 წ. რუსეთ-ირანის ომის დროს აოხრებულ იქნა კოლონიები: ჰელენენდორფი, ანენფელდი და ეკატერინენფელდი. ირანელთა შემოსევით ისარგებლეს აგრეთვე ახალციხელ მოთარეშე თურქებმაც და შემოესიენ რა ამ კოლონიებს, მოკლეს 29 კაცი, ხოლო ტყვედ წაიყვანეს 142“ (გუგუშვილი 1949: 479).

ამ უბედურებას მერე ქოლერის ეპიდემიაც დაერთო და კოლონიებში დიდმა გაჭირვებამ დაისადგურა. ამან კვლავ გააღვივა რელიგიური ფანატიზმი, რამაც კულმინაციას 1843 წელს მიაღწია. სარწმუნოებრივ ნიადაგზე გერმანელ კოლონისტთა შორის განხეთქილებამ იჩინა თავი. უმეტესობა „ათასწლოვანი სამეფოსაკენ“ გზის განგრძობას მოითხოვდა.

მაშინ ხელისუფლებამ ურჩია მათ, ჯერ დელეგატები გაეზავნათ პალესტინაში იქაური საცხოვრებელი პირობების შესასწავლად. წარგზავნილნი 1843 წლის გვიან შემოდგომაზე იმედგაცრუებულნი დაბრუნდნენ უკან და განაცხადეს, პირადად ჩვენ არავითარი სურვილი აღარ გვაქვს პალესტინაში დასახლებისო (კოხი 1847: 161-164; გუგუშვილი 1949: 482-483).

ამის შემდეგ რელიგიური ვნებები და კავკასიიდან გამგზავრების სურვილი კოლონისტებს ნელ-ნელა დაუცხრათ.

ძირითადად სოფლის მეურნეობას, კერძოდ, მიწათმოქმედებას მისდევდნენ, უფრო მემინდვრეობასა და მევენახეობას, ქა-

ლაქში – ხელოსნობასაც. მათი გავრცელებულია კარტოფილის კულტურა ამიერკავკასიაში (მანჯგალაძე 1974: 74). („კაუკაზი-შე პოსტში“ ერთგან ვკითხულობთ, ოცდაათი, ორმოცი წლის წინ თბილისში კარტოფილი ისეთ ნუგბარად ითვლებოდა, რომ ფრანგულ საკონდიტროებში იყიდებოდაო. – 1906, №18, გვ. 11).

ჰქონდათ თავიანთი სასწავლებლები, რომელთაც ხელმძღვანელობას ამიერკავკასიის კოლონისტთა სინოდი უწევდა (მანჯგალაძე 1974: 116). „XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე სწავლება ამიერკავკასიის გერმანულ სკოლებში მხოლოდ და მხოლოდ გერმანულ ენაზე მიმდინარეობდა... სხვა ენებს ცალკე საგნის სახითაც კი არ გადიოდნენ“ (მანჯგალაძე 1974: 119). 70-იანი წლებიდან რუსულის სწავლებაც შემოუღიათ.

გერმანულ კოლონისტთა ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მრავალრიცხოვანი საზოგადოებრივ-რელიგიური და კულტურულ-სამეურნეო ორგანიზაციები: „თბილისის გერმანელთა საკრებულო“, „თბილისის ევანგელიკურ-ლუთერანული ეკლესიის სკოლასთან არსებული საქველმოქმედო საზოგადოება“, „თბილისის ქალთა ევანგელიკურ-ლუთერანული საქველმოქმედო საზოგადოება“ და სხვ. (მანჯგალაძე 1974: 128).

მეცხრამეტე საუკუნის 40-იან წლებში კავკასიაში გერმანელმა პროფესორმა კარლ კოხმა იმოგზაურა. იგი დიდი კმაყოფილებით იგონებს თანამემამულეებთან მშვენიერ ჰელენენდორფში (განჯის მახლობლად) გატარებულ დღეებს (კოხი 1847: 132-136). გერმანული სოფლები სწრაფად იზრდებოდა. კ. კოხი წერს, რომ თორმეტი წლის განმავლობაში – 1832-დან 1843 წლამდე – კავკასიელ გერმანელთა რიცხვი ერთი მეოთხედით გაიზარდაო. მის ხელთ არსებული მონაცემების თანახმად, კოლონისტთა რაოდენობა 1832 წელს 2022 სულს შეადგენდა, ხოლო 1843 წლისთვის 2563-მდე გაზრდილა (კოხი 1847: 167). მოსახლეობის 1897 წლის აღწერის მიხედვით, მათი რიცხვი 35 ათასს აღწევდა, ხოლო „კაუკაზიშე პოსტის“ 1909 წლის 52-ე ნომერში დაბეჭდილ და ახალი რედაქტორის მიერ ხელმოწერილ საპროგრამო წერილში

ვკითხულობთ, ამჟამად კავკასიაში გერმანულ ენაზე მეტყველი 40 ათასი კაცი ცხოვრობს.

1911 წელს გამოცემულ წიგნში „გერმანელთა ახალშენები ამიერკავკასიაში“, რომლის ავტორია გ. ბურჭულაძე, ვკითხულობთ: „მიზომილ მიწებზე გერმანელებმა გააშენეს ენახები, ბალები, გაიყვანეს სარწყავი არხები და მუდმივის მუყაითობით იმათი სოფლები ანუ ახალშენები ისეთი მდიდარი და მონყობილია, რომ კავკასიაში ერთი სოფელიც ვერ შეედრება“ (ბურჭულაძე 1911: 7).

1912 წლიდანვე დაიწყო გერმანელებმა მზადება კავკასიაში მათი კოლონიების დაარსებიდან 100 წლის აღსანიშნავად და 1919 წელს იზეიმეს კიდევაც ეს თარიღი (მანჯგალაძე 1974: 177), მაგრამ უკვე სრულიად შეცვლილ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებაში: 1914-1918 წლების მსოფლიო ომმა ძირფესვიანად შეცვალა ცხოვრება.

რუსეთში ბოლშევიკურმა რევოლუციამ გაიმარჯვა. საქართველომ მცირე ხნით დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მენშევიკურმა მთავრობამ ევროპაში დაიწყო მოკავშირის ძებნა.

ამ დროს ცოტას თუ ეეტყვებოდა მსოფლიო ომში გერმანიის გამარჯვება და ქართველმა მენშევიკებმაც მას მიაშურეს. გერმანიამ ითავა საქართველოს შეფობა. ჩვენში მცხოვრები თავიანთი თანამემამულეებისთვის საგანგებო პრივილეგიების მოთხოვნაც არ დავინწყებიათ: 1918 წლის 3 ოქტომბრისთვის ხელმოსანერად მზად ყოფილა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც, თუ საქართველოს მკვიდრი გერმანელები 1920 წლის 31 დეკემბრამდე გერმანიის ქვეშევრდომობას მიიღებდნენ, ისინი თავისუფლდებოდნენ საქართველოს ქვეშევრდომობისგან, თუნდაც სამუდამოდ საქართველოში დარჩენილიყვნენ საცხოვრებლად; უნდა დაბრუნებოდათ ომის დროს ჩამორთმეული ქონება და სხვ. გერმანიის მთავრობის შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებების გამო ამ ხელშეკრულების დადება ვეღარ მოხერხებულა (ავალიშვილი 1927: 104-105).

გერმანიის დამარცხების შემდეგ ქართველმა მენშევიკებმა პირი საფრანგეთისა და ინგლისისაკენ იბრუნეს.

ამჟამად კავკასიელ გერმანელთა შთამომავალნი ყაზახეთში ცხოვრობენ, სადაც ისინი საბჭოთა კავშირსა და ნაციისტურ გერმანიას შორის ომის დაწყების შემდეგ გადაასახლეს.

კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრების ყაიდა, მათი იმედები, ტანჯვა და სიხარული ძირითადად „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებსა შემორჩა. როცა გაზეთში გამოქვეყნებულ კორესპონდენციებს ვეცნობით, ადვილად წარმოვიდგენთ ამ ადამიანებს, ზვრებსა და ბალ-ბოსტნებში მოფუსფუსეთ, ვხედავთ, როგორ განიცდიან ამინდის ჭირვეულობას, როგორ ხარობენ უხვი მოსავლით, როგორ სწავლობენ შილერსა და გოეთეს სკოლაში, როგორ ზეიმებს აწყობენ, როგორ წარმოადგენენ სცენაზე „ვერაგობასა და სიყვარულს“, როგორ იყოფენ ჭირსა და ლხინს მეზობელ ხალხებთან.

რაც შეეხება მეზობელ ხალხებთან დამოკიდებულებას: გავრცელებულია აზრი, თითქოს გერმანელი კოლონისტები ერთობ კარჩაკეტილ ცხოვრებას ეწეოდნენ, გაურბოდნენ სხვა ეროვნების ადამიანებთან ურთიერთობას. 1946 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში“ აკად. პ. გუგუშვილი იმონებს 1881 წლის „კავკაზსკი კალენდარში“ დაბეჭდილ ცნობას, რომლის მიხედვით, „გერმანელი კოლონისტები ყოველთვის ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ სავსებით იზოლირებულად, აბორიგენტაგან განცალკევებული ცხოვრებით...“ (გუგუშვილი 1946: 211). ამ და კიდევ რამდენიმე ამის მსგავსი შინაარსის მასალაზე დაყრდნობით პ. გუგუშვილი წერს: „...საქართველოში კოლონისტები ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის გავლენით სწავლობდნენ რუსულ ენას და არა ქართულს და, ამდენადვე არ უახლოვდებოდნენ რა ადგილობრივ მკვიდრთ, ცხადია, მათ შორის კულტურულ-ეკონომიური ურთიერთობის გზები ამ მხრივაც დახშული იყო“ (გუგუშვილი 1946: 214).

რასაკვირველია, ენობრივი, სარწმუნოებრივი და კულტურის-მიერი ბარიერები ადვილი დასაძლევია როდია, მაგრამ იზოლაციონიზმისკენ სწრაფვის ბრალდება, რაც ხშირად გამოთქმულა აქაურ გერმანელ კოლონისტთა მისამართით, გადაჭარბებული ჩანს. ამ სტიერეოტიპული წარმოდგენის დასარღვევად იქნებ მარიენფელდიდან (სართიჭალიდან) მიღებული ეს კორესპონდენცია გამოდგეს, რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ 1914 წლის მე-19 ნომერშია დაბეჭდილი:

მარიენფელდში იქაური პედაგოგის რ. შმიდის საიუბილეო საღამო გაუმართავთ. კორესპონდენტი გვაუწყებს: „პედაგოგმა ბრიმ-ტიფლისმა თავისი კოლეგისა და მეგობრის დანვრილებითი ბიოგრაფია გააცნო დამსწრეთ... შემდეგ ერთი **ქართველი** სასულიერო პირი და რამდენიმე მასწავლებელი გამოვიდა სიტყვით, სიკეთე და ბედნიერება უსურვეს იუბილარს... ბოლოს საზოგადოება ფანჩატურში მიიწვიეს, სადაც უხვი სუფრა იყო გაშლილი. ყველას ძალიან ჩქარა გაეხსნა ენა, სიტყვა სიტყვას, სადღეგრძელო სადღეგრძელოს წაება უწყვეტლივ რუსულ და გერმანულ ენებზე. შიგადაშიგ მშვენიერი გალობაც ისმოდა. **ბატონი შმიდის ქართველი კოლეგები განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ თავიანთი ნაციონალური სიმღერების შესრულებით**“ (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

ვნახოთ აბორიგენი მოსახლეობისა და გერმანელ კოლონისტთა ურთიერთდამოკიდებულების ამსახველი ერთი პასაჟი არტურ ლაისტის თხზულებიდან, რომლის სათაურია „იოანეს კრიმერი“, ხოლო ქვესათაური ასე ჟღერს: „მოთხრობა კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრებაზე“. ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი, კოლონისტი ტრაუნი, თანასოფელელთან ერთად თბილისს მიემგზავრება: „გზად მათ დროდადრო ხალხი ხვდებოდა – მეზობელი ქართული სოფლების მცხოვრებნი. ტრაუნს ყველა თავაზიანი „გამარჯობით“ ესალმებოდა, ზოგი ჩერდებოდა კიდეც და საუბარს გაუბამდა ქართულად ან შვაბურად, ვინაიდან მას (ტრაუნს. – ლ. ბ.) ბევრი მეგობარი ჰყავდა და ვინც მას იცნობდა, გული მიუწევდა მისკენ“ („კაუკაზიშე პოსტი“, 1908, №19, გვ. 10).

არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ აქ აღწერილი ვითარება რეალობას არ შეესაბამებოდა.

(გერმანელთა და ქართველთა ურთიერთობის თვალსაზრისით საყურადღებო ჩანს აგრეთვე ქართული სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენება „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ ტექსტებში, რასაც ჩვენს ნაშრომში ცალკე თავი ეძღვნება – „ქართული სიტყვა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“).

ყურადღებას იქცევდა გერმანელ კოლონისტთა ორგანიზებულიობა და დისციპლინა. დავიმონმებ ერთ ციტატას მამაჩემის, გეოლოგ სოლომონ ბრეგადის, მოგონებებიდან, რომელშიც ის შთაბეჭდილებაა ასახული, რაც ბავშვობაში, 1933 წელს, ამიერკავკასიის გეოლოგიურ ტექნიკუმში სწავლისას მოუხდენია მასზე შამქორელ კოლონისტებთან შეხვედრას აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, კაზახის რაიონში: „ერთხელ ახალი გზის ტრასას ბეგარის მოსახდელად შამქორის გერმანული სოფლის მოსახლეობა მოადგა. ჩამოვიდნენ ორგანიზებულად, ცხენის ოთხთვა-ლა ურმებით. ყველა ურემზე მიკრული იყო ღვინის პატარა კასრი და სურსათ-სანოვაცე. გერმანელებმა თავიანთი ბეგარა სამ დღეში მოილიეს და ისევ მწყობრად გაუდგნენ გზას შინისაკენ“ (ბრეგაძე 2003: 72).

კავკასიელი გერმანელები დიდ ინტერესს იჩენდნენ თავიანთი კოლონიების ისტორიისადმი. გაზეთის პირველსავე ნომერში დაიწყო ბეჭდვა ვრცელი გამოკვლევისა „გერმანული კოლონიები ამიერკავკასიაში“ („Die deutschen Kolonien in Transkaukasien“), რომელიც A. F. ინიციალებით არის ხელმოწერილი (მისი ავტორი ალბათ რედაქციის წევრი ალექსანდერ ფუფაევია, რომელსაც ქვემოთ კიდევ შევხვდებით), ხოლო 1912 წლის მე-2 ნომრიდან გაზეთი აქვეყნებს კიდევ ერთ ვრცელ ნაშრომს ამავე თემაზე სათაურით „გერმანელების გამომგზავრება ამიერკავკასიისკენ“ („Einwanderung der Deutschen nach Transkaukasien“), რომელიც იმავე ავტორს უნდა ეკუთვნოდეს (ხელმოწერილია ასე: A. F.-Tiflis).

1907 წლის 47-ე ნომერში დაიბეჭდა არტურ ლაისტის ვრცელი ლექსი, რომლითაც იგი გაზეთის მკითხველებს „კაუკაზიშე პო-

სტის“ მიერ მოწყობილ ზეიმზე ეპატიუება და გერმანული კოლო-
ნიების ისტორიასაც შეახსენებს მათ. გთავაზობთ ორ ნაწყვეტს
ამ ლექსიდან (მეორე სტროფს მთლიანად და მეხუთე სტროფის
ბოლო ორ სტრიქონს):

Fast ein Jahrhundert ist seitdem entschwunden,
Da nach verhängnisvoller Wanderfahrt
Die ersten Deutschen hier ein Heim gefunden,
Wo fremd die Sonne, fremd der Menschen Art.
Sie alle ruhen längst in dieser Erde,
Fern von den Brüdern und dem Heimatherde.

.....

Von uns darf mehr das Land verlangen,
Das uns an seinen Schoß empfangen.

ქართული პნკარედი:

თითქმის ერთი საუკუნე გავიდა მას შემდეგ,
რაც საბედისწერო ხეტიალის მერე
პირველმა გერმანელებმა აქ დაიდეს ბინა,
უცხო მზის ქვეშ, უცხო ადამიანებს შორის.
ისინი დიდი ხანია ამ მიწაში განისვენებენ,
შორს თავიანთი ძმებისა და მშობლიური კერისაგან.

.....

ჩვენგან მეტის მოთხოვნის უფლება აქვს იმ ქვეყანას,
რომელმაც თავის უბეში შეგვიფარა.

შესავლად ეს ვიკმაროთ და ახლა გაზეთის მიზნებსა და ამო-
ცანებზე გადავიდეთ.

1. „კაუკაზიშე პოსტის“ მიზნები და ამოცანები

თბილისში გერმანულენოვანი პერიოდული ორგანოს დაარსება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში უცდიათ, მაგრამ ეს ჩანაფიქრი მაშინ ვერ განხორციელებულა (ტაბიძე 1968: 8). მხოლოდ 1906 წელს მიიღეს კავკასიელმა გერმანელებმა მშობლიურ ენაზე გაზეთი: 18 ივნისს (ახალი სტილით 1 ივლისს) გამოვიდა „კაუკაზიშე პოსტის“ („Kaukasische Post“ – „კავკასიის ფოსტა“) პირველი ნომერი (გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიაში“ „კაუკაზიშე პოსტის“ დაარსების თარიღად სამგზის მოხსენიებული 1909 წელი მცდარია. – ბაქრაძე 1947: 206). ეს საქართველოში დასავლეთევროპულ ენებზე გამოშვებული მესამე პერიოდული ორგანოა. მანამდე თბილისში ორი ფრანგულენოვანი ჟურნალი გამოდიოდა: „Revue Commerciale et Industrielle du Caucase“ („კავკასიის სავაჭრო და სამრეწველო ჟურნალი“, 1887 წ.) და „Le Caucase Illustré“ („ილუსტრირებული კავკასია“, 1889-1892; 1899-1902), ორივე ჟ. მურიეს მიერ დაარსებული (ამ ჟურნალების შესახებ იხილეთ: Ватова А. Б., О первых французских журналах в Грузии (ვატოვა 1971: 284-292) და ჩვენი გამოკვლევა „ფრანგული ჟურნალი თბილისში“ (ბრეგაძე 1982: 153-172).

„კაუკაზიშე პოსტის“ პირველ ნომერს ბოლო, მეთვრამეტე, გვერდზე ასე აწერია: პასუხისმგებელი რედაქტორი: არტურ ლაისტი (Arthur Leist), გამომცემელი: კურტ ფონ კუჩენბახი (Kurt von Kutzschenbach).

ა. ლაისტი ამ გაზეთს 1909 წლის 21 ივნისამდე ხელმძღვანელობდა. თუმცა 1906 წლის მეორე ნომრიდან დაწყებული 1908 წლის 13 იანვრის ნომრის ჩათვლით „კაუკაზიშე პოსტს“ მხოლოდ კ. კუჩენბახი აწერდა ხელს როგორც გამომცემელი და

რედაქტორი, მაგრამ ამავე ნომერში დაბეჭდილი სარედაქციო განცხადებიდან ვგებულობთ, რომ მთელი ამ დროის განმავლობაშიც ფაქტობრივი რედაქტორიცა და გამომცემელიც არტურ ლაისტი ყოფილა:

„სარედაქციო კომიტეტის წინადადებით, ამიერიდან „კაუკაზიშე პოსტს“ როგორც გამომცემელი და პასუხისმგებელი რედაქტორი ბატონი არტურ ლაისტი მოაწერს ხელს. ის არის „კაუკაზიშე პოსტის“ დამაარსებელი („...hat die „Kaukasische Post“ ins Leben gerufen“) და ამის გამო (რომ აღარაფერი ვთქვათ მის აქამომდე ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე) ყველაზე შესაფერისი პიროვნებაა ამ პოსტისათვის. თავის დროზე „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველ ნომერს მან მოაწერა კიდევაც ხელი როგორც პასუხისმგებელმა რედაქტორმა. ბატონი კურტ ფონ კუჩენბახი მხოლოდ ნომინალურად აწერდა ხელს როგორც გამომცემელი და პასუხისმგებელი რედაქტორი, რასაც მისი აქვე დაბეჭდილი განცხადებაც ადასტურებს“.

კ. კუჩენბახი აცხადებს, გაზეთის ოფიციალურ წარმომადგენლად სარედაქციო კომიტეტმა მე ალბათ იმიტომ ამირჩია, რომ ჩემი გვარი ყველაზე ცნობილი გერმანული გვარია კავკასიაში (კურტ ფონ კუჩენბახი მდიდარი მენარმე იყო – შვეიცარიული ყველის ქარხნების მფლობელი. – ლ. ბ.), მაგრამ, მე ვფიქრობ, რედაქტორ-გამომცემლად ჩემი გამოცხადება უარყოფითად მოქმედებს მატერიალურ მხარდაჭერაზე, რასაც ფინანსური სიძნელეების წინაშე მდგარი ჩვენი გაზეთი ძალიან საჭიროებს, ამიტომ გაზეთისვე სასიკეთოდ მე მას როგორც რედაქტორი და გამომცემელი ხელს აღარ მოვანერო.

ამრიგად, არტურ ლაისტი ფაქტობრივად სრულ სამ წელიწადს რედაქტორობდა „კაუკაზიშე პოსტს“ და არა წელიწადნახევარს, როგორც წერენ ხოლმე (მანსვეტაშვილი 1936: 268-269; რევიშვილი 1969: 37; ქსე 1983: 111). არტურ ლაისტის მიერ ხელმოწერილი ბოლო, 1909 წლის 21 ივნისის ნომრის (№ 52) გამოსვლის შემდეგ გაზეთის გამოცემა ორი თვით შეფერხებულა. 23 აგვისტოს გამოსულ ნომერს ხელს ალექსანდერ მოსლერი (Alexander Mosler) აწერს როგორც რედაქტორ-გამომცემელი.

ა. ლაისტის გადადგომა რედაქტორის პოსტიდან რედაქციაში გერმანული იმპერიალიზმის აგენტთა მომრავლებას უკავშირდება, რომლებიც ცდილობდნენ „კაუკაზიშე პოსტი“, ეს ერთადერთი გერმანულენოვანი გაზეთი ამიერკავკასიაში, თავიანთი მიზნებისთვის გამოეყენებინათ. არტურ ლაისტის განმარტებით, იგი „ველარ შეეგუა ამ გაზეთის თანამშრომლების შეხედულებებს და უარი განაცხადა მის რედაქტორობაზე“ (მანჯგალაძე 1974: 160-161), თუმცა თანამშრომლობას, როგორც ავტორი, კვლავაც განაგრძობდა, ოღონდ ისე ინტენსიურად – ველარ.

გაზეთის არსებობის პირველ ხანებში რედაქციის შემადგენლობა ასე გამოიყურებოდა:

ბარონი კურტ ფონ კუჩენბახი (პასუხისმგებელი რედაქტორი და გამომცემელი); არტურ ლაისტი; მასწავლებლები: ერიხ ბერნშტაინი, ალექსის ვალინგი, ფრ. შულცი; იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი ალექსანდერ ფუფაიევი (Fufajew); ლუდის ქარხნის მფლობელი ოტო მადერი (სალაროს უფროსი); კომერსანტი ბატონი ჰუგო ჰეერდე (კომერსანტ ბატონ ვარმბრუნის დახმარებით განაგებდა სამეურნეო ნაწილს) და ფროილაინ ვალტერი (მასწავლებელ კირხჰოფერთან ერთად კორექტურას უძღვებოდა).

ამას ვგებულობთ 1906 წლის მე-14 ნომერში პირველ გვერდზე გამოქვეყნებული წერილის სქოლიოდან. წერილის სათაურია „რედაქციისაგან“. რედაქცია გაზეთის გამოსაცემად საჭირო თანხისა და ხელისმომწერთა ნაკლებობას უჩივის, – სხვაგვარად კი ჩვენი გაზეთი, რომელიც ბატონ არტურ ლაისტის შეგულიანებითა და მეთაურობით ზემოთ დასახელებულმა უანგარო ენთუზიასტებმა კავკასიაში მცხოვრებ თანამემამულეთა საკეთილდღეოდ დააფუძნეს, არსებობას ველარ გააგრძელებსო.

შემდგომ რედაქტორები და რედაქციის შემადგენლობა რამდენჯერმე შეიცვალა.

„კაუკაზიშე პოსტი“ ყოველკვირეული ორგანო იყო, გამოდიოდა კვირადღეობით. მის სახესა და სტრუქტურაზე წარმოდგენის შესაქმნელად გთავაზობთ პირველი ნომრის მოკლე აღწერილობას.

Frankosische Post Erscheint jeden Sonntag.

Preis der Pflanznummer 10 Kop.

Abonnements im Voraus: 1. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 2. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 3. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 4. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 5. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 6. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 7. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 8. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 9. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 10. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop.

Abonnement für den Ausland: 1. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 2. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 3. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 4. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 5. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 6. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 7. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 8. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 9. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 10. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop.

Abonnenten im Voraus: 1. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 2. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 3. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 4. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 5. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 6. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 7. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 8. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 9. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 10. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop.

Die Redaktion befindet sich in der Straße Nr. 12. Die Redaktion befindet sich in der Straße Nr. 12. Die Redaktion befindet sich in der Straße Nr. 12.

Abonnenten im Voraus: 1. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 2. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 3. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 4. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 5. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 6. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 7. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 8. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 9. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 10. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop.

N. 1

Sonntag den 18. Juni (1. Juli) 1916.

1. Jahrgang.

Dr. K. Schachmiradoff.

NEURALGIE (ELECTROTHERAPIE, MASSAGE)

Spezialität: 1. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 2. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 3. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 4. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 5. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 6. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 7. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 8. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 9. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop. 10. Halbjahr 1. Rub. 10 Kop.

An unsere Leser.

Die „Frankosische Post“, deren erste Nummer vor mehr als zehn Jahren erschienen ist, hat sich seitdem zu einem der wichtigsten und interessantesten Zeitungen in der russischen Presse entwickelt. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung.

Es ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung.

Eine solche Zeitungsleser ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung.

Unter der Leitung der Redaktion ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung.

Das Publikum der Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung. Die Zeitung ist nicht nur eine Quelle der Nachrichten, sondern auch eine Quelle der Unterhaltung und der Bildung.

„კავკასიუმე პოსტის“ პირველი ნომრის თავფურცელი.

Ein Reinigungs-Apparat Patent Köhner.

Der Apparat hat folgenden Aufbau für Wassereinlässe (wie auch für Gas- und Wasserleitungen) auf einem besonders praktischen, leicht beweglichen Apparat für alle Anforderungen von gewöhnlicher Benutzung sein. Die Apparat A. Köhner in Rembrandt bei Tübingen (Württemberg) hat einen Apparat, welcher gegenüber den alten Apparaten bei gleicher Größe und gleichem Preise doppelt so große Anforderungen bringt und daher auch doppelt so ausdauernd ist, und fernerhin das Geld viel vollkommenen zu reinigen ist, wenn es durch ein unvollkommenes Filter hindurch geht, so kann man die Filtration des Wassers, beobachten und in jeder Zeit entsprechend regulieren kann.

Der Apparat hat folgenden Aufbau, bestehend aus einem Filter, welches durch ein Material, welches die Filtration des Wassers, beobachten und in jeder Zeit entsprechend regulieren kann.

Die Apparate sind aus Holz und Schmelzblei und durch eine sehr bewegliche, Schraube, welche aus Holz besteht, und mit einem sehr feinen, durch ein Material, welches die Filtration des Wassers, beobachten und in jeder Zeit entsprechend regulieren kann.

Nach Mitteilung der Apparat A. Köhner hat von diesen Apparaten bereits über 100,000 Stück verkauft.

Zünftige Gde.

Halt! widerstehen eine Menge aus der Zunft (nicht); Aber Herr Zeit, das ist doch eine sehr wichtige Angelegenheit! Halt! widerstehen eine Menge aus der Zunft; Aber Herr Zeit, das ist doch eine sehr wichtige Angelegenheit!

Preis:

Preis: „Ich sage ja, Meier, doch! Du sollst mir mein Geld leihen, so viel, gerade jetzt, so ich ihn um das anzuwenden wollte.“

Verfügung:

Wenn aber ein Käufer gefallt ist, (nicht); „Ja, Meier! Du sollst mir mein Geld leihen, so viel, gerade jetzt, so ich ihn um das anzuwenden wollte.“

„Gala Peter“ wird namentlich im Handel und in der Kunst eingeführt, der mit dem Zigaretten, Zigaretten u. s. w. in vielen in den letzten Jahren erschienenen Gekörten. Ein dies: Gala Peter u. s. w. in vielen, in den letzten Jahren erschienenen Gekörten.

Fortwährend (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Wohl ist:

Wohl ist: „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Wohl ist: „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Beim Photographieren.

„Alle wünschen Sie photographieren zu werden? Siehe, im Preis, an, (nicht; nicht).“

„Aber Sie, ich glaube, also am besten am Tag.“

Verantwortlicher Redakteur: Arthur Krüger.

Druckgeber: Carl von Mühlhausen.

Der Kaiser Verein der Lehrerinnen und Erzieherinnen, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Der Kaiser Verein der Lehrerinnen und Erzieherinnen, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Art und Geburtshelfer

P. M. Demidow,

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

DEUTSCHER VEREIN in TIFLIS.

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Das diesjährige Sommerfest hat.

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Der Vorstand.

National

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

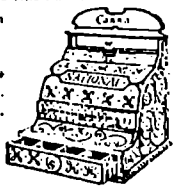
Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

Druck: Demidow, welcher sich seit seiner Gründung, (nicht; nicht). „Ich kann auch nicht bekommen, aber deshalb mache ich doch nicht selbst. Du sollst mir Zeit!“

„კავკაზიშე პოსტის“ პირველი ნომრის ბოლო გვერდი.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პირველი ნომერი თექვსმეტგვერდიანია, ოლონდ პირველ გვერდს ნომრად 3 უზის და ბოლო გვერდს – 18 (შემდგომ ნომრებში გვერდების ნუმერაცია 1-დან იწყება). გვერდის ფორმატია 21 x 29. გაზეთის სახელწოდებისა და სარედაქციო ცნობების ქვეშ დაბეჭდილია მიმართვა „ჩვენი მკითხველებისადმი“, სადაც „კაუკაზიშე პოსტის“ დანიშნულებაზეა საუბარი. შემდეგი სამი გვერდი „პოლიტიკურ მიმოხილვას“ („Politische Rundschau“) უჭირავს – საშინაო და საერთაშორისო პოლიტიკის ახალ ამბებს. ამას მოსდევს „სხვადასხვა ცნობები“ („Vermischte Nachrichten“) – ეს არის ადგილობრივი, თბილისური ქრონიკა და აგრეთვე ინფორმაციები იმპერიის სხვა ქალაქებიდან. შემდეგ მოდის განყოფილება „კოლონიებიდან“ („Aus den Kolonien“), სადაც დაბეჭდილია კავკასიის გერმანული კოლონიების (დასახლებების, ახალშენების) ცხოვრების ამსახველი ინფორმაციები და კორესპონდენციები. რუბრიკა „ბაქოდან“ ორ მასალას გვანვდის, ესენია – „ბაქოს ევანგელურ-ლუთერანული თემის მოხუცთა თავშესაფარი სახლის საფუძვლის ჩაყრა“ და „ბაქო, ივნისის დამდეგი“. რუბრიკა „მთელი მსოფლიოდან“ („Aus aller Welt“) მკითხველს უცხოური პრესიდან გადმოთქმულ მასალებს სთავაზობს: „კატასტროფა კალიფორნიაში“ (სტატია „ბერლინერ ტაგებლატიდან“ კალიფორნიაში მომხდარი დამანგრეველი მიწისძვრის შესახებ), „პრუსიელ მილიონერთა სტატისტიკა“, „ბალი საოკეანო გემზე“. მეთერთმეტე გვერდზე იხსნება რუბრიკა „ლიტერატურა და ხელოვნება“ („Literatur und Kunst“), სადაც დაბეჭდილია არტურ ლაისტის მოთხრობა „კატასტროფა“, წერილი „ჰენრიკ იბსენი“, რომლითაც გაზეთი მკითხველს ნორვეგიელი მწერლის გარდაცვალებას ატყობინებს, და „ახალი წიგნები“ („Neue Bücher“). ამას მოსდევს სტატიები: „გერმანელობა ამიერკავკასიაში“ და „გერმანული კოლონიები ამიერკავკასიაში. ისტორიული მასალები“, შემდეგ კი – წერილები: „კულტურული მცენარეების მოსავლიანობის შენარჩუნება და გაზრდა“, „მალარია და მისი გამომწვევი მიზეზი“, „კიოლნერის ფირმის ზეთის სანმენდი აპარატის პატენტი“. ბოლო გვერდზე

არის რუბრიკა „მხიარული კუთხე“ („Lustige Ecke“), სადაც ანექ-დოტებია დაბეჭდილი. ამას მოჰყვება განცხადებები და რეკლამები. მასალები აწყობილია გოთური შრიფტით. პირველ ნომერში ილუსტრაცია არ არის, ფოტო ან ნახატი შემდგომაც ძალზე იშვიათად თუ გამოჩნდებოდა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე. რედაქციის მისამართი იყო: გოლოვინის პრ., № 12, მდივანის სახლი ეზოში. ნომერი 10 კაპიკი ღირდა.

სარედაქციო მიმართვაში „ჩვენი მკითხველებისადმი“ ნათლადაა ფორმულირებული გაზეთის დანიშნულება, მისი მიზნები და ამოცანები: იგი უპირველეს ყოვლისა საინფორმაციო ორგანო უნდა ყოფილიყო კავკასიაში მცხოვრები გერმანელებისთვის, უნდა ეზრუნა მათი ინტერესების დასაცავად, ელვანა თანამემამულეთა სულიერი და ზნეობრივი ამაღლებისათვის. „ჩვენ ყველანი, რომლებმაც აქ, შორეულ უცხოეთში, მეორე სამშობლო ვპოვეთ, იძულებულნი ვართ ჩვენი ძალ-ღონისა და დროის უდიდესი ნაწილი პროფესიულ საქმიანობას მოვახმაროთ, მაგრამ საბედისწერო დაუდევრობა იქნებოდა, თუკი ყოველდღიური სარჩოსათვის ზრუნვა იმ საგანძურს დაგვაეინყებდა, რომლის გარეშე არცერთ ადამიანს არა აქვს უფლება, მაღალკულტურულობის პრეტენზია ჰქონდეს. (...) ჩვენი სამუშაო მინდორი ვრცელი არ არის, მაგრამ რაკი იგი ყველა ჩვენს ინტერესს მოიცავს, მისი დამუშავება ადვილი არ გახლავთ, დიდ გონიერებასა და რუდუნებას მოითხოვს. „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“, – ამბობს გოეთე და დიდი გერმანელი მწერლის ეს ბრძნული სიტყვები უნდა გახდეს დევიზი ყველასათვის, ვინც სერიოზულად და პატიოსნად აპირებს ჩვენთან ერთად მუშაობას. (...) სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობის, ვაჭრობისა და მეცნიერების წარმატებულ განვითარებაში ჩვენც ვესურს წვლილი შევიტანოთ, ჩვენივე სასიკეთოდ და სასარგებლოდ და იმ ქვეყნის საკეთილდღეოდ, რომელშიც ვცხოვრობთ“, – აცხადებენ გაზეთის მესვეურნი საპროგრამო მონივნავ ნერილში.

პირველივე ნომერში ქვეყნდება სტატია „გერმანელობა ამიერკავკასიაში“ („Das Deutschtum in Transkaukasien“. ხელმოწე-

რილია ინიციალებით – E. B. და, ალბათ, რედაქციის წევრს, პე-
დაგოგ ერის ბერნშტაინს ეკუთვნის), რომელსაც წამძღვარებუ-
ლი აქვს ეპიგრაფი: „დაავადების მიზეზების შეცნობა გამოჯან-
მრთელებისკენ ნახევარი გზის გავლას ნიშნავს“.

რამია საქმე? რით იყო დაავადებული გერმანელობა ამიერ-
კავკასიაში? სტატიის ავტორი ნუხს, რომ მისი კავკასიელი თანა-
მემამულეები ძალიან ჩამორჩნენ კულტურის მხრივ მეზობელ
ხალხებს – ქართველებს, რუსებსა და სომხებს. განსაკუთრე-
ბით ეს შეიმჩნეოდა თბილისში, რომელიც ნელ-ნელა, მაგრამ
შეუჩრებლივ ყალიბდებოდა მნიშვნელოვან კულტურულ ცენ-
ტრად, ვითარდებოდა ადგილობრივ ხალხთა ლიტერატურა და
ხელოვნება, კავკასიელ გერმანელებს კი ამ წინსვლისთვის ფეხი
ვერ აუწყვიათ. ბოლო დროს თუმცა მათშიც გაღვიძებულია გა-
ნათლებისკენ ლტოლვა (*Drang nach Bildung*), მაგრამ ამას მათი
გარუხება მოჰყოლია. ავტორი გვაუწყებს, ახლა ბევრი წუნუნი
და საყვედური გაისმის ამის გამო, და ასეთ კითხვას სვამს:

„არის კი ეს საყვედურები მართებული?“ და უპასუხებს: „ოდ-
ნავადაც არა. რითი უნდა შეუშალოს საშუალო გერმანულმა
ოჯახმა ხელი სკოლებში მიმდინარე დენაციონალიზაციის პრო-
ცესს? რა შეუძლია ამ ოჯახს დაუპირისპიროს პუშკინსა და ლერ-
მონტოვს, ტურგენევს, გონჩაროვსა და დოსტოევსკის? შეიძლება
თქვან: შილერი და გოეთე, შპილჰაგენი, აუერბახი, გუსტავ ფრაი-
ტაგი. მაგრამ სწორედ ის არის ჩვენი სულიერი გაღატაკების სამ-
ნუხარო შედეგი, რომ საშუალო გერმანულ ოჯახებში ჩვენი დიდი
მწერლების მხოლოდ სახელები იციან და ყოველთვის ესეც არა.
(...) ვერ მოვთხოვთ ახალგაზრდას უყვარდეს თავისი დედაენა,
რომელიც ოჯახში შეთვისებული სიტყვათა მარაგით არ აძლევს
მას საშუალებას, უფრო მაღალ მატერიალზე ისაუბროს, ვიდრე
ყოველდღიური ცხოვრებისეული საკითხებია“.

თუმცა კოლონისტთა სკოლებში სწავლა გერმანულ ენაზე
იყო, მაგრამ სკოლადამთავრებულ ახალგაზრდას გამართულად
კითხვა და წაკითხულის გაგება უჭირდა, წმინდა გერმანული კო-
ლონიებში თითქმის არ იცოდნენ. ამ ამბავს იმით ხსნიან, რომ

სკოლებში უამრავი დრო ეთმობოდა საღვთო რჯულს და ძალიან ცოტა – ლიტერატურას. ერთი მასწავლებელი წერს, რომ კლასში შეკითხვა დაუსვამს: ვინ იყო შილერი? მხოლოდ სამმა ბავშვმა ანია ხელი. შილერი იყო სიმღერების მწერალი (Liederdichter), – ამბობს ერთი მათგანი. შეგიძლია მისი რომელიმე ლექსი დამისახელო, – ეკითხება მასწავლებელი. „Sah ein Knab' ein Röslein stehen“, – წარმოთქვამს მოსწავლე იოჰან ვოლფგანგ გოეთეს პოპულარული ლექსის „ველის ვარდის“ („Heidenröslein“) სტრიქონს („კაუკაზიშე პოსტი“, 1907, № 3).

ცხადია, ასეთ ვითარებაში პერიოდული ორგანო მშობლიურ ენაზე ერთობ საშური საქმე იყო. თუმცა რედაქცია ხშირად უჩივის ხელმომწერთა სიმცირეს და მკითხველთა მხარდაჭერის ნაკლებობას (პირველ ხანებში ტირაჟი, როგორც ჩანს, 500 ცალს აღწევდა – 325 ხელმომწერი ჰყოლიათ, 150 ისე იყიდებოდა. ეს ძალიან ეცოტავებათ, ვინაიდან მოსახლეობის 1897 წლის აღწერით, სამხრეთ და ჩრდილო კავკასიაში 35 000 გერმანელი ცხოვრობსო, – ვკითხულობთ 1906 წლის მე-14 ნომრის მონინავეში).

გაზეთი კი მშვენიერი გამოვიდა. მას კითხულობდნენ რუსეთის იმპერიის მრავალ ქალაქსა თუ სოფელში და ძალიანაც აფასებდნენ. მაგალითად, რიგაში გამომავალი „ბალტიშე ფრაუნცაიტსრიფტი“ („ბალტიური ქალთა ჟურნალი“) 1908 წლის ივნისის ნომერში აქებდა არსებობის ორი წლის სტაჟის მქონე „კაუკაზიშე პოსტს“, მიმზიდველ გაზეთად თვლიდა მას განსაკუთრებით მის ფურცლებზე წარმოჩენილი ადგილობრივი კოლორიტის გამო:

„დიდი ხანი არ არის, რაც თბილისში არსებობს ჩინებული გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“, რომელიც წარმატებით გვაცნობს ამ თავისებური სამყაროს ყოფა-ცხოვრებას, მის ღირსებებსაც და ნაკლსაც; არა მოკლე, მშრალი ინფორმაციებით, რომლებიც შორეული მკითხველისთვის უმეტესად არაფერისმთქმელნი არიან, არამედ საფუძვლიანი, ვრცელი კორესპონდენციებითა და წერილებით... რომელთა წყალობით სპეციფიკური ადგილობრი-

ვი კოლორიტი (das spezielle Lokalkolorit) შორიდანაც საგრძნობი ხდება“.

შემდეგ ეს ჟურნალი თავის მკითხველებს ურჩევს, მეოთხედი წლით მაინც გამოიწერონ „კაუკაზიშე პოსტი“, რათა პირადად დარწმუნდნენ მის ღირსებებში („კაუკაზიშე პოსტი“, 1908, № 1, გვ. 1).

ასევე მაღალ შეფასებას აძლევდა კავკასიელ გერმანელთა გაზეთს „სანკტ-პეტერსბურგერ ცაიტუნგი“ (იქვე) და „ოდესსაერ ცაიტუნგიც“ („ოდესის გაზეთი“), რომლის გამომხატურება „კაუკაზიშე პოსტმა“ 1908 წლის 33-ე ნომერში გადაბეჭდა (გვ. 10).

1911 წლის მე-2 ნომერში გამოქვეყნებული მონაცემებით, გაზეთის გამოსაწერი პუნქტები არსებობდა მოსკოვში, სანკტ-პეტერსბურგში, ვარშავაში, რიგაში, დონის როსტოვში, ვლადიკავკაზში, ბაქოში, ბათუმში, ბერლინში, პარიზსა და თეირანში.

ამგვარად, „კაუზიშე პოსტის“ დაარსებით გერმანულენოვან სამყაროს შესაძლებლობა მიეცა სისტემატურად, კვირაში ერთხელ, მიეღო ინფორმაციები კავკასიიდან, საქართველოდან. მართალია, გაზეთის უმთავრესი მიზანი გერმანელ კოლონისტთა ინტერესების მომსახურება იყო და უპირატესად მათთვის საჭირობოროტო საკითხებს ეხმარებოდა, მაგრამ მის ფურცლებზე შეუძლებელია არ ასახულიყო ქართველი და კავკასიის სხვა ხალხთა ცხოვრება. ბოლოს და ბოლოს, „კაუკაზიშე პოსტი“ თბილისში გამოდიოდა, ხოლო ეს ქალაქი არაოფიციალურად ამიერკავკასიის დედაქალაქად ითვლებოდა.

მაგრამ თუ მასში მასალები ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ მკვლევლობებზე, ძარცვაზე და ადმინისტრაციული ხასიათის ცვლილებებზე ინფორმაციებით არ შემოიფარგლა, ეს გაზეთის დამაარსებლისა და მისი პირველი რედაქტორის, ქართველი ხალხის დიდი მეგობრის არტურ ლაისტის დამსახურებაა.

1922 წელს ტიციან ტაბიძე წერდა:

„...საქართველოს არ ახსოვს, რომ მისი კულტურის ფრონტზე ენახოს უცხოელი, თუ ის არ იქნებოდა მისი მეზობელი, რომელიც ასიმილაციით ქართველი იყო კიდევ, როგორც მხარგრძე-

ლები და უფრო უახლოესი თუნდაც საიათნოვა. (...) პირველი, ვინაც გერმანული სისტემით და იშვიათი გამძლეობით სიბერემდე მიიტანა საქართველოს მწერლობისა და ისტორიის სიყვარული, ეს არის მხოლოდ არტურ ლეისტი" (ტაბიძე 1966: 258-259).

არტურ ლეისტისადმი მიძღვნილ საიუბილეო წერილში „კარგი ევროპელი“, რომელიც 1922 წლის 22 ოქტომბრით არის დათარიღებული, კონსტანტინე გამსახურდია წერს: „როცა ჩვენ ტერმინს „ევროპელს“ ვხმარობთ, ჩვენ ამ ცნებაში ის კატეგორია უნდა გავარჩიოთ, რომელსაც გოეტე „კარგ ევროპელს“ უწოდებდა. (...) გოეტესებურ კარგ გერმანელს არაფერი საერთო აქვს ევროპელ კომივოიაჟორთან, ბრილიანტების სპეკულანტთან, ევროპელ ჟურნალისტთან. კარგი ევროპელი კულტურტრეგერია უპირველესი რანგისა. იგი უანგარო ფუტკარია, თავისი ერის კულტურის მატარებელი და მენერგე. ასეთი კარგი გერმანელი გახლავთ დღევანდელი იუბილარი ბატონი არტურ ლეისტი“ (გამსახურდია 1963: 515).

საქართველოში დამკვიდრებულმა გერმანელმა მწერალმა, ჟურნალისტმა და მთარგმნელმა იცოდა ქართული ენა, საქართველოს ისტორია, ქართული ლიტერატურა, იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შუაგულში ტრიალებდა და აშუქებდა კიდეც ყოველივე ამას თავის გაზეთში. თუმცა ამავე დროს იმასაც ითვალისწინებდა, რომ ასეთი მასალები პირველ ყოვლისა გერმანელი მკითხველისთვის უნდა ყოფილიყო საინტერესო და სასარგებლო.

არტურ ლეისტის (1852-1927) ბიოგრაფიასა და საქართველოში მისი მოღვაწეობის სხვა მხარეებზე ჩვენ არ შევჩერდებით, ვინაიდან ამაზე ბევრი დანერილა. ქართველი ერის წინაშე მისი დამსახურების შესახებ მოგვითხრობენ თედო სახოკია (სახოკია 1969: 87-91), შოთა რევიშვილი (რევიშვილი 1969: 35-42), თეიმურაზ ფირალიშვილი (ლეისტი 1963: 286-297), შალვა გოზალიშვილი (გოზალიშვილი 1973: 19-34) და სხვა ავტორები. (1987 წელს ლაიფციგში გამოვიდა კრებული „მოგზაურობები კავკასიაში“, რომელშიც შესულია ფრაგმენტები XIX საუკუნის გერ-

მანელ მოგზაურთა ნაშრომებიდან. მათ შორის არის მცხეთის-ადმი მიძღვნილი თავი ა. ლაისტის წიგნიდან. უცნაური გრძნობა გიპყრობს, როცა ჩვენში საყოველთაოდ ცნობილი ამ ადამიანის გვარის ქვეშ, დაბადების წლის აღმნიშვნელი თარიღის გასწვრივ, წერია: „გარდაცვალების თარიღი უცნობია“, ხოლო იქვე მოთავსებულ ბიოგრაფიულ მონაცემებში ვკითხულობთ, მისი ცხოვრების ბოლო წლების შესახებ არაფერიაო ცნობილი (მოგზაურობები... 1987: 175).

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებიდან ცოტა ხნის შემდეგ „კაუკაზიშე პოსტის“ გამოცემა შეწყდა. 1914 წლის 3 აგვისტოთი დათარიღებული უკანასკნელი (31-ე) ნომრის პირველ გვერდზე ასეთი განცხადებაა: „კაუკაზიშე პოსტის“ რედაქცია გატყობინებთ, რომ ამჟამინდელი საომარი მდგომარეობით გამოწვეული საწარმოო შეფერხებების (Betriebsstörungen) გამო „კაუკაზიშე პოსტის“ გამოცემა დროებით შეწყვეტილია“. ამ დროს გაზეთის გამომცემელი იყო იოანეს შლოინინგი (Johannes Schleuning), პასუხისმგებელი რედაქტორი – ვალტერ ფონ ზასი (Walter von Saß). ორი კვირით ადრე გამოსულ, 1914 წლის 20 ივლისით (ახ. სტ. 2 აგვისტო) დათარიღებულ 29-ე ნომერს პირველ გვერდზე მრავლისმეტყველ დევიზად უძღვის ნიკოლო მაკიაველის სიტყვები: „სამართლიანია ომი, თუ ის საჭიროა“ („Gerecht ist der Krieg, wenn er notwendig“).

ომის შემდეგ – 1918-1922 წლებში – „კაუკაზიშე პოსტის“ გამოცემა განახლდა, ოღონდ შეცვლილი პროგრამით (აშკარად იგრძნობა რევანშისტული სულისკვეთება), განსხვავებული მოცულობით (ორგვერდიანი გახდა) და განსხვავებული პერიოდულობით (კვირაში ორი ნომერი გამოიცემოდა). რაკი იგი საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში გამოდიოდა, სავალდებულო ეგზემპლარები რუსეთის დედაქალაქში აღარ იგზავნებოდა და სალტიკოვ-შჩედრინის ბიბლიოთეკაში ამ პერიოდის „კაუკაზიშე პოსტი“ არ მოიპოვება.

განახლებული „კაუკაზიშე პოსტის“ მხოლოდ ნაკლები კომპლექტი ინახება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიგნ-

საცავში. თავდაპირველად ჩვენ სწორედ მას გავეცანით 1969 წელს და როცა ლენინგრადში ომამდელ „კაუკაზიშე პოსტს“ მივაკვლიეთ, დავრწმუნდით, რომ ეს ორი სხვადასხვა გაზეთია, რომელთაც სახელწოდების გარდა ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვთ. ეს არც არის გასაკვირი, იმდენად შეიცვალა გერმანიის დამარცხების შემდეგ მსოფლიო და განსაკუთრებით ჩვენი რეგიონი.

1978 წელს „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ VI ნიგნში დაიბეჭდა ვლადიმერ ყავლაშვილის წერილი „გაზეთ „Kaukasische Post“-ის უცნობი ნომერი“. ეს გახლავთ 1919 წლის 19 ოქტომბრის ნომერი (№ 82), რომელიც უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში დაცულ ეგზემპლარებს შორის არ მოიპოვება. სტატიის ავტორს იგი პოეტ ვარლამ რუხაძის პირად არქივში მოუძიებია. ვარლამ რუხაძეს ის იმიტომ შეუნახავს, რომ მასში აკაკი წერეთლისა და ვაჟა-ფშაველას ლექსთა არტურ ლაისტიხეულ თარგმანებთან ერთად მისი ლექსის („ვაშა“) თარგმანიც არის გამოქვეყნებული.

ვ. ყავლაშვილი წერილში „კაუკაზიშე პოსტის“ ამ ნომრის მოკლე აღწერილობას გვთავაზობს. ცნობები ამ გაზეთის შესახებ გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიიდან“ ამოუწერია იმ უზუსტობებითურთ, რომელთაც იქ ვხვდებით. მაგალითად, ვ. ყავლაშვილი წერს: „მისი (ა. ლაისტის. – ლ. ბ.) ინიციატივით თბილისში 1909 წლიდან გამოსვლას იწყებს მთელ ამიერკავკასიაში ერთადერთი უცხოური (?) გაზეთი „Kaukasische Post“ (ყავლაშვილი 1978: 243). ამ დროისათვის ჩვენ უკვე გამოქვეყნებული გვქონდა ნაშრომები, რომლებშიც მითითებული იყო „კაუკაზიშე პოსტის“ დაარსების სწორი თარიღი – 1906 წელი. ერთი ამ ნაშრომთაგანი იმავე „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხების“ III ნიგნში გამოვაქვეყნეთ ვ. ყავლაშვილის წერილის დაბეჭდვამდე ოთხი წლით ადრე (ბრე-გაძე 1974: 156).

ომის შემდგომდროინდელი განახლებული „კაუკაზიშე პოსტი“ დამოუკიდებლად უნდა იქნეს შესწავლილი, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას შემორჩენილი ეგზემპლარები მოგვცემს.

2. ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე

ეპოქა, როდესაც „კაუკაზიშე პოსტი“ გამოდიოდა, რადიკალური სოციალური ცვლილებების ხანა იყო რუსეთის იმპერიაში და, ბუნებრივია, ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც. სულ უფრო და უფრო აშკარა ხდებოდა, რომ თავადაზნაურობა ველარ შეძლებდა ერის წინამძღოლის როლის შესრულებას. გლეხთა 1905 წლის გამოსვლებმა ცხადყვეს უსერიოზულესი კრიზისის არსებობა ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ სფეროებში.

როგორც ყველა გარდამავალ ეპოქას, ამ ხანასაც უამრავი სიძნელეები ახლდა. საქართველოს შემდგომი ბედის საკითხში თვალსაზრისთა სიჭრელე და შეხლა-შემოხლა კიდევ უფრო ართულებდა საქმეს. ჭირდა მტყუანისა და მართლის, მტრისა და მოყვრის გარჩევა. ჩვენში ვითარებას განსაკუთრებით ამწვავებდა სოციალურ პრობლემებთან ერთად ეროვნული ჩაგვრის არსებობაც.

მოშლილია ქვეყნის ეკონომიკა, რასაც არნახული სიძვირე და შიმშილობა სდევს თან. „კაუკაზიშე პოსტი“ სისტემატურად აქვეყნებს ამგვარ ინფორმაციებს:

„გორი. მთელ რეგიონში, მეტადრე სურამის მხარის მთიან ნაწილში, სურამის გვირაბს მოსაზღვრე 11 ქართულ სოფელში, შარშანდელი ცუდი მოსავლიანობის გამო დიდი გაჭირვება სუფევს. 815 ოჯახამდე შიმშილობს“ (1908, № 32).

ან კიდევ ასეთი შეტყობინება ქუთაისიდან:

„აღდგომის წინ აქ არნახული სიძვირეა. პროდუქტების, მეტადრე კვერცხის, შეძენა თითქმის შეუძლებელია. ეს უკანასკნელი ასი ცალი სამ მანეთამდე ჯდება“ (1908, № 39).

დაეცა ზნეობა. კატასტროფულად გაიზარდა დანაშაულთა რაოდენობა. „კაუკაზიშე პოსტის“ პირველსავე ნომერში ვკითხულობთ:

„ყაჩაღური თავდასხმების, მკვლელობებისა და სხეულის დაზიანების შემთხვევები თბილისში შემამოწოთებლად მატულობს“. ამ განცხადებას მოსდევს ინფორმაციები ხუთი ამგვარი შემთხვევის შესახებ და ბოლოს რედაქცია „ბოდიშობს“: „ადგილის სიმცირე საშუალებას არ გვაძლევს სხვა უამრავ ასეთ ამბავზე მოგიტხროთ“ (1906, № 1).

ამ ერთი ინფორმაცია იმ ყაიდის ყოვლად უგვანი და ამაზრზენი დანაშაულის შესახებ, 21-ე საუკუნის დამდეგს რომ, სამნუხაროდ, კვლავ აღორძინდა ჩვენში. 1913 წლის 42-ე ნომერში იუნკებიან:

„სასიხარულო ცნობა მოვიდა ქუთაისიდან: ყაჩაღების მიერ გატაცებული მსხვილი მენარმე მ. ანანოვი 12 ოქტომბერს, ღამის პირველ საათზე, ტყიბულის რკინიგზის ერთ-ერთ სადგურზე უვნებლად გაათავისუფლეს. ყაჩაღებმა გამოსასყიდი თანხა მიიღეს თუ ანანოვი ნებაყოფლობით გაუშვეს, უცნობია“.

ყველაზე ნათლად გაზეთის ფურცლებზე ქართველი არისტოკრატის მდგომარეობა აისახა. თავადაზნაურობას თვალსა და ხელს შუა გამოეცალა ცხოვრების სახსარი, შეიცვალა დროება. არტურ ლაისტის ფელეტონების პერსონაჟს, ქართველ თავადს როსტომს, ახალ თბილისზე გაგონებაც არაფრის სურს. ველარა გაუგია რა ვერც ამ ქალაქის და ვერც საერთოდ ცხოვრების:

„როცა იგი ოცდაათი წლის წინ ქუჩებში დასეირნობდა, სულ ნაცნობები ხვდებოდნენ და ყოველ ნაბიჯზე შეაგებებდნენ ხოლმე ომახიან, თავაზიან „გამარჯობას“! დღეს კი? ქუჩები უცნობი ხალხით არის სავსე და ის [როსტომი] მარტოდმარტო დახეტიალობს, თითქოს პარიზში ან ბერლინში იმყოფებოდეს“ („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

ასე გაუცხოებულა ბატონი როსტომისთვის მშობლიური ქალაქი.

როსტომის გულისტკივილს ყველაზე მეტად ის ინვევს, რომ „ღვინო გაფუჭდა და გაძვირდა, ზურნის ხმასაც ველარ გაიგონებ, გაღმა, ვერის ბალებშილა ჭყვიტინებს უგემურად. აფსუს, ჩემი საყვარელი ვენახიანი წალკოტები მიხეილის ქუჩაზე, ესენი

რომ დღეს დიდის ამბით „პროშპექტს“ ეძახიან! ჩემი საყვარელი ბალები, სადაც ცხონებულ ვანოსთან ერთად ცოცხალი და მწვადი მიმირთმევია და ზედაც იაფი წითელი ღვინო დამიყოლებია, სულ გამინადგურეს, რაღაცეები ჩააშენეს იქა, ერთი ტალავურიც აღარ დამიტოვეს“, – ოხრავს და თავისთვის ბუზღუნებს ძველი არისტოკრატი.

ქალაქში მომრავლდა ბორდელები (Puffe), ქუჩები გაივსო „ბირჟავიკებით“ (თანამედროვე ახალგაზრდულ ჟარგონში ესოდენ გავრცელებული ეს სიტყვა კარგად გადმოსცემს იმ ორი, დღევანდელი გერმანულისთვის მოძველებული, კომპოზიტის შინაარსს, რომლებსაც ა. ლაისტი იყენებს მაშინდელი თბილისის ქუჩებს მოდებული ახალგაზრდების დასახასიათებლად. ეს კომპოზიტები გახლავთ Eckensteher და Tagedieb. პირველი მათგანი სიტყვასიტყვით კუთხეში მდგომს ნიშნავს – იგულისხმება ქუჩის კუთხეში მდგომი უსაქმური, მეორე კი – დღეების ქურდს და გულისხმობს მას, „ვინც ღმერთს დღეებს ჰპარავს“, ანუ ზარმაცობს (ვარიგი 2002: 1233).

ა. ლაისტი ამ ფელეტონში შთამბეჭდავ პასაჟს უძღვნის თბილისელ „ბირჟავიკებს“, რომელთაც ტროტუარები დაუპყრიათ (დედანშია: „in Pacht genommen“ – „იჯარით აუღიათ“) და გამვლელ-გამომვლელს უბღვერენ, ბრიყვად მიაჩნიათ ყველა, ვინც საქმიანად მიიჩქარის სადღაც. ასეთების დანახვაზე თბილისელ „ბირჟავიკებს“ მხოლოდ ზიზლი ეხატებათ სახეზე, „ვინაიდან მუშაობა თბილისში მოდაში აღარ არის“.

ტროტუარების ამ ბატონ-პატრონთ ნელინადში 365, ხოლო ნაკიან ნელინადში 366 კვირადღეც კი აქვთო, – ვკითხულობთ ჩანახატში, რომლის სათაურია „გოლოვინის პროსპექტი“ (1908, № 37).

ასეთებს დილით ვერ ნახავთ ქუჩაში, რადგან ძალიან უყვართ ლოგინში ნებივრობა და, გარდა ამისა, იციან, რომ ამ დროს გარეთ არავითარი „თამაშა“ არ ელოდებათ (...noch keine „Tamascha“ gibt). შუადღისას კი, როცა სეირნობა იწყება გოლოვინზე, ამ თბილისურ ღიაციცქვეშა სალონში (tifliser Salon unter

freiem Himmel), ისინიც გამოეფინებიან, რათა თვალს წყალი დაა-
ლევინონ, გაერთონ, ახალი ჭორები შეიტყონ. გოლოვინზე კი ვის
არ შეხვდებით ამ დროს:

„ადამიანთა უძლიერესი ნაკადი მოედინება ერევნის მოედნი-
დან გრძელი ჭრელი გველივით და ოპერამდე წვდება (...). ყველა
კავკასიური ეროვნება არის აქ წარმოდგენილი და თხუთმეტი-
ოდე წუთში შეიძლება ათამდე ენაზე ლაპარაკს მოჰკრა ყური.
(...) თუ კარგი ამინდია, [სეირნობა] გვიან ღამემდე გრძელდება,
რადგან თბილისს, საბრალო თბილისს, რომლის მცხოვრებნი
ესოდენ უჩივიან უფულობას, უყვარს გართობა და დროსტარე-
ბა. არამარტო კლუბები, თეატრები, ცირკი და კინემატოგრაფის
დარბაზებია ყოველ საღამოს გადაჭედილი, არამედ რესტორ-
ნები და ლუდხანებიც. სიამოვნების მიღება თბილისელთათვის
მთავარზე უმთავრესია“ („გოლოვინის პროსპექტი“, 1908, № 37).

თუ თეატრში მიდიან, მხოლოდ იმიტომ, რომ გული გადააყო-
ლონ, მოსწყდნენ გულსაკლავ ანმყოს:

„დიახ, ვანო, როსტომი და ნიკო მხიარული ხალხია და როცა
თეატრში სხედან და უმზერენ, როგორ თამაშობს ქალბატონი
გაბუნია-ცაგარელი ხანუმას, ისინიც მასთან ერთად თამაშობენ
და ავიწყდებათ ვალები, კარს მომდგარი გადასახადები, ბანკი,
რომელმაც მათი მამული აუქციონზე უნდა გაყიდოს, და გულ-
ქვა კარაპეტი, ფულის სესხებაზე რომ უარს ამბობს“ (ფელეტონი
„ქართულ თეატრში“, 1906, № 21).

წარმოდგენის შემდეგ კი ერთად მიდიან რესტორან „პურღვინო-
ნოში“ („...gehen dann ins „Purgwino“ zum Abendessen“).

ერთ დროს ბრწყინვალე, თავმომწონე არისტოკრატია ლო-
ტოს თამაშს გადაჰყოლია კლუბებში. ღამეებს ათევენ დანომ-
რილ ქალღმერთებზე თავდახრილნი, რათა ცოტაოდენი ფული ნაჰ-
გლიჯონ ერთმანეთს.

„ბავშვობისას, – წერს ა. ლაისტი, – ზოგჯერ ჩვენც გვითამა-
შია ლოტო კაკლის ფორმის ნამცხვრებზე (Pfeffernüsse), მაგრამ
კლუბში დიდი ბავშვები თამაშობენ, წვერჭალარა ელეგანტური
ბატონები (...) და აბრეშუმის კაბებში გამოწყობილი კეთილმო-

ბილი ქალბატონები. ეს, ასე ვთქვათ (mit „Reschpekt“ zu sagen), თბილისის ინტელიგენციაა..." (1906, № 25).

თავადაზნაურობა ამ დღეშია, მაგრამ ვერც ბურჟუაზია ვითარდება კოლონიურ საქართველოში რიგიანად. მთავარ ქუჩაზეც კი დილდილობით ხარებშებმული ურმები დაჭრილებენ, ნახშირს ვირებით დაატარებენ, ცუდ დღეშია რკინიგზა. თბილისურ სავაჭროთა უმეტესობა უბადრუკ შთაბეჭდილებას ტოვებს. „ვაჭრობის დახვეწილი წესები (kaufmännische Eleganz) ჯერ კიდევ არ დამკვიდრებულა თბილისში და აქაური ვაჭრების უმეტესობა თავაზიანობასთან ძალიან მწყრაღად არის. ზოგი მათგანი მეეტლესავით უხეშია (grob wie Bohnenstroh – სიტყვა-სიტყვით: უხეში, როგორც ლობიოს ჩენჩო)", ვკითხულობთ „გოლოვინის პროსპექტში".

ქალაქის თვითმმართველობასაც სრულიად დავიწყია თავისი მოვალეობა, ხიდების შეკეთებისა და ქუჩების დასუფთავებისთვისაც კი ველარ მოუბამს თავი („თბილისური ლაყბობა", 1906, № 18).

ა. ლაისტი ქართველი არისტოკრატიის დაცემის მიზეზს ეროვნულ ხასიათში – უანგარიშო ხელგაშლილობაში – ხედავს. იგი მათ სიბეჯითის, ცოდნის შეძენისა და ქველმოქმედებისკენ მოუწოდებს. ნიმუშად თბილისელი სომეხი ბურჟუეზების ცხოვრების წესს უსახავს მათ.

„როგორ ახერხებენ სომხები, რომ ამდენი ბეჯითი და განათლებული ხალხი ჰყავთ?" – ეკითხება მისი ფელეტონის ერთი

* ნიკო ნიკოლაძეც „ცისკრის" 1860 წლის მე-9 ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში „ხაბარდა და ლოტო ქუთაისში" მკაცრად კიცხავს ამ ყოვლად უშინაარსო თამაშით უაზროდ გატაცებულთ: „აქაურ ქალებს არ შეუძლიათ ერთი ღამე გაატარონ ისე, რომ ლოტო არ ითამაშონ. ეს საშინელი თავის შესაწყენი თამაშობა შეაქცევთ მათ ორს, სამს და ხან და ხან ოთხის საათის განმავლობაში" (ნიკოლაძე 1962: 73). აკაკი წერეთლის პირველი ფელეტონიც, 1861 წელს დაბეჭდილი „ცისკარში" ალიტერაციული სათაურით – „ლოტოთი ლოტობა ქუთაისში" – ამავე პრობლემას ეძღვნება: „...ეს თამაში არის ეშმაკის მანქანებით დაბუდებული მათში, რომლისა მიზეზით აკლდებიან იგინი წირვას და ლოცვას, სახლის მოვლას, შვილების გაზრდას, ძეგლი და ახალი ისტორიული ანბების წაკითხვას..." (წერეთელი 1960, XI: 11). 1866 წელს „ცისკრის" მოლაყბეც უერთდება ლოტოთი გალოთებულთა მკიცხველთ (№ 1). რაკი 1906 წელს ა. ლაისტიც ამაზე წერს, იტყობა, ლოტოთი ლოტობის პერიოდი საქართველოში კარგა ხანს გაგრძელებულა.

პერსონაჟი მეორეს და ასეთ პასუხს ისმენს: „ისინი დილიდან სალამომდე თავიანთ დუქნებში სხედან და ვაჭრობენ, ვაჭრობენ და გროშებს ითვლიან, მაგრამ თუ მათთან მივლენ და ეტყვიან: „კარაპეტი, ფული გეჭირდება სკოლისათვის, ფული გეჭირდება სასარგებლო წიგნის გამოსაცემად, ფული გეჭირდება საზღვარგარეთ უნივერსიტეტში ახალგაზრდა კაცის გასაგზავნად“, კარაპეტი მშვიდად იკითხავს: „რამდენი გჭირდებათ?“ მივა თავის სეიფთან, რომელსაც არგუსის თვალებით დარაჯობს, და დასახელებული თანხა მოაქვს. დიახ, ასეთი გონიერია კარაპეტი. მან იცის, რომ განათლების გარეშე ხალხი დაილუპება, და რაკი თავისი ხალხი უყვარს, უყოყმანოდ (ohne Bedenken) გასცემს, რაც მის თანამემამულეთა (Landsleute) განათლების დონის ასამაღლებლად არის საჭირო“ („თბილისური ლაყბობა“, 1907, № 50).

როცა ლამის მთელი ქალაქი გოლოვინის პროსპექტზე გამოფინება სასეირნოდ და საღალბოდ, ფულიანი სომხების უმეტესობას იქ ვერ ნახავთ – კვლავ და კვლავ თავიანთ ბიზნესს დასტრიალებენ თავს.

ქართველ თავადაზნაურობას ფული სჭირდებოდა, მამულებს აგირავებდა და მერე კარგავდა მათ, სომეხ ვაჭრებს ფული ჰქონდათ და ამ მამულებს იძენდნენ. როსტომის, ვანოსა და ნიკოს ქონება სარქისისა და კარაპეტის ხელში გადადიოდა, რადგან მათ თურმე „მომავლის კარგი ყნოსვა ჰქონდათ (die hatten eine gute Zukunftsnahe) და ყოველთვის წინდანინ იცოდნენ, სად იქნებოდა კარგი მოსავალი“ („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

ასევე სარქისს და კარაპეტს ჩავარდნია ხელში მიხელის, ჰანესის, ქრიშტიანისა (Chrischtian) და გოტლობის მშვენიერი ძველი სახლები მიხელის ქუჩაზე (შემდგომ პლენანოვის, ამჟამად დავით აღმაშენებლის პროსპექტი – გერმანელ კოლონისტთა უბანი), „თანაც ჩალის ფასად (für ein Linsengericht), რადგან მათ (მიხელის ქუჩაზე მოსახლე გერმანელებმა. – ლ. ბ.) არ იცოდნენ, რა ფასი დაედებოდა ამ სახლებს მომავალში. (...) ეს რომ ჩვენს მოხუცებს სცოდნოდათ! ოხრავენ ახლა მიხელისა და ქრიშტიანის ვაჟები“ („თბილისური ლაყბობა“, 1906, № 18).

არტურ ლაისტს ზუსტად შეუნიშნავს ქართველის ერთი არსებითი ნაკლი: თავის უბედურებაში ყოველთვის მხოლოდ სხვა დაადანაშაულოს, და მშვენიერ გროტესკულ პასაჟს უძღვნის ჩვენთვის, სამწუხაროდ, დღემდე ესოდენ დამახასიათებელ ამ მანკიერებას:

„თუ მას (ქართველს. – ლ. ბ.) საქმე ცუდად მისდის, ამაში ყოველთვის სხვაა დამნაშავე და არა თვითონ. როცა, მაგალითად, ვანოს ფული შემოელევა, დამნაშავე როსტომია; როცა როსტომს შიმშილით კუჭი უხმება, დამნაშავეა კარაპეტი, რომელიც ფულის სესხებაზე უარს ეუბნება; თუ ნიკოს ბიჭი სკოლაში ცუდად სწავლობს, დამნაშავე მასწავლებელია; ხოლო როცა მას უზომო ღვინის სმისგან ცხვირი უნითლდება, დამნაშავეა სარკე“ („ქართულ თეატრში“, 1906, № 21).

ამავე აზრს ავითარებს გერმანელი მწერალი თავის წიგნში „მოგზაურის დღიურები“, რომელიც 1909 წელს დრეზდენში გამოიცა:

„დღეს ქართველები სილატაკეში იტანჯებიან და ხსნას სოციალიზმისგან ელიან, რომელმაც ისინი თითქოსდა ყველა გაჭირვებისგან უნდა იხსნას. რადგანაც თავიანთი უბედურების მიზეზს თავის თავში კი არ ეძებენ, არამედ მდგომარეობებსა და გარეგან ურთიერთობებში (sondern in Zuständen und äußeren Verhältnissen), ამიტომ მისგან განთავისუფლებას თვითონ კი არ ცდილობენ, საოცნებო სამოთხის იმედი აქვთ“ (ლაისტის 1909: 174-175).

დიახ, ქართველმა ხალხმა ყურად არ იღო ამგვარი რჩევები და არჩევანი იმ დროს მოდურ სოციალისტურ იდეებზე შეაჩერა. ვინ იცის, შექმნილ ვითარებაში იქნებ ეს იყო კიდევ უმოკლესი (თუ ერთადერთი არა) გზა ჩვენში არაეროვნული კაპიტალის გაბატონებისგან თავის დაღწევისა.

არტურ ლაისტის იდეალი დავით სარაჯიშვილი გახლდათ, ევროპულად განსწავლული მუყაითი მენარმე და ქველმოქმედი. დიდი სიმპათიით წერს გერმანელი მწერალი მის შესახებ:

„ბატონი სარაჯიშვილი ჰალეს უნივერსიტეტის ფილოსოფიის დოქტორის წოდებასაც ატარებს და არამარტო ბეჯითი მენარ-

მეა, არამედ ფრიად განათლებული ადამიანიც არის, რომელიც ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების ცენტრში ტრიალებს და თავისი შემოსავლიდან ყოველწლიურად მოზრდილ თანხას სწირავს თანამემამულეთა განათლების საქმეს, სკოლებს, ლიტერატურულ წამოწყებებს და ა. შ. მის სახლში, რომელიც შიგნიდან დიდებულ ძველგერმანულ სასახლეს ჰგავს, არ ქრის ვაჭრული სული..." („იშვიათი ნადიმი", 1907, № 52). (ა. ლაისტმა თავისი დიდი პატივისცემა დავით სარაჯიშვილისადმი იმითაც გამოხატა, რომ 1909 წელს დრეზდენში გამოცემული თავისი წიგნი „მოგზაურის დღიურები" მას უძღვნა ასეთი ბეჭდური ტექსტით: „დავით სარაჯიშვილს, ჩემს თბილისელ მეგობარს, ვისთანაც მრავალწლოვანი ურთიერთობა მაკავშირებს, ქართული ინდუსტრიის ფუძემდებელს, გერმანული განათლების და მეცნიერების მეგობარს, თავის სამშობლოში საზოგადოებრივ-კულტურული მუშაობის მოამაგეს, გერმანული ერთგულებითა და მეგობრობით ძღვნად ავტორისაგან". სხვათა შორის, ეს მეორე წიგნია, რომელსაც გერმანელი ავტორი დ. სარაჯიშვილს უძღვნის, პირველი იყო პროფ. ადოლფ ვაგნერი).

ა. ლაისტი აღტაცებით მოგვითხრობს, რა დიდებული მიღება მოუწყო დავით სარაჯიშვილმა ორ უბრალო გლეხს, სპარსეთიდან ჩამოსულ ფერეიდნელ ქართველებს – ონიკაშვილსა და ხუციშვილს – და მრავალთა საყურადღებოდ დასძენს, რომ ზოგიერთმა კუდაბზიკამ (Dicktuer), რომელსაც რამდენიმე ათასი მანეთი მოუქუჩებია და უახლოეს ნათესავსაც მხარზემოდან უყურებს, შეიძლება ეს ამბავი არც კი დაიჯეროსო.

დავით სარაჯიშვილის სასახლე, არტურ ლაისტის მონათხრობით, მკითხველის თვალწინ წარმოდგება როგორც ეროვნული თვითმყოფადობის ციტადელი, სულიერი მისწრაფებებით მჭიდროდ დაკავშირებული მოწინავე ევროპულ კულტურასთან. წერილის დასაწყისშივე მოგვახსენებს არტურ ლაისტი, რომ ქართველი მეწარმის სასახლე ბერლინელი არქიტექტორის პროფესორ კარლ ცაარის (Karl Zaar) გეგმის მიხედვით ყოფილა აგებული. კულტურის ამ კერის ხშირ სტუმართაგან ასახელებს ილია

ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, მხატვარ გიგო გაბაშვილს და იმასაც გვაუწყებს, მისმა ნახატებმა მიუწხენის გამოფენაზე მონონება დაიმსახურაო. შემდეგ განაგრძობს:

„ამ სახლის გემოვნებით განყობილ დარბაზებში სასიამოვნო საათები გაუტარებიათ სახელგანთქმულ ევროპელებსაც, გერმანელ, რუს, ფრანგ, იტალიელ პროფესორებს, მწერლებს, ხელოვან ხალხს და ყოველთვის გაოცება დაუფლებიათ, ამ შორეულ კავკასიაში ასეთ სულთმარგებელ გარემოში რომ აღმოჩენილან“.

ა. ლაისტი, რომელსაც განათლება მიაჩნდა ქვეყნის წინსვლის ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად, ხელიდან არ უშვებს შემთხვევას, დ. სარაჯიშვილის ბიბლიოთეკაშიც შეგვახედოს. დიდი ხელოვნებით გამართული სასახლის ოთახებისა და დარბაზების მიმართ სპარსეთიდან ჩამოსულმა სტუმრებმა ცხოველი ინტერესი გამოამჟღავნეს, მაგრამ მათი მთავარი ყურადღების საგანი მაინც მასპინძლის მდიდარი ბიბლიოთეკა იყო, – შენიშნავს იგი და განაგრძობს:

„თითქმის ნახევარ საათს ათვალიერებდნენ [ირანელი ქართველები] წიგნებით სავსე კარადებს, მოითხოვდნენ განმარტებებს, რომელი წიგნი რას ეხებოდა, და გაოცებული იყვნენ მეცნიერების არნახული განვითარებით. აქვე მინდა დავსძინო, რომ ბიბლიოთეკა განსაკუთრებით მდიდარია გერმანული სამეცნიერო ლიტერატურით და აგრეთვე ყველა გამოჩენილი გერმანელი პოეტის თხზულებებიც შეგიძლიათ იხილოთ აქ“.

სადღეგრძელოებს შორის სტუმრები ქართული სიმღერებითა და გრიგოლ ორბელიანის ლექსების დეკლამაციით შეუქცევიათ. (ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში „მრენველობა, ვაჭრობა-ხელოსნობა საქართველოში“ ვკითხულობთ: „1905 წ. (უნდა იყოს: 1907 წ. – ლ. ბ.) სპარსეთის ფერეიდნის ხეობიდან საქართველოში ჩამოვიდნენ ორი სპარსელი ქართველნი (...). ეს სპარსელი ქართველნი დავითმაც ისტუმრა, დიდი პატივი და ქომაგობა გაუწია, ნამეტურ დავით ზაქარიას ძის მეუღლემ ეკატერინე ივანეს ასულმა. ამათ ნახვის შემდეგ მე ვნახე ის ქართველი სპარსელნი, მქონდა მათ-

თან ლაპარაკი და მათს მადლობას და პატივს საზღვარი არ აქვნდა...". – ჭიჭინაძე 1911: 132).

ის სულიერი ოაზისი, რასაც დავით სარაჯიშვილის სასახლე წარმოადგენდა, ის კულტურული ატმოსფერო, რაც ამ ოჯახში სუფევდა, იმდროინდელ საქართველოში, ცხადია, სასიამოვნო გამოწვევის იყო, მაგრამ ქართველი ერის სასიცოცხლო ნიშნების დანახვა დაკვირვებულ თვალს სხვაგანაც შეეძლო. ეს ამავე გაზეთში დაბეჭდილი მასალებიდანაც იგრძნობა.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პუბლიკაციებში ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ზრდის ნიშნებსაც შეამჩნევს კაცი, თვით ამ მასალათა ავტორები ამჩნევენ ამგვარ ნიშნებს და საგანგებოდ ამახვილებენ ამაზე ყურადღებას. აი, თუნდაც:

1908 წელს დასასრულს უახლოვდებოდა ქართული თეატრის ახალი შენობის აგება. საბოლოო სამუშაოებისთვის საჭირო გამზდარა დამატებით 45 000 მანეთის მოძიება. თუმცა თბილისში საზოგადოდ ფინანსების მხრივ დიდი გაჭირვებაა, მაგრამ უეჭველია, სამისო თანხა გამოიძებნებაო, წერს გაზეთი და თავის იმედიან ვარაუდს ასე ასაბუთებს:

„ქართველმა იცის, როგორი დავალებულია იგი თავისი ერის კულტურის წინაშე“ („Der Georgier weiß eben, was er seiner Nation in kultureller Hinsicht schuldig ist“. – 1908, № 39).

განათლების საქმეც არ ყოფილა უნუგეშო მდგომარეობაში. ყოველ შემთხვევაში, ცოდნისა და წიგნის სიყვარული ქართველ ხალხში ყოველდღიურად მატულობდა. ამის დამადასტურებელი მრავალი ფაქტის მოძიება შეიძლება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე. აი, ერთი სასიამოვნო ცნობა: 1907 წლის მე-18 ნომერში ვეცნობით ქუთაისიდან მიღებულ ინფორმაციას: „მიმდინარე სასწავლო წელს ქართულ გიმნაზიაში მოწყობის მსურველი ძალიან ბევრი იყო“ („Im laufenden Schuljahr war der Andrang zum georgischen Gymnasium sehr groß“), რის გამოც დამატებითი კლასები გაუხსნიათ.

1908 წლის მე-8 ნომერში „კაუკაზიშე პოსტი“, იმონმებს რა გაზეთ „შრომას“, იტყობინება, რომ თელავში გამართულა

დღესასწაული, რომლის შემოსავალი – 4000 მანეთი – სახალხო ბიბლიოთეკისთვის გადაუციათ. „ეს მოწმობს, – განაგრძობს გაზეთი, – რომ ქართველებში კითხვის წყურვილი მნიშვნელოვნად მატულობს. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, გერმანული კოლონიებიდან მხოლოდ ზოგიერთი ფლობს საზოგადოებრივ ბიბლიოთეკას და, ჩვენდა სამარცხვინოდ, უნდა ვაღიაროთ, რომ ქართველები, რომელთაც რამდენიმე ათეული წლის წინ ძალიან ცოტა წერა-კითხვის მცოდნე ჰყავდათ, ახლა საცაა გერმანელებსაც გაუსწრებენ ამ მხრივ. ჩვენი სოფლების ბევრი მცხოვრები წლიდან წლამდე წიგნს არ იღებს ხელში, მაშინ, როცა ქართველი მუშები და მოჯამაგირეები ლუკმაპურს იკლებენ, რომ წიგნის ყიდვა შეძლონ“.

ნიმანდობლივია, რომ აქ სწორედ მდებრიო ხალხის წიგნით გატაცებაზეა საუბარი.

გაზეთი დიდ ყურადღებას უთმობდა ქართული პოლიგრაფიის განვითარებას და ქართული წიგნის გამოცემის საქმეს, მხედველობიდან არ რჩებოდა თითქმის არცერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა ამ სფეროში.

პირველი ბიბლიოგრაფიული ინფორმაცია, რომელიც ქართული წიგნის გამოცემას შეეხება, 1906 წლის მე-7 ნომერში დაისტამბა რუბრიკით „ახალი წიგნები“. ეს ახალგამოსული ქართული წიგნი გახლავთ მოსე ჯანაშვილის „საქართველოს ისტორია“, ტ. I. (წიგნის სახელწოდება ქართული შრიფტითაც არის დაბეჭდილი). ამ წიგნის გამოსვლას ხელმოუწერელი ინფორმაციის ავტორი (როგორც ჩანს, იგი ა. ლაისტის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს) „სასიამოვნო მოულოდნელობას“ (angenehme Überraschung) უწოდებს და საამისო მიზეზიც აქვს: ორი წელია, აქტუალური თემებისადმი მიძღვნილი რამდენიმე მოთხრობისა და წყალნყალა (mittelmäßig) ლექსების გარდა ქართულ ენაზე აღარაფერი გამოცემულა, ქართული მნიგნობრობა ჩამკვდარი იყო, ვინაიდან „ქართველები ამჟამად სამხრეთული ტემპერამენტით არიან ჩაბმული პოლიტიკაში, მთელ ძალ-ღონეს მას ახმარენ და ნაკლებად ზრუნავენ სულიერი ცხოვრების განვი-

თარებისთვისო" (1906, № 7). სინამდვილეში, ის რაზეც აქ გერმანელი ავტორი წუხს, ანუ ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლისთვის უპირველესი მნიშვნელობის მინიჭება, იყო სწორედ ყოველგვარი პროგრესის, მათ შორის „სულიერი ცხოვრების“ განვითარების წინაპირობაც.

ჯერ დაბეჭდილიც არ იყო პეტრე მირიანაშვილის მიერ თარგმნილი გოეთეს „ფაუსტი“, რომ არტურ ლაისტმა უკვე აცნობა მკითხველებს ამ მნიშვნელოვანი კულტურული მოვლენის შესახებ და აღნიშნა:

„უდავოა, მირიანაშვილი დიდ სიძნელეებს წააწყდებოდა, მაგრამ რაგინდ ბევრი ნაკლი ჰქონდეს ამ თარგმანს, ჩვენ მაინც სიხარულით მივესალმებით მის გამოსვლას, ვინაიდან ეს მოწმობს, რომ ქართველებმა ბოლოს და ბოლოს დაიწყეს ფიქრი თავიანთი ჯერ კიდევ ღარიბი სიტყვიერების მსოფლიო ლიტერატურის შედეგებით გამდიდრებისთვის“ (1907, № 25). ცხადია, აქ ა. ლაისტის თანამედროვე ქართული ლიტერატურის „სიღარიბე“ იგულისხმება.

1908 წელს თბილისში მოღვაწე ავსტრიელ მხატვარს როტერს (Rotter), რომელსაც მანამდე ადგილობრივი ჟურნალების გაფორმებით გაუთქვამს სახელი, ხელი მიუყვია ქრისტიანობამდელი სომხური საგმირო თქმულებების და „როსტომიანის“ (ფირდოუსის „შაჰ-ნამეს“ ნაწილის) ილუსტრირებისთვის. გაზეთი გამოთქვამს სურვილს, რომ კარგი იქნებოდა, თუ ბატონი როტერი, რომელიც ჩინებულად იცნობს აღმოსავლეთის ისტორიასა და კულტურას, ქართული ლიტერატურის ნიმუშებსაც დაასურათებდა, რადგან ამ მხრივ თითქმის არაფერია გაკეთებული, ხოლო ქართული პოეზია ჭეშმარიტი საგანძურია (Schatzgrube) საუცხოო თხზულებებისო (1908, № 37). ეს მასალა ხელმოუწერელია, მაგრამ უთუოდ ა. ლაისტს ეკუთვნის. ხელმოუწერლად კი იმიტომ დაუტოვებია, რომ იგი უშუალოდ მოსდევს მისივე სრულად ხელმოწერილ სტატიას თბილისში აზერბაიჯანულ ენაზე გამომავალ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალ „მოლა ნასრედინზე“. ამ ჟურნალის ერთ-ერთი ილუსტრატორი იყო სწორედ ზე-

მოთ ნახსენები ავსტრიელი მხატვარი როტერი (როტერი თავის კარიკატურებს, რომლებიც მრავალ ქართულ იუმორისტულ გამოცემაში იბეჭდებოდა, ზოგჯერ როტერიშვილის ფსევდონიმით აქვეყნებდა. – აბრამიშვილი 1968: 115).

1909 წლის ოქტომბერში ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ვახტანგ VI-ის მიერ საქართველოში პირველი სტამბის დაარსებიდან 200 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით ქართული პოლიგრაფიის განვითარების ამსახველი გამოფენის მოწყობა გადაწყვიტა. გაზეთი აქვეყნებს ცნობას ამ განზრახვის თაობაზე. არც იმის აღნიშვნას ივინყებს, რომ პირველი ქართული წიგნი ბევრად უფრო ადრე რომში დაიბეჭდა 1627 წელს. იმ ხანებში გამოსულ ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნს „ისტორია ქართული სტამბისა. 1709-1909. მეფე ვახტანგ VI“ ამ გამოფენის წინამორბედს უწოდებს (1909, № 47).

1913 წელს ა. ლაისტის ხელმოწერით გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის თხზულებების გედევანიშვილისეული გამოცემის მცირე მიმოხილვა სათაურით „დიდებული ქართული გამოცემა“ („Ein georgisches Prachtwerk“). იგი კმაყოფილია ამ მშვენიერი კრებულის გაფორმებით, აქებს მხატვარ ჰენრიკ ჰრინგესკის ნამუშევარს (თუმცა მას არ ასახელებს), მაგრამ იწუნებს ილიას ბიოგრაფიის ამსახველ ნარკვევს, რომლის ავტორი გრიგოლ ყიფშიძე გახლავთ (არც მისი სახელი და გვარია მოხსენიებული): ამომწურავი არ არის და პოეტური აღმაფრენის გარეშეა დაწერილი (1913, № 47).

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ეს დიდებული გამოცემა რომ მზადდებოდა, ამის შესახებ „კაუკაზიშე პოსტი“ მკითხველს ადრევე, 1912 წლის მე-10 ნომერში, აუწყებდა: რუბრიკა „წიგნის თარო“ (სიტყვასიტყვით: „წიგნის მაგიდა“ – „Büchertisch“) სათაურით „ქართული ლიტერატურიდან“ გვთავაზობს სასიხარულო ინფორმაციებს: ლონდონში გამოსულა მარჯორი უორდროპის მიერ ინგლისურად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ და იმავე „ვეფხისტყაოსნის“ უნგრულ ენაზე თარგმნა დაუსრულებია უნგრეთის პარლამენტისა და ბუდაპეშტის მეცნიერებათა აკადემიის

წევრს ბელა ვიკარს. ასე რომ, ეს სახელგანთქმული ქართული ეპოსი (das berühmte georgische Epos) მალე უნგრულადაც დაიბეჭდება გრაფ ზიჩის ილუსტრაციებითურთ. კავკასიელ გერმანელთა გაზეთს თავისი მკითხველისთვის არც იმის შესხენება ავიწყდება, რომ ეს რუსთველის შედევრის (Meisterwerk) მესამე თარგმანი იქნება ევროპულ ენებზე, პირველი კი არტურ ლაისტის გერმანული თარგმანი (დედანშია: „გერმანული გადამუშავება“ – Bearbeitung) გახლავთო. და ამას მოსდევს ცნობა, რომ მზადდებოდა აგრეთვე ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ილუსტრირებული გამოცემა.

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ამ სანაქებო გამოცემას მომდევნო წელს კიდევ ერთხელ მოიხსენიებენ გაზეთში, როცა ქართული წიგნისა და პოლიგრაფიის მნიშვნელოვანი წარმატების მაუწყებელ ინფორმაციას გამოაქვეყნებენ სათაურით: „ქართულთა მონაწილეობა პოლიგრაფიისა და გრაფიკის მსოფლიო გამოფენაზე ლაიფციგში“. გთავაზობთ მის თარგმანს მთლიანად:

„ქართველები ამ გამოფენაზე ძალიან კარგად არიან წარმოდგენილნი – მათ იქ მრავალი ძვირფასი ექსპონატი გაგზავნეს. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ და სიძველეთა შემსწავლელმა ქართულმა საზოგადოებამ ლაიფციგში ქართული პოლიგრაფიისა და გრაფიკის საინტერესო ნიმუშები წარადგინეს. გაიგზავნა ძველი შემკული ხელნაწერების (მინიატურების) ორმოცი ფოტოპირი, გარდა ამისა, რამდენიმე ძველი ხელნაწერიც, კიდევ 75 ქართული წიგნი, მათ შორის ილია ჭავჭავაძის თხზულებების ილუსტრირებული გამოცემა, შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ ბრწყინვალე გამოცემა (Prachtausgabe) და სხვ. ქართული ჟურნალ-გაზეთებიც ნათელ წარმოდგენას უქმნიან დამთვალიერებელთ ქართული ბეჭდვითი სიტყვისა და ლიტერატურის განვითარებაზე. ამ მდიდრული გზავნილობისთვის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ პროფესორ ბროკელმანისაგან (Brockelmann) მადლობის ბარათი მიიღო“ (1914, № 12).

როგორც ვხედავთ, „კაუკაზიშე პოსტის“ რედაქცია ძლიერ დაინტერესებულია ქართული პოლიგრაფიის, ქართული წიგნის ბედით. იგი არამარტო პოპულარიზაციას უწევს ჩვენს მიღწევებს ამ სფეროში, არამედ საქმიან შენიშვნებსა და სურვილებსაც გამოთქვამს და, ამრიგად, შეძლებისდაგვარად ხელს უწყობს ქართული წიგნის გამოცემის წინსვლა-განვითარებას.

არტურ ლაისტი „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ვრცელი მასალებით გამოეხმაურა ილია ჭავჭავაძის ვერაგულ მკვლელობას. 1907 წლის 9 სექტემბრის ნომერში ილიას შავჩარჩოშემოვლებული პორტრეტი და ა. ლაისტის მიერ ხელმოწერილი გამოსათხოვარი სტატია გამოჩნდა, რომელშიც იგი გერმანელ მკითხველს თავისი დიდი მეგობრის სამწერლო და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას აცნობს, ახასიათებს მას, როგორც თავისი ხალხის კეთილდღეობისთვის დაუცხრომელ და გაბედულ მებრძოლს, სიყვარულით იგონებს მშვენიერ საგურამოში მასთან ერთად გატარებულ დღეებს, ღრმა რწმენას გამოთქვამს, რომ ილია ჭავჭავაძე „მუდამ იცოცხლებს თავისი ხალხის კულტურის ისტორიაში, ყველა კეთილშობილი ადამიანის გულში და მსოფლიო ლიტერატურაში“. „დღეს მთელი მისი ხალხი დასტირის მას, – წერს ა. ლაისტი, – მაგრამ აგრეთვე ყველა განათლებული გერმანელი, რომელმაც იცის უკვდავი პოეტის ფასი და მნიშვნელობა, მონანილეობას მიიღებს ამ გლოვაში“.

მომდევნო ნომერში (1907, № 14) დაიბეჭდა ილიას ცხედრის საგურამოდან თბილისში გადმოსვენებისა და დაკრძალვის ცერემონიალის ვრცელი, დეტალური აღწერა, რომელიც ასე იწყება:

„მარტო ნაცნობ-მეგობრები კი არა, მთელი მისი ხალხი მიაცილებდა უკვდავ ქართველ პოეტს უკანასკნელი განსასვენებლისკენ. ასეთი დიდებული დაკრძალვა თბილისს არ ახსოვს. ეს იყო ამამაღლებელი (erhebende) საყოველთაო დემონსტრაცია“.

რეპორტაჟში, განსვენებულის გარდა, სამი ადამიანის სახელს ვხვდებით. ესენი გახლავთ: იროდიონ ევდოშვილი, აკაკი წერეთელი და მეფისნაცვალი („ნამესტნიკი“) გრაფი ვორონცოვ-დაშ-

კოვი, რომელიც მეუღლითურთ დასწრებია 9 სექტემბერს სამ-გლოვიარო ღვთისმსახურებას (Trauergottesdienst).

ვნახოთ ის პასაჟები, იროდიონ ევდოშვილი და აკაკი წერეთე-ლი რომ იხსენიებიან.

„იმ ადგილზე, სადაც მხცოვანი პოეტი სიცოცხლეს გამოასალ-მეს, პროცესია [რომელიც საგურამოდან თბილისისკენ მიასვე-ნებდა ილიას ცხედარს] შეჩერდა; ერთი პოეტი, გვარად ევდოშ-ვილი, პატარა გორაკზე ავიდა და ისეთი გულის შემძვრელი სი-ტყვა თქვა, რომ ყველას ცრემლი ადინა“.

ეს 7 სექტემბერს მოხდა.

9 სექტემბერს, დაკრძალვის დღეს, აკაკიმ აივნიდან მიმართა თავის თანამებრძოლს:

„სასახლის ქუჩაზე ჭაღარა და სნეული პოეტი აკაკი წერეთე-ლი აივანზე გადმოდგა და ამაღელვებელი სიტყვებით გამოეთ-ხოვა თავის გარდაცვლილ თანაშემოქმედს (Dichterbruder – სიტყ-ვასიტყვით: პოეტ-ძმას). ბევრი არ ულაპარაკია, მაგრამ ყველას, ვინც მისი ნათქვამი გაიგონა, თვალები ცრემლით აევსო“.

არც იროდიონ ევდოშვილის და არც აკაკი წერეთლის მიერ წარმოთქმული ღირსსახსოვარი სიტყვების შინაარსს გერმა-ნული გაზეთის კორესპონდენტი არ გადმოსცემს (შესაძლოა, ქართული ენის უცოდინრობის გამო), სამაგიეროდ ორივე შემთხვევაში ყურადღებას ამახვილებს მსმენელთა რეაქციაზე.

საერთოდ, ამ რეპორტაჟში მოსმენილს თვალთ ალქმული ჭარბობს. ამიტომ აქ ზოგიერთ ისეთ დეტალს შეხვდებით, რაც ქართულ გაზეთებში გამოქვეყნებულ რეპორტაჟებში არ ჩანს.

რამდენიმე მაგალითი.

ყველაზე ვრცელი რეპორტაჟები სამგლოვიარო ცერემო-ნიებს გაზეთმა „ისარმა“ მიუძღვნა. იქ ვკითხულობთ, რომ საგუ-რამოდან გადმოსვენებისას „ცხედარს გარშემო ერტყა შავებში გამოწყობილ საპატიო მცველთა რაზმი“ (ილია 1907: 147). ამ შაოსან მხედართა რაოდენობას „კაუკაზიშე პოსტის“ კორესპონ-დენტი გვატყობინებს: ოცნი ყოფილან („Den Leichenwagen umgab eine Ehrenwache von zwanzig schwarzgekleideten Reitern“).

სიონის ტაძრიდან ცხედრის გამოსვენების აღწერისას „ისრის“ კორესპონდენტი გვამცნობს: „კუბო დაასვენეს სამგლოვიარო ეტლზე“ (ილია 1907: 152). „კაუკაზიშე პოსტის“ რეპორტიორისგან კი იმასაც ვგებულობთ, სამგლოვიარო ეტლში რამდენი და რა ფერის ცხენი იყო შებმული: ექვსი შავი ცხენი („[der Sarg wurde] auf den mit sechs Rappen bespannten Leichenwagen gesetzt“).

სიონში ბალდახინს რომ შავ-თეთრი ატლასის ქსოვილი ჰქონია გადაფარებული, ამ დეტალსაც გერმანელი რეპორტიორი აუთქსირებს.

„კაუკაზიშე პოსტის“ კორესპონდენტისთვის ისიც ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ ილია ჭავჭავაძეს საქართველოში მცხოვრები ყველა ხალხი გლოვობდა: „მართლმადიდებელი სამღვდელოების გარდა პანაშვიდში მონაწილეობდა სუნიტთა და შიიტთა შეიხ ულ-ისლამი რამდენიმე მოლასთან ერთად, რამდენიმე სომეხი და ერთი კათოლიკე სასულიერო პირი. რუსებს, სომხებს, ოსებს და თათრებსაც გამოეგზავნათ თავიანთი წარმომადგენლები“.

ორასამდე ვერცხლისა და ცოცხალი ყვავილების დიდი გემოვნებით შეთხზული გვირგვინი დავთვალეო, – გვამცნობს რეპორტაჟის ავტორი. ხალხით გადაჭედილ ქუჩებს მღელვარე ზღვას ადარებს იგი.

შემდეგ „კაუკაზიშე პოსტში“ ხშირად იბეჭდებოდა ინფორმაციები მკვლელობის გამოძიების შესახებ. ბოლოს გამოქვეყნდა ცნობაც, სამ დამნაშავეს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანესო. როგორც ცნობილია, ოლლა გურამიშვილმა, პოეტის ქვრივმა, წერილობითი თხოვნით მიმართა გენერალ-გუბერნატორს, არ დაემტკიცებინა სასიკვდილო განაჩენი. „კაუკაზიშე პოსტი“ 1908 წლის 21 დეკემბრის ნომერში მთლიანად აქვეყნებს ამ საოცარი ჰუმანურობით გამსჭვალული დოკუმენტის თარგმანს, სადაც ასეთ რამეს ვკითხულობთ: „მე მნამს, ილია ჭავჭავაძე რომ ცოცხალი გადარჩენილიყო, შეუწდებოდა მათ, ვინც მასზე ხელი აღმართა, ვითარცა უბედურ, შემცდარ ძმებს. (...) მე, ჩემი მეუღლის გვერდით მყოფი, შემთხვევით გადავრჩი ცოცხალი. ჩემს

ცხოვრებას ახლა ერთადერთი მიზანი აქვს – დავაგვირგვინო საქმე მხურვალე კაცთმოყვარეობისა, რასაც ჩემმა მეუღლემ მთელი თავისი ცხოვრება მიუძღვნა, და მიეუტევეო უბედურ გზააბნეულ მოძმეთ, რომელთაც იგი თვითონაც მიუტყეებდა“ (1908, № 27).

უმალლესი ჰუმანიზმით აღბეჭდილი ამ დოკუმენტის გერმანულ ენაზე გამოქვეყნებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ცნობილია, რა ფართო გამომხატურება მოჰყვა ოლღა გურამიშვილის ამ თხოვნას რუსეთის ინტელიგენტურ წრეებში: ლევ ტოლსტოიმ მას საკვირველი დოკუმენტი უწოდა; ლ. ტოლსტოის ახლო მეგობარი და მისი თანამოაზრე, მწერალი ივანე გორბუნოვ-პოსადოვი პოეტის ქვრივის ამ განცხადებას 1909 წლის 31 დეკემბერს „რუსკიე ვედომოსტში“ მრავლისმეტყველი სათაურის მქონე სტატიით გამოეხმაურა: „Ex oriente lux“ – „ნათელი აღმოსავლეთიდან მოდის“ (განერეულია 1962: 559-566). ამ ნათელის ქვეყნად გავრცელებისთვის კავკასიელ გერმანელთა გაზეთსაც შეუწყვია ხელი.

1908 წელს ქართველმა ხალხმა სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშნავი დიდი იუბილე გადაუხადა აკაკი წერეთელს. თვითონ აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, მოთავე გახლდათ რაფიელ ერისთავის სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშნავი საიუბილეო სახალხო ზეიმის გამართვისა 1895 წელს. რაფიელ ერისთავის იუბილე ითვლება მე-19 საუკუნის დამლევს ქართველი ხალხის სამოქალაქო შეგნების გაღვიძების პირველ უტყუარ სიმპტომად. აკაკი წერეთლის იუბილეს მნიშვნელობა რომ სრულად გავისიგრძეგანოთ, ვნახოთ როგორ შეფასებას აძლევდა გაზეთი „ივერია“ ცამეტი წლით ადრე რაფიელ ერისთავის იუბილეს:

„ეს (რ. ერისთავის იუბილე. – ლ. ბ.) არის სიმპტომი ერის მოქალაქეობრივი მომწიფებისა და განვითარებისა. ეს მაჩვენებელია ერის გაღვიძებისა და საუკეთესო ცხოვრებისკენ მისწრაფებისა. თუ ერი ერთი გულწრფელი გრძნობით ივსება და საჯაროთ პატივის-ცემას და სიყვარულს უცხადებს მას, ვინც მის სულიერ მხარეს ემსახურებოდა, თუ ის ღირსეულათ აფასებს მოღვაწის

შრომასა და ღვაწლს, ეს ყოველთვის და ყველგან ითვლება იმ საიმედო მდგომარეობის მაჩვენებლათ, რომ ერს მომავლისკენ აქვს თვალ-ყური მიქცეული, რომ დღიური ვარამით და ყოველ-დღიური ბრძოლით-კი არ არის მარტო სულდგმული, არამედ გულში უღვივის მაღალი იდეალი, რომლის მიღწევასაც ფიქრობს მომავალში" (ერისთავი 1899: 21).

და, აი, კიდევ ერთი დასტური „ერის მოქალაქეობრივი მომნი-ფებისა და განვითარებისა“ მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე – აკაკი წერეთლის საიუბილეოდ გამართული მართლაც რომ საერთო-სახალხო დღესასწაული.

„კაუკაზიშე პოსტი“ სათანადოდ გამოეხმაურა ამ მოვლენას. 1908 წლის 25-ე ნომერში არტურ ლაისტი მკითხველს იუბილარის შემოქმედებაზე ესაუბრება. წერილი ასე იწყება:

„დღეს ცნობილი ქართველი პოეტის, აკაკი წერეთლის, სამ-წერლო ასპარეზზე მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის აღსანიშ-ნავი იუბილე იმართება და მისი თანამემამულენი მოსახლეობის ყველა ფენიდან ულოცავენ თავიანთ მგოსანს ამ თარიღს, მხურ-ვალე მადლიერების გრძნობას გამოხატავენ მის მიმართ იმ დიდი დამსახურებისთვის, რაც მას მიუძღვის ქართული ლიტერატუ-რის განვითარების საქმეში“.

ამ მილოცვებს წერილის ბოლოს ავტორი თავის ხმასაც უერ-თებს, უსურვებს მხცოვან მგოსანს დიდხანს სიცოცხლეს და ბედნიერ „ცხოვრების საღამოს“ (glücklichen Lebensabend).

იქვე ქვეყნდება საიუბილეო ზეიმის ამსახველი რეპორტა-ჟი. აღწერილია ეს საყოველთაო ეროვნული დღესასწაული: თეატრის გადაჭედილი დარბაზი, ზღვა ხალხი თეატრის წინ, დე-პუტაციათა დაუსრულებელი დინება, ადრესების გაუთავებელი კითხვა...

გაზეთის უცხოელი მკითხველი უთუოდ იგრძნობდა, რომ ეს იყო მთელი საქართველოს ზეიმი, ქართველი ერის ერთსულოვ-ნების კიდევ ერთი ნათელი დემონსტრაცია მეოცე საუკუნის დამდეგს.

რეპორტაჟში აქცენტი ზეიმის საყოველთაო ხასიათზე კეთდება, საგანგებოდ აღნიშნავენ, რომ მასში ყველა ასაკისა და ყველა სოციალური ფენის წარმომადგენელი მონაწილეობდა:

„[გაჭედოილ დარბაზში] მოსახლეობის ყველა ფენიდან გამოსულ ქალსა და კაცს მოჰკრავდით თვალს და ბავშვებსაც, რომლებიც მოსულიყვნენ, რათა თავიანთი ახალგაზრდული გულები ამ ამამაღლებელი სანახაობით გაეხარებინათ. ფრაკში გამოწყობილი დახვეწილი ბატონების გვერდით დაინახავდით უბრალო ტანსაცმლით შემოსილ მოკრძალებულ მუშებს, სალონის ელეგანტური კაბებით მორთულ ქალბატონთა გვერდით – უბრალო ქალებს ზიზილ-პიპილების გარეშე“.

საგანგებოდ არის აღნიშნული ის დიდი პატივისცემა, რაც აკაკი წერეთელს მიაგეს საქართველოში მოსახლე სხვა ხალხებმაც:

„არაქართველებსაც (Aber auch Nichtgeorgier...) გამოეგზავნათ დეპუტაციები: კავკასიის პედაგოგთა საზოგადოება სამი მაღალი თანამდებობის პირით იყო წარმოდგენილი; იუბილარს მიესალმნენ რუსული და სომხური გაზეთების დელეგაციები, „კაუკაზიშე პოსტი“, სხვადასხვა რუსული და სომხური საზოგადოებები, რუსი ქალები, აგრეთვე ებრაელები, სპარსელები, თათრები და სხვ.“

1912 წელს ქალაქ სამარის მახლობლად, აგარაკზე, ნაადრევად გამოეთხოვა წუთისოფელს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი – ლიტერატორი, ფილოლოგი, ისტორიკოსი, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე ხახანაშვილი. „კაუკაზიშე პოსტი“ ინფორმაციას აქვეყნებს ამის შესახებ, იტყობინება პროფესორის ცხედრის თბილისში 3 აგვისტოს მატარებლით ჩამოსვენების, ქაშვეთის წმინდა გიორგის ეკლესიაში ხალხმრავალი პანაშვიდის და კვირას, 5 აგვისტოს, დიდუბის ეკლესიის ეზოში ამ „საყოველთაოდ დაფასებული სწავლულის“ (der allgemein geschätzte Gelehrte) დიდი პატივით დაკრძალვის შესახებ. იმასაც იუწყებიან, რომ განსვენებულს თავისი ახალი ორსართულიანი, 15000 მანეთად ღირებული სახლი მშობლიურ გორში ქალაქისთვის უანდერძებია სასწავლებლის გასახსნელად (1912, № 21).

ახლა მოკლედ შევაჯამოთ ზემოთ თქმული და ვნახოთ, ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების რომელ მხარეებს აქცევდა კავკასიელ გერმანელთა ორგანო განსაკუთრებულ ყურადღებას.

„კაუკაზიშე პოსტის“ მკითხველს შეეძლო საკმაოდ ნათელი წარმოდგენა შეექმნა საქართველოს ეკონომიკაზე, ტრანსპორტზე, ქართული არისტოკრატიის დუხჭირ ყოფაზე, ქართული კულტურისა და განათლების, კერძოდ, ქართული ნიგნის გამოცემის მდგომარეობაზე, ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძებისა და განმტკიცების განუხრელ პროცესზე. გაზეთის ფურცლებმა შემოგვინახა უცხოელის თვალით დანახული თბილის-ქალაქის კოლორიტული, დასამახსოვრებელი სურათები.

ინფორმაციები ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა რუბრიკით „ცნობები კავკასიიდან“. უფრო მნიშვნელოვან და საყურადღებო მოვლენებს რედაქცია დანვრილებით აშუქებდა ვრცელი მასალებით – რეპორტაჟებით, კორესპონდენციებით, სტატიებითა და ფელეტონებით (მეტადრე არტურ ლაისტის რედაქტორობის პერიოდში).

ინფორმაციების წყაროდ თბილისური გერმანულენოვანი გაზეთი ხშირად იყენებდა ქართულ პრესასაც („შრომას“, „დროებას“, „ჩვენს გზას“, „ჩვენს ცხოვრებას“ და სხვ.).

3. არტურ ლაისტის მხატვრული და პუბლიცისტური შემოქმედება

გაზეთში ქართულ თემატიკაზე დანერგილი ორი მოთხრობა დაიბეჭდა არტურ ლაისტისა. ერთი – „კატასტროფა“ („Ein Zusammenbruch“) – შედარებით მცირე მოცულობისა – სამ ნაწილად გამოქვეყნდა „კაუკაზიმე პოსტის“ პირველ სამ ნომერში (1906, №№ 1, 2, 3).

„კატასტროფაში“ თავად ლევან გერანელის ოჯახის მაგალითზე დალუპვის გზაზე მდგარი ფეოდალური კლასის ტრაგედიაა ნაჩვენები. თავადს სიცოცხლე მოუსწრაფა (გული გაუხეთქა) სამწუხარო ცნობამ: ბანკმა ვალებში მამული გაუყიდა. მისი ქვრივი და ქალიშვილი თამარი უსახსროდ რჩებიან. ვის ხელში გადაინაცვლა ლევან გერანელის სამფლობელომ? „ეს გახლდათ ჩასუქებული გამდიდრებული თბილისელი მედუქნე (Gastwirt), თავაზიანი, მაგრამ გაუნათლებელი კაცი“.

ძირძველი თავადი ლევან გერანელი, სოფელ გერანისა და მისი შემოგარენის პატრონი, განთქმული იყო თავისი ხელგაშლილობით და მთელი ქონება ქეიფსა და დროსტარებას შეაღია. ოჯახი არ ღალატობს ტრადიციას და მიცვალებულის პატივსაცემად დიდ ქელებს იხდის, რამდენიმე თვის სარჩოს ანადგურებს.

ა. ლაისტი მდიდრული ქელების წინააღმდეგია არამარტო ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, როცა ოჯახი მატერიალურად ასეთ შეჭირვებულ მდგომარეობაშია, არამედ – საერთოდაც. ეს კარგად იგრძნობა ქელების მისეული აღწერიდან. შეჰყურებს ამ უზარმაზარ სამზადისს და უკვირს: „სამზარეულოში, სახლში და ეზოში ისეთი ორომტრიალია, თითქოს დიდებული ქორწილისთვის ემზადებიანო“.

მზარეულები, მოსამსახურენი, ნათესავები მთლიანად ქელების სამზადისით არიან გართულნი. იქნება შთაბეჭდილება, რომ მიცვალებული კი არა, გასვენებაში მოსული ხალხის დაპურებაა

მათი მთავარი საზრუნავი. ხალხიც სუფრას მიუსხდა და „ნთქაე-
დნენ ყუათიან ხორცის წვნიანს (ალბათ ჩაქაფულს. დედანშია:
kräftige Fleischsuppe. – ლ. ბ.), ფლავსა და მწვადებს (Spießbraten)
ისეთი ჟინით, თითქოს ეს მათი უკანასკნელი პურისჭამა ყოფი-
ლიყოს... სევამდნენ უზომოდ და ჭამდნენ ისეთი გულმოდგინე-
ბით, თითქოს მხოლოდ ჭამისთვის იყვნენ მოსულნი“.

მაგრამ ა. ლაისტი იმასაც გვეუბნება, რომ გახურებული სმის
მიუხედავად, ყველანი ბოლომდე სერიოზულნი დარჩნენ და
უკადრისი საქციელი არავის ჩაუდენიაო. მხოლოდ ეგ იყო, რომ
მათი წასვლის შემდეგ არემარე საჭმლის ნამუსრევით იყო მოფე-
ნილი და, საერთოდ, კარ-მიდამო გაპარტახებულს ჰგავდაო.

გაჩანაგდა დიდებული ოჯახი, უყაირათობამ, უგერგილობამ,
გულარხეინობამ გაანადგურა. თამარის ბიძა, როსტომი, ქარ-
თულ გულითადობას (Gemütlichkeit) თავქარიანობად (Leichtsinn)
ნათლავს და ყველას არწმუნებს, ქართველების ადგილი, მათი
თვისებების გამო, შუა საუკუნეებშიაო. დაკრძალვის მომდევნო
დღეს თამართან საუბარში იგი იტყვის:

„ცხოვებული მამაშენი მდიდარი იყო, მაგრამ ჩვენს არისტო-
კრატთა უმრავლესობის მსგავსად, არც ის ფიქრობდა, რომ
უზარმაზარი ქონებაც ერთხელ გამოილევა. მისი სტუმართმოყ-
ვარეობა უსაზღვრო იყო და ყველანი, ვინც გუშინ აქ ბრძანდე-
ბოდნენ, უთვალავჯერ მსხდარან მის სუფრასთან და ქონების
განიავებაში დახმარებიან (...). მაგრამ, როცა გაუჭირდა, არავის
გაუწვდია მისთვის დახმარების ხელი“.

თამარი გადანყვეტს რუსეთში გაემგზავროს, უმაღლესი გა-
ნათლება მიიღოს, ექიმი გახდეს. ამის გაგონებაზე მისი ერთ-
ერთი დეიდა (ან მამიდა ან ბიცოლა – Tante) წამოიყვირებს:
„თავადის ქალი, გერანელი, ექიმი უნდა გახდეს? ეს გაუგონარია!
ასეთი რამ ჯერ არ მომხდარა! ექიმობა მდაბიო ხალხის საქმეა და
არა გერანელისა“.

თამარი თავისას არ იშლის.

ა. ლაისტის სურვილია, თავადაზნაურობამ შეიგნოს, ცხოვრე-
ბის ძველებურად გაგრძელება რომ აღარ შეიძლება, გერმა-

ნელი მწერალი ცდილობს ხსნის გზა უჩვენოს მათ. ავტორის თვალსაზრისს ნაწარმოებში სოფლის მღვდელი ახმოვანებს. იგი ასე არიგებს თამარს ჭკუას:

„რაც თქვენ მოგივიდათ, ბევრ სხვასაც დაემართება. ახალი ცხოვრება ახალ ადამიანებს მოითხოვს და ახალი ადამიანები უნდა გახდეთ. საყვარელო თამარ, უკანასკნელო და კეთილშობილო მორჩო (Sprößling) უძველესი გვარეულობისა, წადი, ნახე ქვეყანა და დაბრუნდი ცოდნით აღჭურვილი, რომ ახალი ცხოვრება დაიწყო“.

მოთხრობა ასე მთავრდება:

„შვიდი წლის შემდეგ თამარი დაბრუნდა საქართველოში და ექიმად დაიწყო თბილისში მუშაობა“.

1908 წლის 41-52-ე ნომრებში არტურ ლაისტმა მოზრდილი პროზაული თხზულება „ვარო“ შესთავაზა „კაუკაზიშე პოსტის“ მკითხველს, რომელსაც სათაურის ქვეშ ასეთი მინაწერი ახლავს: „მოთხრობა იმერეთის ცხოვრებიდან“. ეს მოთხრობა ა. ლაისტმა პირველად 1888 წელს გამოაქვეყნა გერმანიაში (შტუტგარტში) გამოშვალ ჟურნალში „Über Land und Meer“, რასაც აღნიშნავს კიდეც სქოლიოში.

მოგვიანებით ა. ლაისტი მოგონებებში დანერს:

„1887 წელს, ზაფხულში, სტუმრად ვიყავი რგანში, ჭიათურის მახლობლად, ნიკო ლოლობერიძის მამულში, სადაც შავი ქვის მადანი იყო... ამ მოგზაურობის დროს გავიცანი ზემო იმერეთის საუცხოო ბუნება და მისი სოფლის ცხოვრება, რომელიც ისე მომეწონა, რომ რგანშივე დავწერე მოთხრობა „ვარო“. ეს მოთხრობა 1888 წელს დიდ გერმანულ ჟურნალ „Über Land und Meer“-ში დაიბეჭდა“ (ლაისტი 1963: 22).

ქართული ბუნების სილამაზეს ასეთ ხოტბას უძღვნის გერმანელი მწერალი „ვარო“-ში:

„მთელი იმერეთი ბალს მოგვაგონებს, მაგრამ აქ, ზემო იმერეთში, თავი სამოთხეში გეგონება. მიწის ყოველი მტკაველიდან სიმწვანე აღმოიფრქვევა, გარშემო მთებია, მჩქეფარე ნაკადუ-

ლები ხმაურით მოიკვლევენ გზას ბარისკენ, და ამ დიდებულ პეი-ზაჟს თავზე დაჰნათის ლაჟვარდოვანი ზეცა".

ამ მშვენიერი ბუნების ფონზე გერმანელი მწერალი ამჯერად ქართველი გლეხის ოჯახის ტრაგედიას აღვნიშნავ. ტრაგედიის მიზეზი ის გახლავთ, რომ ოჯახი არ იყო შექმნილი ქალ-ვაჟის სიყვარულის შედეგად. კოსტა ბალიძემ მხოლოდ ორჯერ ნახა ვარო დღეობაზე და ხელადვე მაქანკალი მიუგზავნა მის მშობლებს. როგორც ცნობილია, გარიგებით დაოჯახება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ძველად. ა. ლაისტს სურს გვითხრას, რომ ახალი ცხოვრების პირობებში, როდესაც იმატა ადამიანთა ახალ-ახალი კონტაქტების შესაძლებლობამ, უსიყვარულოდ შექმნილ ოჯახს ადრინდელზე მეტი საფრთხე ემუქრება. მართლაც, კოსტასა და ვაროს მოჩვენებითი ბედნიერება პირველსავე გამოცდას ემსხვერპლა.

კოსტა იძულებულია ფულის საშოვნელად შავი ქვის მალაროში დაიწყოს მუშაობა. იგი დღეების განმავლობაში ველარ ბრუნდება შინ. მალაროში ზედამხედველად მუშაობს აგრეთვე თავადიშვილი როსტომი, რომელიც კოსტას ვენახთან აგებულ ფარდულში ათევს ღამეს. ერთხელაც მან თვალი შეასწრო მშვენიერ ვაროს, მოეწონა და ადვილად მოიგო მისი გული სრულიად უბრალო ქათინაურით: „რა ტკბილია შენი ხელით მოწვდილი ნყალი“, – ეტყვის ის ქალს და ვაროს გონებაში გაუელვებს, რომ მისთვის ჯერ არავის უთქვამს ასეთი რამ.

სხვაგან ავტორი იმასაც გვეუბნება, რომ ვარომ არც კი იცოდა, უყვარდა თუ არა თავისი ქმარი. იგი მას პატივს სცემდა, მისი ერთგული იყო და იმერელი გლეხი მეტს არც მოითხოვს თავისი ცოლისაგანო.

ფულს დახარბებულმა კოსტამ სულ უფრო და უფრო შეასუსტა მეუღლისადმი ყურადღება და ტრაგედიაც დატრიალდა: ცოლის ღალატით გონებაარეული კოსტა ხრამში იჩეხება, შერცხვენილი ვაროც თავს იკლავს.

როცა არტურ ლაისტის მიერ ქართულ თემაზე შექმნილ მხატვრულ თხზულებებს კითხულობ, ისეთი შთაბეჭდილება

გიჩნდება, თითქოს მოთხრობათა სიუჟეტები მისთვის უფრო საბაბია საიმისოდ, რომ უცხოელ მკითხველს გააცნოს საქართველო, ჩვენი ხალხი, მისი ტრადიციები, საქართველოს ბუნება. იგი დაწვრილებით ხატავს ქართველ ტიპებს, მათ ჩაცმულობას, ადათ-წესებს („ვარო“-ში, მაგალითად, ვრცელ პასაჟებს უძღვნის ქართული ნადიმისა და ცეკვის აღწერას).

ამ დებულების გათვალსაწინოებისთვის შემოგთავაზებთ ერთ ეპიზოდს ჩვენებური ლხინის ვრცელი აღწერილობიდან. ა. ლაისტს უცდია, უცხო თვალისა და ყურისთვის უჩვეულო, ქართული ყოფისთვის კი აგრერიგად დამახასიათებელი ეს სცენა, მისი ვიზუალურიც და ვერბალური მხარეც, რაც შეიძლება ერთგულად, ნატურალიზმამდე მისული სიზუსტით გადმოეცა. დეტალებზე ყურადღების საგანგებოდ გამახვილების შედეგად (იმ დეტალებზე, რომელთაც შეჩვეული თვალი და ყური რეალობაში ვეღარც კი ამჩნევს) ამ რიტუალის აღწერილობა სატირულ-გროტესკულ ელფერს იძენს.

ზურაბი (მასპინძელი) მიმართავს ლუარსაბს (ერთ-ერთ სტუმართაგანს):

„ჩვენი მეგობრობის სადღეგრძელებლად (Auf das Bestehen unserer Freundschaft) შენ ეს ყანწი უნდა დაცალო. ამ თხოვნაზე უარს ნუ მეტყვი“.

ლუარსაბის პასუხი:

„რას ამბობ, ზურაბ! როდის ყოფილა, მე ჩემი მასპინძლისთვის სავსე ყანწი უკანვე მიმეწოდებინოს! განა მე შენს ოჯახში პურისჭამისას შენთვის ოდესმე ლხინი ჩამიმწარებია? არა, ლუარსაბი ამას არ იზამს, მან ძალიან კარგად იცის, რა ეგების და რა არ ეგების (was sich schickt und was sich nicht schickt)!“

ამ სიტყვებზე ლუარსაბმა „სულმოუთქმელად (mit einem Zuge) დაცალა ყანწი და გადმოაპირქვა, რათა ყველას დაენახა, რომ შიგ წვეთი არ იყო დარჩენილი“.

„დიდებულია, ჩინებულია! თავი არ შეგირცხვენია (Du stehst deinen Mann)! – მიაძახეს აქეთ-იქიდან, მან კი მშვიდად გადაიგრიხა ჭალარა ულვაშები და სიმღერა დასჭეკა“.

არტურ ლაისტის კიდეც ერთი პროზაული მხატვრული თხზულება „იოანეს კრიმერი“ („Johannes Krimmer“) ქვესათაურით – „მოთხრობა კავკასიელ გერმანელთა ცხოვრებაზე“ (იქიდან უკვე მოვახდინეთ ციტირება შესავალში) 1908 წელს დაიბეჭდა „კაუკაზიშე პოსტში“ (№№ 14, 15, 17, 19, 22, 26, 27, 28). ვერაგი, სხვათა ხარჯზე გამდიდრების მოსურნე თანასოფელელის წინააღმდეგ ბრძოლა, კეთილი ნების ადამიანთა ურთიერთთანადგომის მეოხებით, ავკაცის მხილებით და სიმართლის სრული გამარჯვებით გვირგვინდება.

ა. ლაისტის მწერლური ნიჭი პირუთვნელად შეაფასა თავის დროზე კიტა აბაშიძემ, როცა მისი ერთი მოთხრობა „ვარპანიძი-ანთ ნინო“ განიხილა (ა. ლაისტის ეს მოთხრობა 1895 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბის“ 2-3-4-ე ნომრებში. კ. აბაშიძის რეცენზია კი „ივერიის“ 1895 წლის 211-212-ე ნომრებში გამოქვეყნდა). ამ მოთხრობის ავტორი, კიტა აბაშიძის სიტყვით, „განათლებული კაცია, მცოდნე ევროპული მწერლობის და ცხოვრებისა, ამიტომ ადვილად შეუძლია დაწეროს მოთხრობა, ჩინებული მოთხრობაც, მაგრამ ის „რაღაც“, ის „ციური ნაპერწკალი“, რომელიც შეადგენს საუკეთესო რასმეს სიტყვაკაზმული მწერლობისას, არ მოიპოვება არც კითხვით და არც შრომით, ის ღვთისგან მინიჭებული რამ არის. ეს ბ-ნ ლეისტს აკლია. ეს მოთხრობა მცოდნე კაცის დაწერილია და არა ნიჭიერი მწერლისა“ (აბაშიძე 1971: 75-76).

კიტა აბაშიძის ეს შეფასება ზუსტია და იგი არტურ ლაისტის იმ მოთხრობებზეც უნდა გავრცელდეს, რომლებიც გერმანელმა მწერალმა „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოაქვეყნა. სქემატურობა, ზედმეტი ჭკუისდამრიგებლობა უმთავრესი ნაკლია ამ თხზულებებისა; მათი უმთავრესი ღირსება კი ის გახლავთ, რომ ამ მოთხრობების საშუალებით უცხოელები საქართველოს, მის ბუნებას, ქართველ ხალხს, ჩვენს ტრადიციებს ეცნობოდნენ. ამას მშვენივრად გრძნობდა კიტა აბაშიძეც, რომელიც იმავე რეცენზიაში წერდა:

„არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ ის მომხიბვლელი სიმპათია, რომლითაც ავტორი ეპყრობა მოთხრობის გმირებს... მე მგონია, ეს სიმპათია ეკუთვნის უფრო იმ ხალხს, რომლის ცხოვრებასაც აგვიწერს ბ-ნი ლეისტი. იგი საქმით და სიტყვით ყოველთვის ამტკიცებს იმ სიყვარულსა და თანაგრძნობას ჩვენი ერისადმი, რომელიც ამ მოთხრობის ყოველ სტრიქონში მოჩანს“ (აბაშიძე 1971: 85).

გაცილებით საინტერესოა არტურ ლაისტი როგორც ჟურნალისტი და მთარგმნელი.

„კაუკაზიშე პოსტი“ ა. ლაისტს საგანგებო რუბრიკა ჰქონდა ფელეტონებისთვის – „თბილისური ლაყობა“ („Tifliser Plauderei“). ამ ნაწარმოებებში მე-20 საუკუნის დასაწყისის თბილისის კოლორიტული სურათებია დახატული (მათგან ბლომად მოვიტანეთ ციტატები ზემოთ). გერმანელი მწერალი დაგვატარებს დედაქალაქის ქუჩებში, კლუბებში, თეატრში, გვესაუბრება ქალაქის ტრანსპორტზე, რკინიგზაზე, დაუნდობლად და ხშირად ოსტატურად ამხელს ნაკლოვანებებს და მათი გამოსწორების გზებზეც მიუთითებს. იგი მშვენივრად ფლობს ირონიასა და სარკაზმს. ლაისტის ფელეტონების გმირები არიან თბილისელთა განზოგადებული ტიპები: მხიარული და დარდიმანდი როსტომი, ვანო და ნიკო, ბეჯითი და ხელმომჭირნე სარქისი და კარაპეტი, გულუბრყვილო გერმანელი ჰანესი და მისი მეუღლე ბერბელე.

ა. ლაისტი ერთგან განმარტავს „თბილისური ლაყობის“ რუბრიკით გამოქვეყნებული ფელეტონების დანიშნულებას და ფელეტონისტის მოვალეობასაც. ყველა ნორმალურ გაზეთს, – აცხადებს იგი, – ჰყავს თანამშრომელი, რომლის ხელობა ლაყობა, უფრო სწორად – ლანძღვაა (schimpfen). ამ ხელობის კაცს ბერძნული ტერმინით „კრიტიკოსს“ (მოსამართლეს) ეძახიან. მე სამართალი უნდა გავაჩინო: ყველაფერს თვალყური ვადევნო, რაც ირგვლივ ხდება, და თუკი რამე არ მომეწონება, „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე წამოვაცრანტალოო (ausplaudern).

ამგვარი ქმედების გასამართლებლად, კრიტიკული „ლაყობის“ საზოგადოებრივი დანიშნულების ნათელსაყოფად, ა. ლაი-

სტი ასეთ ანალოგიას იშველიებს: ახალი პაპის არჩევისას კარდინალები თავიანთი წრიდან რომელიმეს „advokatus diaboli“-ს, ანუ „სატანის ადვოკატის“ ფუნქციით აღჭურვავენ, რომლის მოვალეობა ის არის, რომ პაპობის კანდიდატს რაც შეიძლება მეტი ნაკლი გამოუნახოს.

აი ასეთი „ემშაკის ადვოკატი“ (Teufelsadvokat) ვარ მეცო, – აცხადებს „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბე, – და თუ თქვენ ჩემი ცოტა მაინც გეშინიათ, ეს შიში სრულიადაც არ არის საფუძველს მოკლებული, ვინაიდან მე ენაზე არაფერი დამაკავებდბაო („ich nehme kein Blatt vor den Mund“).

ხოლო იმისათვის, რომ საკბილოს საძიებლად გამოსული ვერ იცნონ დამის გამორჩენაზე ყველანი უწყინარ კრავებად არ იქცნენ, „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბეს უჩინმაჩინის ქუდი (Tarnkappe) მოუპოვებია, რაც დიდად უადვილებს მუშაობას (1907, № 10).

ფელეტონისტის მოვალეობის ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრებიდან აშკარაა, რომ არტურ ლაისტი პროგრესული ჟურნალისტიკის გზას ადგას. საერთოდ, „ფელეტონი დემოკრატიული პრესის მოვლენაა... ის მაშინ დაიბადა, როცა მკითხველთა ფართო მასებთან პირდაპირ საუბრის მოთხოვნილებამ იჩინა თავი და დემოკრატიულმა აზრმა ამ მკითხველს მიმართა. ამიტომაც ფელეტონი სხვა „ოფიციალურ“ საგაზეთო და საჟურნალო ჟანრებზე გვიან გაჩნდა“ (ჟურბინა 1969: 203-204).

ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში ჩახედულ ადამიანს „კაუკაზიშე პოსტის“ რუბრიკამ – „თბილისურმა ლაყბობამ“ – შეუძლებელია ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ „სალაყბო ფურცელი“ და მოლაყბის ფსევდონიმს ამოფარებული პირველი ქართველი ფელეტონისტი არ მოაგონოს. ცნობილია არტურ ლაისტის ახლო მეგობრის, ილია ჭავჭავაძის, აღფრთოვანება „ცისკარში“ მოლაყბის სახელით გამოქვეყნებული ფელეტონებით. 1858 წელს ილია პეტერბურგიდან სწერს გაბრიელ სულხანიშვილს: „რა მახვილათ დაეცა მოლაყბე ქართველობას, რა კარგად დაინყო ქართველის უბედურებაზე დაცინება (...). რა სიხარბით ვკითხულობდით მარტივ სიტყვასა და კარგის გულიდამ გამო-

სულს! უნდა გენახა, რა სიჩქარით გადადიოდა ხელიდამ ხელში ის ბედნიერი ცისკრის ნომრები, სადაც მოლაყბეს ფურცლები ბრწყინავდნენ სხვათა შორის..." (ჭავჭავაძე 1961: 18).

ქართველ და გერმანელ მოლაყბეთა შორის „მეკავშირედ“ ილია ჭავჭავაძე უნდა ვიგულისხმოთ. ძნელი წარმოსადგენია, რომ არტურ ლაისტს, ვინც, იაკობ მანსვეტაშვილის სიტყვით, „თითქმის შინაურ კაცად იყო ილიას ოჯახში“ (მანსვეტაშვილი 1936: 140), თავისი ახალდაარსებული გაზეთის რუბრიკებზე არ ჰქონოდა სჯა-ბაასი საქართველოს უპირველეს ჟურნალისტსა და პუბლიცისტთან!

კრიტიკული აზრის „ლაყბობით“ გამოთქმის ხერხს ადრიდან-ვე, ფელეტონის გაჩენისთანავე, იცნობდა ჟურნალისტიკა. მე-18 საუკუნის ინგლისში (1709-1711) „მოლაყბის“ („Tatler“) სახელწოდებით სატირული ჟურნალიც კი გამოდიოდა (კიკნაძე 1972: 195-196; ლიტ. ენციკლოპედია 1972: 410).

მამხილებელი აზრის ლაყბობით გამოთქმის ფორმას ფესვები სამეფო კარზე არსებულ მასხარას ინსტიტუტში აქვს გადგმული – მასხარას მიერ ნათქვამ მწარე სიმართლეს გამოხატვის ექსცენტრიკული ფორმა რამდენადმე ასატანს ხდიდა კრიტიკის ადრესატისთვის და ამით ამცირებდა პიროვნული კონფლიქტების შესაძლებლობას. აკად. პაატა გუგუშვილი წერს: „საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიამ იცის პერიოდები, როდესაც სიმართლის თქმა, სინამდვილის პირდაპირი სახით აღნიშვნა, პროგრესული აზრების გამოთქმა – მხოლოდ „მოლაყბეს“ შეუძლია, ე. ი. შეუძლებელია ასეთი აზრების საჯაროდ გამოთქმა, თუ არა ლაყბობის, თუ არა ვითომ გამოგონილი ამბის, ანეკდოტის სახით. ყველამ იცის, რომ ის სინამდვილეა, მაგრამ ყველა აჩვენებს, რომ ის გაიგო, როგორც ლაყბობა“ (გუგუშვილი 1941: 189).

„თბილისური ლაყბობის“ რუბრიკით „კაუკაზიშე პოსტში“ 1906-1907 წლებში ცხრა ფელეტონი დაიბეჭდა. აქედან მხოლოდ ორია დასათაურებული („ქართულ თეატრში“ და „გერმანიის მოქალაქის ბარათი, ლაიფციგელი მეგობრისადმი მიწერილი“). ხუთი მათგანი ა. ლაისტის ინიციალებით არის ხელმოწერილი

(პირველს მხოლოდ გვარის საწყისი ასო უზის ბოლოში, დანარჩენებს – A. L. თავის თავს ზოგიერთ ფელეტონში მთხრობელი აუგუსტს უწოდებს, ანუ არტურ ლაისტს ფსევდო-სახელად ისეთი შეურჩევია, რომელიც მისი ნამდვილი სახელის პირველი ასოთი იწყება). ოთხი ფელეტონი ხელმოუწერელია, მაგრამ ა. ლაისტისადმი მათი კუთვნილება ეჭვს არ იწვევს.

პირველი „ლაყბობის“ (1906, № 18, 15 ოქტომბერი) თემა თბილის-ქალაქის სავალალო მდგომარეობაა: ზნეობის დაცემა, უსაქმური, თაღლითი ახალგაზრდების მომრავლება ქუჩებში, მოუვლელი გზები და ხიდები... კრიტიკის მახვილი ქალაქის თვითმმართველობისკენ (Stadtverwaltung) არის მიმართული. უმთავრესი სატირულ-იუმორისტული ხერხი აქ ირონიაა – „თავაზიანობით შენიღბული დაცინვა“ (ჭილაია 1984: 134), როცა ნათქვამი მოცემულ კონტექსტში საწინააღმდეგო მნიშვნელობას იძენს:

„მოხუცი როსტომის მტკიცებით, თბილისში ახლა ათასამდე უსაქმური მაინც იქნება. ზუსტი რიცხვი ქალაქის თვითმმართველობას ეცოდინება, ვინაიდან რამდენიმე კვირის წინ მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა და ყველა ვალდებული იყო თავისი საქმიანობა დაესახელებინა. ნეტა რა პასუხი გასცეს ამ კითხვას ქუჩის ბიჭებმა, მუქთახორებმა, ჯიბის ქურდებმა? ქალაქის თვითმმართველობა ამას ზუსტად აღწერსავედა, ის ხომ ესოდენ მგრძნობიარეა – ოფლად იღვრება და ტყავიდან ძვრება (schwitzt und keucht) მოქალაქეთა სასიკეთოდ და საკეთილ-დღეოდ“.

ირონია ქალაქის თვითმმართველობის მიმართ შემდგომ პასაჟებში ძლიერდება:

„ქალაქის თვითმმართველობა ძალიან მომჭირნეა და უსარგებლოდ არ ყრის გროშებს, ამიტომ ქუჩების დასუფთავება ამინდს მიანდო. ეს არაფერი უჯდება, რადგან წვიმა ისე რეცხავს გზებს, რომ ისინი ახლებივით გამოიყურებიან, და ქარიც ყველა მეეზოვეზე უკეთ გვის მათ. ამრიგად, ქალაქის თვითმმართველობას არც ნაგვის გასაზიდი ურმების დაქირავება სჭირდება, რადგან, როცა ქარი მუშაობს, მტვრის

კორიანტელს აყრის დიდად პატივსაცემ (hochloblich) პუბლიკას თვალეში, ყურეში, პირში, ცხვირში, ქუდზე, ჯიბეში და თითოეულ მათგანს კეთილსინდისიერად მიაქვს თავისი წილი მტვერი შინ. თვითმმართველობას კი ფული ეზოგება“.

პუბლიკა შეგუებულია ამ მდგომარეობას და არ აპროტესტებს ქალაქის თვითმმართველობის უმოქმედობას. მოსახლეობის ინდიფერენტულობა შეუძლებელია არ აწუხებდეს საღად მოაზროვნე პუბლიცისტს. ხალხის გულგრილობის აშკარად დაგმობას ა. ლაისტი თავს არიდებს, მაგრამ ერთი მარჯვედ შერჩეული განსაზღვრების მეშვეობით ოსტატურად მიგვანიშნებს „დიდად პატივსაცემი“ პუბლიკის დანაშაულებრივ თვინიერებაზე. ეს განსაზღვრება გახლავთ სიტყვა „კეთილსინდისიერად“ („gewissenhaft“), რომელიც ახლახან ციტირებულ ნაწყვეტში შეგვხვდა. როგორ მიაქვს ხალხს ქუჩიდან თავისი წილი მტვერი შინ? – კეთილსინდისიერად! ამ ეპითეტის მეშვეობით იხატება პუბლიკა, რომელიც „ღირსია იმ ხელისუფლების, მას რომ ჰყავს“.

ყოვლად დადებითი სემანტიკის მქონე სიტყვამ „კეთილსინდისიერად“ სათანადო კონტექსტში მოულოდნელად უარყოფითი მნიშვნელობა შეიძინა და მრავლისმეტყველი ქვეტექსტის გაჩენასაც შეუწყო ხელი.

აქედან კარგად ჩანს, რაოდენ მრავალფეროვანი ნიუანსების შემცველი შეიძლება იყოს ირონია. ამომწურავად ახასიათებს ამ სატირულ-იუმორისტული ხერხის შესაძლებლობებს პროფ. ნოდარ ტაბიძე:

„ირონიას აქვს სხვა მხრივ გამოუთქმელის გამჟღავნების დიდი უნარი. ამიტომაც იმ საზოგადოებაში, სადაც აშკარა მხილების გზები მოჭრილია, ფრიად ხელჩასაჭიდაა. ამასთანავე, ირონია ძლიერია, რამდენადაც მკითხველის აქტივობას გულისხმობს – მისგან მოითხოვს საჭირო დასკვნების გაკეთებას. ასეთ შემთხვევაში შთაბეჭდილება ძლიერდება, რადგან აღმომჩენს საკუთრივ მიკვლეული ყველაზე მეტად მოსწონს და ამას სოვრდება. თვითაღმოჩენის ხერხი დამარწმუნებლობას უხსნის გზას. არც იმის დავიწყება შეიძლება, რომ ირონია, როგორც

შემოვლითი გზა – საკუთარი უპირატესობის შემნილბველი – ფაქიზია და ესთეტიკური მომენტების შემცველი“ (ტაბიძე 1977: 273).

ყველა ამ ნიუანსის შემჩნევა შეიძლება ჩვენ მიერ ახლახან განხილულ ჩინებულ ირონიულ პასაჟში.

მეორე ფელეტონი, რომელსაც „ქართულ თეატრში“ ჰქვია (1906, № 21, 5 ნოემბერი), „ხანუმა“ წარმოდგენაზე მოგვითხრობს, მაგრამ სპექტაკლი მხოლოდ საბაბია ავტორისთვის, რომ ისევ და ისევ ქართველების ზოგად ჭირზე ილაპარაკოს.

ფელეტონი მოულოდნელი განცხადებით იწყება: ავტორი მკითხველს მოუწოდებს, თუ ქართულ თეატრში სპექტაკლის ნახვა სურს, ნუ წავა პრემიერაზე. უცნაური რჩევაა: ჩვეულებრივ პრემიერა უფრო საინტერესოა, ვიდრე რიგითი წარმოდგენა. მიზეზი კი ის ყოფილა, რომ თურმე ქართველი მსახიობები როლებს არ სწავლობენ და მხოლოდ რამდენიმე წარმოდგენის შემდეგ მიდის საქმე ნორმალურად.

(შესანიშნავი ქართველი მსახიობების ამ ნაკლს ილია ჭავჭავაძეც აღნიშნავს (ჭავჭავაძე 1953: 113) და თბილისში მოღვაწე ფრანგი ჟურნალისტი ჟ. მურიეც ამჩნევდა, რომელიც, საზოგადოდ, აღტაცებულია ჩვენი არტისტების ნიჭიერებით. იხ. ჩვენი ნაშრომი „ფრანგული ჟურნალი თბილისში“; ნიგნში: „პერსონაჟები ხვდებიან ერთმანეთს“. „მერანი“, თბ., 1982, გვ. 170).

და იქვე ა. ლაისტი კონკრეტული პროფესიის ადამიანთა ამ კონკრეტული ნაკლის ფელეტონურ განზოგადებას ახდენს, რისთვისაც სიტყვა „როლის“ პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობებით თამაშს მიმართავს: ქართველი მსახიობები როლებს არ სწავლობენ, მაგრამ ეს არც უნდა გაგვიკვირდეს, ვინაიდან ქართველმა, საერთოდ, ცხოვრებაშიც არ იცის თავისი როლი და მუდამ სხვაზეა დამოკიდებული, თავის გასაჭირს ყოველთვის სხვას აბრალებსო: „თუ მას (ქართველს. – ლ. ბ.) საქმე ცუდად მისდის, ამაში ყოველთვის სხვაა დამნაშავე და არა თვითონ. როცა, მაგალითად, ვანოს ფული შემოეღევა, დამნაშავე როსტომია; როცა როსტომს შიმშილით კუჭი უხმება, დამნაშავეა

კარაპეტი, რომელიც ფულის სესხებაზე უარს ეუბნება; თუ ნიკოს ბიჭი სკოლაში ცუდად სწავლობს, დამნაშავე მასწავლებელია; ხოლო როცა მას უზომო ღვინის სმისგან ცხვირი უწითლდება, დამნაშავეა სარკე”.

მახვილგონივრული გადასვლა კონკრეტულიდან და ნაკლებ-მნიშვნელოვანიდან ზოგადსა და უმნიშვნელოვანესზე ავტორის კარგ ჟურნალისტურ ალლოზე მეტყველებს. ეს ის ხერხი გახლავთ, რომელსაც ცნობილი თეორეტიკოსი ევგენია ჟურბინა „მცირე თემის დიდი თემის პლანში გადართვას“ უწოდებს (ჟურბინა 1969: 265). სპეციფიკური ფელეტონური ეფექტი, მკვლევარის მართებული დაკვირვებით, ამ დროს იმის შედეგად იქმნება, „რომ დიდი და მცირე თემების შეჯვარება და ესთეტიკურ ღირებულებად გარდაქმნა სრულიად აშკარად (открыто) ხდება და ლიტერატურის სხვა ჟანრთაგან განსხვავებით აქ ეს პროცესი ხატოვანების „სამალავს“ არ აფარებს თავს (не „прячется“ в образе)“ (იქვე).

მესამე ფელეტონი (1906, № 25, 3 დეკემბერი) ღამის კლუბებში ლოტოს თამაშით გატაცების მოდას ეძღვნება. ამაზე უკვე ვისაუბრეთ თავში „ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიმე პოსტის“ ფურცლებზე“ და აღვნიშნეთ, რომ მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში ამ მანკიერების წინააღმდეგ სხვა ქართველ პუბლიცისტებთან ერთად „ცისკრის“ მოლაყბეც ილაშქრებდა. ამასთან დაკავშირებით გრიგოლ კიენაძე წერს: „განსაკუთრებით ესხმის მოლაყბე ლოტოს თამაშს, რაც, როგორც ჩანს, იმ დროს ძალიან გავრცელებული ყოფილა, როგორც თბილისსა, ისე ქუთაისში“ (კიენაძე 1972: 214). არამარტო „იმ დროს“, ანუ მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში, არამედ ორმოცი წლის შემდგომ, მე-20 საუკუნის დასაწყისშიც, „ცისკრის“ ფელეტონისტის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „როგორც გაღოთებული კაცი და ლოთობაში გატაცებული, სწორედ ისე გატაცებულები“ ყოფილან ქართველები ლოტოთი!

ეს ფელეტონი ჰანესისადმი მიმართვის ფორმით არის დაწერილი. ჰანესს, რომელიც გულუბრყვილო, უეშმაკო გერმანე-

ლის განზოგადებული სახეა, ა. ლაისტი ურჩევს, არ გაეკაროს ამ სამორინეებს, სადაც უსაქმური ადამიანები ცდილობენ ფული დასცინცლონ ერთმანეთს.

კომიკურ განწყობას ამ ფელეტონში ქმნის კონტრასტი – სერიოზული ხალხი, სოლიდური გარეგნობისა და ასაკის ადამიანები თავდავიწყებით მისცემიან პრიმიტიულ, ბავშვურ თამაშს.

რიგით მეოთხე „ლაყბობა“, რომელსაც ავტორსა და ერთ მის აქაურ თანამემამულეს შორის დიალოგის ფორმა აქვს, კავკასიელ გერმანელთა კულტურულ-საგანმანათლებლო დანესებულებების სავალალო მდგომარეობას ეხება. ამ პრობლემის გაშუქებისას „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაყბე ზუსტად ისევე იქცევა, როგორც მისი „ცისკრელი“ წინამორბედი საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ სფეროსადმი ქართველთა დაუდევარი დამოკიდებულების კრიტიკისას: გერმანელი მწერალიც თავის თანამემამულეებს ნიმუშად სომეხთა მოღვაწეობას უსახავს.

გრიგოლ კიკნაძე შენიშნავს: „...[„ცისკრის“] მოლაყბე აქებს სომხებს იმიტომ, რომ მათ დააარსეს ჟურნალები და მათზე ხელისმომწერთა რაოდენობაც გაიზარდა. სომხებმა თეატრიც მოაწყვეს, ხოლო ჩვენ კი, ქართველები, სწავლისათვის ფულს არ ვიმეტებთ, ჟურნალს არ ვიწერთ...“ (კიკნაძე 1972: 111-112). შემდეგ მკვლევარი დასძენს:

„სომხობა ქართველებთან შედარების ყველაზე უფრო შესაფერისი ობიექტი იყო. ცარიზმისაგან ისევე იყო სომხობა შევიწროებული, როგორც ქართველობა. მაგრამ, მოლაყბის აზრით, სომხებმა ბევრი რამ გააკეთეს თავიანთი კულტურის შესანარჩუნებლად, მისი შემდგომი განვითარებისათვის. ეს ყველაფერი იმ დიდი მზრუნველობისა და იმ საქმიანობის შედეგია, რომელსაც სომხები იჩენენ. და, აი, მოლაყბე ქართველებს მიუთითებს: თუ ჩვენს მდგომარეობაშივე მყოფმა სომხობამ მნიშვნელოვან შედეგებს მიაღწია, ჩვენც – თუ გამოვფხიზლდებით (...), – სასურველ ნაყოფს მოვიპოვებთ“ (კიკნაძე 1972: 212).

ამ ციტატაში ქართველები კავკასიელი გერმანელებით რომ ჩავანაცვლოთ, გრიგოლ კიკნაძის კომენტარი ზუსტად მიესადა-

გება „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაცების თვალსაზრისსაც ხსენებული საკითხის თაობაზე.

„ცისკრის“ და „კაუკაზიშე პოსტის“ მოლაცებები ერთნაირი გულისტივილით წერენ თავ-თავიანთი მშობლიური ენების რუსული სიტყვებითა და გამოთქმებით შერყვნის შესახებ. ქართველი მოლაცე „აღშფოთებულია მით, რომ კენჭისყრის შემდეგ „ერთი ქართველი ქართულის ტანისამოსით გამოვარდა ხალხიდან და ყვიროდა, შესდესიატ პიატი ჩორნში მოუვიდა და სოროკი თეთრშიო!“ (კიკნაძე 1972: 206). ზუსტად ასევე ილაშქრებს გერმანელი მოლაცეც გერმანული ენის დანაგვიანების წინააღმდეგ ფელეტონში „გერმანიის მოქალაქის ბარათი, ლაიფციგელი მეგობრისადმი მიწერილი“ (1907, № 16, 30 სექტემბერი). „...თბილისელი გერმანელები თავიანთი გამოგონებული ენით მეტყველებენო“, სწერს ლაიფციგიდან ჩამოსული სტუმარი მეგობარს სამშობლოში. „პადიეზდი“, „ბანკა“, „ვარენიე“, „სპიჩკა“, „კოლოდა“ (კარტის), „კანფორკა“, „პერესოდოჩნი“ (ბილეთი) და მისთანანი წამდაუნუმ ისმის თბილისელ გერმანელთა მეტყველებაში და ძნელია გაიგო, რას გეუბნებიანო („თბილისური გერმანულის“ საილუსტრაციოდ ფელეტონში უხვად არის მოტანილი გერმანული და რუსული სიტყვების ერთმანეთში აღრევით შედგენილი ფრაზები).

ქართველი მოლაცების ერთ-ერთი უმთავრესი საწუხარი ერთადერთი ქართული ჟურნალისადმი ქართველთა უყურადღებობაა. ალექსანდრე კალანდაძის სიტყვით, მოლაცე „სულ უფრო აფართოებდა „სალაცხო ფურცლების“ თემატიკას, მაგრამ „ცისკრის“ შენარჩუნებისთვის ბრძოლა მაინც ლაიტმოტივად, ამოსავალ წერტილად რჩებოდა“ (კალანდაძე 1984: 183).

ასეთივე მდგომარეობაა „კაუკაზიშე პოსტშიც“. გერმანელი მოლაცეც უჩივის ხელმომწერთა ნაკლებობას (1907, № 16), ფინანსურ შეჭირვებას (1907, № 50), კორესპონდენტთა პასიურობას (1907, № 5).

ერთი ფელეტონი (1907, № 8, 5 აგვისტო) რკინიგზაზე არსებულ მძიმე ვითარებას ეძღვნება: მგზავრი ბევრია, მატარებლები

და ვაგონები – ცოტა. ამიტომ ავჭალიდან თბილისში მატარებ-
ლით მგზავრობა ჯოჯოხეთია!

„თბილისური ლაყბობის“ რუბრიკით წარმოდგენილი სატირის
საზოგადოებრივი ხასიათი აშკარაა. ნაკლოვანებების მხილები-
სას არტურ ლაისტი პროგრესულ პოზიციაზე დგას. მისი კრიტი-
კული გამოსვლების ტონი მძაფრია და მოურიდებელი. მხატვრუ-
ლობის თვალსაზრისით კი ამ ფელეტონებს მრავალი ნაკლი
შეიძლება მოვუნახოთ. მათში მეტი ადგილი ქადაგებას უჭირავს,
ვიდრე მაღალხარისხოვანი სატირული თხზულებისთვის ერთობ
საჭირო გროტესკულ ხატოვანებას. მკითხველთან შინაურული
ურთიერთობის დასამყარებლად მათი ავტორი ზოგჯერ ნაკლე-
ბად ეფექტურ საშუალებებს იყენებს. მაგალითად, ერთგან მისი
პერსონაჟი გვეუბნება, ხალხით გაჭედილი მატარებლიდან ისე
დატვირთული ჩამოვედი, იძულებული გავხდი, ხელჯოხი კბი-
ლებით დამეჭირა, მონადირე ძაღლივითო. ეს შედარება სრული-
ად საკმარისი იქნებოდა ვითარების კომიზმის წარმოსაჩენად,
ა. ლაისტი კი, როგორც ჩანს, მკითხველთან გულითადი დამო-
კიდებულების გაბმის მიზნით, მთხრობელს აზუსტებინებს –
ბიძაჩემის მონადირე ძაღლივითო და ძაღლის სახელსაც გვაუ-
წყებს, „ნერონი“ ჰქვიაო, რაც სრულიად ზედმეტია – არაფერს
ჰმატებს მხატვრულ სახეს და ფანტავს მკითხველის ყურადღე-
ბას (1907, № 8, გვ., 13).

სუსტი გამოსვლია ა. ლაისტის ის „ლაყბობები“, რომლებშიც
უჩინაჩინის ქუდით აღჭურვილი მოქმედებს. ასეთი ორია:
ერთხელ იგი გაუჩინარებული მიემგზავრება ელიზაბეტტალს
იქაური წყალსადენის გაჭიანურებული მშენებლობის შესახებ
მასალის მოსაპოვებლად (1907, № 17, 7 ოქტომბერი), მეორედ
კი გალოთებულ კოლონისტებს აფრთხობს უჩინარქმნილი და
დუქნიდან შინისაკენ მიერეკება მათ (1907, № 10, 19 აგვისტო).
კრიტიკული მასალის მოსაპოვებლად გაუჩინარების ზღაპრული
ხერხის გამოყენება საქმის გაიოლებად აღიქმება. გაუჩინარების
შედეგად წარმოქმნილი ვითარებები (როცა ჟურნალისტს გვერ-
დით მდგომნი ვერ ხედავენ, ის კი პატარ-პატარა ოინებს უწყობს

თავის „მსხვერპლთ“), ავტორის ჩანაფიქრით, კომიზმის შექმნას უნდა ემსახურებოდეს, მაგრამ ეს მიზანი მიუღწეველი რჩება – სიტუაციათა ხელოვნურობით გამოწვეული უსიამოვნო განცდა არ გვტოვებს მათი კითხვისას. პოპულარული ფოლკლორული მოტივის თანამედროვე ფელეტონში გადმონერგვის მცდელობა, ჩვენი აზრით, წარუმატებელი გამოდგა.

სამაგიეროდ სასიამოვნოდ იკითხება მოზრდილი ჩანახატი „გოლოვინის პროსპექტი“ („Der Golowin-Prospekt“), რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ 1908 წლის 37-ე ნომერში დაიბეჭდა. იგი ხელმოუწერელია, მაგრამ ყველა ნიშნის მიხედვით არტურ ლაისტის კალამს უნდა ეკუთვნოდეს.

„როგორც ყველა დიდ ქალაქს, თბილისსაც აქვს თავისი მთავარი ქუჩა, თავისი არტერია; ეს გახლავთ გოლოვინის პროსპექტი, ფართო, შთამბეჭდავი ბულვარი, სასახლის ქუჩიდან ვერის გარეუბნამდე გადაჭიმული“, – ასე იწყება ეს მშვენიერი ჩანახატი, რომელიც ძალიან მოგვაგონებს ნ. გოგოლის მოთხრობის „ნევის პროსპექტის“ დასაწყისს. აქაც, ისევე, როგორც რუსი მწერლის ნაწარმოებში, მსუბუქი იუმორით (ზოგჯერ სატირული ელემენტის გამოყენებითაც) აღწერილია ქალაქის მთავარი ქუჩის ცხოვრება მთელი დღის განმავლობაში. ალიონზე პროსპექტი მეეზოვეებისა და მსახურებისაა, რომლებიც ლოგინში მონებივრე ბატონებისთვის სურსათ-სანოვავის შესაძენად მიიჩქარიან ბაზრისკენ. ცოტა ხნის შემდეგ ღარიბი ხელოსნები და წვრილი ვაჭრები გამორჩევიან, დილიდან საღამომდე წუთის დაკარგვის უფლებაც რომ არა აქვთ. რვას რომ ცოტა უკლია, ტროტუარებს სკოლისკენ მიმავალი გოგო-ბიჭების ჟივილ-ხივილი გამოაცოცხლებს. რვიდან ათ საათამდე მხოლოდ „საქმის ხალხს“ შეხვდებით ქალაქის მთავარ ქუჩაზე, ისინი არ ჩქარობენ: ცოტა ხნით დაგვიანება მათ ბიზნესს დიდად არ დააზარალებს და ა. შ.

ასევე, დღის სხვადასხვა დროს ტრანსპორტიც სხვადასხვაგვარი დაიარება „გოლოვინზე“. რვა საათამდე პროსპექტზე შემით დატვირთული ხარებ- და კამეჩებშებმული ურმები მიჭრი-

ალებენ, ნახშირით სავსე ტომრებაკიდებული ვირები დაჩაქჩაქებენ. რვა საათისთვის ესენი აღარ ჩანან – აქედან მოკიდებული დღის ბოლომდე პროსპექტი „პუბლიკის“ საკუთრებაა. „პუბლიკას“ კი ტრამვაი ემსახურება და კიდევ ეტლები, „აქ რომ „ფაეტონს“ ეძახიან, რაც ელეგანტურად და უცხოურად ჟღერს“.

რამდენიმე შედარების საშუალებით მარჯვედაა დახასიათებული გოლოვინის პროსპექტი, გარკვეულია მისი მნიშვნელობა ქალაქისათვის:

„აქ ცემს ქალაქის პულსი და თუ მას მზერას შეავლებ, მიხვდები, ავადაა თბილისი თუ ჯანსაღად, მხიარულია თუ მოწყენილი. ეს ქუჩა მთელი ქალაქის თერმომეტრი და ბარომეტრიცაა, რადგან, ამინდისა და ტემპერატურის შესაბამისად, ან ხალხმრავალია, ან უკაცური. გოლოვინის პროსპექტი მარტო მთავარი სატრანსპორტო მაგისტრალი როდია, იგი სასეირნო ქუჩაც არის, თბილისის ღია ცის ქვეშა სალონია...“.

არტურ ლაისტის ჟურნალისტური ოსტატობის წარმოსაჩენად კარგ მასალას იძლევა დავით სარაჯიშვილის სასახლეში გამართული ბანკეტისადმი მიძღვნილი სტატია „იშვიათი ნადიმი“ („Ein seltnes Festmahl“), საიდანაც რამდენიმე ნაწყვეტს უკვე გავეცანით თავში „ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე“.

დავინწყოთ თემის შერჩევით.

დავით სარაჯიშვილის სასახლეში მრავალი ღირსშესანიშნავი შეხვედრა, მიღება თუ ლიტერატურული საღამო გამართულა, მაგრამ „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ა. ლაისტი მათ არ გამოხმაურებია, თავისი მკითხველისთვის – კავკასიელი გერმანელებისთვის – მათ შესახებ არ უამბია. რატომ ჩათვალა ახლა ეს საჭიროდ?

ბანკეტი გამართეს ფერეიდნიდან ჩამოსული ორი ირანელი ქართველი ახალგაზრდის (ერთი გვარად ონიკაშვილი იყო, მეორე ხუციშვილი) პატივსაცემად, რომელთაც შორი და ძნელი გზა თავიანთ წინაპართა სამშობლომდე კეთილშობილი მიზნით გამოიარეს: ესწავლათ ქართული წერა-კითხვა, მოეპოვებინათ

მშობლიური ენის სახელმძღვანელოები და ირანში დაბრუნებული ქართული სკოლები გაეხსნათ თანამოძმეებისთვის.

ფერეიდნელ ქართველთა მდგომარეობა ძალიან ჰგავდა კავკასიელ გერმანელთა მდგომარეობას: ორივენი სამშობლოს, მშობლიურ ენობრივ გარემოს იყვნენ მოწყვეტილნი, ორივეს იდენტურობის (თვითმყოფადობის) დაკარგვის საფრთხე ემუქრებოდა, თუკი ძალისხმევას დაიშურებდნენ მშობლიური ენისა და კულტურის ასათვისებლად და შემდგომ ამ ცოდნის შთამომავლობისთვის გადასაცემად.

ახლა გავიხსენოთ ნაშრომის პირველ თავში თქმული, რომ კავკასიელ გერმანელებს თვითმყოფადობის შენარჩუნების თვალსაზრისით საამაყოდ ვერ ჰქონიათ საქმე. და აი, ა. ლაისტი თავის კავკასიელ თანამემამულეთ მაგალითად უსახავს ფერეიდნელი ქართველების სულიერ გმირობას – თითქმის სამი საუკუნის განმავლობაში რომ შეინარჩუნეს შორეულ უცხოეთში ენა და ტრადიციები და არც მომავალში აპირებენ მათზე ხელის აღებას. თუმცა გერმანელი ჟურნალისტი არც აშკარად, არც გადაკრულად არაფერს ამბობს იმაზე, რომ ფერეიდნელი ქართველები და კავკასიელი გერმანელები ერთ ბედქვეშ იმყოფებიან: ეს პარალელი თავისთავად ამოტივტივდებოდა ამ სტატიის წამკითხველის გონებაში. ერთადერთხელ სულ ოდნავ უბიძგებს მკითხველის წარმოსახვას ამ მიმართულებით, როცა ირანიდან ჩამოსულთა ჩაცმულობაზე ჩამოაგდებს სიტყვას და ასეთ რამეს დანერს: „არცერთი არ იყო აზიურად გამოწყობილი და ისეთივე სამოსი ეცვათ, ჩვენი გერმანელი კოლონისტები რომ ატარებენო“ (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

ფერეიდნელ ქართველთა მიმართ კი საქებაარ სიტყვებს არ იშურებს. მას შემდეგ, რაც მკითხველს შაჰ-აბასის მიერ თითქმის სამასი წლის წინ (სამასი წლის წინ იმ დროისათვის – მე-20 საუკუნის დამდეგისთვის) ირანში ძალდატანებით გადასახლებული ამ ხალხის თავგადასავლის და უცხოობაში მათ მიერ გამოჩენილი სულიერი გმირობის შესახებ მოუთხრობს, განაცხადებს: „ამგვარი სიმტკიცე იშვიათი მოვლენაა ხალხთა ისტო-

რიაში და ქართველებს შეუძლიათ იამაყონ ასეთი ერთგული თვისტომებითო (Stammesgenossen)“.

ახლა სტატიის კომპოზიციურ მხარეს მივხედოთ.

სათაური „იშვიათი ნადიმი“ უთუოდ დააინტერესებს წამკითხველს. პირველი წინადადება – „წინა კვირას ერთ უცნაურ ნადიმს დავესწარი“ – ამ ინტერესს გააძლიერებს, მაგრამ მკითხველის ცნობისმოყვარეობა, – რა უცნაურ და იშვიათ ნადიმზეა საუბარი! – კარგა ხანს დაუკმაყოფილებელი დარჩება, ვინაიდან პირველ ფრაზას იმ სასახლის ვრცელი აღწერა მოსდევს, სადაც ეს ნადიმი გამართულა, – სასახლის აღწერა და მისი მფლობელის დავით სარაჯიშვილის შესახებ თხრობა.

მხატვრულ ხერხს, რომელსაც აქ ა. ლაისტი იყენებს, სასპენსი ეწოდება და გულისხმობს მკითხველის (მაყურებლის) ინტერესის გამძაფრებას მისი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილების მომენტის რაც შეიძლება შორს გადანევის გზით (სასპენსი ინგლისური სიტყვაა და დაძაბულობასაც ნიშნავს და გაურკვეველობასაც, ან, უმჯობესია, ასე ვთქვათ: ეს არის გაურკვეველობით გამოწვეული დაძაბულობა).

ხანგრძლივად გვამყოფებს სასპენსის მდგომარეობაში არტურ ლაისტი. თან ამასობაში დავით სარაჯიშვილის არაჩვეულებრივ პიროვნებასაც გაგვაცნობს. მის სასახლეს, რომელიც შიგნიდან ძველგერმანულ ციხე-დარბაზს მოგვაგონებს, არაერთი გამოჩენილი ევროპელისთვის გაუწევიაო მასპინძლობა, – გვამცნობს.

ამჯერად კი საპატიო სტუმრები სპარსეთიდან ჩამოსული ორი უბრალო გლეხი გახლდათო, – თითქოს იწყებს იმ ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებას, სათაურიდანვე რომ გაგვიღვივა, მაგრამ... ნურას უკაცრავად!

ზოგიერთი კუდაბიკა (Dicktuer), რომელსაც რამდენიმე ათასი მანეთი მოუქუჩებია და უახლოეს ნათესავსაც მხარზემოდან უყურებს, ამ ამბავს არც კი დაიჯერებსო, – ცდილობს წამუსზე შეაგდოს ფულიანი ხალხი, ქველმოქმედებისკენ უბიძგოს მათ (ეს ა. ლაისტის საყვარელი თემაა!).

დიახ, საპატიო სტუმრები უბრალო სპარსელი გლეხები იყვნენ, თანაც ქართველებიო, – ეს უცნაური ფრაზა გაურკვევლობით გამოწვეულ დაძაბულობას კიდევ უფრო ზრდის!

ამას მოსდევს შაჰ-აბასის მიერ ქართველების ირანში გადასახლების ამბის თხრობა – ასევე ფრიად დამაინტერესებელი თავგადასავალი სამშობლოს ძალით მონყევტილი ადამიანებისა, და როდის-როდის, ნახევარი სტატიის ჩაკითხვის შემდეგ, სათაურიდანვე გაღვივებული ცნობისმოყვარეობა მკითხველისა კმაყოფილდება.

ოსტატის ნამუშევარია!

შეიქმნა ჩინებული ჟურნალისტური ნაწარმოები დიდ დავით სარაჯიშვილზე, ლეგენდარულ ფერეიდნელ ქართველებზე და მათს ამაღელვებელ ურთიერთობაზე თავიანთი შორეული წინაპრების უცნობ, მაგრამ დაუვინყარ სამშობლოსთან.

სასპენსის, როგორც მხატვრული ხერხის, წარმატების აუცილებელი პირობა ის გახლავთ, რომ უმთავრესი ცნობისნადილის დაკმაყოფილებამდე მკითხველი საინტერესო ამბების თხრობით უნდა შეიქცეოდეს, რათა გაურკვევლობით გამოწვეულმა დაძაბულობამ ზედმეტად არ გააღიზიანოს, თხრობისთვის ხელსაყრელი ფონის შემქმნელი უკანა პლანიდან სასპენსმა წინა პლანზე არ გადმოინაცვლოს, რაც უკუშედეგს გამოიღებდა.

ამ თხზულებების მიხედვით არტურ ლაისტი ნიჭიერი პუბლიცისტი ჩანს, ასე ვთქვათ – კალამი უჭრის, მახვილი თვალი აქვს, წარმატებით ირჩევს თემებს და პრობლემებს გაზეთში გასაშუქებლად. ზედმეტი რევერანსების გარეშე ამხელს ნაკლოვანებებს, მსჯელობს მათი გამოსწორების გზებსა და საშუალებებზე. იგი თავისი მოღვაწეობის ამ სფეროშიც ქართველი ხალხის და თავისი მეორე სამშობლოს – საქართველოს – ჭეშმარიტ თანამდგომად რჩება.

ქართულ თემებზე შექმნილ და „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ მის კორესპონდენციებსა და ფელეტონებს ის მნიშვნელობაც აქვს, რომ მათ უცხოელის თვალთ დასაზრუნავი თბილისის შთამბეჭდავი, კოლორიტული სურათები შემოგვინახეს; უცხო

თვალი კი, მოგეხსენებათ, ბევრ რამეს შინაურ თვალზე უკეთ ხედავს. თანაც არტურ ლაისტის შემთხვევაში უცხო თვალი ამავდროულად შინაურიც არის. ამიტომაც მისი მსჯელობანი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ ტურისტული შთაბეჭდილებებივით ზედაპირული როდია, მათ აქაურობის, ქართული სინამდვილის, საქართველოს პრობლემების ღრმა ცოდნა უდევს საფუძვლად.

და კიდევ ერთი: მას შემდეგ ჩვენი ისტორია ისე წარიმართა, რომ მრავალი იმ ძირეულ პრობლემათაგანი, რაზედაც გულისტიკივით წერდა მეოცე ასწლეულის დამდეგს გერმანელი ჟურნალისტი, დღეს, ოცდამეერთე საუკუნის გარიჟრაჟზე, კვლავაც საჭირობოროტო შეგვექნა. ასე რომ, არტურ ლაისტი, ქართველი ხალხის მეგობარი და გულშემატკივარი, თავისი კრიტიკული შენიშვნებით და საგულისხმო რჩევებით ჩვენი დღევანდელი სამსახურშიც დგას.

არტურ ლაისტი საკუთარ ლექსებსაც აქვეყნებდა „კაუკაზიშე პოსტში“, ოლონდ ეს, ასე ვთქვათ, ჟურნალისტური პოეზიაა: მკითხველთა ვრცელი, კარგად გალექსილი მიპატიჟება „კაუკაზიშე პოსტის“ მიერ მოწყობილ ზეიმზე (1907, № 47), საიდანაც უკვე დავიმონმეთ ნაწყვეტი შესავალში, საახალწლო მილოცვები (1914, № 1) და მისთანანი. სანიმუშოდ ვნახოთ ერთი ამ მილოცვათაგანი, რომლის ადრესატი გერმანული კოლონიების ახალგაზრდობაა:

Lernt eifrig jede gute Sache,
Die euch im Leben nützen kann,
Jedoch zunächst die Muttersprache,
Denn sie erst prägt den wahren Mann!

ქართულად:

ბეჯითად შეისწავლეთ ყოველი კეთილი საგანი (საქმე),
რომელიც ცხოვრებაში გამოგადგებათ,

მაგრამ უპირველეს ყოვლისა [შეისწავლეთ] დედაენა,
ვინაიდან ეს აყალიბებს ჭეშმარიტ ადამიანს.

„კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე არტურ ლაისტის ხელ-
მოწერით გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან ყურადღებას იქცევს
აგრეთვე საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებული წერილები
ლევ ტოლსტოისა (1908, № 39) და ნიკოლოზ გოგოლზე (1909, №
38), ნარკვევი სპარსულ ხელოვნებაზე („სპარსული კულტურა“,
1910, № 35), პოლონეთში მოგზაურობის ამსახველი ჩანაწერები
(1912, № 20).

ამ წერილების მიხედვით მათი ავტორი მრავალმხრივი ინტე-
რესების მქონე ნიჭიერ პუბლიცისტად და ლიტერატორად წარ-
მოგვიდგება. ამიტომაც თანამშრომლობდნენ მასთან სიამოვნე-
ბით ევროპის უდიდესი ჟურნალ-გაზეთების – „ალგემაინე ცაი-
ტუნგის“, „იუბერ ლანდ უნდ მერ“-ის და სხვათა რედაქციები.

4. კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა

ა) ქართული ლიტერატურა

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გერმანია ბევრად უსწრებდა სხვა ქვეყნებს თარგმნილი ლიტერატურის რაოდენობითაც და ხარისხითაც (გაჩეჩილაძე 1966: 23). ევროპაში ქართული პოეზიის პირველი თარგმანებიც ამ ენაზე გამოჩნდა: 1887 წელს ლაიფციგში გამოიცა არტურ ლაისტის მიერ თარგმნილი ქართული პოეზიის ანთოლოგია, სახელწოდებით „ქართველი პოეტები“ („Georgische Dichter“), 1900 წელს კი მისი ახალი, გადამუშავებული და მნიშვნელოვნად შევსებული გამოცემა დაისტამბა დრეზდენ-ლაიფციგში. 1889 წელს არტურ ლაისტის მიერვე თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“ გამოვიდა იმავე დრეზდენ-ლაიფციგში.

წიგნში „საქართველო. ბუნება, ადამიანები და მოსახლეობა“ (1885 წ.) არტურ ლაისტი წერს: „ერი, რომელმაც წარსულში ასეთი სიმტკიცე გამოავლინა და მედგრად დაიცვა თავისი კულტურა აზიური ბარბაროსობის შემოტევისგან, უთუოდ ყურადღებას იმსახურებს და ღირს გარჯად, გავიცნოთ მისი ნამოღვაწარი სულიერ სფეროში“ (ლაისტი 2: 92).

„კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე არტურ ლაისტმა ილია ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის ლექსების და ანდრია დეკანოზიშვილის პროზაული მინიატურის თავისი თარგმანები გამოაქვეყნა.

1907 წლის მე-13 ნომერში ილია ჭავჭავაძის ვერაგულ მკვლელობასთან დაკავშირებით ა. ლაისტი თავისი დიდი მეგობრის გამოსათხოვარ წერილს და მისი სამი ლექსის თარგმანს აქვეყნებს.

„ილია ჭავჭავაძე იყო... მშვენიერებისა და კეთილშობილი ადამიანურობის აღფრთოვანებული მომღერალი, რომელიც დიდი ხელოვნებითა და მახვილი კრიტიკული აზრით მხოლოდ სრულყოფილსა და ძვირფასს ქმნიდა“, – წერს ა. ლაისტი და

იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ ილიას დევიზი არ ყოფილა პოეზია პოეზიისთვის (Dichtkunst um der Dichtkunst willen) – იგი უმცირეს ლექსშიც კი იდეას დებდა, ხოლო იდეებით ისე მდიდარი იყო, როგორც იშვიათად თუ ვინმე ყოფილა.

საგანგებოდ და ხაზგასმით საუბრობს არტურ ლაისტი ილია ჭავჭავაძის ბრძოლაზე გლეხობის ინტერესთა დასაცავად.

ილიას პროზაული ქმნილებებიდან გერმანელი მწერალი ამ წერილში ორზე აჩერებს ყურადღებას – „კაცია-ადამიანსა“ და „გლახის ნამბობზე“. დიდ გმირობად უთვლის ა. ლაისტი ილია ჭავჭავაძეს „კაცია-ადამიანის“ დანერას და გამოქვეყნებას, რადგან ამით მან თავისი სოციალური წრის ადამიანებს (Standesgenossen) მათი არარაობა და გადაგვარება დაანახაო. აღშფოთების ქარიშხალი გამოიწვია ამ მოთხრობამ ქართველ თავადაზნაურთა წრეში, მაგრამ ილიამ მისთვის ჩვეული სიმშვიდით, სიმარჯვითა და მახვილგონიერებით მოიგერია მუქარები. ქარიშხალი თანდათან ჩადგა და რისხვის ადგილი გონიერებამ დაიკავა, – წერს იგი. ილია ჭავჭავაძის მეორე მოთხრობას „გლახის ნამბობს“, რომელშიც მწერალი ყმაგლეხთა გაჭირვებასა და უბედურებას აღწერს, უკვე მშვიდი შეფასება და აღიარება მოჰყვაო. ა. ლაისტის სიტყვით, ამ მძლავრმა შეტევამ შუასაუკუნეობრივ-ფეოდალური აზროვნებისა და წარმოდგენების წინააღმდეგ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ საზოგადოება გამოფხიზლდა, ილიას ავტორიტეტიც წლითიწლობით იზრდებოდა.

იხსენებს ილია ჭავჭავაძის ჟურნალისტურ და პუბლიცისტურ მოღვაწეობას, ასახელებს მის ჟურნალს „საქართველოს მოამბეს“, რომელმაც თუმცა მხოლოდ ერთ წელიწადს იარსება, მაგრამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა ახალი მსოფლხედვის შემუშავების თვალსაზრისითო. „ორმოცი წლის განმავლობაში უძღვებოდა იგი ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და მათ ფურცლებზე საქმის ცოდნითა და დიდი გამჭრიახობით მსჯელობდა ყველა მნიშვნელოვან ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ საკითხზე“, – წერს ა. ლაისტი და არც იმის აღნიშვნა ავიწყდება, რომ დიდი ქართველი მწერალი და პუბლიცისტი ამავე დროს 28 წლის

განმავლობაში თბილისის სათავადაზნაურო ბანკსაც უდგა სა-
თავეში. ილიას ორატორულ ხელოვნებაზეც ამახვილებს ყურა-
დლებას: „როცა საჯარო თავყრილობაზე სიტყვას მოითხოვდა,
ყველა სულგანაბული უსმენდა, ინტერესითა და დიდი სიამოვნებით, ვინაიდან მკაფიო და დახვეწილი იყო მისი ფრაზები (wie gemeißelt waren die Sätze seiner Rede), ნათელი და დასრულებული – აზრები, მშვენიერი – მათი გამოხატვის მანერა“.

სიყვარულით იგონებს საგურამოში ილიას გვერდით გატარებულ დღეებს: „დიდებული იყო წუთები, როცა მშვენიერ საგურამოში მთვარით განათებულ ღამეებში მის გვერდით აივანზე ვიჯექი, და იგი მშვიდი, მაგრამ საზეიმო კილოთი გოეთეზე, შილერსა და სხვა დიდ პოეტებზე საუბრობდა. ეს ამაღლებული (weihevoll) წუთები იყო. მახლობელი ტყიდან ჭრიჭინობელების ხმა მოისმოდა და ბუღბუღები გალობდნენ, სახლის უკან, ვეებერთელა კაკლებქვეშ, წყარო ჩუხჩუხებდა, შორს კი მთვარის ვერცხლშერეულ ზღაპრულ ღამეში არაგვი ხმაურობდა. როგორ უყვარდა ეს დიდებული, ხშირი ბალებითა და ტყიანი მთებით გარშემორტყმული არემარე! აქ დაიბადა ბევრი მისი ლექსი, აქ მაცნობდა თავისი მშობლიური ქვეყნის პოეტურ საგანძურს და აქ ჩაეყარა საფუძველი ჩვენს მეგობრობას, რომელიც ოც წელიწადზე მეტხანს, მის უეცარ გარდაცვალებამდე, გრძელდებოდა და ამ ხნის განმავლობაში მნიშვნელოვანი არ მიჰკარებია (niemals eine Trübung erfuhr)“.

თავის დიდ მეგობართან გამოსათხოვარ ამ წერილს არტურ ლაისტი პირდაპირ ასე იწყებს:

„მასების ქმედება კი არ არის ხალხთა ცხოვრებაში ტონის მიმცემი, არამედ მაღალი სულიერი თვისებების მქონე ადამიანთა მოღვაწეობა“ („Nicht die Betätigung der Massen gibt im Leben der Völker den Ausschlag, sondern das Wirken der führenden Geister“).

მართალია, ა. ლაისტი წიგნში „მოგზაურის დღიურები“ („Tagebuch eines Wanderers“) გვარწმუნებს, ილიასა და მე „ერთი და იგივე მსოფლმხედველობა და ერთი და იგივე იდეალები გვქონდაო“ (ლაისტი 1909: 195), მაგრამ ცნობილია ქართველი მწერლის სრუ-

ლიად საპირისპირო შეხედულება ამ საკითხზე. 1872 წელს ილია ჭავჭავაძე დავით ერისთავს სწერს: „ეგ ოხერი ჩვენი ისტორია... მარტო ომებისა და მეფეების ისტორიაა, ერი არსადა ჩანს... **საქმე ხალხია** და ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში არა ჩანს“ (ჭავჭავაძე 1961: 34. ხაზგასმა ჩვენი. – ლ. ბ.). ანდა გავიხსენოთ, თუნდაც, მისი მსჯელობა პოეტური გენიის შესახებ: „პოეტსა ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს ანოვებს; ამ საფუძვლით ამბობენ: პოეზია ხალხის ცხოვრების გამომთქმელიაო. ჯერ უნდა ხალხმა დაიმუშაოს თავისი სულიერი ბუნება, შეანძრიოს თავისი უკვდავების ძარღვი, მოამზადოს მასალა თავის ცხოვრებითა და მერე თავისთავად, უთქვენ-ბრძანებლოდ ძლიერი სული გენიისა ძლიერად გამოსცემს პასუხს ხალხის განვითარებასა. თუნდა რომ იყვნენ ეხლა ჩვენში ბაირონის თანასწორნი ნიჭნი, ის ნიჭნი ბაირონის ოდენას თავის-დღეში ვერ იქმოდნენ; ის ნიჭნი საზრდოს ვერ იპოვნიან ჩვენს ცხოვრებაში“ (ჭავჭავაძე 1953: 45).

ხალხის როლის პრიმატის აღიარება იგრძნობა ილია ჭავჭავაძის ცნობილ გამონათქვამშიც: „ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანთ თეორეტიკა“ (ჭავჭავაძე 1953: 43).

ილია ჭავჭავაძის პიროვნებასა და შემოქმედებაზე არტურ ლაისტი კიდევ ერთხელ საუბრობს პოეტის თხზულებათა ერთ-ტომეულის 1913 წლის გამოცემასთან დაკავშირებით (ამ პუბლიკაციას ნაწილობრივ უკვე შევეხეთ მეორე თავში). კერძოდ, იგი წერს: „ჭავჭავაძე თავისი ხალხის ნამდვილი წინამძღოლი (führender Geist) იყო, დიდებული ადამიანი, რომელიც ყველა სხვა ხალხის ისტორიაშიც სახელოვანი კაცი იქნებოდა (auf ansehnlicher Höhe gestanden hätte). გერმანელების მიმართ სიმპათიით იყო გამსჭვალული, დიდ პატივს სცემდა გერმანული გონის ნაყოფს (Geistesarbeit), გერმანულ კულტურას და ჩვენი გოეთე მისი საყვარელი პოეტი გახლდათ“ (1913, № 47).

არტურ ლაისტის მთარგმნელობითი ოსტატობა გამონვლილ-ვით არავის შეუსწავლია. მისი შემოქმედების ამ მხარეს მხოლოდ გაკვრით ეხებიან და ზოგადი შთაბეჭდილებების გამოთქმით

კმაყოფილდებიან. ერთ-ერთი ამგვარი ზოგადი შთაბეჭდილება გერმანელ პოეტს, ადოლფ ენდლერს, ეკუთვნის, რომელმაც გასული საუკუნის 60-იან წლებში თვითონაც თარგმნა ქართველი პოეტები. მისი სიტყვით, „არტურ ლაისტის თამამი, მაგრამ არცთუ მაღალმხატვრული თარგმანები („nicht alzu bildkräftige Nachdichtungen“), რომლებიც ხშირად ტიურინგიულ სამოგზაურო სიმღერებს (Wanderlieder) გვაგონებენ, გემოვნების მქონე ადამიანს ვერ აღძრავს საიმისოდ, რომ ამ შორეულ პოეზიას უფრო საფუძვლიანად გაეცნოს“ (ენდლერი 1970: 1388).

ამ აზრს ადოლფ ენდლერი ქართული პოეზიისადმი მიძღვნილ წერილში გამოთქვამს, რომელიც ჟურნალ „ზინ უნდ ფორმის“ 1970 წლის მე-6 ნომერში გამოქვეყნდა. იმავე წერილში, სხვა ადგილას, იგი წერს: „ლაისტის ყველა (allesamt) თარგმანი ერთი და იმავე (თანაც ფრიად მოსაწყენი) პოეტისა გევგონება, ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებულ ქართველ ლირიკოსთათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი მათში ნაშლილია. და მაინც უნდა გავიზიაროთ ის აზრი, რომელიც კუბამ 1954 წელს პუგო ჰუპერტის „ქართული არგანის“ წინასიტყვაობაში გამოთქვა: „გასული საუკუნის ბოლოს საქართველოში ცხოვრობდა ერთი გერმანელი და ცდილობდა, ეს ზღაპრული ქვეყანა გერმანულად აეხმიანებინა. მის გარჯას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ დღესაც საბჭოთა საქართველოში გერმანელი ხალხის მიმართ ესოდენ დიდი სიმპათიით არიან გამსჭვალულნი... მას კეთილი ნება ამოძრავებდა, მაგრამ ის არ იყო დიდი პოეტი, რამაც არ უნდა დააკნინოს ჩვენი ღრმა პატივისცემა მისი კეთილსინდისიერი მცდელობის მიმართ“ (ენდლერი 1970: 1400-1401).

რა შეიძლება ითქვას ამ კრიტიკული შეფასებების გამო?

ა. ენდლერი რომ წერს, არტურ ლაისტის თარგმანები ხშირად ტიურინგიულ სამოგზაურო სიმღერებს (ანუ გერმანულ ხალხურ სიმღერებს) გვაგონებენო, ჯერ კიდევ საკითხავია, ეს ნაკლი უფროა თუ ღირსება. ზოგიერთი პოეტის ლექსთა თარგმანებისთვის ეს შეიძლება ღირსება იყოს. აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილ წერილში (რომელზეც ქვემოთ გვექნება საუბა-

რი) ა. ლაისტი თვითონვე გვეუბნება, ამ ქართველი პოეტის ლექსები „გერმანულ თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან და გერმანულ მკითხველთა ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურეს“ („...sie in deutscher Übersetzungen wie deutsche Lieder anmuten und auch bei deutschen Lesern ungeteilten Beifall fanden“).

კუბას მიერ გამოთქმული შენიშვნის გამო, არტურ ლაისტი დიდი პოეტი არ იყო, უნდა ითქვას, რომ დიდი პოეტები იშვიათად არიან კარგი მთარგმნელები. ორიგინალური პოეტური ქმნილებების თხზვის ნიჭი სხვა რამ არის და სხვა გახლავთ ნიჭი მთარგმნელისა.

ა. ენდლერის შთაბეჭდილება, თითქოს ა. ლაისტის თარგმანებში ყველა ქართველი პოეტი ერთმანეთს ჰგავს, არა გვგონია მართებული იყოს. როგორ შეიძლება ერთი პოეტის ლექსები გვეგონოს, ვთქვათ, ა. ლაისტის თარგმნილი გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზი“ („გინდ მეძინოს...“) და ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“. ამაში დასარწმუნებლად ამ ლექსების დასაწყისთა ურთიერთშედარებაც კმარა:

Wenn ich schlumm're,
Du in meiner Seele lebst,
Wenn ich aufwach',
Du mir auf den Wimpern schwebst!

(ქართველი პოეტები 1900: 15)

და

Fort trägt mich mein Roß auf ganz spurlosen Wegen,
Ein Rabe nur folgt mir mit wildem Geschrei.
Spreng vorwärts, o Roß, meiner Zukunft entgegen
Und mach mich von meiner Gedankenlast frei!

(ქართველი პოეტები 1900: 38)

მაგრამ ჩვენ ამჯერად მხოლოდ იმ თარგმანებს განვიხილავთ, რომლებიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა. შევეცდებით ობიექტურად შევაფასოთ ისინი, ღირსებაც აღვნიშნოთ და ნაკლიც. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ერთხელაც ყველა თარგმანი ძველდება და ამ მხრივ ვერც არტურ ლაისტის მიერ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ შესრულებული თარგმანები იქნება გამონაკლისი. ხანდაზმულ თარგმანთა შეფასებისას ეს მომენტი არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან.

ა. ლაისტი აკმაყოფილებდა ყველა პირობას, რომელიც ჭეშმარიტ მთარგმნელს შეიძლება წაუყუენოთ: მან იცოდა ქართული ენა, ცხოვრობდა საქართველოში, იცნობდა ჩვენი ხალხის ხასიათს, ზნე-ჩვეულებებს, ისტორიას, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თავის თანამედროვე ქართველ მწერლებთან, რომელთა თხზულებებსაც თარგმნიდა, მშვენიერად იცოდა, რალა თქმა უნდა, მშობლიური გერმანული მწერლობა და თვითონაც იყო ნიჭიერი ლიტერატორი.

ა. ლაისტი ერთგან წერს: „ყოველი თარგმნილი ლექსის ღირსება, რა თქმა უნდა, ორიგინალის ტექსტის სხვა ენაზე ერთგულ და პოეტურ გარდათქმაში მდგომარეობს“, ხოლო შემდეგ იქვე კრიტიკულად აფასებს ჰაინრიხ ჰაინეს ლირიკის („სიმღერების წიგნის“) ტერ-გეორგიანისეულ თარგმანებს (ა. ლაისტმა სომხურიც იცოდა): „მე ვეცადე რამდენიმე [თარგმნილი] ლექსი ამ კრიტერიუმით შემეფასებინა და შევამჩნიე, რომ გეორგიანის თარგმანი პოეტურობის თვალსაზრისით ცოტას მოიკოჭლებს“ (1907, № 25).

ახლა ჩვენ ვეცადოთ, ამავე, სავსებით მართებული, კრიტერიუმით შევაფასოთ „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული ა. ლაისტის მიერ თარგმნილი ლექსები ქართველი პოეტებისა.

როგორც ვთქვით, ილიას სამი ნაწარმოები გამოაქვეყნა ა. ლაისტმა „კაუკაზიშე პოსტში“: „კაკო ყაჩაღის“ შესავალი, სათაურით „ბინდი ალაზნის ველზე“ („Abenddämmerung im Alasantale“), მდინარე არაგვისადმი მიძღვნილი მეხუთე თავი პოემიდან „აჩრ-

დილი", სათაურით „არაგვს“ („An die Aragwa“) და „გაზაფხული“ („Frühling“).

ა. ლაისტს განსაკუთრებით მოსწონდა „კაკო ყაჩაღის“ შესავალი. თავის ერთ პატარა წერილში, რომლის სათაურია „ურემი“, იგი წერს:

„ურმული“ პირდაპირ მშვენიერაა ქართული მუსიკისა. მოვიგონოთ ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღიდან“ ის ადგილი, სადაც ურმის ჭრიალი ალაზნის მძინარე ველს აღვიძებს:

ყველას ეძინა, დღით ჰფეთქავს რაცა,
თითქო დაღლილა მინაც და ცაცა!..
მხოლოდ კი ერთგან ურემი მძიმე
მიჭრიალებდა, გზას აღვიძებდა,
და ნალვლიანად მასზედ მეურმე
მწუხარს სიმღერას დაჰლულუნებდა.
ღულუნი იგი ჩამრჩენია გულს,
მწუხარე არის, ვით გლოვის ზარი,
მაგრამ თუ ნალველს მოჰბერს დაჩაგრულს,
უკუ-ჰყრის კიდეც, ვით ღრუბელს ქარი.

ეს მშვენიერი სტრიქონები მკითხველს გულში აწვეთებენ რაღაც წყნარ სევდას, ისევე როგორც გოეთეს პატარა ლექსი „მთათა მწვერვალნი“ (ლაიხტი 1963: 281). [იგულისხმება ი. ვ. გოეთეს ლექსი „მოგზაურის ღამის სიმღერა“ – „ყველა მწვერვალზე სიჩუმეა“ („Wanderers Nachtlied“ – „Über allen Gipfeln ist Ruh...“), რომელიც სათაურით „მთათა მწვერვალნი“ გრიგოლ ორბელიანმა თარგმნა მიხეილ ლერმონტოვის რუსული თარგმანიდან].

მოგონებებში, რომლის სათაურია „ილიას პირადი ცხოვრება“, ა. ლაიხტი გადმოგვცემს თავის საუბარს ილია ჭავჭავაძესთან საგურამოს სახლის მშენებლობის დამთავრების შემდეგ. ილიას უთქვამს მისთვის: „ისე მოხარული ვარ ამ საქმის კეთილად დაგვირგვინებითა და ამ მშვენიერი სახლით, თითქოს ჩემს სიცოცხლეში ამის მეტი არა გამეკეთებინოს რაო“.

– დიახ, ეს სახლი ერთ კარგ ლექსად ღირს, მეტად კი არა-მეთქი, – მივუგე მე.

– მეტად არა? – ღიმილით მკითხა ილიამ.

– რასაკვირველია, არა, პირიქით, მე მგონია, თქვენი „ბინდი ალაზნის ველზე“ მეტად ფასობს. ამ სახლის ქვაც აღარ დარჩება, ეს მშვენიერი ლექსი კი ისევე მოხიბლავს უცხოელს, როგორც ქართველს-მეთქი“ (ლაისტი 1963: 45-46).

ამრიგად, სრულიად აშკარაა, რომ „კაკო ყაჩაღის“ შესავალის სახით საქმე გვაქვს არტურ ლაისტის ერთ-ერთ უსაყვარლეს პოეტურ ქმნილებასთან. ამით ის გვინდა ვთქვათ, რომ იგი, ცხადია, ცდას არ დააკლებდა, ნიჭსა და ხელოვნებას არ დაიშურებდა, თავის მშობლიურ გერმანულ ენაზე მისი ღირსეულად ამეტყველებისთვის. ახლა ნავიკითხოთ ეს თარგმანი თავიდან ბოლომდე:

Am Heimatshimmel hängt der Dämmerungsschleier
Und hingestreckt vom sanften Mondenschein
Der Berge Schatten hehr im Tale liegen,
Wo wild die Alasen rauscht durchs Gestein.

Der ewig blasse Mond, der Nächte König
Zieht still und feierlich am Himmel hin
Und flüstert leise mit den Riesengletschern,
Die silbernstrahlend in der Ferne glüht.

Im tiefen Äther hell die Sterne flimmern
Und heiter schau'n sie durch die Dämmernacht
Hin auf die stille Erde mit Behagen
Als wären sie verliebt in ihre Pracht.

Tief unter diesen ew'gen Lichtermeere
Schläft regungslos das herrlich schöne Tal,
Der Bergwind nur schleicht flüsternd durch die Wälder
Und in der Tiefe braust der Wasserfall.

Er murr't und tobt, als grolle er den Menschen,
Als sei zuwider ihm ihr eitles Tun,
Und schweigend lauschen ihm die hohen Berge,
Die frei vom Menschenjoch im Äther ruh'n.

Es schlummert alles, was am Tage atmet,
Als wären Erd und Himmel lebensmüd.
Den Weg nur weckt das Knarren eines Wagens
Und eines Fuhrmanns traurig Wanderlied.

Ach, dieses Lied klingt mir im Herzen weiter,
Wie eine Sterbeglocke hallt sein Ton.
Doch mag's dem Leidenden auch Trauer bringen,
Weht es den Harm doch wieder auch davon.

ა. ლაისტს პოემის შესავალი, როგორც დამოუკიდებელი ლირიკული ლექსი, ისე უთარგმნია და თვითვე დაუსათაურებია. ამის გამო ტექსტში ზოგიერთი აუცილებელი ცვლილება შეუტანია.

თხრობის წარსულ დროში დატოვება არაბუნებრივად აღიქმებოდა, განსაკუთრებით იმ ადგილას იქნებოდა ეს საჩოთირო, სადაც წარსული დროის შესაფერისი ჩვენებითი ნაცვალსახელია გამოყენებული: „შორნი მნათობნი მოკამკამენი იმ მწუხარს ღამეს მხიარულობდნენ“. კითხვას – რომელ მწუხარს ღამეს? – მხოლოდ პოემის შემდგომი ტექსტი უპასუხებს. ამიტომ თარგმანში ყველა ზმნა ანმყოშია: zieht, flüstert, flimmern...

მეურმისა და ამავედროულად, ცხადია, ავტორის ნალველის მიზეზიც მხოლოდ მთელი პოემის ნაკითხვის შემდეგ ხდება ნათელი. ამიტომ, რაკი პოემის შესავალი დამოუკიდებელ ლირიკულ ქმნილებად წარმოადგინა, მთარგმნელს იმაზეც უნდა ეზრუნა, რომ გერმანელი მკითხველისთვის გაუგებარი არ დარჩენილიყო, რას გამოუწვევია მეურმის სევდა. ამის გამო თარგმანში ორი ისეთი ფრაზა ჩნდება, რომელთა შესატყვისი დედანში არ არის.

კერძოდ, ილიასთან არაფერია ნათქვამი, რად ემდუროდა ალაზანი კაცს. დედანშია:

და ალაზანი შეუპოვარი
ჰჩიოდა, თითქო კაცს ემდუროდა,
მის ბუტბუტს მარტო მთაი მდუმარი
დაფიქრებული ყურს მიუპყრობდა.

(ჭავჭავაძე 1951: 159)

ა. ლაისტის თარგმანში კი ამ ადგილას ვკითხულობთ: „ის (ალაზანი) ბუზღუნებს და ბობოქრობს, თითქოს ადამიანებს უბრაზდება, *თითქოს აღიზიანებდეს მათი ამოო ცოდვილი (წვალება)*“. და იმავე სტროფში, კელავაც ორიგინალისაგან განსხვავებით, ასეთ რამესაც გვეუბნება: მთები, რომლებიც ალაზანს ყურს უგდებენ, *ადამიანის უღლისგან* (vom Menschenjoch) თავისუფალნი არიანო.

ამ ჩამატებებით ა. ლაისტმა ადამიანთა ურთიერთობებში არსებულ უსამართლობაზე მიანიშნა (ახსენა რა *ადამიანის უღელი*) და კაცთა ამქვეყნიური წვალების ამოებაზეც ჩამოაგდო სიტყვა. ეს მინიშნებები სრულიად საკმარისია, რომ მკითხველის აზრი სათანადო გეზით წარიმართოს და მეურმისა და ლექსის ავტორის ნალველი აღარ დარჩეს აუხსნელ-გაუგებარი.

თარგმანი დედანზე ორი სტრიქონით ნაკლებია. მოსაზღვრე-რიტმიანი *ერთადერთი* ორსტრიქონიანი სტროფი – „ყველას ეძინა, დღით ჰფეთქავს რაცა, / თითქო დაღლილა მინაც და ცაცა!...“ – ა. ლაისტმა მომდევნო სტროფს შეუერთა, ხოლო ამ უკანასკნელის შინაარსიც ორ სტრიქონში ჩაატიო, რაც ძალზე ოსტატურად მოიმოქმედა, მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ ეს ერთადერთი ორტაეპიანი სტროფი (ყველა სხვა ოთხტაეპიანია) აქ მიჯნასავით არის: მის ზემოთ მარტო პეიზაჟია, ადამიანის გარეშე, მის ქვემოთ კი ბუნების ფონზე მეურმე და მისი ჭრიალა ურემი გამოიკვეთება. ასე რომ, ის ორტაეპიანი სტროფი შინაარსობრივი

ცვლილების მომასწავებელი ვერსიფიკაციულ-ინტონაციური სიგნალია. ამიტომ სასურველი იყო მისი შენარჩუნება.

რიტმი მთარგმნელს წარმატებით შეურჩევია: ის კარგად ესადაგება ლექსის დინჯ, სევდიან განწყობილებას და იმ სიმყუდროვეს, აღწერილ პეიზაჟში რომ დასადგურებულა.

განსაკუთრებული აზრობრივი და ემოციური დატვირთვით გამოირჩევა ბოლო სტროფი, მეტადრე – ბოლო ორი სტრიქონი: „მაგრამ თუ ნალველს მოჰბერს დაჩაგრულს („ლულუნი იგი“, ანუ მეურმის სიმღერა. – ლ. ბ.), / უკუ-ჰყრის კიდეც, ვით ღრუბელს ქარი“.

საერთოდ, ილიას უყვარს და ეხერხება კიდეც რთული, ამბივალენტური, წინააღმდეგობრივი გრძნობების გადმოცემა, რომლებიც მეტყველებაში ანტონიმებით გამოიხატებიან და პარადოქსის ფორმა აქვთ [გავიხსენოთ „მზიანი ჩრდილი“ „გლახის ნაამბობიდან“: „ის, რაც გულში მაშინ დამიტრიალდა, არც სიხარულსა ჰგვანდა და არც ნალველსა, გულში რაღაც „მზიანი ჩრდილი“ იყო, თითქო ნალველი სიხარულში გაიშალაო და სიხარული – ნალველში“ (ჭავჭავაძე 1950: 80); შდრ. ეს ადგილი ლექსიდან „ბაზალეთის ტბა“: „...და იმის მზიან ჩრდილებში / მუდამ გაზაფხული არი“ (ჭავჭავაძე 1951: 104)]. მეურმის სიმღერით მოგვრილი ეს წინააღმდეგობრივი განცდა შეიძლება ასე გაიშიფროს: ნალვლიანი სიმღერა, ცხადია, ნალვლიანი განწყობილების შედეგია და მსმენელშიც ნალვლიან განწყობილებას აღძრავს, მაგრამ თავად მღერის და სმენის პროცესი აქარვებს კიდეც სევდას (ხელოვნების ძალა!).

ლექსის ფინალის ეს აზრობრივ-ემოციური მომენტი თარგმანში წარმატებით არის გადატანილი:

Doch mag's dem Leidenden auch Trauer bringen,
Weht es den Harm doch wieder auch davon.

თარგმანის ბოლო სტრიქონში არ არის ორიგინალისეული შედარება – „ვით ღრუბელს ქარი“. ამ სტრიქონის ა. ლაისტისეული თარგმანი იდენტურია ა. ტარკოვსკის ბევრად უფრო გვიან-

დელი რუსული თარგმანისა: „Но и скорнь рассеивает ои“ (ანთოლოგია 1958: 309). ამ შედარებას დედანში რაიმე განსაკუთრებული მხატვრული დატვირთვა არა აქვს, ამიტომ მისი არარსებობა თარგმანში დიდ დანაკლისად ვერ ჩაითვლება.

საინტერესოა, როგორ ითარგმნა „გლოვის ზარი“. „ზარი“ ქართულში ბევრ რამეს ნიშნავს. ამ ლექსში იგი, ცხადია, იმ მნიშვნელობით არის ნახმარი, რომელიც „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ ასეა ახსნილი: „სამგლოვიარო უსიტყვო გალობა მიცვალებულის გასვენებისას“ (ქეგელ 1955: 98). გერმანულში ამის შესატყვისი იქნება Klage lied ან Klagegesang. მაგრამ სიტყვა „ზარის“ პოლისემანტიკურობა მთარგმნელს საშუალებას აძლევს „გლოვის ზარი“ ასე გადათარგმნოს: „Sterbeglocke“. ამ სიტყვას დუდენის ლექსიკონი ამგვარად განმარტავს: „ზარი, რომელსაც რეკავენ ვინმეს გარდაცვალების დროს ან დაკრძალვისას“ (დუდენი 1996: 1465). სხვათა შორის, ა. ტარკოვსკის რუსულ თარგმანშიც ასეთივე ვითარებაა: „გლოვის ზარის“ ადგილას იქ არის არა причитание, არამედ – „похоронный пере-звон“ (ანთოლოგია 1958: 309).

ამ ლექსის „კაუკაზიშე პოსტისეული“ პუბლიკაცია უმნიშვნელოდ განსხვავდება უფრო ადრე, 1900 წელს, გამოცემული კრებულის ტექსტისაგან. მეხუთე სტროფის მეორე სტრიქონი ასე იკითხებოდა: „Als wär zuwider ihm ihr eitles Tun“ (ქართველი პოეტები 1900: 49); „კაუკაზიშე პოსტში“ კი ასეა: „Als sei zuwider ihm ihr eitles Tun“. ორივე ხაზგასმული სიტყვა ზმნის კავშირებით კილოს გამოხატავს (ქართულად: „თითქოს აღიზიანებდეს მათი ამოა ცოდვილი“). ეს ცვლილება, როგორც ჩანს, მეტი კეთილხმოვანების მიღწევას ემსახურება – სტრიქონში ოთხი i (ი) ხმოვანი იყო და ახლა მათ მეხუთეც დაემატა, თანაც დიფთონგი ei განმეორდა. აქედან კარგად ჩანს, როგორი რუდუნებით ეპყრობოდა ა. ლაისტი თავის თარგმანებს, აზუსტებდა და ხვეწდა ადრე გამოქვეყნებულ ტექსტებს. თუ ეს თარგმანი მომავალში კვლავ დაიბეჭდება, მასში ეს ცვლილება გათვალისწინებული უნდა იქნეს, ვითარცა მთარგმნელის ბოლო ნება.

საერთოდ, ლექსიკის მხრივ ეს თარგმანი ძალიან ახლოს არის ორიგინალთან. მაგალითად, ილიას მიერ გამოყენებული 50 არსებითი სახელიდან, ჩვენი დაკვირვებით, ა. ლაისტი ზუსტად თარგმნის 32-ს (64 პროცენტს), 5 არსებითი სახელის სემანტიკა თარგმანში ოდნავ შეცვლილია, 13 აღარ არის და ამდენივე ახალია. ეს ცვლილებები ძირითადად პოემის შესავლის დამოუკიდებელ ნაწარმოებად გადაკეთებამ გამოიწვია (ამაზე ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ).

კარგად გვესმის, რომ ამგვარ სტატისტიკას მხატვრული თარგმანის შესაფასებლად დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ თუ მაინც მივმართეთ მას, მხოლოდ იმიტომ, რომ „გაზაფხულის“ („ტყემ მოისხა ფოთოლი...“) თარგმანში სრულიად განსხვავებული სურათია. ჯერ თვით თარგმანს გავეცნოთ:

Wieder lacht die milde Sonne
Und die Lerche singt,
Alles schwelgt in süßer Wonne,
Die der Frühling bringt.

Längst schon prangt in Feld und Hainen
Frischer Blumentand.
Wann wird dein Lenz doch erscheinen,
Teures Heimatland?

ილიას მიერ გაზაფხულის სურათის დასახატავად გამოყენებული ლექსიკიდან თარგმანში თითქმის აღარაფერია დარჩენილი, თუმცა ლექსის იდეა (პოეტი უმზერს ბუნების საგაზაფხულო ზეიმს, მაგრამ გულს არ უხარებს ეს – იგი წუხს, რომ მისი სამშობლოს ჭეშმარიტი გაზაფხული ჯერ არ დამდგარა) ზუსტად არის თარგმანში გადმოცემული (მართებულად მიგვაჩნია, რომ 1949 წელს გამოცემულ გერმანული ენის რუსულიდან გადმოკეთებულ სახელმძღვანელოში ამ ლექსის ქვეშ ვკითხულობთ: „თავისუფალი თარგმანი ა. ლაისტისა“, მაშინ, როცა იქვე დაბე-

ჭდილ ილიას „პოეტს“ ბოლოში „თარგმანი ა. ლაისტისა“ უწერია.
– რახმანოვი 1949: 190-191).

ნუთუ ასე გაუჭირდა ა. ლაისტს ტყის, მერცხლისა და ვაზის გამოყენებით გაზაფხულის სურათის დახატვა! (ამათ ნაცვლად თარგმანში არის მზე, ტოროლა, ყვავილები. სხვათა შორის, ამ ლექსის თარგმანის ადრინდელ ვარიანტში, რომელიც 1887 წლის ანთოლოგიაშია დაბეჭდილი, იყო ვაზი – Rebe [ქართველი პოეტები 1887: 59], მაგრამ მეორე გამოცემის შესწორებულ ვარიანტში მის ნაცვლად უკვე ყვავილებია). ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ის ხომ მაინც ძალიან ადვილი იყო, Lerche-ს (ტოროლას) ადგილას მარცვალთა იმავე რაოდენობის და ისეთივე მახვილის მქონე Schwalbe (მერცხალი) ეხსენებინა! კრებულის მეორედ გამოცემისას (1900 წ.) ა. ლაისტმა ამ თარგმანში ბევრი რამ შეცვალა, ეს დეტალი კი ხელუხლებლად დატოვა.

მაგრამ საყურადღებოა, რომ აქსესუარი, რომელსაც ა. ლაისტი აქ იყენებს, ამავე მიზნით (გაზაფხულის სურათის დასახატავად) გამოყენებული აქვს გოეთეს თავის უპოპულარეს ლექსში „სამაისო სამღერა“ („Mailied“. ამ სათაურით გოეთეს ორი ლექსი აქვს. ჩვენ იმას ვგულისხმობთ, ასე რომ იწყება: „Wie herrlich leuchtet mir die Natur!“). ერთადერთი ჩიტი, რომელიც ამ ლექსში იხსენიება, სწორედ Lerche-ა („So liebt die Lerche Gesang und Lust“. ქართულად: „ასე უყვარს ტოროლას სიმღერა და ხალისი“), ისევე როგორც ა. ლაისტის თარგმანში, გოეთეს ამ ლექსშიც ერითმება ერთმანეთს Wonne (ნეტარება) და Sonne (მზე):

Und Freud und Wonne

Aus jeder Brust.

O Erd, o Sonne!

O Glück, o Lust!

(გოეთე 1: 33)

ქართულად: „და სიხარული და ნეტარება / ყოველი მკერდი-დან [ამოიტყორცნება]. / ო მინავ, ო მზევ! / ო ბედნიერებავ, ო სიხალისე!“

სხვათა შორის, გოეთეს ამ ლექსში სტროფების კენტი – პირ-ველი და მესამე – სტრიქონები გაურითმავია. მხოლოდ ციტი-რებულ – მესამე – სტროფში ერითმებიან ისინი ერთმანეთს იმ სიტყვებით (Wonne-Sonne), რომლებსაც ა. ლაისტიც იყენებს სა-რითმოდ თავის თარგმანში.

უნდა ვიფიქროთ, ა. ლაისტი შეგნებულად მოიქცა ასე, რათა თარგმანის წამკითხველს (მეტ-ნაკლებად განათლებულ წამ-კითხველს) გოეთეს ეს უცნობილესი ლექსი გახსენებოდა, რის შემდეგაც მკითხველისთვის ადვილი შესამჩნევი იქნებოდა ორი სხვადასხვა ერის – სვებდანიური და დამონებული ერების – პოეტთა ძირეულად განსხვავებული დამოკიდებულება ბუნების განახლების ზემოქმედებაზე. სტილის ანალიზის ცნობილი სპეცია-ლისტი ტ. სილმანი დიდი გერმანელი პოეტის ამ ლექსის განხილ-ვისას წერს:

„ბუნების შუაგულში დგას მგოსანი, სამყაროსადმი გულგახს-ნილი, მოზიგე „მე“, რომელსაც გარესამყარო ეთამაშება, უცი-ნის, მისთვის ბრწყინავს და ათრობს მას... [მისთვის] სამყაროს აბსოლუტურ კანონს სიყვარული ჰქვია. ეს არის სიყვარული, რომელიც აერთებს არამარტო ჭაბუკსა და ქალიშვილს, არამედ განმსჭვალავს ყველა ცოცხალ არსებას და ბუნების ყველა ძალას საერთოდ“ (სილმანი 1969: 25-26).

ასეთი გახლავთ გერმანელი მგოსნის განწყობა ბუნების ზეი-მის დროს.

ახლა კიბა აბაშიძეს მოვუსმინოთ, როგორ ახასიათებს იგი ქართველი პოეტის სულიერ მდგომარეობას იმავე ვითარებაში:

„როცა პოეტი (საუბარია ილია ჭავჭავაძეზე. – ლ. ბ.) ბუნებას გვისურათებს, მას არც ბუნების გარეგანი სიმშვენიერე იტაცებს, არც ის გავლენა, რომელიც მას აქვს პოეტზედ ამა თუ იმ გან-წყობილების დროს; როცა ბუნება ხარობს, როცა „აყვავებულა მდელო, აყვავებულან მთები“, სამშობლო აგონდება და სევდია-

ნად ეკითხება: „მამულო საყვარელო, შენ როსლა აყვავდებიო?“ (აბაშიძე 1970: 229).

თუკი ამ თარგმანთან დაკავშირებით გამოთქმული ჩვენი ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ საქმე გვაქვს თარგმნის მეტად საინტერესო შემთხვევასთან: ა. ლაისტი დედნის ტექსტის ისეთი შეცვლით, რომელიც არ ხელყოფს ორიგინალის მხატვრულ იდეას, ახერხებს მკითხველს კომენტარის გარეშე მიანიშნოს ორი განსხვავებული ბედისა და მდგომარეობის მქონე ქვეყნის პოეტთა განსხვავებულ დამოკიდებულებაზე ერთი და იმავე მოვლენისადმი.

ანთოლოგიის მეორედ გამოცემისას ცვლილებები შეეხო მეორე სტროფს (ეს ვარიანტია გამეორებული „კაუკაზიშე პოსტ-შიც“). ბოლო ორი სტრიქონი ასე უღერდა:

Wann erwachst denn du zum Leben,

Teures Vaterland!

(ქართველი პოეტები 1887: 59)

ქართულად:

როდის გაცოცხლდები შენ,

ძვირფასო სამშობლო!

ეს ვარიანტი თვით მთარგმნელის მიერვე სამართლიანად იქნა უკუგდებული.

საქმე ის გახლავთ, რომ „გაზაფხულის“ ტექსტი ორ ნაწილად იყოფა: პირველ ექვს სტრიქონში რეალური გაზაფხული, ბუნების გამოლევძებაა დახატული, ბოლო ორ სტრიქონში კი არის ნატვრა გაზაფხულისა გადატანითი მნიშვნელობით – ნანატრი გაზაფხული აქ სამშობლოს თავისუფლებაა.

ეს მკაფიოდ არ ჩანდა თარგმანის ადრინდელ ვერსიაში.

მხატვრული იდეის გამოკვეთას დედანში ხელს უწყობს ლექსის ორივე ნაწილში ერთი და იმავე სიტყვის „აყვავების“ არსე-

ბოზა – ამ ზმნით მყარდება კავშირი ტექსტის ორ ნაწილს შორის და ამის შედეგად გამოიკვეთება მხატვრული იდეა. პარაფრაზით რომ ვთქვათ: ბუნება კი ყვავის, მაგრამ შენ როსლა აყვავდები, ჩემო სამშობლო?

ორივე ნაწილის ამნაირად დამაკავშირებელი სიტყვა თარგმანის ადრინდელ ვარიანტში არ იყო. ახალ ვარიანტში ის გაჩნდა. ეს არის „გაზაფხული“ (პირველ ნაწილში – Frühling, მეორეში – მისი სინონიმი Lenz). ანუ, კვლავაც პარაფრაზით რომ ვთქვათ, ბუნებაში გაზაფხულია, შენი გაზაფხული კი როდის დადგება, ჩემო სამშობლო?

ზემოთქმულიდან, ვფიქრობ, კარგად ჩანს, რა გულმოდგინედ მუშაობდა ა. ლაისტი თარგმანის დასახვეწად.

საფუძვლიანად გადაუმუშავებია ა. ლაისტს „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი ილიას მესამე პოეტური ქმნილების თარგმანი.

პირველი ვარიანტი, 1887 წლის ანთოლოგიაში რომ დაიბეჭდა, სრულიად განსხვავდება მეორე ვარიანტისაგან, რომელიც „ქართველი პოეტების“ 1900 წლის გამოცემაში და „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნდა. უფრო სწორად, ეს მეორე ვარიანტი კი არა, ახალი თარგმანია: შეიცვალა სალექსო საზომი და გარითმვის წესი (პირველი ჯვარედინი რითმებით არის შესრულებული, მეორეში კენტი სტრიქონები გაურითმავია. ილიასთან „აჩრდილის“ ამ მონაკვეთში მოსაზღვრე და ჯვარედინი რითმებით შესრულებული სტროფები ენაცვლება ერთმანეთს). პირველი ვარიანტი აზრობრივად ძალიან დაშორებულია დედანს, შეიძლება ითქვას, ეს თარგმანი კი არა, ა. ლაისტის ლექსია, დაახლოებით იმავე თემაზე დაწერილი.

შევადართო ერთმანეთს ორივე თარგმანის ბოლო სტროფები. 1887 წლის გამოცემიდან:

Wie oft schau ich nicht hin auf deine Wellen,
Als wollt' ich jenen Glanz zurückverlangen!
Doch wie mit Eile sie vorüberschnellen
Und eilend lispeln sie mir zu: Vergangen!

ქართულად:

რა ხშირად ჩავეყურებ მე შენს ტალღებს,
თითქოს ვთხოვ მათ იმ [ძველი] ბრწყინვალეების
დაბრუნებას!
მაგრამ აჩქარებულნი ჩამიქროლებენ
და ჩამჩურჩულებენ: გარდასულია!

1900 წლის კრებულისა და „კაუკაზიშე პოსტის“ ვარიანტი:

Ich träumte hier von grauer Zeit
Und fragte dich nach alten Tagen,
Doch nur das Blut, das einst hier floß,
Gab Antwort mir auf meine Fragen.

ქართულად:

აქ მე მეზმანებოდა შავბნელი დრო
და გეკითხებოდი ძველ დღეებზე,
მაგრამ მხოლოდ სისხლი, ოდესღაც აქ დაღვრილი,
მაძლევდა პასუხს ჩემს შეკითხვებზე.

ახლა ორიგინალს შევადაროთ ეს თარგმანები:

რას ვეძებდი მე? ჩემ ქვეყნის წარსულს,
შენ-წინ დალუპულს ჩემს ძველსა მამულს, –
და მარტო სისხლი ჩემს თვალს დაღალულს
აძლევდა ხოლმე გულსაკვდავ პასუხს.

როგორც ვხედავთ, ახალი ვერსია აზრობრივად უფრო
დაახლოებულია დედანს, აქ უკვე გვაქვს დედნისეული კოშმა-
რული, სისხლიანი ხილვა, რომლის კვალიც არ ჩანდა პირველ ვა-
რიანტში.

აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილ საიუბილეო წერილში (1908, № 25) არტურ ლაისტი მკითხველს იუბილარის პოეზიაზეც ესაუბრება, უწოდებს მას ჭეშმარიტ მგოსანსა და აღფრთოვანებულ მომღერალს (ein Sänger von hoher Begeisterung), „რომელიც ყველა სხვა ხალხის ლიტერატურაშიც თვალსაჩინო ადგილს დაიკავებდა... და რომლის ლექსებიც მუდამ მოხიბლავენ მის თანამემამულეთ და მათთან ერთად ნამდვილი პოეზიის ყველა მოყვარულს“.

საყურადღებოა ა. ლაისტის მსჯელობა აკაკის შემოქმედებით მეთოდზე: „აკაკი წერეთლის ლექსები თავისი საფუძვლითა და არსებით რეალისტურია, – წერს იგი, – მაგრამ ხშირად მათი პოეტური ჯადო დამატყვევებლად მოქმედებს და ამალღებული, საზეიმო ტონი, რომელსაც იგი ზოგჯერ მიმართავს, დიდებულ, მარადიული მშვენიერებისადმი აღვლენილ ლოცვადაა ჟღერს“.

ა. ლაისტი მხოლოდ აკაკის ლირიკას ეხება, აღნიშნავს მისი ლექსების თემატურ მრავალფეროვნებას, მათ ავტორს ჭეშმარიტ ეროვნულ პოეტს უწოდებს, რომელიც თავისი ხალხის ყველა თვისებას ასახავს – ღირსებასაც და ნაკლსაც (Tugenden und Gebrechen). მაგრამ ამასთანავე, – განაგრძობს გერმანელი მწერალი, – ამ ლექსებში იმდენი ზოგადადამიანური განცდაა, ისეთი სიცხადეა, რომ ისინი გერმანულ თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან (sie in deutscher Übersetzungen wie deutsche Lieder anmuten) და გერმანელ მკითხველთა ერთსულოვანი მონონება დაიმსახურესო.

გასაგები მიზეზების გამო ა. ლაისტი ვერაფერს ამბობს აკაკიზე, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების მქადაგებელზე, მხოლოდ მიანიშნებს ამის შესახებ, როცა წერს, რომ მისი ლექსების კეთილხმოვან სტროფებსა და მშვენიერ სახეებში უკვდავყოფილია ყოველივე ის, რაც მის მშობელ ხალხს ამოძრავებდა, ახარებდა და აღონებდა წარსულში და ამჟამადაცო (Was sein Volk in Vergangenheit und Gegenwart bewegt, erfreut und betrübt hat...).

აკაკის სამი ლექსის საკუთარი თარგმანები შეურჩევია არტურ ლაისტს იმავე ნომერში გამოსაქვეყნებლად. ერთი მათგანი „ჩემი სურვილი“ (დედანში მას „სურვილი“ ჰქვია) ალეგორიული ნაწარმოება. აქ აკაკი მისთვის ჩვეულ მხატვრულ ხერხს იყენებს – სატრფოზე ლაპარაკობს და სამშობლოს გულისხმობს:

მინდა, რომ ჩემსა სატრფოსა
ვხედავდე თავისუფალსა,
რომ ძალით ვერ აშინებდნენ,
ვერც ნებით უხვევდნენ თვალსა.

(წერეთელი 1950, II: 7)

ალეგორიულობა თარგმანშიც მკაფიოდ იგრძნობა, თუმცა იქ დედნისეული პოლიტიკური სიმძაფრე რამდენადმე შესუსტებულია იმით, რომ სიტყვა „თავისუფალი“ („ვხედავდე თავისუფალსა“) მთარგმნელს „ბედნიერებით“ შეუცვლია („Langes Glück wünsch' ich der teuren Lieben“ – „ხანგრძლივ ბედნიერებას ვუსურვებ ძვირფას სატრფოს“). სხვათა შორის, ამ სიტყვას („თავისუფალსა“) ლექსის ქართულად პუბლიკაციის დროსაც შეუქმნია პრობლემები: როცა „სურვილი“ პირველად გამოქვეყნებულა „დროებაში“ (1880, № 14), ცენზურული მოსაზრებებით „თავისუფალსა“ ასე ყოფილა დაქარაგმებული: „თ-სა“ (წერეთელი 1950, II: 447).

ეს გაბედული ლექსი, რომლის ალეგორიული სამოსი იმდენად გამჭვირვალეა, რომ ყველაზე გულუბრყვილო მკითხველსაც არ გაუჭირდება მისი ნამდვილი აზრის ამოცნობა, საკმაოდ კარგად ჟღერს ა. ლაისტის თარგმანში, რომელიც ჯვარედინი რითმებით არის შესრულებული (დედანში ინტერვალისანი რითმა გვაქვს – კენტი სტრიქონები გაურითმავია). ორიგინალის ოთხი სტროფიდან ა. ლაისტი არ თარგმნის ბოლო სტროფს, სადაც პოეტს თითქოს დაავიწყდა ამ ლექსს „სატრფოზე“ რომ წერს, და ხელი აიღო ალეგორიულ რიტორიკაზე:

მინდა, რომ... მაგრამ, ეს კმარა,
ფრთა შევაკეცოთ სურვილსა,
თორემ რა მოჰკლავს უფსკრულსა
მამულიშვილის წყურვილსა?!

დედნში ყოველი სტროფი ერთნაირად იწყება: „მინდა, რომ“. ეს რიტორიკული ფიგურა (ანაფორა), რომელიც კომპოზიციურად კრავს ნაწარმოებს, თარგმანში გადატანილი არ არის. შესაძლოა, ამის გამოც გახდა თარგმანისთვის „ზედმეტი“ ბოლო სტროფი, სადაც მეოთხედ გამეორებულ „მინდა, რომ“-ს მრავალწერტილი მოსდევს: პოეტმა თითქმის ხელი ჩაიქნია – რომელი ერთი სურვილი მოგახსენოთო!

ეს ნიუანსები, მეტად მნიშვნელოვანი ამ ლექსისათვის, ა. ლაისტის თარგმანში დაიკარგა, მაგრამ ამ სახითაც იმ დროისთვის ასეთი ერთობ თამამი პოეტური ქმნილების კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში დაბეჭდვა მისასალმებელი ფაქტია.

აკაკის „სალამურიც“ უაღრესად პოლიტიზებული ლექსია და აშკარად საქართველოში რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ არის მიმართული. ამ ლექსში ნახსენებია სკვითები, რომლებიც პოეტის სამშობლოს „მყუდროებას უშფოთებენ“. ამის გამო გიორგი აბზიანიძე წერს: „სალამური“ პირველი ლექსია, რომელშიც აკაკი ახსენებს სიტყვას „სკვითები“ თვითმპყრობელური რუსეთის მნიშვნელობით. ეს სიტყვა შემდგომში აკაკის პოლიტიკური ლირიკის განუყრელ თანამგზავრად იქცევა, მისთვის ესოდენ საძულველი ცარიზმის მოხერხებულად გაკიცხვისათვის“ (აბზიანიძე 1974: 125).

თარგმანში აღარც ეს „სკვითებია“, აღარც „საქართველოს მწარე მოთქმა“, არც – „თავგანწირულს მამულის მცველს / წარმოვიდგენ მაშინ ქართველს: / მტერს შეჰყვირის: „ჰკა მაგასა!“ / გამოსული ბრძოლისა ველს“ (წერეთელი 1950: 87-88).

სულ სამი სტროფი უთარგმნია ა. ლაისტს ამ ათსტროფიანი ლექსისა (ამას სათაურშივე მიაწინებებს: „Aus „Salamuri“ (Schalmei)“ – „სალამურიდან“). ის, რაც თარგმანში დარჩა, აღიქ-

მება, როგორც სამშობლოდან შორს მყოფი ადამიანის ნოსტალგია. ეს არის და ეს!

მესამე ლექსი აკაკი წერეთლისა, „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული, არის „ხალხური“ („მინდვრად ეგდო თეთრი ქვა...“). ა. ლაისტის თარგმანში იგი უსათაუროდ არის წარმოდგენილი.

შინაარსობრივი პარალელიზმის პრინციპზე აგებულ ცნობილ ერთსტროფიან ქართულ ხალხურ ლექსს აკაკი უმნიშვნელო ცვლილებებით იმეორებს და შემდეგ განავრცობს თავის მიერ შეთხზული სამი, იმავე პარალელიზმის პრინციპით შესრულებული, სტროფით.

ურთულესი სათარგმნელია ასეთი ლექსი. ხალხური პოეზიისთვის დამახასიათებელი შინაარსობრივი პარალელიზმი, როცა სტროფის პირველ-მეორე და მესამე-მეოთხე ტაეპებს აზრობრივად ერთმანეთთან არაფერი აქვთ საერთო და მხოლოდ ვერსიფიკაციულად არიან გაერთიანებულნი, რაღაც იდუმალი მიზეზით არათუ უცნაურობად არ აღიქმება, მომხიბლავიც კია:

მინდორს ეგდო თეთრი ქვა,

დავკარ ხელი, თან ამყვა...

ქალო, შენი სიყვარული,

სადაც ნაველ, თან წამყვა

(წერეთელი 1950, II: 232).

მაგრამ თარგმანში ასეთი ლექსის შინაარსის ზუსტად გადატანით ყოველთვის როდია შესაძლებელი ორიგინალის შესატყვისი მხატვრული ეფექტის მიღწევა. შინაარსობრივი პარალელიზმისთვის დამახასიათებელი პირობითობა შეიძლება გაუგებრობად იქცეს სხვა ენაზე გარდათქმისას. ეტყობა, ამგვარი საშიშროება იგრძნო ა. ლაისტმა აკაკი წერეთლის ამ ლექსის თარგმანზე მუშაობისას და ამიტომაც აზრობრივად დაუკავშირებია პარალელური შინაარსები ერთმანეთთან. ქვა, რომელიც მინდვრად იპოვა ლექსის ლირიკულმა გმირმა, სიყვარულის ქვა ყოფილა, სიტყვასიტყვით – სიყვარულის ცეცხლის

გამონაშუქი („der Liebe Glutenschein“) და მან ტრფობა აღანთო
მპოვნელის გულში. წლების შემდეგ სიყვარულის ნეტარება ტან-
ჯვად იქცა. ამიტომ ლირიკული გმირი ქვას ისევ გზაზე დებს,
რათა სხვამ იპოვოს და ახლა მისი გული აღავსოს სიყვარულმა.
პირველი სტროფის პნკარედული თარგმანი ასეთი იქნება:

გზაზე ვიპოვე ერთი ჭრელი ქვა,
განძივით შევინახე ის უბეში.
მაგრამ არა, ეს იყო სიყვარულის ცეცხლის
გამონაშუქი,
რომელსაც წლების განმავლობაში ნეტარებით
ვატარებდი.

თეთრი ქვის ადგილას თარგმანში რომ ჭრელი ქვა არის, ეს
ნაკლებმნიშვნელოვანი ცვლილებაა იმასთან შედარებით, რაზეც
ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი და რის შედეგადაც ლექსის აზრო-
ბრივი შინაარსი დედნისას საგრძნობლად დაშორდა. თუმცა
ჯვარედინი რითმებით და მელოდიური რიტმით შესრულებული
თარგმანი სასიამოვნოდ ისმინება – მართლაც ხალხური ლექსის
შთაბეჭდილებას ახდენს. გავიხსენოთ არტურ ლაისტის ზემოთ
ციტირებული სიტყვები: აკაკი წერეთლის ლექსები „გერმანულ
თარგმანებში გერმანულ სიმღერებს ჰგვანან და გერმანულ
მკითხველთა ერთსულოვანი მოწონება დაიმსახურეს“.

განსაკუთრებით შთამბეჭდავია ბოლო, მეოთხე სტროფი, რო-
მელიც შინაარსობრივადც უფრო ახლოს არის დედანთან. ჯერ
ორიგინალი ვნახოთ:

იმ ქვას წვიმა დაასველებს,
ცრემლები – შენს სიყვარულს...
მაგრამ წვიმა ქვას ვერ ალბობს
და ცრემლები კაცის გულს.

ა. ლაისტის თარგმანი:

Regentropfen werden fallen auf den Stein,
Um die Liebe fallen Tränen heiß und schwer,
Doch ins kalte Herz dringt keine Glut mehr ein
Und der Stein erglänzt wie früher nimmermehr.

ქართულად უკანვე რომ ვთარგმნოთ, ასე იქნება:

წვიმის წვეთები დაეცემა ქვას,
სიყვარულის ირგვლივ დაიფრქვევა (დაეცემა)
ცხელი და მძიმე ცრემლები,
მაგრამ გაცეხულ გულში ველარ შეაღწევს
ცეცხლი მეტად
და ქვა ველარასოდეს გაბრწყინდება ძველებურად.

უნაკლო ეს თარგმანები ნამდვილად არ არის, მაგრამ არტურ ლაისტი აქაც ორიგინალის საინტერესო წამკითხველად და ინტერპრეტატორად რჩება.

აქამდე ცნობილი არ იყო, რომ არტურ ლაისტს ქართული მხატვრული პროზის ერთი ნიმუშიც უთარგმნია: ანდრია დეკანოზიშვილის (1867-1955) ეტიუდი „პეპელა“ („Der Schmetterling“). იგი „კაუკაზიშე პოსტის“ 1906 წლის მე-11 ნომერშია გამოქვეყნებული. უფრო ადრე „პეპელას“ თავისი თარგმანი ა. ლაისტს 1899 წელს დაუბეჭდავს ჟურნალში „Die Romanwelt“ (ზღულადე 2005: 314).

ეს ეტიუდი 1893 წელს დაიბეჭდა გაზეთ „კვალში“ (№ 41). იგი შესულია აგრეთვე ვლადიმერ ნოწელიას მიერ შედგენილ და 1965 წელს გამოცემულ კრებულში „მოთხრობები“.

ანდრია დეკანოზიშვილმა სულ ხუთი ეტიუდი გამოაქვეყნა და ამის შემდეგ ხელი აიღო მწერლობაზე (მას ოდესის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი ჰქონდა დამთავრებული; გასაბჭოებამ ევროპაში მყოფს მოუსწრო და საბჭოთა საქართველოში დაბრუნებას ემიგრანტის ხვედრი ამჯობინა). საინტერესო ის

გახლავთ, რომ ამ ხუთი ეტიუდიდან სამი თარგმნილია რუსულად – „პეპელა“ (გაზეთი „ნოვოე ობოზრენიე“, 1897, № 4507. თარგმნი ივანე ზურაბიშვილმა), „სულ ერთია, ხომ ველარ გამობრუნდება“ („ნოვოე ობოზრენიე“, 1898, № 4907, ესეც ივ. ზურაბიშვილმა თარგმნა) და „სხვისია, სხვისი!..“ (ჟურნალი „კავკაზსკი ვესტნიკ“, 1901, № 7. თარგმნა კ. ვიზიროვმა) – ხოლო ერთი მათგანი გერმანულადაც უთარგმნია არტურ ლაისტს.

ანდრია დეკანოზიშვილის გამოსვლამ ლიტერატურულ ასპარეზზე ერთბაშად მიიპყრო ყურადღება. მოვეუსმინოთ მაშინდელ კრიტიკულ აზრს:

კიტა აბაშიძე: „ან. დეკანოზიშვილის პატარა ეტიუდები ლიტერატურის სულ ახალ ფორმას ეკუთვნიან (...). ამ პატარა მოთხრობებში, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, უფრო მეტი აზრია, ვინემ სტრიქონი და უფრო მეტი გრძნობაა, ვინემ სიტყვები. ან. დეკანოზიშვილის პირველმა ეტიუდმა „პეპელამ“ მაშინვე სახელი მოუხვეჭა ავტორს და ზოგიერთმა კიდევაც მიუძღვნა დიდად სახარბიელო სახელი ქართველი მოპასანისა“ (აბაშიძე 1971: 87);

ალექსანდრე ხახანაშვილი: „ანდრია დეკანოზიშვილი მიეკუთვნება ახალგაზრდა ფსიქოლოგ-ბელეტრისტთა რიგებს. მას ბევრი არ დაუწერია, მაგრამ ყველა მისი მოკლე ეტიუდი მხატვრული შემოქმედების მარგალიტია“ (ხახანაშვილი 1906: 503), „მათი ავტორი ბელეტრისტ-სიმბოლისტია, აზრი მისი ცინცხალია, ღრმა და მორალისა და პუბლიცისტიკისაგან თავისუფალი“ (იქვე: 505);

ივანე გომართელი: „ახალგაზრდა ავტორი იმ ილბლიანთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებიც ცოტას წერენ, მაგრამ წერენ ისეთი დამატყვევებელი გრძნობით და ისე მხატვრულად, რომ ხელადვე იქცევენ საზოგადოების ყურადღებას“ (მოთხრობები 1965: 175). (დანერილია რუსულად, ციტატის თარგმანი ჩვენ გვეკუთვნის. – ლ. ბ.).

ივანე გომართელის წერილი, „ნოვოე ობოზრენიეში“ დაბეჭდილი 1901 წელს (№ 5772), საიდანაც ეს ციტატა მოგვაქვს, ჟურნალ „Аргумент“-ის 1901 წლის მე-10 ნომერში გამოქვეყნებული ანო-

ნიმი ავტორის (ფსევდონიმი Старый знакомый) საპასუხოდ არის დანერილი. ანონიმი რუსული თარგმანით გასცნობია ეტიუდს „სხვისია, სხვისია!“ და... ვერ დაუჯერებია მისი ორიგინალურობა. იგი წერს:

„...ეს შეიძლება იყოს იტალიური, ესპანური, თუნდაც ფრანგული, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ქართული ნოველა (...). აშკარაა, ბ-მა ა. დეკანოზიშვილმა იგი ან გადმოთარგმნა, ანდა მთლიანად „მიითვისა“ წყაროს დაუსახელებლად“ (მოთხრობები 1965: 172).

ივ. გომართელი თავის წერილში ააშკარავებს ამგვარი თვალსაზრისის უმართებულობას.

საინტერესოა, რომ ავტორი, რომლის დებიუტს ასეთი ხმაური მოჰყვა, თვითონ ერთობ მოკრძალებული აზრისა იყო თავის ქმნილებებზე. იაკობ ფანცხავასადმი 1897 წლის 27 მარტს ოდესიდან მიწერილ ბარათში იგი აცხადებს:

„...ჩემი ეტიუდების შესახებ ერთ სიტყვას გეტყვი: „უტი-ფარსა და მართალსა“. მეტად გააჭიანურე მათი „მშვენიერება“, უკანასკნელი მაინც სრულიად არ მომეწონა (...). ეს პირველი და უკანასკნელი „ხუმრობებია“ – ჩემი. მე გადავწყვიტე აღარაფერი დავწერო და მგონი ძნელი ასასრულებელი არაა ეს ჩემთვის. რაც რომ მებადა დაწყებული ან გათავებული, სულ ერთიანად ცეცხლში დავწვი. პირველ წლებში ძალიან მენყინა, როცა დაინვა, მაგრამ (...) ამანაც გაიარა და მე მხოლოდ ჩემი გადანყვეტილებალა შემრჩა. ასე, ჩემო იაკობ, ყოველივე სისულელეა და არ ღირს ამდენ ლაპარაკად და თუ ვლაპარაკობ, ეს ალბათ იმის ნიშანი უნდა იყოს, რომ მე ჯერ კიდევ მენანება ჩემი დამწვარი „გრძნობა და ფიქრები“ (მოთხრობები 1965: 173-174).

„პეპელაში“ ასეთი ამბავია გადმოცემული:

მთხრობელს, რომლის სახელი არ ვიცით, სატრფო ელუპება. მის ტანჯვას ისიც აძლიერებს, რომ აგონდება აღთქმა, სატრფოსათვის მიცემული: „ერთად სიცოცხლე და ერთად სიკვდილი!“, მაგრამ არ ძალუძს სულეთისაკენ მიმავალ გზაზე დაემგზავროს საყვარელ ადამიანს და ამის გამო მოღალატედ თვლის თავს.

მწუხარებისგან გონებაარეული ქალაქგარეთ, მინდორში დაეხეტება. უცებ პეპელას მოჰყრავს თვალს, რომელიც მხიარულად და უზრუნველად დაფარფატებს ყვავილიდან ყვავილზე („მე ნაღვლიანი, სევდისაგან მინასთან გასწორებული, ის კი მხიარული და უდარდო“). „შეამჩნევს რა ამ საშინელ უთანხმოებას მისი გულის განწყობილებასა და სიცოცხლით სავსე უგრძნობელ არსებას შორის, იმდენად გაანჩხლდება, რომ პეპელას ყვავილზე დააკლავს წკეპლით“ (კ. აბაშიძე). მოკლული პეპლის დანახვაზე გული აუჩუყდება, შეეცოდება თავისი მსხვერპლი და ისტერიკული ქვითინი აუფარდება. მერე პეპელას იმ ყვავილთან ერთად, რომელსაც დააკლა, წაიღებს და სატრფოს კუბოზე დანყობილ ყვავილებს მიუმატებს. „რადა? მეც არ ვიცი!“, – ასე ამთავრებს თხრობას უსახელო პერსონაჟი.

რა ხიბლავდა ანდრია დეკანოზიშვილის ამ ეტიუდში კრიტიკას?

კვლავ კიტა აბაშიძეს მოვუსმინოთ:

„ახალი აქ არის ის ღრმა ფსიქოლოგიური შეხედულება, რომელზეც აგებულია ეს მოთხრობა და ის მომხიბვლელი გრძნობა, რომლითაც სავსეა ყოველი ან-ბანი ამ მოთხრობისა. ახალი არის ავტორის შეხედულება კაცისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულებაზე“ (აბაშიძე 1971: 87-88).

ცოტა ქვემოთ კი წერს: „ამ სიკვდილმა (სატრფოს სიკვდილმა. – ლ. ბ.) დატანჯა კაცი, მაგრამ მისი ტანჯვა ბუნებისათვის გაუგებარია, იგი არ იწვევს არა თუ თანაგრძნობას ბუნებისას, მის ყურადღებასაც კი ვერ იპყრობს. განა შეუძლია მწერალს, ადამიანს, გულგრილად უყუროს ასეთ კავშირს, ასეთ უსამართლობას?!“ (იქვე: 89).

ექვშვარეშეა, ა. დეკანოზიშვილის თანამედროვე კრიტიკოსები გრძნობენ – ამ ეტიუდში იმაზე ღრმა აზრი იმალება, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს, ვიდრე სიტყვებით არის გადმოცემული. მაგრამ ვერც კიტა აბაშიძე, ვერც სხვები ვერ ახერხებენ ბოლომდე გახსნან ნაწარმოების მხატვრული იდეა, ბოლომდე გაშიფრონ ის გრძნობა, რასაც მათში ეს პატარა თხზულება ბადებს.

ამ მინიატურის მხატვრული იდეის წვდომა მოგვიანებით მოხერხდა, მეოცე საუკუნის 70-იან წლებში. ნიკო ანდრონიკაშვილმა შენიშნა მოულოდნელი მსგავსება ანდრია დეკანოზიშვილის ეტიუდების („პეპელა“, „სულ ერთია, ხომ ველარ გამობრუნდება“) და თომას მანის ნოველების („ტობიას მინდერნიკელი“, „სასაფლაოს გზა“) მხატვრულ სამყაროებს შორის. ქართველი მწერლის პერსონაჟის დამოკიდებულება პეპელასადმი, ხოლო მისსავე მეორე ეტიუდში – სასიკვდილოდ განწირული ავადმყოფისა – აყვავებული, სიცოცხლით სავსე ბალისა და ჯანმრთელი მებალისადმი, ძალიან ნააგავს ტობიასის დამოკიდებულებას თავისი ძაღლისა და „სასაფლაოს გზის“ სწეული და ჩაგრული პროტაგონისტის დამოკიდებულებას ჯან-ლონით სავსე, უდარდელი ველოსიპედისტისადმი, რომელიც „ცხოვრების“ განსახიერებაა, ისევე როგორც ა. დეკანოზიშვილის მებაღე.

მკვლევარს გვერდიგვერდ მოაქვს ციტატები გერმანელი და ქართველი მწერლების თხზულებებიდან და აშკარა ხდება, რომ ორივე ავტორის პერსონაჟთა უცნაურ გაღიზიანებას ერთი საფუძველი აქვს: „სწეულები“ „ცხოვრებას“, „სიცოცხლეს“ შეეფეთნენ (გერმანულად ცხოვრებაც და სიცოცხლაც ერთი სიტყვით გამოიხატება – das Leben).

თ. მანი:

„იგი (ველოსიპედისტი. – ლ. ბ.) დაუდევრად მოჰქროდა ისე, როგორც თავად ცხოვრება, და ზარს აწკარუნებდა, მაგრამ პიპ-ზამო არ დაძრულა ადგილიდან, გაუნძრევლად იდგა და გარინდული მიშტერებოდა [ხორცშესხმულ] ცხოვრებას“ (სიტყვა „ხორცშესხმული“ დედანში არ არის, იგი ქართულმა თარგმანმა მოითხოვა, კვადრატულ ფრჩხილებში ამიტომ ჩავსვი; იხ. მანი 1966: 87; შდრ. მანი 9: 195. – ლ. ბ.).

ა. დეკანოზიშვილი:

„ეს (მებაღე. – ლ. ბ.) იყო რაღაც მხეცი, საშინელი მდევი კაცი, ნამდვილი განხორციელებული ძალა და სიცოცხლე“.

ნიკო ანდრონიკაშვილის მართებული შენიშვნით, თომას მანის „ტობიასშიც“ და ქართველი მწერლის „პეპელაშიც“ „მსგავს

ფსიქოლოგიურ მომენტთან გვაქვს საქმე. ტობიასი, მარტოხელა, ცხოვრებისაგან გარიყული კაცი, ყიდულობს ძაღლს, ესაუხ, რომლისადმი მეურვეობაც გარკვეულ სიამოვნებას ჰგვრის. ტობიასი მასში თავისი გაუხარელი ცხოვრების მოზიარეს ეძებს და აბრაზებს მხიარულების, სილალის ყოყელგვარი გამოვლინება. ერთხელ, როდესაც ძაღლი შემთხვევით დაშავდება, იგი საოცარ თანაგრძნობას და მზრუნველობას იჩენს, მაგრამ, როგორც კი ძაღლი გამოკეთდება, მისდამი ტობიასის დამოკიდებულება იცვლება: „რაც უფრო ხალისიანი ხდებოდა ძაღლი, მით უფრო იბოლმებოდა ტობიასი და ერთხელ, როდესაც ძაღლი განსაკუთრებით მხიარულ ხასიათზე იყო, ტობიასმა ველარ მოითმინა და დანა ჩაარტყა მას. ძაღლი მოკვდა. ტობიასმა კი თავი ესაუხ სხეულში ჩარგო და მწარედ აქვითინდა“ (ანდრონიკაშვილი 1984: 200).

მკვლევარი იმონმებს ნოდარ კაკაბაძის მსჯელობას „ტობიას მინდერნიკელზე“, სადაც ნოველის აზრობრივ-შინაარსობრივი პლანებია გაშიფრული (რაც ვერ მოახერხეს კრიტიკოსებმა „პეპელას“ ანალიზისას):

„ნაწარმოებს ფილოსოფიურ-სიმბოლურ სიბრტყეზე აქვს მეორე ქვესიბრტყე, ანუ ქვეპლანი: ესაუ (და პეპელაც. – ლ. ბ.) ლალი ცხოვრების სიმბოლოა. ტობიასი „ხელოვანია“, „ანაქორეტი“, მარტოხელა და ცხოვრებიდან გარიყული (ასეთივეა ა. დეკანოზიშვილის პერსონაჟიც. – ლ. ბ.). (...) „ხელოვანი“ შურის თვალთ უცქერის ლალ, მხიარულ „ცხოვრებას“. (...) მაგრამ ნაწარმოებს რეალისტური, ყოფითი პლანიცა აქვს. ამ ასპექტში ნაჩვენებია, რომ გლახაკ ადამიანს სიმპათია აქვს გლახაკისადმი, სუსტს – სუსტისადმი, სნეულს – „სნეულისადმი“ (ჩვენ დავამატოთ: ტანჯულს – ტანჯულისადმი. – ლ. ბ.), მათ კასტური სოლიდარობის გრძნობა უვითარდებათ, მაგრამ საკმარისია, რომელიმე მათგანი განუდგეს მათს „კასტას“, საკუთარი ღირსების გრძნობა შეიძინოს, გამოჯანმრთელდეს და ა. შ., მაშინვე „კასტური“ შური და ბოროტება იფეთქებს და სამკვდრო-სასიცოცხლოდ დაუპირისპირდება „რენეგატს“ (კაკაბაძე 1967: 227).

ნიკო ანდრონიკაშვილი დაასკვნის:

„თომას მანის დასახელებული ნოველების სიახლოვე ა. დეკანოზიშვილის ეტიუდებთან, ვფიქრობთ, უეჭველია“. მაგრამ იქვე სავსებით მართებულად შენიშნავს: „თუმცა ურთიერთგავლენაზე აქ ლაპარაკიც კი ზედმეტია. დეკანოზიშვილის ეტიუდები ცოტა ადრეა შექმნილი: „პეპელა“ – 1893 წ., „ხომ ველარ გამობრუნდება“ – 1895 წ. თომას მანის „ტობიასი“ დაიწერა 1897 წ.; ხოლო „სასაფლაოს გზა“ – 1901 წ. (სიზუსტისათვის: „სასაფლაოს გზა“ 1900 წლის 20 სექტემბერს გამოქვეყნდა „ზიმპლიცისიმუსში“ [მანი 10: 653]. – ლ. ბ.). ეს ნაწარმოებები ფაქტიურად ერთსა და იმავე დროს იქმნებოდა და მათში, პირველ ყოვლისა, ტიპოლოგიური კავშირები უნდა ვეძებოთ. ისინი ერთი ეპოქის ერთი სულისკვეთებით არიან გაჟღენთილი“ (ანდრონიკაშვილი 1984: 200-201).

აი ასეთი საყურადღებო პროზაული ქმნილება შეურჩევია იმდროინდელი უახლესი ქართული ლიტერატურიდან არტურ ლაისტს გერმანელი მკითხველისთვის გასაცნობად.

თარგმანი კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს. რაიმე განსაკუთრებულ სიძნელეს ორივე ენის მცოდნე მთარგმნელს ეს ტექსტი არ უქმნის. შეძლებისდაგვარად ზუსტად, ხშირად ოსტატურად არის ქართულიდან გერმანულად გადატანილი პერსონაჟის მძიმე სულიერი მდგომარეობის გამომხატველი სიტყვები, გამოთქმები და ფრაზები.

ვნახოთ რამდენიმე ნიმუში.

ა. დეკანოზიშვილთან ვკითხულობთ:

„მისი ნაღვლიანი მიზნედილი მომაკვდავი თვალები თითქმის საყვედურს მეუბნებოდნენ, რომ მეც მასთან ერთად არა ვკვდებოდი!“

თარგმანი:

„In ihren trüben, umschleierten, sterbenden Augen war fast ein Vorwurf zu lesen, weil ich nicht mit ihr starb!“

დედნისეული სამივე განსაზღვრება – ნაღვლიანი მიზნედილი მომაკვდავი თვალები – ზუსტად არის გადასული თარგმანში.

წარმატებით არის მიგნებული მიზნედილის შესატყვისად umschleiert (დაბურული).

დედანი:

„რალაც ძალა, შინაგანი, გამოუთქმელი ძალა, სულს მიხუთავდა, მალრჩობდა“.

თარგმანი:

„Eine innere unerklärliche Kraft hielt meinen Atem an und würgte mich“.

აზრი ზუსტად და კარგად შერჩეული ენობრივი შესატყვისებით არის გადატანილი თარგმანში, ოღონდ დაკარგულია დედნისეული ექსპრესია, რაც ორიგინალში სიტყვა „ძალა“-ს გამეორებით არის მიღწეული. სიტყვათა გამეორებას ა. დეკანოზიშვილი ხშირად მიმართავს პერსონაჟის მღელვარების, სულიერი დაძაბულობის საჩვენებლად. არტურ ლაისტი ზოგჯერ უგულებელყოფს ამ სტილისტიკურ ფიგურას. მაგალითად, დედანში ერთგან ვკითხულობთ:

„მხოლოდ ვგრძნობდი, რომ დაეკარგე რალაც ძვირფასი, დაეკარგე სამუდამოდ, საუკუნოდ, დაეკარგე ისე, რომ ძებნა სრულიად ამაო იყო“.

თარგმანში ეს ადგილი ასეა:

„Mir war nur klar, daß ich etwas teures für immer verloren hatte, daß ich es niemals mehr zurück erhalten sollte“.

სამჯერ გამეორებული დაეკარგე დედანში პერსონაჟის შინაგან შფოთვის ამხელს. ამავე მიზანს ემსახურება სინონიმთა გამოყენებაც („სამუდამოდ, საუკუნოდ“). არც ეს გამეორებები და არც სინონიმური წყვილი თარგმანში აღარ გვაქვს, რის გამოც ფრაზა ბევრად უფრო მშვიდი გამოვიდა.

კიდევ ერთი ამის მსგავსი მაგალითი:

„მინდოდა დამეყვირა, ხმა არ მქონდა, კრიჭა ვერ გავხსენი, ენა ვერ დავძარი, სული კვლავ შემეხუთა, შემეგუბდა“.

აფორიაქებული, ტანჯული პერსონაჟის სულიერი მდგომარეობა ჩინებულად არის ამ ფრაზაში გადმოცემული სინონიმურ სიტყვათა და გამოთქმათა დახვევებით. თარგმანში კი ინტო-

ნაცია კვლავაც უფრო მშვიდია, რაც იმის შედეგია, რომ ჩვენ მიერ კურსივით გამოყოფილი სამი სინონიმური გამოთქმის მაგივრად თარგმანში მხოლოდ ორია, ხოლო სინონიმური წყვილი „შემეხუთა, შემეგუბდა“ ერთი სიტყვით არის ჩანაცვლებული:

„Ich wollte schreien, aber die Stimme versagte mir, ich konnte nicht die Zunge bewegen und war atemlos“.

ა. დეკანოზიშვილს უნერია:

„დიად, მის (სატრფოს. – ლ. ბ.) წყნარ და ნაღვლიან სახეზედ ამოვიკითხე საყვედური და შური! ვინ იცის ზიზლიც!“

დიახ, შური მის მიმართ, ვინც ცოცხალი რჩება.

ა. ლაისტი კი რატომღაც შურს სიძულვილით (Haß) ცვლის:

„Ja, in ihrem ruhigen, traurigen Gesicht las ich einen Vorwurf und Haß gegen mich! Wer weiß, vielleicht auch Ekel!“.

აქ ყველაფერი უზუსტესად არის თარგმანში გადატანილი, გარდა ამ შურისა! მაგრამ სიძულვილი (რომლითაც მთარგმნელმა შური შეცვალა) და ზიზლი (რომელიც სწორად გადააქვს სიტყვით Ekel) ერთი „რანგის“ გრძნობებია. ამიტომ იკარგება ის ნიუანსი, რომ ვაჟი მომაკვდავი სატრფოს სახეზე უფრო და უფრო საშინელ განაჩენს კითხულობს. აუცილებლად უნდა დარჩენილიყო შური (Neid).

ერთგან პერსონაჟი ამბობს:

„მეტი სიჩუმისაგან ჰაერში გუგუნე იდგა, ან – ვინ იცის? – იქნებ მე მომეჩვენა“.

აქ დედანში რაღაც ვერ არის რიგზე. ალბათ შესაძლებელია დიდი სიჩუმე ყურმა მის საპირისპირო მოვლენად – გუგუნად – აღიქვას, მაგრამ თუკი ვიცით, რომ სიჩუმე გუგუნებს, ესე იგი, გვეჩვენება და შემდეგ დაეჭვება – იქნებ მომეჩვენაო – უადგილოა. ა. ლაისტი ამ ფრაზას ასე თარგმნის:

„Plötzlich vernahm ich in der Stille einen Laut wie ein Krächzen, oder wer weiß – vielleicht schien es mir so“.

ქართულად ეს ასე იქნება:

„უეცრად ამ სიჩუმეში რაღაც ხმაური გავიგონე, ან, ვინ იცის – იქნებ მომეჩვენა“.

როგორც ვხედავთ, აქ ზემოთ აღნიშნული შეუსაბამობა გასწორებულია, მაგრამ იკარგება ის ნიუანსი, დეპრესიაში მყოფმა ადამიანმა დიდი სიჩუმე გუგუნად რომ აღიქვა.

ასეთივე ვითარებაა რუსულ თარგმანშიც:

„В этой тишине в воздухе слышалось какое-то воевание, или – как знать? – может, мне показалось“ (დეკანოზიშვილი 1897: 1).

ა. ლაისტის თარგმანში გამოტოვებულია სამწინადადებიანი მონაკვეთი: „იგი (მზის პირველი სხივი. – ლ. ბ.) უნებლიედ დაეცა ცხედარს და უეცრად, თითქოს შეერთა. აქ სიკვდილი გამეფებულიყო და სიბრალულს ადგილი აღარა ჰქონდა! მან საუკუნოდ დაიძინა სწორედ მაშინ, როდესაც ქვეყანა იღვიძებდა“ (მოთხრობები 1965: 176).

გამოტოვებულ პასაჟს წინ უძღვის ფრაზა, სადაც ნათქვამია, „მზის პირველმა სხივმა **მხიარულად** შემოითამაშა ღია ფანჯარაში“. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ამ წინადადების თარგმანშიც ა. ლაისტს გამოუტოვებია ჩვენ მიერ ხაზგასმული სიტყვა „მხიარულად“, უნდა ვიფიქროთ, მთარგმნელი, რატომღაც, შეგნებულად ცდილობს ადამიანის მწუხარების მიმართ ბუნების გულგრილობის წარმომაჩენელი პასაჟის ამორიდებას ეტიუდის მხატვრული ქსოვილიდან. არადა, ეს მოტივი – ბუნების მიმართ ანიმისტური და ანთროპომორფისტული დამოკიდებულება – არსებითია ამ ნაწარმოებისთვის. იგი შემდეგ კვლავ იჩენს თავს პეპელასთან მიმართებით, ანუ ჯერ უსულო ბუნების (მზის სხივის) მიმართ გაჟღერდება და შემდეგ, მეტი ძალით, ცოცხალი ბუნების (პეპელას) მიმართაც.

ერთგან მოთხრობელი გვეუბნება, რომ თეთრი პეპელა დაინახა, მაგრამ იქვე აზუსტებს: არა, მომწვანო, ღიახ, მწვანე იყო. მონოლოგის ბოლოს კი ამბობს, სატრფოს კუბოზე თეთრი პეპელა დავდეთ. ეს ალბათ უფრო მექანიკური შეცდომაა მწერლისა, ვიდრე, ვთქვათ, ალღეგებული კაცის დაბნეულობის მაჩვენებელი დეტალი. ყოველ შემთხვევაში, თუ ა. დეკანოზიშვილს ასე ჰქონდა ჩაფიქრებული, მაშინ მან მიზანს ვერ მიაღწია: ა. ლაისტიც და ივ. ზურაბიშვილიც ნაწარმოების ფინალში **თეთრ** პეპელას **მკედარი** პეპლით ცვლიან.

ანდრია დეკანოზიშვილის „პეპელას“ არტურ ლაისტისეული თარგმანი, რომელიც „კაუკაზიშე პოსტზე“ ადრე ჟურნალ „Die Romanwelt“-ში გამოქვეყნებულა 1899 წელს, ქართული მხატვრული პროზის პირველი გერმანული თარგმანი უნდა იყოს.

* * *

ერთადერთი ქართველი ავტორი, რომლის პუბლიცისტური თხზულება „კაუკაზიშე პოსტში“ დაიბეჭდა, ბორის ესაძე გახლავთ. რამდენიმე ცნობა მის შესახებ ენციკლოპედიიდან (სტატიის ავტორია არ. ბარამიძე): ესაძე ბორის სპირიდონის ძე (1870-1914), სამხედრო ისტორიკოსი, პოდპოლკოვნიკი. 1909 წელს დაინიშნა ყარსის ოლქის სამხედრო გუბერნატორთან არსებულ განსაკუთრებულ დავალებათა VII კლასის შტაბს-ოფიცრის თანამდებობაზე. 1910 წლიდან გაზეთ „ყარსის“ რედაქტორია. მისი ავტორობითა და რედაქტორობით გამოვიდა კრებული „საქართველოს მატთანე“ (ნაკვ. 1. 1913, რუს. ენაზე), რომელშიც გაშუქებულია ქართველი ხალხის ძველი, შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიისა და ყოფითი კულტურის ისტორიის საკითხები. გამოქვეყნებული აქვს სხვა ნაშრომებიც (ქსე 1979: 212).

ბორის ესაძის წერილი „კაუკაზიშე პოსტის“ 1912 წლის მე-15 ნომერში დაიბეჭდა რუბრიკით „ვაჭრობა, ხელოსნობა და მიმოსვლა“ („Handel, Gewerbe und Verkehr“). წერილის სათაურია „ხალიჩების რენვა ყარსის ოლქში“ („Das Teppichgewerbe im Gebiete Kars“). ყარსი, სადაც ბ. ესაძე მუშაობდა, იმ დროს რუსეთის იმპერიას ეკუთვნოდა. ეს უძველესი ქალაქი საუკუნეების განმავლობაში ხელიდან ხელში გადადიოდა – ხან სომხები ფლობდნენ, ხან – ბიზანტიელები, ხან – თურქ-სელჩუკები, ხან – ქართველები, ხანაც – მონღოლები. ამჟამად თურქეთის შემადგენლობაშია.

პრობლემა, რომელსაც ბ. ესაძე ამ წერილში ეხება, ასეთი გახლავთ: ხალიჩების წარმოებით განთქმულ ამ მხარეში მატყლის შესაღებად მცენარეული (ბუნებრივი) საღებავის ნაცვლად იმ დროისათვის მინერალური (ხელოვნური) საღებავის გამოყენება დაუწყიათ, რის შედეგადაც ხალიჩები მალე ხუნდებოდა

(ფერს კარგავდა), ეს კი საფრთხეს უქმნიდა ხელოვნებასთან წილნაყარ, საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე ამ დარგის პრესტიჟს. თურქეთსა და სპარსეთში, – აღნიშნავს ქართველი პუბლიცისტი, – ხალიჩების წარმოებაში მინერალური საღებავის გამოყენება მკაცრად ისჯება, ხოლო მცენარეული საღებავის გამოყენებას ყოველმხრივი ხელშეწყობა აქვს. ხელოსნობის კავკასიის კომიტეტი ამ დარგის განვითარებისთვის ბევრს აკეთებს კავკასიის სხვა რეგიონებში და ყარსის ოლქსაც მიაქციოს ამ მხრივ ყურადღებაო, – მოითხოვს ავტორი.

წერილში დასახელებულია (გერმანულად და ლათინურად) მცენარეები, რომელთაგან სხვადასხვა ფერის მალალხარისხოვანი საღებავი მზადდება. ბ. ესაძე, რომელიც, ეტყობა, კარგად იცნობს ამ დარგს, მცირე მოცულობის წერილში ახერხებს თვალი მიგვაღვენებინოს ხალიჩების წარმოების მთელი პროცესისთვის, მეცხვარეთა შრომით დაწყებული – ქსოვამდე; ლაპარაკობს მქსოველი ქალების მძიმე სამუშაო პირობებზე. ნაწარმის მალალესთეტიკურ ღირსებებზე საუბრისას იგი წერს:

„ხალიჩების, ფარდაგების და ა. შ. ორიგინალურ მოხატულობაზე დაკვირვებისას იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ მათი წარმოება უძველეს ხანაში იღებს სათავეს. ხალიჩათა მრავალფეროვანი ნახჭების ჰარმონიული შეხამება აქაური ქალების თანდაყოლილი კარგი გემოვნებით აიხსნება. თვით ნახჭები, რომელთაც ესენი იყენებენ, იმ უძველეს ქრისტიანულ ნაგებობათა ჩუქურთმებიდან არის გადმოღებული, რომლითაც ესოდენ მდიდარია ყარსის ოლქი“.

ბორის ესაძე, რომელიც გაზეთ „ყარსის“ რედაქტორიც ყოფილა, ნიჭიერი ჟურნალისტი ჩანს: მცირე მოცულობის ძალიან საქმიანი წერილით მან მაქსიმალურად ცხადყო პრობლემის არსი და მიმზიდველადაც მოგვითხრო ამის შესახებ.

* * *

არტურ ლაისტმა 1889 წელს დრეზდენსა და ლაიფციგში გამოსცა მის მიერ ლექსად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“. „ეს

არის „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი, შედარებით სრული პოეტური თარგმანი მთელ დასავლეთ ევროპაში“ (მეგრელიძე 1970: 129; ბარამიძე 1966: 363-364). „კაუკაზიშე პოსტში“ ა. ლაისტს „ვეფხისტყაოსნიდან“ არაფერი დაუბეჭდავს. მაგრამ 1912 წლის პირველ ნომერში გამოქვეყნდა კ. ჰანის ნაშრომი „თამარი, საქართველოს მეფე 1179-1212“, რომელშიც ვხვდებით 11-სტრიქონიან გერმანულ პნკარედს ევგენი სტალინსკის მიერ რუსულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნიდან“. სტატიის ავტორს იგი მოსე ჯანაშვილის მიერ თამარ მეფეზე რუსულად გამოცემულ წიგნში ციტირებული ნაწყვეტიდან უთარგმნია. მ. ჯანაშვილი სქოლიოში შენიშნავს, ეს ევგ. სტალინსკის მიერ შესრულებული თავისუფალი თარგმანიაო: „Вольный перевод Евг. Сталинского“ (ჯანაშვილი 1900: 61), კ. ჰანს კი რუსული თარგმანის ავტორი ნახსენები არ ჰყავს. სამწუხაროდ, ევგენი სტალინსკის თარგმანის ამ ნაწყვეტს (და, შესაბამისად, მისგან მომდინარე გერმანულ პნკარედსაც) თავისუფალი თარგმანიც არ ეთქმის – მას თითქმის არაფერი აქვს საერთო „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტთან და თამარის ხოტბას წარმოადგენს. (ევგენი სტალინსკის და მისი თარგმანის შესახებ იხ. მეგრელიძე 1970: 120-123; ბარამიძე 1966: 362).

კ. ჰანის ამ ნაშრომში შოთა რუსთველის პოემის ეპითეტად გამოყენებულია ზედსართავი „berühmt“ – „სახელგანთქმული“, ისევე, როგორც ჩვენი ნაშრომის მეორე თავში ციტირებულ ბიბლიოგრაფიულ ინფორმაციაში, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისური თარგმანის გამოსვლისა და უნგრული თარგმანის მომზადების შესახებ იუწყება. იმავე ინფორმაციაში პოემა დახასიათებულია სიტყვით „Meisterwerk“, რაც ხელოვნების დიდებულ ნაწარმოებს ანუ შედევრს ნიშნავს (1912, № 10).

პოემის სათაური კ. ჰანთან ასეა თარგმნილი: „Der Fell des Panthers“ – „ჯიქის ტყავი“, ანუ არაზუსტად არის თარგმნილი (ევგ. სტალინსკისთან არის „Барцова-кожа“); ზემოხსენებულ ინფორმაციაში კი სწორი თარგმანია: „Der Mann im Tigerfelle“.

ძველი საქართველოს მაღალი კულტურული დონის წარმოსაჩენად შოთა რუსთველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ გარდა თამარ მეფისადმი მიძღვნილ კ. ჰანის ნაშრომში დასახელებულია ჩახრუხადისა და შავთელის ოდები, „ვისრამიანი“, „როსტომიანი“ (ფრჩხილებში აღნიშნულია, რომ ეს „შაჰ-ნამეს“ თარგმანია), იგავების წიგნი „ქილილა და დამანა“, „სიბრძნე ბალავარისა“, „ქართლის ცხოვრება“ (ჯერ ასე – უთარგმნელად და მერე, ფრჩხილებში, გერმანულადაც – „Das Leben Grusiens“).

შოთა რუსთველსა და მის პოემაზე საუბარია აგრეთვე 1908 წლის მე-15 ნომერში გამოქვეყნებულ ბიბლიოგრაფიულ ინფორმაციაში, რომელიც არტურ ლაისტის ინიციალებით არის ხელმოწერილი. იგი ეძღვნება ლაიფციგელი მეცნიერ-იურისტის პროფესორ ფელიქს ჰოლდაკის (Felix Huldack) ნაშრომს „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის ორი ქვაკუთხედი“, რომელიც 1907 წელს გამოვიდა ლაიფციგში. ამ წიგნში გაფართოებული სახით შევიდა ავტორის სადისერტაციო ნაშრომი „ქართველი მეფის თამარის თქმულებისა და სახელმწიფოს შესახებ“ (1906 წ.). გერმანელი იურისტის აზრით, შოთა რუსთველის პოემის მიზანია სახელმწიფოს განმტკიცება მეფის ერთგულების პრინციპის პროპაგანდით. პროფ. შოთა რევიშვილის სიტყვით, „ჰოლდაკმა სრულიად ახალი მხრიდან შეხედა პოემას, მასში აღმოაჩინა წყარო საქართველოს ისტორიის ერთი პერიოდის სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის შესასწავლად“ (რევიშვილი 1977: 208).

ა. ლაისტიც მაღალ შეფასებას აძლევს ამ ორიგინალურ გამოკვლევას. მისი აზრით, იგი შოთა რუსთველის პოემის შესწავლის სფეროში ახალ მიმართულებას მისცემს დასაბამს. თან უკვირს, რომ ერთი წლის წინ გამოსული ეს წიგნი საქართველოში უცნობია. იმედს გამოთქვამს, ამ ინფორმაციის შემდეგ ქართველი მწერლები დაინტერესდებიან ჰოლდაკის გამოკვლევით და რაკილა „ქართველ ლიტერატორთა შორის ბევრია გერმანული ენის კარგად მცოდნე, ალბათ ჰოლდაკის წიგნის ქართული თარგმანის გამოჩენაც არ არის შორეული მომავლის საქმეო“.

მაგრამ ა. ლაისტის იმედი არ გამართლებულა: ჩვენი მკვლევარები ამ ნაშრომით ძალიან გვიან დაინტერესდნენ. აკად. როინ მეტრეველი, რომელმაც გამოწვლილვით შეისწავლა ფ. ჰოლდაკის 1906 წელს გამოცემული სადისერტაციო ნაშრომი, მას „ჩვენში ნაკლებად ცნობილ გერმანელ მეცნიერს“ უწოდებს (მეტრეველი 1979: 92), დიდი ხნით მივიწყებულ მის ქართველოლოგიურ ნაშრომს კი ისიც დადებითად აფასებს:

„საერთოდ უნდა ითქვას, რომ გერმანელი მეცნიერის გამოკვლევის სფეროში მოექცა თითქმის ყველა ძირითადი საკითხი, რომელიც თამარის ეპოქისთვის არის დამახასიათებელი... მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით ფ. ჰოლდაკის გამოკვლევას... ზოგი ნაკლოვანება გააჩნია, მაგრამ მასში ფეოდალური საქართველოს ისტორიის რიგი საკითხები მეტად საინტერესოდაა განხილული“ (მეტრეველი 1979: 116).

რაც შეეხება ფ. ჰოლდაკის წიგნის თარგმნას, მხოლოდ 1976 წელს გამოცემულ კრებულში – „რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში“ – დაიბეჭდა ამ გამოკვლევის რამდენიმე ნაწყვეტის ქართული თარგმანი (ჰოლდაკი 1976: 174-181).

ბ) სომხური ლიტერატურა და თეატრი

არტურ ლაისტმა სომხური ენაც ისწავლა, რათა ორიგინალში წაეკითხა მრავალსაუკუნოვანი თვითმყოფადი სომხური პოეზიის ნიმუშები და შემდეგ საკუთარი თარგმანებით ისინი ევროპისთვისაც გაეცნო. 1898 წელს დრეზდენსა და ლაიფციგში გამოვიდა მის მიერ შედგენილი და თარგმნილი სომხური პოეზიის ანთოლოგია „სომეხი პოეტები“ („Armenische Dichter“). მაგრამ ის პოეტი, რომელზეც ახლა ვისაუბრებთ, ამ ანთოლოგიაში წარმოდგენილი არ არის.

„კაუკაზიშე პოსტის“ 1906 წლის მე-4 ნომერში დაბეჭდილია ალექსანდრე ცატურიანის ორი ლექსი და მცირე ბიოგრაფიული ცნობები მის შესახებ, არტურ ლაისტის მიერ ხელმოწერილი, რომელშიც ვკითხულობთ:

„ალექსანდრე ცატურიანი 1864 წელს დაიბადა ზაქათალაში, ღარიბი მოვაჭრის ოჯახში. დუხჭირი ახალგაზრდობა ჰქონდა და ლუკმაპურის მოსაპოვებლად ვაჭრებს დაუდგა შეგირდად, რომელთაც იგი ორჯერ გააძევეს, ვინაიდან გაზეთების კითხვა უფრო ეხალისებოდა, ვიდრე სავაჭროში მყიდველთა მოზიდვა. ამჟამად მოსკოვში ცხოვრობს, კომერსანტია და უმეტეს სომხურ ჟურნალებთან თანამშრომლობს. მისი ლექსები სამ ტომად არის გამოცემული და ისინი [მხატვრული გამოსახვის] ძალითა და დამახასიათებელი თავისებურებებით გამოირჩევიან“ („...zeichnen sich durch Kraft und charaktervolle Eigenart aus“).

ა. ლაისტის ეს ცნობები დაზუსტებას მოითხოვს. ა. ცატურიანი 1864 წელს კი არა, 1865 წელს დაბადებულია. კომერსანტიაო (Kaufmann) რომ წერს, არც ეს არის სწორი. ამის წამკითხველი იფიქრებს, ორმოცი წლის ასაკს ახალგადაცდილებული პოეტის მატერიალური მდგომარეობა იმ დროისათვის რამდენადმე მაინც გაუმჯობესებულაო. სინამდვილეში იგი კომერსანტი კი არ იყო, ერთი მდიდარი სომეხი კომერსანტის ოჯახში მასწავლებლობდა. იგი ამ ოჯახს ნიჟნი ნოვგოროდიდან გაჰყოლია მოსკოვს. ა. ცატურიანი, რომელიც ადრე დაობლდა (მამა სამი წლისას გარდაეცვალა, თხუთმეტი წლისას კი – დედაც), სიკვდილამდე უკიდურეს ხელმოკლეობას განიცდიდა. კ. გრიგორიანის სიტყვით: „რევოლუციამდელი სომხეთის ლიტერატურულ მოღვაწეთა შორის ძნელად ვიპოვით სხვა მწერალს, რომლის ცხოვრება იმაზე სევდიან ფურცლებს შეიცავდეს, ვიდრე ცატურიანისა“. კ. გრიგორიანი იქვე იმონმებს ივან ტერიანს, რომელიც 1910 წელს წერდა: ა. ცატურიანის ბიოგრაფია „ნაღვლიან მოთხრობას ჰგავს, რომლის გმირი ცხოვრების ყველაზე ბნელი ჯურღმულეებიდან გამოვიდა, უმაგალითო გაჭირვებისა და ტანჯვის გზით იარა... ის იმ გმირთა რიცხვს განეკუთვნება, რომელთა შესახებ შეიძლება ბაირონის სიტყვებით ითქვას: ისინი ყველა თავიანთ ღირსებას საკუთარ თავს უნდა უმაღლოდნენ, ხოლო მათ ნაკლოვანებათა უდიდესი ნაწილი ცხოვრების პირობებს უნდა დაბრალდეს“ (ცატურიანი 1958: III-IV).

1917 წელს, როცა დედის საფლავის მოსანახულებლად მიემგზავრებოდა, არტერიოსკლეროზით მძიმედ დაავადებულმა ა. ცატურიანმა ზაქათალამდე ვერ მიაღწია და თბილისში გარდაიცვალა, იმ ქალაქში, სადაც ის ოთხმოციანი წლების პირველ ნახევარში სახელოსნო სასწავლებელში ზეინკლის ხელობას ეუფლებოდა.

დაზუსტებას მოითხოვს ა. ლაისტის ეს ცნობაც: ა. ცატურიანის ლექსები სამ ტომად (in drei Bänden) არისო გამოცემული. როცა ტომებზე ლაპარაკობს, ა. ლაისტი, როგორც ჩანს, იმას გულისხმობს, რომ ა. ცატურიანის სიცოცხლეში მისი ლექსები წიგნად სამჯერ გამოიცა: 1891, 1898 და 1901 წლებში.

კ. გრიგორიანის ზემოთ დამოწმებულ წერილში ვკითხულობთ:

„ცატურიანი, რევოლუციამდელი პერიოდის სომხეთის სამოქალაქო ლირიკის ერთ-ერთი უგამოჩენილესი წარმომადგენელი, ლიტერატურულ სარბიელზე გასული საუკუნის (XIX საუკუნის. – ლ. ბ.) 80-იანი წლების ბოლოს გამოჩნდა. ცატურიანმა, პოეტმა-დემოკრატმა, სომეხ გლეხთა მშრომელი მასების იმედების გამომხატველმა, ხმა აღიმალა სიმდიდრისა და ძალის ბატონობის წინააღმდეგ. მის სიმღერებში გამომხატულია დიდი თანაგრძნობა „ლატაკი თანამოძმეებისადმი“, „უმონყალო სამყაროს“ ყველა მსხვერპლისადმი“ (ცატურიანი 1958: III).

ვალერი ბრიუსოვი ასე ახასიათებს ამ სომეხი პოეტის შემოქმედებას: „ცატურიანი, იოანისიანის თანატოლი, სალიტერატურო ასპარეზზე იმ დროს გამოვიდა, როცა მკითხველები ახალ პოეტს ელოდნენ, და პირველმავე ლექსებმა ერთბაშად მოუხვეჭეს მას გამოჩენილი პოეტის სახელი... ცატურიანი დიდ ყურადღებას უთმობდა ენობრივ მხარეს და ამ თვალსაზრისით მისი ლექსები თავის დროზე მნიშვნელოვან წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდნენ, რაც მაშინვე ერთსულოვნად აღინიშნა კრიტიკის მიერ“ (სომხური პოეზია 1916: 6).

აი ასეთი, ჭეშმარიტად სახალხო სომეხი პოეტის ლექსები შესთავაზა არტურ ლაისტმა გერმანელ მკითხველს. ორივე

ლექსი ა. ცატურიანის მესამე წიგნიდან არის, რომელიც 1901 წელს გამოიცა სათაურით „კალმის ცელქობანი“ და სატირულ ლექსებს შეიცავს. პირველ მათგანს თარგმანში „ცოდვილი“ („Der Sünder“) ჰქვია (ე. პოლონსკაიას რუსულ თარგმანში მისი სათაურია „Грешник, поистине...“ და ფრჩხილებში ჩასმული ქვესათაურიც ახლავს: „ერთ-ერთი მრავალთაგანის აღსარება“. – ცატურიანი 1958: 120).

ეს გახლავთ უზნეო ხერხებით გამდიდრებული ადამიანის აღსარება, რომელიც ღმერთს შენდობას სთხოვს იმის გამო, რომ ფულის გულისთვის ყველაფერს კადრულობდა, არავის ინდობდა, მეგობარსაც კი ატყუებდა. იგრძნობა, რომ მისი ეს აღსარებაც ფარისევლურია – იგი არ არის მოკლებული ერთგვარ ცინიზმსაც:

Die Menschen hab ich gern, besonders alle Armen.

Mein Herz liebt jeden, dem das Leben schwer,

Jedoch wie viele Arme schändlich ich betrogen,

Danach fragt nicht! O Gott, gesündigt hab ich schwer!

ქართულად:

ადამიანები მიყვარს, განსაკუთრებით – ყველა ღარიბი.

ჩემს გულს ყველა უყვარს, ვისაც მძიმე ცხოვრება აქვს,

მაგრამ რამდენი ღარიბი მომიტყუებია საზიზღრად,

ამას ნუ მკითხავთ! ო ღმერთო, მძიმე ცოდვა

მაქვს ჩადენილი!

გერმანულ თარგმანში ეს ლექსი ექვსსტროფიანია, ე. პოლონსკაიას რუსულ თარგმანში ცხრა სტროფია.

მეორე ნაწარმოები ა. ცატურიანისა, რომელსაც ა. ლაისტი მკითხველს სთავაზობს, გახლავთ „სომეხი მწერლის ლოცვა“. ეს არის მწარე ირონიით გაჯერებული ორსტროფიანი ლექსი, რო-

მელშიც დახვეწილი ფორმით არის გამოხატული ხალხის პარა-
დოქსული დამოკიდებულება თავისი პოეტებისადმი.

პნკარედული თარგმანი:

ო ღმერთო, მე შენ არა გთხოვ
დიდებას, გვირგვინებს და სხვა ამგვარ მშვენიერებებს,
არც ძეგლს, სიკვდილის შემდეგ ჩემს პატივსაცემად
აგებულს,
ვინაიდან ყოველივე ამას ჩემი ხალხი მიბოძებს!

მე მხოლოდ იმას შევთხოვ ზეცას, რომ მქონდეს
სასუთნოდ ყოველთვის სუფთა ჰაერი
და საჭმელად პურის ნატეხი,
ვინაიდან ყოველივე ამას ჩემი ხალხი არ მიბოძებს.

„კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი ამ თარგმანების სახით,
როგორც ჩანს, საქმე გვაქვს ალექსანდრე ცაატურიანის ლექსე-
ბის ა. ლაისტიისეულ თარგმანთა პირველ პუბლიკაციასთან, რაც
ამ გაზეთის მნიშვნელობას კიდევ უფრო ზრდის.

1909 წლის 43-ე ნომერში არტურ ლაისტი საიათნოვას ორი
სომხური ლექსის საკუთარ თარგმანს ბეჭდავს, უსათაურებოდ,
რომაული ციფრებით დანომრილს. ესენი მას 1898 წელს გამო-
ცემულ სომხური პოეზიის ანთოლოგიაშიც ჰქონდა შეტანილი.
ამ ანთოლოგიას წინასიტყვაობის შემდეგ, მე-7 გვერდზე, შე-
სავალივით უძღვის „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილი პირველი
ლექსი (საიათნოვასადმი მიძღვნილი განყოფილება ანთოლოგი-
აში 45-ე გვერდზე იწყება), უთუოდ იმიტომ, რომ მასში აშულის,
მგოსნის, პოეტის (Sänger – მომღერალი, აშული) მნიშვნელობა-
ზეა საუბარი.

Ein Volk, das keine Sängler hat,
Im Herzen keine Liebe hat.

Ein Volk, das keine Liebe hat,
Nichts Gottverwandtes in sich hat.
Ein Volk, das nichts vom Himmel hat,
Auch keine guten Taten hat.
Von Menschen, die nichts gutes tun,
Die Wel auch keinen Nutzen hat.

ქართული პნკარედი:

ხალხს, რომელსაც მომღერლები არა ჰყავს,
გულში სიყვარული არა აქვს.
ხალხს, რომელსაც სიყვარული არა აქვს,
არაფერი ღვთაებრივი არა აქვს.
ხალხს, რომელსაც ღვთაებრივი არაფერი აქვს,
არც კეთილი საქმეების კეთების უნარი აქვს.
ადამიანებისგან, რომლებიც კარგს არაფერს აკეთებენ,
ქვეყანას არავითარი სარგებელი არა აქვს.

1936 წელს ლეონ მელიქსეთ-ბეგმა ქართულად თარგმნა და გამოსცა საიათნოვას სომხურ ლექსთა სრული კრებული. ეს ლექსი იმ კრებულში არ ჩანს და საერთოდ ვერ მივაკვლიეთ მას ვერც საიათნოვას შემოქმედების ჩინებულ მცოდნეთა – ბატონების გივი შაჰნაზარისა და ზეზვა მედულაშვილის – დახმარებით.

თარგმანი შესრულებულია ტავტოლოგიური რითმით – რვა სტრიქონიდან შვიდი (ბოლოს წინა სტრიქონის გარდა) ერთი და იმავე სიტყვით ბოლოვდება – hat (აქვს, ჰყავს). თარგმანში შენარჩუნებულია აღმოსავლური ლექსისთვის დამახასიათებელი ჟღერადობა (ინტონაცია).

„კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული ტექსტი მცირედ განსხვავდება ანთოლოგიის ტექსტისაგან. ბოლოს წინა სტრიქონი ანთოლოგიაში ასე იკითხება:

„Vom Menschen, der nichts gutes tut...“ (სომეხი პოეტები 1898: 7).
(„ადამიანისგან, რომელიც კარგს არაფერს აკეთებს...“).

„კაუკაზიშე პოსტში“ კი ასეა:

„Von Menschen, die nichts gutes tun...“.

(„ადამიანებისგან, რომლებიც კარგს არაფერს აკეთებენ...“).

ანუ მთარგმნელს არსებითი სახელის მხოლოდობითი რიცხვი მრავლობითით შეუცვლია. მართებული ჩასწორებაა: რაკილა წინა სტრიქონებში ხალხზეა ლაპარაკი, ჯობს ბოლოშიც ადამიანები იყოს და არა ადამიანი.

„კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებული საიათნოვას მეორე სომხური ლექსის ქართული პნკარედი ასეთია:

აქ ხალხი ქორწილს ზეიმობს,
იქ კიდევ სულს ლაფავს ვილაც,
აქ მხიარული საუბრები ისმის,
იქ მომნანიენი ეკლესიისკენ მიეშურებიან,
აქ მხურვალედ ლოცულობენ,
იქ კიდევ სიყვარულის სიმღერები გაისმის.
თუ სულის მოთხოვნებს მიჰყევით,
სხეული მუდამ უკმაყოფილო დარჩება.
ნურც სხეულს გასტანჯავ, ნურც სულს,
შენ, საიათნოვა, საბრალო ცოდვილო!

ეს გახლავთ ბოლო, მეხუთე, სტროფი ლექსისა, რომელსაც ლეონ მელიქსეთ-ბეგის თარგმანში „მოდი, საამოდ გვემსახურე“ ეწოდება (საიათნოვა 1935: 74-75), ხოლო გივი შაჰნაზარის თარგმანში – „მოდი, იტვირთე!“ (საიათნოვა 1986: 33-35). ეს ლექსი, საიათნოვას შემოქმედების მკვლევარის ლეონ მელიქსეთ-ბეგის სიტყვით, „საუკეთესო გამომხატველია მგოსნის სულისკვეთებისა“ (მელიქსეთ-ბეგი 1930: 46), ეს სულისკვეთება კი ხალხის სამსახური, ხალხის „ნოქრობაა“ (ხალხის მსახურებაზე პირველ სტროფშია საუბარი).

ა. ლაისტის მიერ სათარგმნელად შერჩეული სტროფი ცხოვრებისეულ კონტრასტებსა და მათ მიმართ კაცის დამოკიდებულებაზე ფილოსოფიური დაფიქრებით გამოირჩევა. ამ ლექს-

ზე საუბრისას საიათნოვას ფილოსოფოსს უწოდებს თვითონ ა. ლაისტიც ლაიფციგში გამოცემულ ნიგნში „ლიტერატურული ესკიზები“:

„მთელ ამ გრძნობიერ მეოცნებეობასთან ერთად („Bei aller Gefühlsschwärmerei“) საიათნოვა მაინც სერიოზული ფილოსოფოსია, და თუმცა იგი ესოდენ ძლიერ ემორჩილება სიხარულით ტკობას, არც მაღალი ცხოვრებისეული მიზნები ეკარგება თვალთახედვიდან. შუაღედური გზა არის, მისი აზრით, საუკეთესო, თუმცა ამ გზიდან ხანდახან ფეხი გადაუცდება ხოლმე“ (ლაისტი 3: 14).

ა. ლაისტის თარგმანი შინაარსობრივად რაოდენ ახლოს უნდა იყოს ორიგინალთან, ამის მიხედვრა ჩვენ მიერ შესრულებული ზემოთ მოტანილი პნკარედისა და გივი შაჰნაზარის პოეტური თარგმანის ურთიერთშედარებითაც შეიძლება:

„აქ ქორწილია, იქ – გლოვის ზარი,
სად – ატეხილი დაფი და ტაში,
ზოგან ჟამნია, წირვაა ზოგან,
ტრფობა ღალადებს ზოგ-ზოგთა ხმაში,
სულის სურვილებს თუკი ასრულებ,
დაჩაგრულია სხეული მაშინ,
ბეჩავ, რომელ ერთ სევდას გაუძლებ,
ძნელია ორთავ, საიათნოვა!“

(საიათნოვა 1986: 34-35).

ა. ლაისტის თარგმანი უკეთესი ჩანს, ვიდრე ვალერი ბრიუსოვისა, რომელიც აზრობრივადაც ძალიან დამორებულია დედანს და ვერც პოეტური ფორმის თვალსაზრისით მოიწონებს დიდად თავს:

Там – радость свадьбы, там – печаль; там – пир и
песнопение – там,
Там – двое любящих в саду, в церквах богослужение – там;

Коль волю духа ты творишь, не может быть и тления – там,

Водой шумящей унесен, не унывай, Саят-Нова!

(სომხური პოეზია 1916: 256).

ა. ლაისტის თარგმანი მოსაზღვრე რითმებით არის შესრულებული. მთარგმნელს „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ ტექსტში ერთადერთი ცვლილება შეუტანია. მეორე სტრიქონი 1898 წლის ანთოლოგიაში ასე იკითხებოდა:

„Dort schwindet *eines* Lebens Rest“ (სომეხი პოეტები 1898: 48).

„კაუკაზიშე პოსტში“ ეს სტრიქონი ამ სახით არის:

„Dort schwindet *hin* des Lebens Rest“.

ჩასწორების მიზანი ის უნდა იყოს, რომ მიმართულების (აქედან იქით) მიმანიშნებელი ზმნიზედის (hin) გამოყენებით ფრაზა სასაუბრო მეტყველებას დაუახლოვდა.

„კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ საიათნოვას ლექსებს ავტორის შესახებ ცნობები არ ერთვის. ძალიან მწირია ის ბიოგრაფიული მონაცემებიც, რაც საიათნოვას სომხურ ლექსთა ა. ლაისტისეულ თარგმანებს უძღვის 1898 წელს გამოცემულ ანთოლოგიაში; ისიც კი არ არის ნათქვამი, რომ საიათნოვა სამ ენაზე ქმნიდა თავისი სიმღერების ტექსტებს. სამაგიეროდ საკმაოდ ვრცლად და საფუძვლიანად განიხილავს არტურ ლაისტი პოეტის ცხოვრებასა და შემოქმედებას ზემოთ დასახელებულ წიგნში „ლიტერატურული ესკიზები“ და იმის გასაგებად, თუ რა აზრისა იყო გერმანელი მწერალი სახელგანთქმული აშულის შესახებ, ამ ნარკვევს უნდა მივმართოთ. ზემოთ უკვე მოვიტანეთ იქიდან ციტატა, სადაც არტურ ლაისტი ცხოვრებისადმი საიათნოვას ფილოსოფიურ მიმართებაზე ლაპარაკობს. ახლა ერთ ფრაგმენტს კიდევ შემოგთავაზებთ:

„საიათნოვა გადაჭარბების გარეშე უნდა მივაკუთვნოთ აღმოსავლეთის უგამოჩენილეს პოეტთა რიგს და რაოდენ სამწუხაროა, რომ მის სიმღერათა დიდი ნაწილი არ შემოგვრჩა, რადგან მას ყველა თავისი ლექსი არ შეუტანია დავთარში [ა. ლაისტთან ეს სიტყვა უთარგმნელად არის დატოვებული – Dawtar. იგუ-

ლისხმება საიათნოვას სომხური და თურქულ-სპარსული ლექსების შემცველი ხელნაწერი დავთარი, რომლის საფუძველზე გეორგ ახვერდიანმა 1852 წელს მოსკოვში პირველად დასტამბა საიათნოვას სომხური ლექსების კრებული (საიათნოვა 1935: 7).
– ლ. ბ.]. ამ დავთარში სომხურ ენაზე შეთხზული ორმოცდახუთი ლექსია, მაგრამ ის თათრულად და ქართულადაც მღეროდა, ანუ წინააზიის აშულთა უმთავრეს ენასა (თურქულს გულისხმობს.
– ლ. ბ.) და იმ ლამაზი ქალების ენაზე (ქართულს გულისხმობს.
– ლ. ბ.), რომლებიც სიამოვნებით უსმენდნენ მას და რომელთა მომხიბვლელობა მის მგრძნობიარე გულს ამდენ სადავიდარაბოს უჩენდა“ (ლაისტის 3: 18).

აქედან ისე ჩანს, თითქოს ა. ლაისტისთვის უცნობია საიათნოვას ქართულ ლექსთა ტექსტების არსებობა (და, მგონი, თურქულსაც, რომელსაც „დავთარი“, ქართული ლექსებისგან განსხვავებით, ნამდვილად შეიცავდა!), არადა ამ დროისათვის, მართალია, ცალკე წიგნად არა, მაგრამ სხვადასხვა კრებულებსა და პერიოდულ გამოცემებში უკვე გამოქვეყნებული იყო საიათნოვას ათამდე ქართული ლექსი (მელიქსეთ-ბეგი 1930: 8-9).

არტურ ლაისტს უყურადღებოდ არ დარჩენია ჰაინრიხ ჰაინეს „სიმღერების წიგნის“ სომხური თარგმანის გამოსვლა (ბაქო, 1907 წ.), რომელიც ტერ-გეორგიანს უთარგმნია. მცირე რეცენზიას არტურ ლაისტი ასე იწყებს:

„სომხური ლიტერატურა საკმაოდ მდიდარია გერმანულიდან თარგმნილი თხზულებებით, მეტადრე ჩვენი დიდი პოეტების ქმნილებებით. სომხები რუდუნებით ცდილობენ ისინი თავიანთი მწერლობის კუთვნილებად აქციონ. შილერსა და გოეთეს კარგა ხანია ბეჯითი და პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული მთარგმნელები გამოუჩნდნენ, მაგრამ არც ულანდი, გაიბელი, ბოდენშტედტი და მრავალი სხვა გერმანელი პოეტი აღარ არის უცხო სომეხთათვის. გარდა ამისა თანამედროვე გერმანული რომანი და დრამაც არსებობს სომხურ ენაზე“ (1907, № 25).

ჰაინრიხ ჰაინეს ცალკეული პოეტური თუ პროზაული ქმნილებაც ყოფილა ადრე სომხურად თარგმნილი, – ნერს ა. ლაისტი, – მაგრამ მთელი „სიმღერების წიგნი“ პირველად გამოვიდა. მას ვრცელი ლიტერატურულ-ბიოგრაფიული წინათქმაც ახლავსო.

ტიერ-გეორგიანის ეს თარგმანი ა. ლაისტს მაინცდამაინც არ მოსწონებია – პოეტურობის თვალსაზრისით ცოტას მოიკოჭლებსო („...in Georgian's Übersetzung die Poesie etwas zu kurz kommt“). იმედს იტოვებს, ჰ. ჰაინეს სხვა პოეტური კრებული – „ახალი ლექსები“ – , რომელიც ტიერ-გეორგიანს აგრეთვე უთარგმნია, იქნებ უკეთესი გამოუვიდაო.

1907 წელს 70 წლის ასაკში გარდაიცვალა თბილისელი სომეხი მწერალი პერჩ პროშიანი (ოვანეს ტიერ-არაქელიანი, დაიბადა 1837 წელს სოფელ აშტარაკში, ერევნის მახლობლად; გარდაიცვალა ბაქოში; დაკრძალულია თბილისში). „კაუკაზიშე პოსტის“ 1907 წლის 25-ე ნომერში არტურ ლაისტი მცირე წერილით გამოეხმაურა ღვანლმოსილი სომეხი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის გარდაცვალებას. რაფისთან (1835-1888) და რაფაელ პატკანიანთან (1830-1892) ერთად პ. პროშიანი მიაჩნია მას ახალი სომხური პროზის ფუძემდებლად (Schöpfer der neuarmenischen Erzählungskunst) – ისიც მათ მსგავსად სინამდვილის შესატყვისად, შეულამაზებლად წარმოაჩენდა თავისი ხალხის ცხოვრებას, თუმცა დრამატული ძალით რაფის ჩამოუვადებოდაო. პ. პროშიანის მთავარ დამსახურებად ა. ლაისტს ის მიაჩნია, რომ იგი მართლად ასახავდა „არარატის ქვეყანაში“ მცხოვრები თვისტომების ადამ-წესებსა და ჩვეულებებს, არ ერიდებოდა მათი უარყოფითი მხარეების ჩვენებას („სათნონი მის პერსონაჟთა უმეტესობას ნამდვილად არ ეთქმის, და ვითარებანი, რომელთა შუაგულშიც მათ უწევთ ყოფნა და ცხოვრება, უბადრუკნი (jämmerlich) არიან“). ა. ლაისტი თავის მკითხველს იმასაც აცხობინებს, რომ პ. პროშიანის ერთი მოთხრობა („Hazi ehndri“ – „Brotfrage“ – „პურის საკითხი“) აბგარ იოანისიანის (Joannissiany) გერმანულად უთარგმ-

ნია და მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში ლაიფციგში გამოცემულ სათაურით „საკო“ („სომხური ბიბლიოთეკის“ სერია).

„მოკლე ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში“ ამ თხზულების სათაური რუსულად ასეა თარგმნილი: „ИЗ-ЗА ХАЕНА“ და ნათქვამია, რომ ეს რომანი (ა. ლაისტი მას მოთხრობად იხსენიებს) სომხური ლიტერატურის ოქროს ფონდს განეკუთვნება (ლიტ. ენციკლოპედია 1971: 56).

სომხურ დრამატურგიასა და თეატრალურ ხელოვნებაზე მსჯელობს არტურ ლაისტი 1908 წლის 32-ე ნომერში (27 იანვარი) გამოქვეყნებულ წერილში, რომლის სათაურია „თბილისის სომხური თეატრის ორმოცდაათი წლის იუბილესათვის“ („Zum fünfzigjährigen Jubiläum des armenischen Theaters in Tiflis“). საიუბილეო ზეიმი 28 იანვრისთვის ყოფილა დანიშნული.

ვიდრე თბილისის სომხურ თეატრზე ისაუბრებდეს, გერმანელი მწერალი ჯერ მე-19 საუკუნის ორმოციან წლებში აკიმიანის მიერ კონსტანტინოპოლში დაფუძნებულ სომხურ სამოყვარულო დასს და იმავე ქალაქში არმენაკ ჰაიკუნის მიერ 1857 წელს დაარსებულ ჟურნალს „არარატის მუზებს“ მოიხსენიებს, რომელშიც თარგმნილი პიესები იბეჭდებოდა. პროფესიული სომხური თეატრის ისტორია კი კონსტანტინოპოლში 1858 წლიდან იწყებაო. აქ არტურ ლაისტი მოგვითხრობს კონსტანტინოპოლელი სომეხი ქალის, სახელად მარიამის, ამბავს, რომელსაც მანდილოსანთაგან პირველს გაუბედავს სომხური თეატრის სცენაზე გამოსვლა, რის გამოც საყოველთაო რისხვა დაუმსახურებია (მანამდე სომხურ წარმოდგენებში ქალების როლებსაც მამაკაცები ასრულებდნენ). იმავე ხანებში სმირნაშიც (იზმირში) დაარსებულა სომხური თეატრი, ხოლო პოეტ ბეშიკტაშლიანს კონსტანტინოპოლში მეორე თეატრიც გაუხსნია. სტეფან ეკშიანი იყო პირველი პროფესიონალი სომეხი მსახიობი. თურქეთის სომხურ თეატრებში ძირითადად თარგმნილი დრამატული ნაწარმოებები იდგმებოდა.

პირველ სომეხ დრამატურგთაგან ა. ლაისტი იხსენებს „ვინმე მ. პატკანიანს“ („ein gewisser M. Patkanian“) და ერთ მის თანამედროვეს, რომელსაც ისტორიული დრამა „შუშანაკი“ დაუწერია („შუშანიკის“ ავტორი ა. ლაისტის წერილში დასახელებული არ არის), მაგრამ ეს პიესები მხატვრული ღირსებებით არ გამოირჩეოდა.

სომხური თეატრის პირველი მოკრძალებული წარმატებები, ა. ლაისტის სიტყვით, ტერ-გრიკორიანის (Ter-Grikorian) კომედიების წარმოდგენებს უკავშირდება, რომლებშიც თბილისური ცხოვრების სურათები იყო წარმოსახული.

ნამდვილი წარმატებისთვის კი თბილისის სომხურ თეატრს მაშინ მიუღწევია, როცა თბილისელ დრამატურგს გაბრიელ სუნდუკიანს (1825-1912) დაუწვია მისთვის პიესების წერა. ა. ლაისტი იუწყება ამ დრამატურგის „ხათაბალასა“ და „პეპოს“ გახმაურებული წარმოდგენების შესახებ. მოიხსენიებს აგრეთვე პროზაიკოსისა და დრამატურგის ალექსანდრე შირვანზადეს ღვაწლსაც (1858-1935. ნამდვილი გვარი მოვსესიანი; წლების განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა თბილისში).

სომეხი მაყურებელი, ა. ლაისტის დახასიათებით, გემოვნება-განვითარებული და მომთხოვნი, ვინაიდან „ენერგიულ და მოძრავე (rührig) სომეხს უყვარს მოგზაურობა და, თუ ამის საშუალება აქვს, ხშირად და სიამოვნებით სტუმრობს დასავლეთ ევროპის კულტურულ ქვეყნებს – ბერლინში, ვენასა და პარიზში ხვენს თავის გემოვნებას“.

ა. ლაისტის დაკვირვებით, სომეხ მსახიობთა ოსტატობა ბევრად აღემატებოდა იმორიგინალური პიესების მხატვრულ დონეს, რომელთაც ისინი წარმოადგენდნენ, ამიტომ უფრო თარგმნილ პიესებს ეტანებიანო – შექსპირის, შილერის, დიუმას, გუცოვის, იბსენის, ჰაუპტმანის, ზუდერმანის დრამატულ თხზულებებს.

„ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში თბილისის სომხურმა თეატრმა რამდენიმე ბრწყინვალე სეზონი ჩაატარა, – გვაუწყებს წერილის ავტორი, – წარმატება განსაკუთრებით დიდი იყო, როცა დასის გასაძლიერებლად კონსტანტინოპოლი-

დან ჩამოდიოდნენ კარგად განაფული არტისტები, რომლებიც მარტო თამაშით კი არა, მკაფიო მეტყველებით, ელეგანტურობითა და ტემპერამენტითაც გამოირჩეოდნენ“.

არტურ ლაისტი გადმოგვცემს იმ დაუვინყარ შთაბეჭდილებას, რაც მასზე „თხემით ტერფამდე ჭეშმარიტი ხელოვანის“ („ein echter begeisterter Künstler vom Scheitel bis zur Sohle“) პეტროს ადამიანის სცენაზე ხილვას მოუხდენია: „მე ძალიან ხშირად მინახავს ეს დახვეწილი, ელეგანტური კონსტანტინოპოლელი ჰამლეტის, ოტელოს, ფრანც მოორის და სხვათა როლებში და ყოველთვის აღტაცებული დავრჩენილვარ მისი ძლიერი, ჭკვიანური და ვნებიანი პოეტურობით აღსავსე თამაშით. ეს გამორჩეული ადამიანი, რომლის ბაგეთაგან სომხური ენა იტალიურივით მელოდიურად ჟღერდა, კაცი, რომელიც მხოლოდ ხელოვნებისთვის ცხოვრობდა და ხელოვნებას აღმერთებდა, მაგიურ ძალას ფლობდა, რომლის წყალობითაც იგი უბრალო, რიგით ადამიანსაც კი რამდენიმე საათით თანაგანცდით აღავსებდა და ხელოვნების აღფრთოვანებულ თაყვანისმცემლად აქცევდა“.

1849 წელს დაბადებულ ამ უნიჭიერეს მსახიობზე არტურ ლაისტი წარსულ დროში ლაპარაკობს: პეტროს ადამიანი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ოთხ ათეულ წელს ახალგადაცილებული, 1891 წელს გარდაიცვალა მშობლიურ კონსტანტინოპოლში (ქსე 1975: 80).

წუთისოფელს ნაადრევად განშორებული დიდი მსახიობის ხილვით გამოწვეული ეს უშუალო შთაბეჭდილება კიდევ უფრო ზრდის თბილისის სომხური თეატრის ისტორიისთვის ისედაც ძალზე მნიშვნელოვანი ამ პუბლიკაციის ღირებულებას.

როგორც დავინახეთ, სომეხ მწერლებზე საუბრის დროსაც არტურ ლაისტი ძირითად აქცენტს მათ შემოქმედებაში გამოვლენილ დემოკრატიულ ტენდენციებზე, სოციალური ყოფისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების შემცველ მოტივებზე აკეთებს.

გ) ოსური ლიტერატურა

1906 წელი ოსი ხალხის კულტურის ისტორიაში მნიშვნელოვანი მოვლენით აღინიშნა: ვლადიკავკაზში პირველი ოსური გაზეთი დაარსდა. არტურ ლაისტიც გამოეხმაურა ამ ფაქტს. „კაუკაზიშე პოსტის“ 1906 წლის მე-8 ნომერში გამოაქვეყნა წერილი სათაურით „ოსური გაზეთი“ („Eine ossetische Zeitung“). გთავაზობთ ამ წერილის სრული ტექსტის თარგმანს:

„ვლადიკავკაზში რამდენიმე განათლებულმა ოსმა თავისი ხალხის ენაზე გაზეთი დააარსა, რომელსაც „ირონ გაზეთ“ („ოსური გაზეთი“) ჰქვია და ოსთა შორის ეკონომიკური, ზნეობრივი და სოციალური პროგრესისთვის ხელის შეწყობას ისახავს მიზნად.

ამ მცირერიცხოვანი ხალხის გამოჩენა კავკასიის კულტურული ცხოვრების სცენაზე ყურადღების ღირსი მოვლენაა.

ოსები, რომლებიც ვლადიკავკაზის ზეგანზე და მდინარეების – თერგის, ქსნის, ლიახვის და არაგვის ზემო ჭალებში ცხოვრობენ, ენის მიხედვით არიულ (ანუ ინდო-ირანულ. – ლ. ბ.) ხალხთა ოჯახს განეკუთვნებიან და მრავალი თვალსაზრისით განსხვავდებიან მეზობელი ხალხებისაგან. მათი რაოდენობა ძლივს აღწევს 200 000 სულს. ამის მიუხედავად, ოსების სწრაფვა, შექმნან საკუთარი მწერლობა და ევროპულ კულტურას ეზიარონ, სასიხარულო და მისასალმებელია, რამეთუ რაგინდ მცირერიცხოვანი იყოს ხალხი, ის მაინც ფლობს საკმაო რაოდენობას სულიერი სიმდიდრისას, რომელიც არ უნდა დაიკარგოს.

დღემდე ოსებს საკუთარი ანბანი არ ჰქონდათ, რადგან რუსული ანბანი, რომლის გამოყენებაც სცადეს, ყველა ოსური ფონემის გადმოსაცემად უქმარი აღმოჩნდა. ალბათ ასეთივე შედეგს მივიღებთ, თუ ამ მიზნით ლათინური ანბანის გამოყენებას ვეცდებით.

საკმაოდ მდიდარია ოსების ხალხური პოეზია. მათ ბლომად მოეპოვებათ თავისებური საგმირო თქმულებები და ხალხური

სიმღერები, რომელთა შორის ისეთსაც შეხვდებით, რომლებშიც სამშობლოს ღრმადგანცდილი სიყვარულია გამოხატული“.

„თავისებურ საგმირო თქმულებებში“ გერმანელი მწერალი, ცხადია, ნართების ეპოსს გულისხმობს – მსოფლიო ლიტერატურის შედეგს.

არტურ ლაისტის დებულება – „რაგინდ მცირერიცხოვანი იყოს ხალხი, ის მაინც ფლობს საკმაო რაოდენობას სულიერი სიმდიდრისას, რომელიც არ უნდა დაიკარგოს“ – უაღრესად პროგრესულია და ჩვენს დროში განსაკუთრებით აქტუალური. ამ სიტყვების ავტორი მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში საქმით ემსახურებოდა მცირერიცხოვან ხალხთა სულიერი სიმდიდრის პროპაგანდას ევროპაში. თბილისშიც ხომ სწორედ იმითომ დამკვიდრდა, რომ ეს კეთილშობილი მისია მეტი წარმატებით შეესრულებინა, ვიდრე ამას ევროპიდან მოახერხებდა.

იქვე ა. ლაისტი აქვეყნებს ოსური ლექსის თავის თარგმანს:

1.

Den Schlummer wiesen heute von sich meine Glieder,
Vor Schmerzen schlossen sich nicht meine Augenlider.
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?

2.

O, Heimatland, o, Heimatland,
Wie lebt es sich in dir doch süß!
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Du bist des Herzens Paradies!
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?

3.

O, Heimatland, o, Heimatland,
Du deiner Kinder Pfühl und Schoß,
Die Fremde bleib' uns unbekannt,

Nichts reißt von dir die Herzen los.

Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,

Wo finden fern von euch wir Ruh?

ქართული პნკარედი:

1.

თვლემა განაგდო (განდევნა) დღეს ჩემმა სხეულმა.
ტკივილი თვალის მოხუჭვის საშუალებას არ მაძლევს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

2.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
რა ტკიბილია ცხოვრება შენს მიწაზე!
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
შენ გულის სამოთხე ხარ!
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

3.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
შენ, შვილთა შენთა რბილო სასთუმალო და კალთა,
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
[ჩვენს] გულებს შენ ვერაფერი მოგწყვეტს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

აქამდე არ იყო ცნობილი, რომ არტურ ლაისტს ოსური პო-
ეზიის ნიმუშიც უთარგმნია. მოსაზღვრე და ჯვარედინი რითმე-
ბით შესრულებული ეს თარგმანი ჩინებულად ჟღერს გერმანულ
ენაზე.

არტურ ლაისტი არ მიუთითებს, საიდან თარგმანა ეს ლექსი. ის კი აშკარაა, რომ მას იგი ხალხური ჰგონია. ასევე ფიქრობდა ოსური კულტურის ცნობილი მკვლევარი აკად. ვსევოლოდ მილერიც (1848-1913), რომელმაც 1881 წელს თავის „ოსურ ეტიუდებში“ სრულსახით გამოაქვეყნა ეს თერთმეტსტროფიანი ლექსი სათაურით „ფიქრები“ – გვერდიგვერდ ორიგინალიც და რუსული პნკარედული თარგმანიც (მილერი 1881: 104-107). უთუოდ ამ გამოცემით ისარგებლებდა ა. ლაისტი. თერთმეტი სტროფიდან მას პირველი, მეხუთე და მეთექვსმეტი შეურჩევია და, როგორც უკვე ვთქვით, ჩინებული რითმიანი ლექსით უთარგმნია, ორიგინალის სარიტმო სისტემის დაცვით.

მთელი ლექსი სამშობლოს მოშორების სევდას განუმსჭვალავს. ამ უნაპირო ნალველის მიზეზი გაცხადებულია კომენტარში, რომელიც ვ. მილერს „ფიქრებისთვის“ დაურთავს:

„სიმღერა შეთხზულია (მაჰმადიანი) ოსების ჩეჩნებთან ერთად 1865 წელს თურქეთში გადასახლების გამო. გადასახლების მოთავე, როგორც ცნობილია, იყო ოსი, რუსული სამხედრო სამსახურის ყოფილი გენერალი, მუსა კუნდუხოვი. სულ 22 000 კაცი გადასახლდა, უმეტესობა – ჩეჩენი. ოსთაგან კუნდუხოვმა თავის ნათესავთა და თანამოგვარეთა რამდენიმე ოჯახი გაიყოლია. მე ხელთ მქონდა [ამ ლექსის] საკმაოდ ცუდი პირი, რომლის ამოკითხვაში ბ-ნი კოკიევი დამეხმარა“ (მილერი 1881: 13).

ლექსის მეოთხე სტროფში (რომელიც ა. ლაისტს არ უთარგმნია) სამშობლო საყვედურობს მათ, ვინც იგი მიატოვა, გამოეყო თავისიანებს, სხვა მხარეში გადასახლდა და ამით დაასუსტა მშობელი ქვეყანა („...на две части вы разделились, / и на одном месте ради меня / биться вы не в состоянии“).

მოგვიანებით გაირკვა, რომ „ფიქრები“ ხალხური არ ყოფილა (ამაზე ლექსის ვერსიფიკაციული მხარეც მეტყველებს). მისი ავტორია თემირაზოლათ მამსუროვი (მამსურათი), რომლის შესახებაც „მოკლე ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში“ ვკითხულობთ:

„პოეტმა თ. მამსუროვმა (1843-98) სიმართლით ასახა თურქეთში გადასახლების დროინდელი (1859-65) ზოგიერთი ფაქტი ოსთა ცხოვრებიდან. ლექსებში „ორი მეგობარი“, „ფიქრები“ პოეტმა მოგვითხრო თურქოფილთაგან მოტყუებულ გადასახლებულ მთიელთა მიძიმე განსაცდელზე, მათ ნოსტალგიაზე“ (ლიტ. ენციკლოპედია 1968: 476).

„ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ ამ პოეტზე ნათქვამია:

„ოსური ლიტერატურა იწყება თ. მამსუროვის შემოქმედებით. იგი 1865 წელს მუსლიმ ოსებთან ერთად გადასახლდა თურქეთში. მისი ნაწარმოებები ძირითადად საბჭოთა პერიოდში გახდა ხელმისაწვდომი“ (ქსე 1984: 601).

ამრიგად, არტურ ლაისტს ოსური პროფესიული ლიტერატურის საფუძველდამდების ლექსი უთარგმნია გერმანულად და არა ხალხური პოეზიის ნიმუში, როგორც თვითონ ფიქრობდა ვ. მილერზე დაყრდნობით. (ამ ლექსისა და მისი ავტორის შესახებ მასალები ქ-ნმა ნაირა ბეპიევმა მოგვანოდა, რისთვისაც უღრმეს მადლობას მოვახსენებთ).

დ) აზერბაიჯანული ლიტერატურა

აზერბაიჯანული ლიტერატურის ნიმუშთა თარგმანები „კაუკაზიშე პოსტში“ არ დაბეჭდილა, მაგრამ 1908 წლის 37-ე ნომერში არტურ ლაისტი აღფრთოვანებულ წერილს უძღვნის თბილისში აზერბაიჯანულ ენაზე გამომავალ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალს „მოლა ნასრედინს“. ეს ყოველკვირიული ჟურნალი 1906 წელს დაარსდა. მისი პირველი რედაქტორი იყო ჯალილ მამედ ყული ზადე.

გიზო ნიშნიანიძის წიგნში „სიცილის არქივიდან“ სატირულ-იუმორისტული ჟურნალი „მოლა ნასრედინი“ ასეა დახასიათებული: „ეს გამოცემა პოპულარული იყო არა მარტო მუსულმანთა შორის, არამედ თბილისში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების მკითხველებშიც. ამას „მოლა ნასრედინი“ აღწევდა თავისი მებრ-

ძოლი ბუნების წყალობით, რაშიც ეჭვი არ შეგეპარებათ, როცა გაეცნობით „მოლას“... პირად საქმეს“ (ნიშნინიძე 1971: 215).

ამ „პირად საქმეში“ უხვად ყოფილა ჩაკერებული ასეთი დოკუმენტები: „მე, ტფილისის დროებითმა გენერალ-გუბერნატორმა, გენერალ-ლეიტენანტმა ტიმოფეევმა, მივიღე რა მხედველობაში უკიდურესად მავნე მიმართულება, რომელიც გამოამჟღავნა თათრულ ენაზე თბილისში გამომავალმა „მოლა ნასრედინმა“, 1907 წლის 8 ივნისს დავადგინე: დაიხუროს ჟურნალი სამხედრო წესების მოხსნამდე“ (ნიშნინიძე 1971: 215-216).

ამ დადგენილებიდან წელიწადიც არ იყო გასული და არტურ ლაისტი ალტაცების გამომხატველი წერილით ეხმაურება თავის გაზეთში ამ მეამბოხე, ხელისუფალთა აზრით, „უკიდურესად მავნე მიმართულების“ ჟურნალს.

ვნახოთ, როგორ შეფასებას აძლევს აზერბაიჯანულ სატირულ-იუმორისტულ გამოცემას „კაუკაზიშე პოსტის“ რედაქტორი:

„მას შემდეგ, რას კავკასიელმა თათრებმა თავიანთი ცხოვრების კულტივირებას მიჰყვეს ხელი, მათმა პროგრესულმა მოღვაწეებმა სატირის მათრახიც მოიქნიეს. მათ იციან, რომ დაცინვა არცთუ ხელნამოსაკრავი საშუალებაა ცრუმორწმუნეობის, უვიცობის, დამყაყებულობისა და უკულტურობით გამოწვეული სხვადასხვა მანკიერების წინააღმდეგ ბრძოლაში. თითქმის ორი წელია თბილისში აზერბაიჯანულ ენაზე სატირული ჟურნალი გამოიცემა, რომელიც თურქი ოილენშპიგელის – მოლა ნასრედინის – სახელს ატარებს, და დროის ამ მცირე მონაკვეთში სასაცილო ადამიანებისა და კაცუნების მდიდარი გალერეა და მანკიერებათა მთელი ნუსხა გამოამზეურა“.

„მოლა ნასრედინი“ ილუსტრირებული გამოცემა იყო, მასში უხვად იბეჭდებოდა კარიკატურები, რომელთაც ამ ჟურნალისთვის ხატავდნენ თბილისში მოღვაწე ავსტრიელი ხელოვანი როტერი (მასზე, როგორც სომხური თქმულებებისა და „როსტომიანის“ ილუსტრატორზე, უკვე გვქონდა საუბარი მეორე თავში) და ოსკარ შმერლინგი (1863-1938), თბილისელი

მხატვარი, ქართული კარიკატურის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. ა. ლაისტი ძალიან მაღალ შეფასებას აძლევს მათ შემოქმედებით მიღწევებს ამ სფეროში: ორივენი ღრმად ჩასწვდნენ თათარი ხალხის სულს („Beide haben der tatarischen Volksseele ihre Geheimnisse abgetauscht“), კარგად იცნობენ მის ყოფა-ცხოვრებას და ბეგების, ხანების, ალების, მოლებისა და ყადების დასამახსოვრებელ კარიკატურულ სახეებს ქმნიანო.

„მოლა ნასრედინი“ შინაურ ნაკლოვანებათა მხილებით არ კმაყოფილდებოდა და თურქეთსა და სპარსეთსაც გადასწვდებოდა ხოლმე. „განსაკუთრებით შთამბეჭდავია ერთი ნახატი, – წერს ა. ლაისტი, – რომელიც სპარსეთში არსებულ ვითარებას და ძლიერთა ამა ქვეყნისათა ძალმომრეობას წარმოსახავს: სანყალი გლეხი, მკენესარე, მიწაზე გართხმულა და ზურგზე მოლა, ყადი და კარგად ნაკვები ხანი გაღიმებულნი ასხედან. სამივე ეს კლიენტი მაგარი ვინმეა („Auch diese drei Kunden sind wahre Prachtkerle“) და მინდა ვურჩიო ბატონ როტერს, ტილოზე გადაიტანოს ისინი, რამეთუ ასეთი მზაკვრული სიფათები კი იმსახურებენ იმას, რომ სიცოცხლე პორტრეტების გალერეაში განაგრძონ“.

მართლაც რომ დიდი აურზაური მოჰყოლია გაბედულ და ნიჭიერად ნათქვამ კრიტიკულ სიტყვას: „რასაც საუკუნეების მანძილზე ყველა მშვიდად იტანდა, – წერს ა. ლაისტი, – რასაც, დიდი-დიდი, ჩვენი ბოდენშტედტის მირზა შაფისნაირი ბრძენკაცი თუ აკრიტიკებდნენ მსუბუქად, მაგრამ რის გამოტანასაც დღის სინათლეზე ვერავინ ბედავდა... იმას შეუტია „მოლა ნასრედინმა“ სიტყვით და ნახატით, თანაც ისე მძლავრად და ისე ბრწყინვალედ, რომ ერთნი სიცილით იჭაჭებიან, მეორენი კი გაცოფებულნი გესლს ანთხევენ“.

მირზა შაფი, რომელსაც ა. ლაისტი ახსენებს, ანუ ფსევდონიმით ვაზეჰი, აზერბაიჯანელი პოეტი გახლავთ. დაიბადა 1792-96 წლებს შორის განჯაში, გარდაიცვალა თბილისში 1852 წელს. 1840 წლიდან თბილისში მოღვაწეობდა – სამაზრო სასწავლებელში ასწავლიდა აზერბაიჯანულ და სპარსულ ენებს. აქვე დააარსა 1844 წელს ლიტერატურულ-ფილოსოფიური წრე.

„ვაზეჰის (მირზა შაფის. – ლ. ბ.) შემოქმედება შეიცავს ფილოსოფიურ ლირიკას, სატირული ჟანრის ნაწარმოებებს, სატრფიალო ლექსებს... იბრძვის დესპოტიზმის, რელიგიური ფანატიზმის წინააღმდეგ, პიროვნების თავისუფლებისათვის; ამხელს ფეოდალური საზოგადოების მანკიერებას, დასცინის ტირანებს“ (შაყულაშვილი 1979: 267).

აი ასეთი შემოქმედი და მოაზროვნე გახლდათ მირზა შაფი და რა გასაკვირია, თბილისში გამოშვებულ აზერბაიჯანულ სატირულ ჟურნალზე საუბრისას არტურ ლაისტს სწორედ ის გახსენებოდა.

რაც შეეხება ბოდენშტედტს – „ჩვენი ბოდენშტედტის მირზა შაფი“, ა. ლაისტი რომ წერს – ეს ფრიდრიხ ბოდენშტედტია (1819-1892), გერმანელი მწერალი და მთარგმნელი, რომელმაც 1844-45 წლებში თბილისში ყოფნისას გაიცნო მირზა შაფი, და არამარტო გაიცნო, დაემოწაა კიდეც: მირზა შაფი მას თათრულ, სპარსულ, ქართულ და სომხურ ენებში ამეცადინებდა (ლექსიკონი... 1974: 83). მანამდე გერმანელმა მწერალმა სამ ნელინადს იმსახურა მოსკოვში, თავად გოლიცინის ოჯახში, გუვერნიორად. ამ ხნის განმავლობაში „საფუძვლიანად შეისწავლა არამარტო რუსული, არამედ მრავალი სხვა სლავური ენაც, რამაც შემდგომ საშუალება მისცა მას გერმანული ლიტერატურა პუშკინის, ლერმონტოვისა და კოლცოვის ნაწარმოებთა მშვენიერი თარგმანებით გაემდიდრებინა“ (გერმანელი პოეტები 1877: 616).

ფრიდრიხ ბოდენშტედტმა თარგმნა და ჯერ თავისი მოგზაურობის შთაბეჭდილებათა ამსახველ წიგნში – „ათას ერთი დღე აღმოსავლეთში“ (ბერლინი, 1850) – ჩართო თბილისში გაცნობილი აზერბაიჯანელი პოეტის ლექსები, ხოლო შემდეგ, 1851 წელს, ცალკე წიგნადაც გამოსცა სათაურით „მირზა შაფის სიმღერები“ („Lieder des Mirza Schaffy“), რითაც საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი თავის მასწავლებელს. კრებულს არნახული წარმატება ხვდა წილად, უამრავჯერ გამოიცა გერმანულად და ევროპის თითქმის ყველა ენაზე ითარგმნა.

ამავე წერილში არტურ ლაისტი მირზა შაფის ორი სტრიქონის ციტირებასაც ახდენს; მისი აფორიზმისებური ხატოვანი ნათქვამი ახსენდება, როცა მოგვითხრობს, როგორ ებრძოდა ჟურნალი „მოლა ნასრედინი“ განათლების დამყაყებულ სისტემას:

„...თუმცაღა თათრულმა სკოლამ, რომელიც ზუთხვისა და ცემა-ტყეპის სამი საუკუნის წინანდელი მეთოდებით მუშაობს, კაცმა რომ თქვას, მხოლოდ გულისტკივილი და თანაგრძნობა შეიძლება აღგვიძრას, მოლა ნასრედინი აქაც მდიდარ მასალას პოულობს დაცივნისათვის. მასწავლებელს, რომელსაც ხელკეტი უჭირავს (აქ ა. ლაისტი ჟურნალში დაბეჭდილ ერთ-ერთ კარიკატურას აღწერს. – ლ. ბ.) და კაუჭა ცხვირზე დიდი სათვალე დაუკოსებია, საშინლად სერიოზული სახე მიუღია, მაგრამ ზედ აწერია თავისი სიბრიყვე. მისი გამომეტყველება მირზა შაფის ლექსს გაგვახსენებს:

„ნისქეილის რაკუნი მესმის,
მაგრამ ვერ ვხედავ ფქვილს“.

(„Ich höre das Geklapper einer Mühle,
Doch sehe ich kein Mehl“).

(შდრ. გალაკტიონ ტაბიძის „წყარო სჩანს და წყალი არსად არის“ (ტაბიძე 1972: 45), სტრიქონი, რომელიც ამკარად ფრთიან გამოთქმად გადაქცევის პრეტენზიას ამჟღავნებს).

ეს გახლავთ ბოლო ტაეპები ორსტროფიანი ლექსისა, რომელიც ფ. ბოდენშტედტის „ათას ერთი დღის“ მე-6 თავში გვხვდება. მირზა შაფი ლექსად მოუთხრობს წიგნის ავტორსა და ახალგაზრდა ტურისტს ირანის შაჰთან სტუმრობის ერთ ეპიზოდს. შაჰის თხოვნით იგი დივანის (ვეზირთა საბჭოს) თათბირს დასწრებია და ხელმწიფის თხოვნაზე, პირუთვნელად გამიზიარე შენი აზრი აქ მოსმენილზეო, ასეთი რამ განუცხადებია:

„Ich sprach: ich will Dir sagen, was ich fühle,
Ich mach' es Dir kein Hehl –

Ich höre das Geklapper einer Mühle,
Doch sehe ich kein Mehl!"
(ბოდენშტედტი 1850: 85)

ქართულად:

„მე ეუთხარ: გეტყვი, რასაც ვგრძნობ,
არაფერს დაგიმაღავ –
წისქვილის რაკუნი მესმის,
მაგრამ ვერ ვხედავ ფქვილს“.

(შდრ. ნაუმ გრებნევის რუსული [შაფი 1964: 91] და ა. გელოვანის ქართული [ბოდენშტედტი 1965: 211] თარგმანები, რომლებშიც წისქვილის გაერცობილი აღწერაა, რაც ხატოვან ნათქვამს სისხარტეს და აფორიზმულობას უკარგავს).

მარჯვედ მოხმობილი ციტატით ა. ლაისტმა ხიდი გადო ახლო წარსულისა და თანამედროვეობის მამხილებლურ, ცხოვრების გაუმჯობესებისკენ მიმართულ ტენდენციებს შორის, მკითხველს განჯელი ბრძენი შეახსენა, რითაც მიანიშნა, რომ მწვავე კრიტიკული გამოსვლებით ცნობილი ჟურნალი „მოლა ნასრედინი“ პროგრესული ტრადიციის გამგრძელებელია და არა „მავენი მიმართულების“ პერიოდული ორგანო.

5. კავკასიის მომღერალი

„კაუკაზიშე პოსტის“ 1914 წლის მე-12 ნომერში ხელმოუწერელი წერილი გამოქვეყნდა სათაურით „კავკასიის გერმანელი მომღერალი“ („Ein deutscher Sänger des Kaukasus“). იგი ამგვარი განცხადებით იწყება: სლავურ სამყაროში მცხოვრებ გერმანელთა შორის ჭეშმარიტი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნებანი არ ჩანდნენ და რაოდენ სასიხარულოა, რომ ამ ბოლო დროს ასეთი ტალანტიც მოგვევლინაო. და რედაქცია მკითხველს წარუდგენს კავკასიაზე თავდავიწყებით შეყვარებულ მწერალს ბარონ ვოლდემარ ფონ იუქსკიულს (Üxküll, ზოგჯერ – Uxkull), აცნობს მის ბიოგრაფიასა და შემოქმედების თავისებურებებს.

ვოლდემარ იუქსკიული ძირძველი ბალტიისპირელი არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენელი ყოფილა. დაბადებულია 1860 წელს (გაზეთში კორექტურული შეცდომაა – 1890 წერია, ამაზე ქვემოთ კიდევ გვექნება საუბარი) რევალთან (ტალინთან) ახლოს, საგვარეულო მამულ ნოიენჰოფში. დაწყებითი განათლება შინ მიუღია, დედის ხელმძღვანელობით. თორმეტი წლისა რევალის (ტალინის) საეკლესიო სასწავლებელში მიუბარებიათ, მერე არენსბურგში (ესტონეთი) გიმნაზია დაუმთავრებია და სამხედრო სამსახურში გაუწევიათ სანაქტ-პეტიერბურგის ცხენოსან გვარდიაში, სადაც მშფოთვარე სამხედრო ცხოვრების ორი წელი გაუტარებია, საოფიცრო გამოცდებიც ჩაუბარებია, მაგრამ საბოლოოდ სამხედრო კარიერისთვის ზურგი შეუქცევია და ტოლსტოის მიმდევარი გამხდარა. 1892 წელს ბაპტისტებს მიჰყვებოდა, წლობით უმოგზაურია პალესტინაში, საბერძნეთში, ეგვიპტესა და ამერიკაში. ყველაზე დიდხანს ამერიკაში დაყოვნებულა, სადაც ხალხით გაჭედილ აუდიტორიებში დიდი წარმატებით კითხულობდა ლექციებს რელიგიურ თემებზე.

მნიშვნელოვანი გარდატეხა მომხდარა მის ცხოვრებაში მას შემდეგ, რაც კავკასია მოუნახულებია – კავკასიამ მასში პოეტი გააღვიძა. ახლა ციტატა:

„ევროპული ცივილიზაციით, სწრაფწარმავალი გარეგნული ეფექტების ამოაღვენიტ გადაქანცულმა იუქსკიულმა კავკასიაში, დიდებული, გრანდიოზული, ცის ნამივით ცინცხალი ბუნების მკერდზე, ახალი, ბუნებასთან ახლომდგომი ცხოვრება და ახალი ადამიანები გაიცნო, რომლებიც ამაყად, წელგამართულნი და ჯანსაღნი მიაბიჯებენ ცხოვრების გზაზე. ნაუხდენელ ბუნების შვილთა ყოფამ დაატყვევა იგი. იუქსკიული ხანგრძლივ, სახიფათო მოგზაურობებს აწყობს კავკასიონის მიუდგომელ ხეობებსა და შორეულ ქალებში; იქ გაიცნო მან საოცრად თავისებური მთიელი ტომები, მათი ადათ-წესები და ჩვეულებები“.

პირველი წიგნი კავკასიაზე სათაურით „ძმადნაფიცნი“ („Die Schwurbrüder“) 1912 წელს გამოუცია. წიგნს ასეთი მიძღვნა ახლავს: „თქვენ, მთების გმირებს, ღვთის საყვარელთ, გიძღვნიტ ამ წიგნს. ამიტ მე ვალს ვიხდი. თქვენს მთებში, ესოდენ დიად და მაღალ მთებში, მე უფრო მაღალი და უფრო დიადი რამ ვიხილე. ვიხილე ერთგულება და სიამაყე, დაბუდებული მამაც გულებში, რომლებიც ღირსებას უფრო მეტად აფასებენ, ვიდრე სიცოცხლესა და სისხლს!“

იუქსკიულის ამ რომანს გერმანული პრესის მაღალი შეფასება დაუმსახურებია და მას მაღლე კავკასიურ თემაზე შექმნილი მისი სხვა წიგნებიც მოჰყოლია: „კავკასიური ნოველები“ („Kaukasische Novellen“. ამ წიგნის გამოსვლას „კაუკაზიშე პოსტი“ 1912 წლის მე-19 ნომერში ატყობინებდა მკითხველს), „წმინდა ილა“ („Der heilige Ila“) და „სოსირკოს სიმღერა“ („Sang von Ssosirko“) – ყველა მათგანი კავკასიის მთების ბინადართა ცხოვრებაზეა დანერილი. გერმანიაში წარმატებით დადგმულა მისი პიესა სახელწოდებით „რუსეთში“ („In Rußland“).

„კაუკაზიშე პოსტის“ სტატიაში მოხმობილია გერმანელ კრიტიკოსთა აღფრთოვანების გამომხატველი ციტატები. ვერნერ ფონ დერ შულენბურგი „დოიჩე ტაგესცაიტუნგში“ წერდა:

„აქ კიდევ ერთხელ ხაზგასმით (mit aller Deutlichkeit) უნდა მოვიხსენიო ვოლდემარ ფონ იუქსკიული. არამარტო იმიტომ, რომ მისი თხზულებები დაძაბულ სიუჟეტებზეა შექმნილი, ამ

გამოთქმის საუკეთესო გაგებით (ეს ღირსება გამოარჩევს მას თანამედროვე მწერალთა უმრავლესობისგან); არამარტო იმიტომ, რომ მან ახალი სამყარო, კავკასია, აღმოგვიჩინა, სამყარო, რომელსაც აქამდე მხოლოდ რუსები (ლერმონტოვი, ტოლსტოი) წარმოგვიჩენდნენ, არამედ უმთავრესად იმის გამო [უნდა მოვიხსენიო], რომ ის პოეტია. პოეტობის ეს ხარისხი გამოარჩევს მას მრავალზე მრავალი კალმოსნისგან...“.

შემდეგ კრიტიკოს ჰერბერტ შტეგემანის შეფასებას გვაცნობენ, რომელიც „ბერლინერ ტაგებლატში“ გამოქვეყნებულია:

„თუ რამ აკლია ჩვენს თანამედროვე მწერლობას, რომელიც ფსიქოლოგიის ათასობით, ხშირად მართლაც რომ საინტერესო, მიხვეულ-მოხვეულ გზა-ბილიკს ადგას, აკლია ფართო, მშვიდი მონასმები (ruhige Linien), რაც დრამატული და ეპიკური ხელოვნებისთვის არის ნიშანდობლივი, აკლია მრავალფეროვანი, მდიდრული ამბებით გამონეული სიხარულის განცდა და უბრალო, ბუნებრივ ადამიანთა სახეები, რომლებშიც პრიმიტიული ინსტინქტები შეუბღალავად და წმინდად განაგრძობენ არსებობას. ჩვენ ყელში ამოგვივიდა (wir sind... überfüllt) რთული, პათოლოგიური ხასიათები (...). ბავარიული კვარტლის ბენზინის ოხშივარს გვსურს ზღვაზე ან მთებში გაქცევით დავაღწიოთ თავი, იქით მივიღტვით, სადაც უბრალო ძლიერი ადამიანები სიყვარულსა და სიძულვილში თავისი თავისუფალი და ამაყი ცხოვრებით ცხოვრობენ. ახალი პოეტია ის, ვინც ეს ახალი სამყარო აღმოგვიჩინა: კარგად დაიმახსოვრეთ მისი სახელი – ბარონი ფონ იუქსკიული, ხოლო ქვეყანა, რომელსაც იგი თანდაყოლილი პოეტური ტალანტის მქონე შემოქმედისთვის დამახასიათებელი ძალმოსილებითა და თავდაჯერებით (Sicherheit) გადაგვიშლის თვალწინ, კავკასია გახლავთ“.

„კაუკაზიშე პოსტის“ სტატიის უცნობი ავტორი არც თავის მხრივ იშურებს საქებარ სიტყვებს „კავკასიის მომღერლის“ თვითმყოფადი ნიჭის დასახასიათებლად: თოვლიანი მთების დიდებულება, იუქსკიულის მიერ წარმოჩენილი, ანადგურებს ყოველივე წერილმანსა და უმნიშვნელოს, იგი სიყვარულით ხა-

ტავს პრიმიტიულ გრძნობებს: სიმამაცეს, სიამაყეს, სიყვარულს, სიძულვილს, ერთგულებას და უბრალო, მაგრამ მარადიულ კონფლიქტებს წარმოსახავსო.

უკვე რუსულადაც შესდგომოდნენ მისი წიგნების თარგმნას: რამდენიმე კვირის წინ რუსმა მკითხველმა „ძმადნაფიცის“ მშვენიერი რუსული თარგმანი მიიღო, ვლ. ვოლინცევის მიერ შესრულებულიო, გვაუწყებს „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორი.

და აი კავკასიის ეს მგზნებარე მომღერალი ახლახან კვლავ გამოეშურა აქეთ, რათა უწინარეს ყოვლისა ოსებისა და ინგუშების თავისებურ, ჯერჯერობით ნაკლებად შესწავლილ ცხოვრებას ახლოს გაეცნოსო.

აი ასეთი წერილი მიუძღვნა „კაუკაზიშე პოსტმა“ კავკასიით აღფრთოვანებულ-შთაგონებული კიდეც ერთი, ჩვენში დღემდე სრულიად უცნობი უცხოელი შემოქმედის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას.

რამდენიმე წლით ადრე, 1910 წლის 50-ე ნომერში, „კაუკაზიშე პოსტმა“ ვოლდემარ იუქსკიულის ნოველა „აბრაგი“ („Der Abreke“) გამოაქვეყნა. სათაურის ქვეშ ვკითხულობთ: „ესკიზი კავკასიის ცხოვრებიდან“. ავტორის შესახებ ცნობები ამ პუბლიკაციას არ ახლავს.

„აბრაგი“ ლამეული კავკასიონის სურათის აღწერით იწყება: თვალუწვდენელი მთები, მწვერვალები რომ ბნელ ზეცაში აუტყორცნიათ, ნისლით ამოვსებული ხეობები, ქვიანი კალაპოტის არტახებში მომწყვდეული თერგის ღრიალი...

ბნელში გახვეულა ოსური სოფელი, მარტო ერთი სახლია გაჩირალდებული: იქ ქორწილია, ცეკვა-თამაშია გაჩაღებული.

„გინახავს, როგორ ცეკვავენ ლეკურს?“ – ეკითხება იუქსკიული მკითხველს და ქალ-ვაჟის როკვას აღგვიწერს:

„ქალი მსუბუქად მისრიალებს იატაკზე. განვდილი მარცხენით მანდილის ბოლო უჭირავს, მარჯვენა კი ოდნავ დახრილ პირისახეს უფარავს. ვაჟი გარეშემო უტრიალებს. მასაც გაუშლია მკლავები. ცდილობს ცეკვა-ცეკვით აღმოჩნდეს ქალის პი-

რისპირ და მისი მზერა დაიჭიროს, ის კი სულ უსხლტება მოხდენილი მიმოხვერით“.

ხნიერი ხალხი თავის ახალგაზრდობას იგონებს:

„– გახსოვს, თემირხან, ერთად რომ დავჯირითობდით? გაგონდება, ერთ ღამეს კაზაკები რომ დაგვედევნენ და ჩვენ რომ მდინარე გადავცურეთ? კარგი დრო იყო, არა?

– შენ ის თუ გახსოვს, გაბოცი, – განაგრძობს სხვა, – ინგუშებს რომ ძროხები ნავგვარეთ და ტყეში გადავმალეთ? ჰო, ახალგაზრდები ვიყავით მაშინ!

და ასე ცოცხლდება წარსული მათ თვალწინ და თხრობენ ბრძოლისა და ხრიკების, მტრის ხელიდან დასხლტომისა და ალაფის დათრევის ამბებს. მერე კი სიტყვა შამილზე ჩამოვარდება, ვედენოსა და ღუნიბზე (ვედენო და ღუნიბი შამილის საბოლოო დამარცხების ადგილებია. – ლ. ბ.) და იმაზე კიდევ, ყოველივე რად მოხდა ისე, როგორც რომ მოხდა. – – –“.

აი ასეთი მრავლისმეტყველი სასვენი ნიშნით – სამი ტირეთი – მთავრდება შამილისადმი მიძღვნილი მონაკვეთი.

ბოლოს ამ ოჯახშიც მიწყდა ხმაური, მექორწილენი მილაგმოლაგდნენ, აქაც სიბნელემ დაისადგურა.

ორი ყაჩალი მიიპარება ამ დროს თავლისკენ: იქ კარგი ცხენები და მოვერცხლილი უნაგირები ეგულებათ. ერთმა მათგანმა, მურადმა, მშვენიერი ულაცი შეარჩია, უნაგირიც მოარგო და ახლა ფლოქეებზე სახვევებს ამაგრებს, რათა უხმაუროდ გაეცალოს ცხენიანად იქაურობას. და ამ დროს... რას ხედავს! მის თანამზრახველს პირში სიგარეტი გაუჩრია და აბოლებს. გაგიჟდი, რას სჩადიხარ, შეგვაძმნევენო, – ჩასჩურჩულა ძმაკაცს. იმან კიდევ, არც აცია, არც აცხელა, ლაჩარი ყოფილხარო, მიახალა; აი მე არავისიც არ მეშინიაო. გაშრა მურადი. აბა თუ ლაჩარი ვარო, დააძრო პისტოლეტი და ჰაერში წუილით გავარდა ტყვია, თანაც „თავლაში ქურდებიაო“, დაიღრიალა. ძმაკაცი დაფრთხა და თავს უშველა. ძილდამფრთხალ მექორწილეებს მურადმა უშიშრად მიუშვირა მკერდი, აქა ვარ ქურდი, მესროლეთ და გამათავეთ, თქვენ ამის სრული უფლება გაქეთო. ხოლო მერე გაოგნებულ

და დაბნეულ ხალხს თავის ძმაკაცთან შელაპარაკების ამბავი მოუთხრო.

საკუთარი ღირსების გრძნობის ამ ფორმით დაცვამ ხალხი მოხიბლა. და დაუფასეს აბრავს ვაჟეცობა. ოჯახის საპატიო სტუმარი, დიდი თათარხანი მიუახლოვდა, ხელი გაუწოდა და მეგობრად მიგულეო, განუცხადა. ძმები ვართ შენო, არ დააყოვნეს სხვებმაც. გაუმასპინძლდნენ, გაიცნეს, ზოგმა – ამა და ამ სოფლიდანა ვარ, თუკი დაგჭირდეს, ჩემი სახლი – შენი სახლიო.

ვიდრე მურადი დანაყრდებოდა, მოითათბირეს, ფული მოაქურჩეს და მშვენიერი ულაყი უყიდეს ცხენის საქურდლად მოსულს. თათარხანმა ოქროთი მოჭედილი ქამარ-ხანჯალი შეიხსნა და ჩემ სამახსოვროდ ატარეო, სთხოვა. მურადმა სამაგიეროდ თავისი უბრალო ქამარ-ხანჯალი გაუწოდა და მოუბოდიშა, შენს საჩუქართან ვერ მოვა, მაგრამ ჩემგან ეს გქონდეს სამაგიეროდო: „მე მას ისე ვიყენებდი, როგორც ღირსების გრძნობა მკარნახობდაო“ („Er wurde gebraucht, wie die Ehre es gebot“).

ამაზე თათარხანი თითქმის აფორიზმით უპასუხებს: „მოგონება იმ მამაცისა, ვისაც იგი უტარებია, მეტ ღირებულებას სძენს ხანჯალს, ვიდრე მარგალიტები!“

როგორ წარიმართა შემდგომი ცხოვრება და მოღვაწეობა ვოლდემარ იუქსკიულისა, რომლის სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლას ასეთი აღტაცებით შეგებებია კრიტიკა და არც ჩვენს „კაუკაზიშე პოსტს“ დაუტოვებია უყურადღებოდ?

ენციკლოპედიები და ლექსიკონები (რომ აღარაფერი ვთქვათ ლიტერატურის ისტორიებზე) დუმან მასზე. ეტყობა, მწერლობისთვის მალე დაუნებებია თავი. ცნობებს მის შესახებ ინტერნეტში მივაკვლიე. ინტერნეტში მისი სახელის გამოჩენა იმაზე მეტყველებს, რომ გერმანიაში ამჟამად ამ უცნაური შემოქმედის მიმართ ინტერესი კვლავ გაღვივებულია. დაბადების წელიც – 1860 – ინტერნეტში ამოვიკითხე (როგორც ზემოთ ვთქვით, „კაუკაზიშე პოსტში“ დაბეჭდილ სტატიაში შეცდომით 1890 წერია), დიდხანს უცოცხლია, 92 წლისა გამოთხოვებია ამ წუთისოფელს 1952 წელს! (ინტ. 1).

ერთ საინტერნეტო გვერდზე ვოლდემარ იუქსკიულის წიგნის „სოსირკოს სიმღერის“ (სრული სათაურია „Der Sang von Ssosirko dem Narden“) ერთი ეგზემპლარის აღწერილობას ვეცნობით, სადაც, სხვათა შორის, ვკითხულობთ: „ერთადერთი გამოცემა იშვიათი ეპიკური თხზულებისა, რომლის ავტორია რუსი ოფიცერი, მემამულე და ტოლსტოის მიმდევარი; ბოლოს ტიროლთან მდებარე ფრიდბერგის სასახლეში და ჰერგისვილში (ლუცერნთან) ცხოვრობდა“.

და ამას მოსდევს ერთობ საყურადღებო ინფორმაცია:

„ყდის შიდა მხარეს ხელით შესრულებული წარწერის თანახმად, ეს არის „ავტორის მიერ განადგურებული ნაწარმოები. შემორჩენილია მხოლოდ 6 ეგზემპლარი, რომელთაგან ეს ერთ-ერთია“. – ბიბლიოთეკებში მოიპოვება 3 ეგზემპლარი (პრინსტონში; ნიუ-იორკში; ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში)“.

ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ „კაუკაზიშე პოსტი“ სიხარულით იუწყებოდა, იუქსკიული ახლახან კვლავ გამოემგზავრა კავკასიისკენ („...ist Uexküll soeben wiederum nach dem Kaukasus abgereist“), რათა უწინარეს ყოვლისა ოსებისა და ინგუშების თავისებურ, ჯერჯერობით ნაკლებად შესწავლილ ცხოვრებას ახლოს გაეცნოსო.

თუ თარიღს დავხედავთ, რომელიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ამ ნომერს უზის – 1914 წლის 23 მარტი (5 აპრილი ახ. სტილით) –, მივხვდებით, რომ ვოლდემარ იუქსკიულის კეთილშობილ განზრახვას განხორციელება არ ეწერა: მალე მსოფლიო ომი გაჩაღდა და მცირე ხალხთა კულტურების კვლევა-შესწავლა დიდი ხნით გადაიდო. როგორც ჩანს, ტოლსტოის მიმდევარსა და, მაშასადამე, პაციფისტს, რომლისთვისაც ომზე დიდი უბედურება ქვეყნად არ არსებობს, ამის შემდეგ აღარც არაფერი (ყოველ შემთხვევაში, მნიშვნელოვანი აღარაფერი) დაუწერია, ის კი არა და, როგორც ზემოთ დამოწმებული ინტერნეტ-გვერდიდან შევიტყვეთ, თავისი ქმნილებების განადგურებაც უცდია.

საგულისხმოა, რომ „აბრაგი“ კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში მაშინ დაიბეჭდა (1910 წ.), როცა ვოლდემარ იუქსკიულს ჯერ კიდევ არცერთი ნიგნი არ ჰქონდა გამოცემული. როგორც ჩანს, ეს ნოველა „კაუკაზიშე პოსტზე“ ადრე არსად გამოქვეყნებულა. რედაქციას რომ იგი სხვა გამოცემიდან გადმოეხეჭდა, ალბათ აღნიშნავდა ამას, როგორც ამგვარ შემთხვევებში იქცეოდა. „აბრაგი“ არც 1912 წელს გამოცემულ „კავკასიურ ნოველებშია“ შესული (ამ ნიგნს ავტორი უძღვნის უფროს ლეიტენანტს, თავად მაჰამატ დადიანს, რომლის ვინაობა ვერ დავადგინეთ).

ვოლდემარ იუქსკიული მარტო მომღერალი როდია კავკასიისა – იგი რუსეთის მიერ დაპყრობილ კავკასიელ ხალხთა დიდი ქომაგიც გახლავთ. მის ერთ ნოველას, რომლის სათაურია „გერმენჩუკელი გმირები“, ასეთი მიძღვნა ახლავს: „ძეგლი მამაცთათვის, 1832 წლის 24 აგვისტოს სამშობლოს თავისუფლებისთვის ბრძოლაში რომ დადეს თავი“ (იუქსკიული 1912: 46. ამ ნოველის ქართული თარგმანი, რუსუდან ბრეგაძის მიერ შესრულებული, ჟურნალ „ალტერნატივის“ 2004 წლის №6-ში დაიბეჭდა).

ასე რომ, ამ ავტორისადმი ამგვარი ყურადღების გამოჩენა რედაქციას გაბედულ ქმედებად უნდა ჩაეთვალოს. ეს ფაქტიც, უდავოდ, გაზეთის დემოკრატიულ, პროგრესულ მიმართულებაზე მეტყველებს.

6. საქართველოს ისტორია

დავინყოთ პრეისტორიით.

1910 წლის მე-16 ნომერში გამოქვეყნებულ ერთ სტატიაში საინტერესო კონტექსტში გაიჟღერა უძველეს საქართველოსთან დაკავშირებულმა ყველაზე ცნობილმა ავანტიურამ – არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის ამბავმა. სტატიის ავტორია გ. შლენკლინგი, სათაურია „ხოხობის შესახებ“ („Vom Fasan“). იგი ასე იწყება:

„როცა არგონავტები თავიანთი თავგადასავლიანი ლაშქრობის შემდეგ სამშობლოში გაბრუნდნენ, ოქროს სანმისის გარდა კოლხეთიდან ხოხობიც გაიყოლეს თან. ყოველ შემთხვევაში, ასე მოგვითხრობს თქმულება, და თუ ეს მართალია, მაშინ თავგადასავალთა სახელოვან მაძიებლებს ამ კეთილშობილი ფრინველის სახით ევროპისთვის ოქროს სანმისზე ძვირფასი საჩუქარი მიუერთმევიათ, იმ ოქროს სანმისზე, რომელიც კაცმა არ იცის, სად გაქრა“.

რა საფუძველი აქვს იმის მტკიცებას, რომ ხოხობი საქართველოდან არის ევროპაში შეყვანილი? რა და – სიტყვის ეტიმოლოგია. Fasan, ამ ფრინველის გერმანული (და არამართო გერმანული) სახელი, ბერძნული phasianos-იდან მომდინარეობს და ფაზისს ანუ ფასისს, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, მდინარე ფასისის (რიონის) პირას მდებარე ქალაქს, არგონავტთა მოქმედების ასპარეზს უკავშირდება.

ერთი ნომრის შემდეგ (1910, № 18) კვლავ მოიხსენიებენ „კაუკაზიშე პოსტში“ არგონავტებსა და ოქროს სანმისს ქუთაისის ეტიმოლოგიაზე საუბრისას:

„ქუთაისი ძველ მწერლებთან სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება: Kita, Kitais, Kutaja, Kotsion, Cutatisium, Coticion, Kotais. ყველა ეს სახელწოდება მოგვაგონებს ბერძნულ სიტყვას „Kütos“ – კანი, ტყავი, ანუ არგონავტების მოგზაურობას მოგვაგონებს ოქროს სანმისის მოსაპოვებლად“.

ეს გახლავთ ციტატა თბილისელი გერმანელი სწავლულის კარლ ფონ ჰანის ნიგნიდან „პირველი მცდელობა კავკასიური გეოგრაფიული სახელების განმარტებისა“, რომელიც შტუტგარტში გამოიცა გერმანულ ენაზე 1910 წელს, მანამდე კი ჩვენშიც – რუსულად. ამ ნიგნის ავტორზე ვრცლად ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

„კაუკაზიშე პოსტში“ ძველი საქართველოს აღსანიშნავად იყენებენ ტერმინებს „იბერიენ“, „კარტლიენ“, „კოლხის“. შუა საუკუნეების დროინდელ და თანამედროვე საქართველოს სახელწოდებად კი ხან „გეორგიენ“ გვხვდება, ხან „გრუზიენ“, ხან „გრუზია“.

უნებურად გვაგონდება აკაკი წერეთლის ნახევრად სახუმარო, ნახევრად სერიოზული ახსნა იმისა, თუ „რა მიზეზია, რომ [საქართველო] მსოფლიო ისტორიაში ვრცლათ და გამოკვლევით არ არის ნახსენები?“ მან საქართველო იმ ესპანელ მონადირეს შეადარა, რომელსაც მთაში შემოალამდა და სასტუმროს მეპატრონის შეკითხვაზე – „ვინ ბრძანდებითო“ – ესპანური ჩვეულების მიხედვით შერქმეული თავისი უამრავი სახელი ჩამოთვალა. მასპინძელმა, რომელსაც ერთი ადგილის მეტი არ ჰქონდა, კარი არ გაუღო – ამდენი ხალხი სად მოვითავსოო (წერეთელი 1960, XII: 68).

სხვაგან აკაკი ასეთ მიზეზსაც ასახელებს:

„თვითონ ქართველები ხმას არ იღებენ და სხვები კი მათ არ ახსენებენო“ (წერეთელი 1961: 316).

დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო აკად. მარი ბროსეს მიერ „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულად თარგმნა და გამოცემა XIX საუკუნის შუა ხანებში. თუმცა ამის მიუხედავად ცხრატომიან გერმანულ ნაშრომში – „კაცობრიობის ისტორია“ – რომლის პირველი ტომი 1904 წელს მესამედ გამოვიდა რუსულად რუს მეცნიერთა მნიშვნელოვანი დამატებებითურთ („Полный перевод с немецкого со значительными дополнениями для России известных русских ученых“), საქართველოს ისტორია თითქმის არ ასახულა (საკმარისია ითქვას, რომ მასში დავით აღმაშენებელი

და თამარ მეფე ნახსენებიც არ არიან), სომხეთის ისტორიას კი მთელი თავები ეძღვნება (კაცობრიობის ისტორია 3: 125-129; კაცობრიობის ისტორია 5: 197-213).

ასეთ ვითარებაში უდავოდ ძალზე მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ კავკასიელი გერმანელების გაზეთს თავისი წვლილი შეჰქონდა ჩვენი ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. „კაუკაზიშე პოსტი“ საქართველოს ისტორიისადმი მიძღვნილი ორი მოზრდილი ნაშრომი გამოქვეყნდა, რომელთა ავტორი გახლავთ „კაუკაზიშე პოსტის“ ერთ-ერთი უაქტიურესი თანამშრომელთაგანი, თბილისის მკვიდრი გერმანელი სწავლული კარლ ფონ ჰანი (Karl von Hahn, 1848-1925). უცნაურია, მაგრამ ეს არაჩვეულებრივი მოღვაწე უყურადღებოდ დარჩათ გერმანულ-ქართული ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობების ჩვენს მკვლევართ. ამიტომ ორიოდ სიტყვას მოგახსენებთ მის შესახებ.

1912 წელს კ. ჰანის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის 40 წელი საიუბილეო ზეიმით აღუნიშნავთ ჩვენს დედაქალაქში. ამასთან დაკავშირებით „კაუკაზიშე პოსტის“ 1912 წლის მე-4 ნომერში გერმანელი პედაგოგისა და სწავლულის ცხოვრებისა და შემოქმედების ამსახველი წერილი დაიბეჭდა, რომლის ავტორი საიუბილეო ღონისძიებების შესახებაც მოგვითხრობს:

„საიუბილეო ზეიმი 21 მარტს შედგა ვაჟთა პირველ გიმნაზიაში და 27 მარტს სასტუმრო „ვეტცელში“ გამართული ბანკეტით დასრულდა. ზეიმს მთელი პედაგოგიური პერსონალი დაესწრო. უამრავი მისასალმებელი სიტყვა წარმოითქვა, რომლებიც გულიდან იყვნენ დაძრულნი და გულებისკენ მიემართებოდნენ, ხოტბა შეასხეს ღრმადპატივცემულ იუბილარს როგორც ჩინებულ პედაგოგს, შესანიშნავ სწავლულსა და დიდებულ, ღრმად რელიგიურ, ჰუმანურ ადამიანს, რომლისთვისაც არაფერი ადამიანური უცხო არ არის. მართებულად აღინიშნა, რომ იგი არამარტივ პირველი გიმნაზიის მშვენება (Zierde) და ლამპარია (Leuchte), რის გამოც სასწავლებელი განსაკუთრებულად ამაყობს, არამედ – მთელი რუსეთისა“.

სტატიაში ვრცლად არის საუბარი კ. ჰანის პედაგოგიურ და სამეცნიერო მოღვაწეობაზე. იგი 1848 წელს დაბადებულია გერმანიაში, ვიურტემბერგის ქალაქ ფროიდენშტადტთან მდებარე სოფელ ფრიდრიხსტალში. განათლება გერმანიაში მიუღია – ტიუბინგენის უნივერსიტეტში ფილოსოფია და თეოლოგია შეუსწავლია. 1872 წლიდან კავკასიის მთავარმართებლის, დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის შვილთა აღმზრდელია ჯერ ნეაპოლში, შემდეგ კი, იმავე წელს, დიდი მთავრის ოჯახთან ერთად თბილისში ჩამოდის. 1874 წლიდან პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწევა თბილისის გიმნაზიებში (ასწავლის ძველბერძნულ და გერმანულ ენებს). ერთ ხანს (1906-1909 წლებში) თბილისის ქალთა პირველი გიმნაზიის დირექტორიც ყოფილა. ეს ღრმად განათლებული ადამიანი, რომელიც თავისუფლად ფლობდა რამდენიმე ძველსა და ახალ ენას და შინაურულად გრძნობდა თავს მეცნიერების მრავალ დარგში, ნაყოფიერად მუშაობდა კავკასიის და, კერძოდ, საქართველოს ისტორიის, გეოგრაფიის, ეთნოგრაფიის საკითხებზე, მისი ინტრესების სფეროში შედიოდა ენათმეცნიერება და ფოლკლორი. საიუბილეო სტატიაში წარმოდგენილია კ. ჰანის ნაშრომთა სია: მან რუსულად თარგმნა და ორ წიგნად გამოსცა ძველ ბერძენ და რომაელ ავტორთა ცნობები კავკასიაზე; მის კალამს ეკუთვნის გამოკვლევა „პირველი ცდა კავკასიური გეოგრაფიული სახელების განმარტებისა თათრული, ქართული, სომხური, ოსური და სხვა ტექსტების მიხედვით“; მანვე თარგმნა რუსულად იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტის წიგნი სამეგრელოს შესახებ. 1879 წლიდან სისტემატურად აწყობდა ექსპედიციებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და შემდეგ მოპოვებულ მასალებს სამეცნიერო ჟურნალებში ბეჭდავდა და წიგნებადაც სცემდა. მათში იგი საინტერესოდ მოგვითხრობს სვანეთში, რაჭაში, ფშავ-ხევსურეთში, კახეთში, თუშეთში, ოსეთში, სამეგრელოში, სამურზაყანოსა და საქართველოს სხვა მხარეებში თავისი მოგზაურობების შესახებ. მასვე უთარგმნია გერმანულად რამდენიმე სვანური და ოსური ზღაპარი და თქმულება.

როგორც ვთქვით, კარლ ჰანი „კაუკაზიშე პოსტის“ ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი ავტორთაგანია. ამ ადამიანის მეცნიერული ინტერესების ფართო დიაპაზონზე წარმოდგენის შესაქმნელად დავასახელებთ კავკასიელ გერმანელთა გაზეთში გამოქვეყნებულ მის რამდენიმე ნაშრომს: „პესიმიზმის (მსოფლიო სევდის. – ლ. ბ.) შესახებ“ (1910, №№ 6, 7, 8), „ანბანის წარმოშობა და განვითარება“ (1910, № 10), „შილერის იდეალიზმის შესახებ“ (1911, № 10), „უსიტყვებო ენა“ (სტატია ეხება საგანთა სიმბოლურ მნიშვნელობებს. 1912, №№ 14-19), „ერთი კავკასიელი გერმანელის სიჭაბუკისდროინდელი მოგონებებიდან“ (დრ. გუსტავ რადეს, თბილისში კავკასიის მუზეუმის აღმადგენლის, შესახებ. 1912, № 34), „მკურნალები და სამკურნალო საშუალებები კოლხეთში (სამეგრელოში) მე-16 საუკუნის პირველ ნახევარში“ (1914, № 6) და სხვა მრავალი. მაგრამ ამჯერად ჩვენ კ. ჰანის ის ნაშრომები გვაინტერესებს, რომლებიც საქართველოს ისტორიას შეეხება.

1909 წელს „კაუკაზიშე პოსტში“ ხუთ ნაწილად (№№ 10-14) დაიბეჭდა კარლ ჰანის მოზრდილი ისტორიული ნარკვევი სათაურით „ქალაქ თბილისის წარსულიდან, დასაბამიდან რუსების შემოსვლამდე“ („Aus der Vergangenheit der Stadt Tiflis, von deren Anfängen bis zur Ankunft der Russen“), ორიგინალური ნაშრომი, რასაც სათაურის ქვეშ ფრჩხილებში მოთავსებული გაფრთხილებაც მოწმობს: „გადაბეჭდვა ნებადართულია მხოლოდ წყაროს მითითებით“ („Nachdruck nur mit Quellenangabe gestattet“). ნაშრომი ხელმოწერილია ინიციალებით C. F. H. (თავის სახელს ჰანი ხან K-თი წერს, ხანაც – C-თი, ხოლო F მამის სახელის – რუსულად Федор-ის – საწყისი ასოა (მელიქსეთ-ბეგი 1926: 144).

ამ დროს უკვე არსებობდა მოსე ჯანაშვილის მონოგრაფია „საქართველოს დედაქალაქი ტფილისი“, გამოცემული 1899 წელს, რომელსაც გერმანელი ავტორი უთუოდ იცნობდა, მაგრამ იგი დამოუკიდებელ ნაშრომს ქმნის.

ეს არის უაღრესად საინტერესო თხრობა (საერთოდ, კ. ჰანი კარგი მთხრობელია) ჩვენი დედაქალაქის ისტორიისა. ავტორი ეყრდნობა ძველბერძნულ, რომაულ, ქართულ, სომხურ, არაბულ,

სპარსულ და სხვა საისტორიო წყაროებს, უხვად სარგებლობს ფრანგი მოგზაურების: შარდენის, ტურნეფორისა და დელაპორტის ცნობებით XVII–XVIII საუკუნეების თბილისის შესახებ. ამ წყაროებს იგი უბრალოდ როდი იმონმებს – სწავლობს, აანალიზებს, მათ მონაცემებს იმჟამინდელ ვითარებას ადარებს, გამოაქვს დასკვნები.

ქალაქის სახელწოდებად იმ დროს უცხოელთა შორის გავრცელებულ ფორმას ტიფლისს ხმარობს, მაგრამ იმასაც აღნიშნავს, ქართულად თფილისი, თბილისი გამოითქმისო („georgisch Thpilisi, Thbilisi“). ეტიმოლოგიასაც იძლევა: ეს სახელი სიტყვა თბილი-დან მომდინარეობს, ვინაიდან ბუნებრივად თბილი სამკურნალო წყლებით განთქმული ადგილიაო.

კ. ჰანი მოგვითხრობს ქალაქის დაარსების ლეგენდის იმ ვერსიას, რომლის მიხედვით ვახტანგ გორგასალი კი არა, ანონიმი მცხეთელი მეფე გადის სანადიროდ, დაჭრის ირემს (და არა ხოხობს), რომელიც ცხელ წყაროში განიბანება და განიკურნება. მეფე ამ ადგილას სოფელს დააარსებს, რომელიც შემდეგ ვახტანგ გორგასალმა და მისმა მემკვიდრემ დაჩიმ სატახტო ქალაქად აქციესო.

მოსე ჯანაშვილი ზემოთ ნახსენებ მონოგრაფიაში ვახტანგ მეფის ხოხობზე ნადირობის უფრო გავრცელებული ვერსიით სარგებლობს (ჯანაშვილი 1899: 4–5). მაგრამ, როგორც ცნობილია, საისტორიო ქრონიკები თბილისს ვახტანგ გორგასალამდე იხსენიებენ.

თბილისის ასაკზე საუბრისას კ. ჰანი ჩვენს სხვა ძველ ქალაქებსაც მოიხსენიებს:

„თბილისი ძველი (altersgrau) ქალაქია, თუმცა არცთუ უძველესი კავკასიაში; მცხეთა, ქუთაისი, შორაპანი, ფოთი უფრო ხნიერნი არიან. მაგრამ ჩვენი დედაქალაქის ასაკიც 1500 წელზე ნაკლებს როდი ითვლის. მის სახელს პირველად ქართველ მემკვიდრეებთან ვხვდებით, და ერთობ მოგვიანებით – ბიზანტიელ მწერლებთანაც“.

კარლ ფონ ჰანმა, ჩვენში დამკვიდრებული ბევრი უცხოელისგან განსხვავებით, შესანიშნავად იცის, სად ცხოვრობს, რა ქვეყანაში. მისი ნაშრომის ყოველ ფრაზაში იგრძნობა პატივისცემა და სიყვარული ამ მრავალტანჯული ქვეყნის და მის მკვიდრთა მიმართ, რომელთაც მათი სამშობლოს გეოპოლიტიკური თავისებურების გამო იშვიათად თუ ჰქონიათ მოსვენებული ცხოვრება:

„მდებარეობა ქვეყნისა, რომლის ტერიტორიაზე ორი დიდი სამხედრო და სავაჭრო გზა კვეთდა ერთმანეთს – ერთი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ, მდიდარი ინდოეთიდან შავი ზღვისა და ევროპისკენ მიმართული, მტკვრისა და რიონისპირა ველების გავლით, და მეორე სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ, ოლონდ მთებზე კი არა, კასპიის ზღვის განვრივ სპარსეთიდან და სომხეთიდან ბარბაროსი სკვითებისკენ მიმავალი, – აი ასეთი მდებარეობა იყო მიზეზი იმისა, რომ მშვიდობიანი მცხოვრებნი ძალიან ხშირად იძულებულნი იყვნენ გუთნის ნაცელად ხმალი აეღოთ ხელში უცხოელ მოძალადეთაგან საკუთრების, სახლ-კარის დასაცავად. ეს მიწა-წყალი, რომელსაც ნიაღვარივით მოედებოდა ხოლმე ყველა ჯურის დაუპატიჟებელი სტუმარი – სპარსელები, ბერძნები, რომაელები, არაბები, ჰუნები, მონღოლები, თურქები – სისხლიანი, მრავალწლიანი ბრძოლების ასპარეზი ხდებოდა“.

კ. ჰანი თბილისის დაარსებისდროინდელ საქართველოს იბერიად იხსენიებს. ხაზგასმით აღნიშნავს, იბერიელებმა ჩვენზე, გერმანელებზე ოთხი-ხუთი საუკუნით ადრე მიიღეს ქრისტეს რჯული; ლაპარაკობს საქართველოში წმ. ნინოსა და სომხეთში წმ. რიფსიმეს მისიონერულ ღვაწლზე. ქრისტიანობასთან სხვა რელიგიების ბრძოლის დრამატულ ისტორიას ლაკონიურად გადმოსცემს შთამბეჭდავი პასაჟით:

„ნარმართობა, ცეცხლის კულტი, ისლამი – ყველა ესენი ქრისტიანობას ებრძოდნენ, რომელმაც ამის მიუხედავად შეძლო ძალიან ადრე აღემართა (aufpfianzte) ძღვეამოსილი ნიშანი ჯვრისა დიდი ხელოვნებით ნაგებ (kunstvollen) ტაძრებზე და თანდათან სხვა რელიგიები ასპარეზიდან გააძევა (aus dem Felde schlug)“.

ეძებს, ყურადღებით აკვირდება და აფიქსირებს ძველი კულტურის ნაშთებს იმდროინდელ თბილისში, რომელსაც იგი შესანიშნავად იცნობს. როცა, მაგალითად, ცეცხლთაყვანისმცემლობის ხანაზე საუბრობს, იმასაც აღნიშნავს, ცეცხლის თაყვანისცემისთვის განკუთვნილი ერთი კერა (დედანში არის Denkmal – ძეგლი) ამჟამადაც არის შემორჩენილი ფეთხანის ეკლესიის ახლოს.

ან კიდევ: როცა ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრის მიერ გაპარტახებული სამეფო სასახლის აღწერილობას აცნობს მკითხველს, შენიშნავს: „სასახლის მოედანზე დიდი შადრევანი ყოფილა, წყალი მარმარილოს ორი ლომის ხახებიდან მოჩქეფდა; ამავე წყლით ირწყვებოდა სამეფო ბაღებიც. წყალი ნაკისიდან მოედინებოდა. ამ წყალსადენის კვალი დღესაც შეინიშნება კოჯრისკენ მიმავალ გზასთან მდებარე მთაზე“ (ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.).

კ. ჰანის ნაწერებში ჭეშმარიტი ესთეტი შეიცნობა. განსაკუთრებით გამძაფრებული აქვს ბუნებისა და არქიტექტურული ძეგლების სილამაზის აღქმის უნარი. ქრისტიანობისა და სხვა რელიგიათა ბრძოლის ამსახველი ზემოთ მოტანილი ციტატიდანაც შეიძლება მივხვდეთ, რომ გერმანელი სწავლული ქართულ ტაძართა მშვენიერების დამფასებელი ყოფილა (დიდი ხელოვნებით ნაგებ ტაძრებს უწოდებს მათ), მაგრამ ვნახოთ, რა ხოტბას ალა-ელენს იგი ქართული სასულიერო ხუროთმოძღვრების ძეგლთა მიმართ რუსულად გამოქვეყნებულ ერთ ნაშრომში, რომლის ხსენება ქვემოთაც მოგვინევს:

„ერთობ საინტერესო იქნებოდა იმის გარკვევა, ვინ შემოიტანა პირველად ამიერკავკასიაში ლამაზი და ორიგინალური სტილი დიდებული (величественный) ქართული და სომხური ტაძრებისა, და რამ შთააგონა არქიტექტორებს სახე ეცვალათ ბიზანტიური ნიმუშებისთვის, რომლებსაც ქრისტეს აქეთ VII საუკუნემდე ბაძავდნენ. ამის შემდეგ კი, ჯერ სომხეთში და 4 საუკუნის მერე საქართველოშიც, ტაძართა არქიტექტურამ ადგილობრივი, ნაციონალური ხასიათი შეიძინა, რაც თავისი ორიგინალურობით შორიდანაც კი აოცებს უცხოელებს (даже издали сразу поражает

глаз иностранцев). ასეთ მაღალ-მაღალ, მასიურ კოშკებს, მათი ლაზათიანი (изысанный), მრავალკუთხა ყელით და ლამაზი კონუსისებური სახურავით, ვერ ვნახავთ მსოფლიოს ვერცერთ ქვეყანაში“ (ჰანი 1911: 5).

ამის ნაკითხვისას ძალაუნებურად გაგახსენდება – „ნეტა ვინ ააგო, რა ნიჭმა ააგო, რა მადლმა ააგო...“

არ დაგვაინწყდეს, რომ ციტირებული ტექსტის ავტორის პირველ სამშობლოში, მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი მდინარის, რაინის, პირას, კიოლნის დიდებული ტაძარი დგას, მსოფლიო არქიტექტურის სწორუპოვარი შედეგრი, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის მას, ღირსეულად დააფასოს განსხვავებული ესთეტიკური პრინციპებით შექმნილი ხელოვნების ნიმუშები. კულტურული განსხვავებულობა კი არ აღიზიანებს, პირიქით – ინტერესს, შესწავლის სურვილს უღვიძებს და არც აღტაცების გამომხატველ სიტყვებს იშურებს უცხო კულტურის არტეფაქტების მიმართ. ჭეშმარიტი ესთეტი რომ ვუნოდეთ ზემოთ კ. ჰანს, მის ამ უნარ-თვისებასაც ვგულისხმობდით.

სილამაზის აღქმის ისეთი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი, როგორიც კარლ ფონ ჰანი გახლავთ, როგორ გაუშვებდა ხელიდან შესაძლებლობას, მე-18 საუკუნის თბილისზე თხრობისას ქართველი ქალების სილამაზით აღფრთოვანებული ფრანგი მოგზაურის – დელაპორტისტვის არ მიეცა სიტყვა:

„განსაკუთრებული აღტაცებით საუბრობს ეს სასულიერო პირი (დელაპორტი აბატი გახლდათ. – ლ. ბ.) მშვენიერი სქესის წარმომადგენელთა შესახებ. ქალები არაჩვეულებრივი სილამაზით გამოირჩევიანო. „მე არ შემიძლია, – ამბობს ის, – გაოცების გარეშე ვუმზირო მათ. ეს ქვეყანა ღირსია იმისა, რომ სილამაზის საბრძანებელი (der Sitz) დაერქვას. შეუხედავი ქალი აქ დიდი იშვიათობაა; ყოველ ნაბიჯზე გვაბრძანებს ქალების სილამაზე. მე არ ვაჭარბებ: წარმოუდგენელია იმაზე უფრო სწორი სახის ნაკეთები (regelmäßigere Züge), უფრო ლამაზი ფიგურა (Wuchs) და უფრო გრაციოზული სიარულის მანერა (Gang; походка), ვიდრე ის, ქართველი ქალებისთვის რომ არის დამახასიათებელი. ამ

მშვენიერ ქმნილებებს სწამთ, იმისთვის არიან გაჩენილნი, რომ უყვარდეთ და სხვასაც შეაყვარონ თავი. და მართლაც მათ გულგრილად ვერ შეხედავთ“.

ახლა საკუთრივ ისტორიულ თემატიკას დავუბრუნდეთ და ვნახოთ, როგორ იცნობს კ. ჰანი იმ ქვეყნის წარსულს, რომელიც მის მეორე სამშობლოდ იქცა. ამისთვის მისი ნაშრომის იმ პასაჟებს ჩავხედოთ, დავით აღმაშენებლისა და თამარის მოღვაწეობას რომ ასახავს.

რაკი თბილისის ისტორიას წერს, ზუსტად ასახელებს თარიღს, როცა დავით აღმაშენებელმა დედაქალაქი უცხოელ დამპყრობთა ოთხასწლიანი ბატონობის შემდეგ კვლავ საქართველოს იურისდიქციის ქვეშ მოაქცია – ეს 1122 წელს მოხდაო. ხანგრძლივი ალყის შემდეგ „ქალაქის ალების დღეს [დავითმა] 500 მუსლიმი ჩამოახრჩო, მაგრამ მერე მათ უკვე ლმობიერად ექცეოდა“, – წერს იგი და ამასაც დასძენს: „გონიერება მოითხოვდა, ამ ხალხისთვის ანგარიში გაენია, ვინაიდან მუსლიმები ქალაქის მოსახლეობის უმეტესობას შეადგენდნენ“.

აკად. ივანე ჯავახიშვილი ცოტა მორიდებულად წერს დავითის მიერ მუსლიმთა მიმართ გამოჩენილი თავდაპირველი სისასტიკის შესახებ:

„რაკი ტფილისელები (იგულისხმება თბილისში მცხოვრები მუსლიმები. – ლ. ბ.) გამმაგებით მეფეს წინააღმდეგობას უწევდნენ, იგი თურმე გაჯავრებულ გულზე ჯერ მკაცრად მოჰპყრობია ქალაქის მცხოვრებთ (მუსლიმებს. – ლ. ბ.), მაგრამ მერე, როდესაც გულის წყრომა დაუცხრა, ტფილისის მკვიდრთათვის (მუსლიმთათვის. – ლ. ბ.) ბევრი წყალობა უქმნია“ (ჯავახიშვილი 1983, გვ. 204).

კვლავ კ. ჰანს მოვუსმინოთ:

„მაგრამ ის (დავითი. – ლ. ბ.) მაჰმადიანთა მიმართ ყურადღების გამოჩენის თვალსაზრისით მეტისმეტად შორს წავიდა („Doch ging er in seiner Aufmerksamkeit für die Mohamedaner entschieden zu weit“), როცა ქრისტიანებს ქალაქში ღორის დაკვლა აუკრძალა. მუსლიმებს უფლება მიეცათ თავისუფლად შეესრულებინათ

თავიანთი რელიგიური ადათ-წესები, მეფეც ხშირად სტუმრობდა მათ მეჩეთებს“.

პრივილეგიებზე საუბრისას ივანე ჯავახიშვილიც უკვე თამამად ახსენებს სიტყვა მაჰმადიანებს:

„დავით აღმაშენებელმა თურმე მაჰმადიანებს სხვადასხვა უპირატესობა მიანიჭა: ბრძანება გასცა, რომ ტფილისში ღორი არავის დაეკლა, მაჰმადიანებს სარწმუნოების აღსარების სრული თავისუფლება მიანიჭა და დაანესა, რომ საზოგადო აბანოში იმ დროს, როდესაც მაჰმადიანები იქ იყვნენ, ქართველები არ შესულიყვნენ“ (ჯავახიშვილი 1983: 204).

ზემოაღნიშნულის გარდა დიდი მეფის ნამოქმედართაგან კ. შა-ნის ნაშრომში მოხსენიებულია მხოლოდ ის, რომ თავადაზნაურთა და სასულიერო პირთა შვილებისთვის სკოლები გახსნა და ქალაქ ანისიდან მრავალი სომეხი ჩამოასახლა თბილისში, რომლებიც უფლებრივად ქართველებს გაუთანაბრაო.

დავითის აღმშენებლურ მოღვაწეობაზე გერმანელი სწავლული არაფერს ამბობს. ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ იგ თბილისის ისტორიას წერს და არა მთელი საქართველოს ისტორიის ან საკუთრივ დავით აღმაშენებლის ღვაწლის ამსახველ ნაშრომს, მაგრამ უცნაური ჩანს, რომ ერთხელაც არ ახსენებს დავითის წოდებას – აღმაშენებელს – და უბრალოდ დავით III-დ მოიხსენიებს მას (დავით აღმაშენებლის რიგითი ნომრისათვის იხ. მეტრეველი 1990: 8-11).

ამგვარად, ჩვენი ავტორი დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის შეფასებისას რატომღაც თავშეკავებული ჩანს.

სამაგიეროდ აღტაცებულია თამარ მეფით, მის ეპითეტებად გამოყენებული აქვს სიტყვები: *სახელგანთქმული* (*berühmte Königin Tamara* – სახელგანთქმული დედოფალი თამარი) და *დიდი* (*die große Tamara* – დიდი თამარი). თამარის მეფობის ხანას *ოქროს ხანას* უწოდებს და განაგრძობს:

„მრავალი ბრწყინვალე გამარჯვების შედეგად მან საქართველო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ აქცია. შემოუერთა საქართველოს არაქსის ჩრდილოეთით მდებარე

მთელი სომხეთი და შავი ზღვის მთელი აღმოსავლეთი სანაპირო, დაიპყრო ყარსი, აზერბაიჯანი და თავრიზი. ერთი სიტყვით, საქართველოს ისტორიის ფურცლებზე თამარის მეფობის ხანა ოქროს ასოებით უნდა ჩაიწეროს".

დიდი პატივისცემით იხსენიებს კ. ჰანი ვახტანგ VI-ის (ნაშრომში შეცდომით ყველგან ვახტანგ IV წერია) ძეს ვახუშტი ბატონიშვილს, რომელმაც ძალზე საჭირო ნაშრომები და რუკები შექმნაო, დაწვრილებით განიხილავს ვახუშტის მიერ 1735 წელს შედგენილ თბილისის გეგმას, იმასაც აღნიშნავს, მისი ორიგინალი ყაზანის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში ინახებაო.

მოგვახსენებს შინააშლილობებზეც, ტახტის მემკვიდრეთა გამუდმებულ ბრძოლებზე ერთმანეთთან, რის შედეგადაც საქართველო ვერა და ვერ ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ; მოგვითხრობს 1775 წლის დიდი შიმშილობის, 1770, 1781 და 1797 წლებში შავი ჭირის ეპიდემიის გამანადგურებელი შედეგების, რუსის გენერალ ტოტლებენის ღალატისა და ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრის მიერ თბილისში დატრიალებული საშინელებების შესახებ. ერეკლე II-ის გარდაცვალების და მისი ძის გიორგი XII-ის გამეფების შემდეგ საქართველოს რუსეთთან შეერთებით მთავრდება კ. ჰანის ნაშრომში ჩვენი დედაქალაქის თავგადასავლის თხრობა.

ნაშრომის ბოლოს იგი დაასკვნის: „წარსულს თუ გადავხედავთ, თბილისის ისტორიას სხვა რა უნდა ვუწოდოთ, თუ არა ტანჯვის ისტორია. იგი ხომ 15 საუკუნის მანძილზე ოცდაათჯერ მაინც დაინგრა. მაგრამ კვლავ და კვლავ აღდგებოდა ხოლმე ნანგრევებიდან და ამით თავის დიდ სიცოცხლისუნარიანობას ამტკიცებდა. უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისმა თბილისის ვაჭრობასა და ხელოსნობას ნაკლები ზარალი როდი მიაყენა, ვიდრე მტერთა შემოსევებმა. მაგრამ ისტორია გვაძლევს იმედს, რომ ამ ქალაქს უკეთესი დღეები დაუდგება".

ეს გამოკვლევა თბილისის ისტორიის მონოგრაფიული შესწავლის ერთ-ერთი პირველი და საყურადღებო ცდაა, ხოლო

„ტფილისის ისტორია ქართველი ხალხის ტრაგიკული ისტორიაა მინიატურაში“ (გამსახურდია 1965: 271).

1911 წელს გაზეთ „ტიფლისკი ლისტოკში“ კ. ჰანმა ორ ნა-
წილად (№№ 80, 85) გამოაქვეყნა თხზულება „ქალაქ თბილისის
წარსულიდან“ („Из прошлого города Тифлиса“), მაგრამ არ უნდა
გვეგონოს, თითქოს მისი სახით „კაუკაზიშე პოსტში“ ორი
წლით ადრე გამოქვეყნებული ნაშრომის რუსულ ვარიანტთან
გვექონდეს საქმე. თითქმის იმავე სათაურის მიუხედავად ეს სხვა
გამოკვლევაა. მოცულობით იგი გერმანულად გამოქვეყნებუ-
ლი ტექსტის ერთი მესამედი თუ იქნება, შინაარსობრივადაც
ძალიან ცოტა აქვს მასთან საერთო. რუსულ ნაშრომში დიდი
ადგილი უჭირავს დედაქალაქის მცხეთიდან თბილისში გადატა-
ნის მოტივზე მსჯელობას, მეტია ნათქვამი ქართული ხუროთ-
მოძღვრების თავისებურებებზე (ზემოთ უკვე დავიმოწმეთ ეს
ადგილი). თბილისის ისტორიის ეპიზოდთა შერჩევითი თხრობა
ვახტანგ VI-ის რუსეთში გადახვეწით მთავრდება (აქ ვახტანგ
მეფის რიგით ნომერს სწორად უთითებს). წერილის დასაწყისში
კ. ჰანი ხანდაზმულ თბილისელთ მოუწოდებს, დააფიქსირონ,
რაც მათ მეხსიერებას ქალაქის წარსულიდან შემორჩენია და
მთამომავლობას შემოუნახონ დედაქალაქის რაც შეიძლება
სრულყოფილი ისტორიის დასაწერად.

1912 წელს, როდესაც ქართველმა ხალხმა თამარ მეფის გარ-
დაცვალებიდან 700 წელი აღნიშნა, „კაუკაზიშე პოსტმა“ სამ
გაგრძელებად დაბეჭდა (№№ 1, 2, 3. პირველი ნომერი ამ წელს
25 მარტს გამოვიდა) კარლ ჰანის კიდევ ერთი ისტორიული ხა-
სიათის თხზულება – „თამარი, საქართველოს მეფე 1179-1212“.

ეს კომპილაციური ნაშრომია. სქოლიოში ვკითხულობთ: „ამ
ნარკვევისთვის მასალები უმთავრესად ამოღებულია ცოტა
ხნის წინ მ. გ. ჯანაშვილის მიერ ქართული წყაროების მიხედვით
შედგენილი და რუსულად გამოცემული წიგნიდან“.

ეს „ცოტა ხანი“ 12 წელს ითვლის – მოსე ჯანაშვილის წიგნი
1900 წელს გამოვიდა.

კ. ჰანი დასახელებული ნაშრომიდან თამარის ბიოგრაფიისა და იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრების ამსახველ ყველაზე მნიშვნელოვან ეპიზოდებს ამოკრებს. იგი თავს არიდებს მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელ მსჯელობებსა და დასკვნებს და ზოგჯერ ისე ზუსტად მისდევს ჯანაშვილისეული ტექსტის შესაბამის ადგილებს, რომ გერმანელი ავტორის ერთგულება გამოყენებული მასალისადმი ერთგან კურიოზულობამდეც მიდის. მ. ჯანაშვილს უწერია:

„თამარ მეფის ისტორიის აღწერა ერთობ სასარგებლო და საინტერესო საქმეა, მაგრამ ამის მიუხედავად არათუ რუსულსა ან სხვა რომელიმე უცხო ენაზე, არამედ ქართულადაც კი არ მოიპოვება მისი ბიოგრაფიის ამსახველი მეტ-ნაკლებად საფუძვლიანი ნარკვევი“ (ჯანაშვილი 1900: 36).

ამას თითქმის ზუსტად იმეორებს კ. ჰანიც, თუმცა უკვე ხელთა აქვს 12 წლის წინ გამოცემული მ. ჯანაშვილის 127-გვერდიანი მონოგრაფია „თამარ მეფე“, რასაც თვითონვე გვაუწყებს სქოლიოში.

შესავალ ნაწილში აღნიშნულია, რომ საქართველო ერთ დროს უძლიერესი სახელმწიფო და ქრისტიანობის ბასტიონი იყო აღმოსავლეთში, რომელზედაც იმსხვრეოდა სელჩუკების და „ბასურმანების“ ნიაღვარი. თურქები ბიზანტიის კეისარს პროვინციას პროვინციაზე ართმევდნენ, გაანადგურეს სომხეთი, მაგრამ ქართველებთან სასტიკი მარცხი იწვნიესო. 1121 წელს ქართულმა არმიამ, თავისი მეფის, დავით აღმაშენებლის მეთაურობით, სასწაულებრივი სიმამაცე (Wunder an Tapferkeit) გამოავლინა და მუსლიმთა უზარმაზარი ლაშქარი გაანადგურა, – წერს კ. ჰანი, – 600 000 კაციდან 400 000 ბრძოლის ველზე დარჩა, 30 000 ტყვედ ჩაიგდეს და 20 000-მდე მემომარმა გაქცევით უშველა თავსო.

რიცხვი 600 000, რომელიც ანტიოქიის სამთავროს კანცლერის, ფრანგ გოტიეს ცნობიდან მომდინარეობს, გადაჭარბებული ჩანს. მეცნიერები ამის ნახევარს ვარაუდობენ (მეტრეველი 1990: 196-197). გოტიეს მონაცემები მ. ჯანაშვილთან სქოლიოშია

დამონმებული, ძირითად ტექსტში მასთან სხვა, რეალობასთან უფრო ახლოს მდგომი რიცხვები ფიგურირებს.

ეს დიდგორის ბრძოლა გახლავთ – „ძლევია საკვირველი“, თუმცა ბრძოლის ველის სახელწოდება კ. ჰანთან არ იხსენიება.

შემდეგ ნათქვამია, იმავე დავითმა სპარსელების უღლისგან გაათავისუფლა ამიერკავკასიის დიდი ნაწილი, მეჩეთად ქცეული ანისის კათედრალი 1124 წელს დამპყრობთაგან განმინდა და სომეხ სამღვდელოებას დაუბრუნაო.

აქ კ. ჰანი, თბილისის ისტორიისადმი მიძღვნილი ზემოთ განხილული ნაშრომისგან განსხვავებით, დავით მეფეს წოდებითაც იხსენიებს – David der Erneuerer, ქართულად: დავით განმაახლებელი, ვინაიდან მ. ჯანაშვილთან არის Воиновителъ. (დავით აღმაშენებლის წოდების გერმანულად თარგმნის თაობაზე ქვემოთ კიდევ გვექნება საუბარი).

მაგრამ დავით აღმაშენებელზე უფრო დიდი და სასახელო საქმენი მოიმოქმედა დიდმა თამარმაც („Noch größere und ruhmreichere Taten als David der Erneuerer verrichtete aber die große Tamara“), – მოგვახსენებს იგი და ალგვიწერს საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიძლიერეს „ოქროს ხანაში“, მოიხმობს ლიტერატურის, ხელოვნების, მეცნიერების აყვავების დამადასტურებელ ფაქტებს. მათ შორის არის გერმანული პნკარედი (11 სტრიქონი) ევგენი სტალინსკის მიერ რუსულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსნიდან“ (რომელზედაც უკვე გვქონდა საუბარი მე-4 თავში). ნახსენებია გრემისა და იყალთოს აკადემიები და ვარძია – ქართული ხუროთმოძღვრების მაღალი დონის მაჩვენებელი არქიტექტურული კომპლექსი: „არ უნდა დაგვავიწყდეს აგრეთვე უსასწაულებრივესი ნაგებობა ([der] wunderbarste Bau), რომელიც მაჰმადიან მწერალთა გაცეებას იწვევდა – ციხე-ქალაქი ვარძია (die feste Stadt Wardsie), მთლიანად კლდეში გამოკვეთილი“.

დიდი ადგილი უჭირავს თამარის კეთილშობილების, სიკეთის, ღვთისმოსაობის, ჭკუისა და სილამაზის აღწერას. სინანულია გამოთქმული (ისევე როგორც მ. ჯანაშვილთან), რომ ბევრს თამარ მეფე მ. ლერმონტოვის მიერ დახატული თამარ

დედოფალი ჰგონია, რომელსაც სილამაზის გარდა დიდი მეფე-ქალისა არაფერი ეცხოო (იგულისხმება ლერმონტოვის ლექსი „თამარი“).

საკმაოდ დაწვრილებითაა აღწერილი შამქორისა და ბასიანის ომები, აბუ-ბაქრისა და რუქნადინის ამხედრება თამარის წინააღმდეგ და მათი სასტიკი მარცხი.

ქართველების სამხედრო ძლიერების ასახსნელად განხილულია თამარის დროინდელი ქართული ჯარის საბრძოლო ტაქტიკა, შეიარაღება, შექებულია მეგრძოლთა მტკიცე დისციპლინა და სიმამაცე. ამ საკითხებზე წერისას მ. ჯანაშვილი ეყრდნობა თათარყან დადემქელიანის რუსულ ნაშრომს „ქართული არმიის საბრძოლო ორგანიზაცია და საბრძოლო წესრიგი 1089 წლიდან 1222 წლამდე“. ეს ნაშრომი და მისი ავტორის გვარი გერმანულ ავტორთანაც არის დასახელებული.

კ. ჰანს ერთი ასეთი ლაფსუსი მოსვლია: 1194 წელს თამარს ვაჟი გიორგი, მეტსახელად ლაშა (ანუ „ბრწყინვალე“) შეეძინაო, წერს და იქვე დასძენს: „და ერთი დღის შემდეგ (tags darauf) ქალიშვილი რუსუდანი“ (1912, № 3, გვ. 14). მ. ჯანაშვილის წიგნში, რომლითაც კ. ჰანი სარგებლობს, სწორად წერია: „...на второй год после рождения сына, царица родила дочь“ (ჯანაშვილი 1900: 95. ხაზგასმა ჩვენია. – ლ. ბ.). აშკარაა, კ. ჰანს მექანიკური შეცდომა მოსვლია: „tags darauf“-ის ნაცვლად უნდა იყოს „ein Jahr darauf“.

ნარკვევი, ისევე როგორც მ. ჯანაშვილის მონოგრაფია, რუსი ისტორიკოსის, „გრუზიია ი არმენიას“ (1848 წ.) ავტორის, ანდრეი მურავიოვის სიტყვებით მთავრდება (თუმცა კ. ჰანთან არც ამ სიტყვების ავტორია ნახსენები და არც ბრჭყალებით გამოუყვია მისი სიტყვები საკუთარი ტექსტიდან):

„არასოდეს უცხოვრია რომელიმე ქვეყანაში ისეთ მეფეს, რომელიც შემდეგ თამარივით ამდენი გადმოცემისა და ლეგენდის თემა გამხდარიყოს. არასოდეს უმეფია სადმე ასე წმინდა და უნაკლო (so rein und frei von jedem Tadel) ადამიანს, როგორიც ეს კეთილშობილი მეფე-ქალი იყო“.

ნატალია ორლოვსკაია წიგნში „საქართველო XVII–XVIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურებში“ (რუს. ენაზე) წერს: „ქართველ ქალთა სახეებით ისეთი დაინტერესებისას, როგორიც შეინიშნება საქართველოს შესახებ არსებულ ევროპულ ლიტერატურაში, გასაოცარია, რომ არცერთი ავტორი არ აქცევს ყურადღებას საქართველოს ისტორიის ყველაზე ნათელ ფიგურას – თამარ მეფეს“ (ორლოვსკაია 1965: 45).

ამ მხრივ მდგომარეობა დიდად არც მე-19 საუკუნეში შეცვლილა. ასეთ ვითარებაში თამარის მოღვაწეობისა და მისი ეპოქის ამსახველი ამ მოზრდილი ნარკვევის გამოქვეყნება გერმანულ ენაზე უდავოდ მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფისა და ერეკლე მეორის სახელები ერთხელ კიდევ გამოჩნდება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე 1912 წლის მე-3 ნომერში. წინა, მე-2 ნომრიდან დაიწყო ბეჭდვა ვრცელი გამოკვლევისა სათაურით „გერმანელების გამომგზავრება ამიერკავკასიისკენ“ („Einwanderung der Deutschen nach Transkaukasien“), რომელიც ასეა ხელმოწერილი: A. F.-Tiflis. ამავე ხელმოწერით „კაუკაზიშე პოსტში“ სხვა დროსაც დაბეჭდილა მასალები (ეს უნდა იყოს იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი ალექსანდერ ფუფაევი. ჩვენ ზემოთ იგი უკვე ვახსენეთ როგორც „კაუკაზიშე პოსტის“ სარედაქციო კომიტეტის წევრი ა. ლაისტის რედაქტორობისას). წინა, 1911, წლის მე-8 ნომერში გამოქვეყნდა წერილი სათაურით „მოხსენება გერმანულ გაერთიანებაში“ („Vortrag im Deutschen Verein“), რომელშიც იუნყებიან, რომ იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატს ბატონ ფუფაევს დოკუმენტებზე დაყრდნობით შეუსწავლია გერმანელების ამიერკავკასიაში გადმოსახლების ისტორია და ამის შესახებ მოხსენებაც წაუკითხავს გერმანულ გაერთიანებაში. როგორც ჩანს, სწორედ ამ მოხსენების ბეჭდვა დაუწყია გაზეთს 1912 წლის მე-2 ნომრიდან.

ავტორი მოკლედ აცნობს მკითხველს იმ ქვეყნის ისტორიას, რომლისკენაც გერმანელ კოლონისტთა წინაპრები გამოემართნენ მე-19 საუკუნის დამდეგს.

სულ ასე დამცრობილ-დაჩაჩანაკებული როდი იყო ეს სამო-
თხის შესადარი ქვეყანა:

„ერთდროსსაქართველოსეკავამთელიდაბლობი(Flächenraum)
შავსა და კასპიის ზღვებს შორის (დასავლეთიდან აღმოსავ-
ლეთისკენ), თავრიზ-ერზრუმიდან დონის შესართავამდე და
დალესტნის მთების ჩრდილოეთ განშტოებამდე (სამხრეთიდან
ჩრდილოეთისკენ). ქვეყნის მოსახლეობა 16 მილიონზე მეტს აღ-
წევდა მე-5 და შემდეგ მე-12 საუკუნეში, დავით აღმაშენებლის
მეფობისას“.

მაგრამ, – განაგრძობს ავტორი, – ეს თითქმის 2000 წლის ის-
ტორიის მქონე სახელმწიფო რუსეთის მორჩილებაში შესვლისას
მთლიანად განადგურებული იყო სპარსელებთან, ბერძნებთან,
არაბებთან, თურქებთან, მონღოლებთან და სხვა დამპყრობ-
ლებთან საუკუნეების განმავლობაში წარმოებული ბრძოლებით
და სამეფო გვირგვინის გამო ატეხილი შინაური კინკლაობებით.
რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ავტორის სიტყვით, „კვლავ გაჩნ-
და იმედი, რომ საქართველოს ახალი „ოქროს ხანა“ დაუდგებოდა,
ისეთივე, როგორსაც კულტურული თვალსაზრისით ეს ქვეყანა
ერთხელ უკვე მოესწრო თამარ მეფის (1184-1212) ეპოქაში“.

ცოტა ქვემოთ იგი მკითხველს 1795 წელს აღა-მაჰმად-ხანის
ურდოების მიერ თბილისის სრული გაპარტახების შესახებაც აუ-
წყებს: „დანგრევას მხოლოდ სიონის ტაძარი და მის მახლობლად
მდგარი ერთი უბრალო სახლი გადაურჩა, თავად ბებუთოვისა,
რომელშიც საქართველოს უკანასკნელის წინა მეფე ერეკლე
მეორე ცხოვრობდა (გარდაიცვალა თელავში 1797 წელს)“.

დავით აღმაშენებელი ამ ნაშრომში ასეა მოხსენიებული: David
der Wiederhersteller – რაც ქართულად დაახლოებით დავით აღმა-
შენებელი იქნება. ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ კარლ ჰანი აღ-
მაშენებელს განმაახლებლად (Erneuerer) თარგმნის. როგორც
ვხედავთ, დავით მეფის ნოდების ზუსტად თარგმნა სხვა ენებზე
არც ისე ადვილი ყოფილა. ამჟამად გავრცელებული გერმანული
Erbauer და რუსული Строитель უფრო სწორი ჩანს.

კავკასიელ გერმანელთათვის განკუთვნილ პერიოდულ ორგანოში ჩვენ მიერ განხილულ ნაშრომთა გამოქვეყნების მნიშვნელობა რომ სრულად გავისიგრძეგანოთ, ერთ გარემოებასაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება. გ. მანჯგალაძის გამოკვლევით, შინაგან საქმეთა სამინისტროს 1901 წელს შეუმონმებია გერმანელ კოლონისტთა საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკების ფონდები, რის შედეგადაც დაუდგენიათ, რომ „ბიბლიოთეკებში... თითქმის არ იყო წიგნები რუსეთისა და ამიერკავკასიის ისტორიის, გეოგრაფიისა და ლიტერატურის შესახებ... ამ შემონმების შემდეგ გერმანული კოლონიების ადმინისტრაციას მიუთითეს – შეეცნოთ ბიბლიოთეკების ფონდები წიგნებით, რომლებიც ასახავდნენ რუსეთისა და კავკასიის ისტორიას, გეოგრაფიას, ეთნოგრაფიას და სხვ.; მაგრამ მდგომარეობა უცვლელი დარჩა თვით პირველი მსოფლიო ომის დროსაც კი“ (მანჯგალაძე 1974: 127-128).

ამ ვითარებაში კ. ჰანისა და უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, ა. ლაისტის, ქართული თემატიკისადმი მიძღვნილი მასალების პუბლიკაცია „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო, ვინაიდან გერმანულენოვან მკითხველებში საქართველოს ისტორიისა და ქართული მწერლობის პოპულარიზაციას ისახავდა მიზნად, რაც კეთილისმყოფელ ზეგავლენას ახდენდა ქართველობისა და აქაურ გერმანელთა ურთიერთდაახლოების პროცესზე.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ კარლ ფონ ჰანი თავისი „თბილისის ისტორიის“ ფინალში უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისს ახსენებს, რომელსაც თბილისის ვაჭრობისა და ხელოსნობისთვის ნაკლები ზარალი როდი მოუტანია, ვიდრე მტერთა შემოსევებმა მიაყენეს. „უკანასკნელი წლების მძიმე კრიზისში“, ცხადია, 1905-1907 წლების რევოლუცია იგულისხმება.

ამ მოვლენებმაც პოვა ასახვა „კაუკაზიშე პოსტში“, თანაც მეტად საინტერესო ფორმით.

1907 წელს „კაუკაზიშე პოსტმა“ (№№ 14, 15, 16) დაბეჭდა ედუარდ იუონის (Eduard Juon) ვრცელი და მრავალმხრივ საგულისხმო მოგონებები „ერთი წელი ამბოხებულ გურიაში“ („Ein Jahr im aufständischen Gurien“). იგი რედაქციას გერმანული ჟურნალის „ვესტერმანს მონატსჰეფტეს“ („Westermanns Monatshefte“) იმავე წლის აპრილის ნომრიდან გადმოუბეჭდავს.

ცნობილია, რა დიდი რეზონანსი და მნიშვნელობა ჰქონდა საერთაშორისო მასშტაბით ქართველ გლეხთა 1905 წლის გამოსვლებს. ქუთაისის გუბერნიის მაშინდელი გუბერნატორი და რევოლუციონერთა დიდი თანამგრძნობი ვლადიმერ სტაროსელსკი, რომელსაც, მის თანაშემწე ყიფშიძესთან* ერთად სიმპათიითა და პატივისცემით იხსენიებს ედუარდ იუონი, თავის მოგონებებში წერს:

„ქუთაისის გუბერნიაში განმათავისუფლებელი მოძრაობა, აღმოცენებული ადგილობრივ წოდებრივ და ეკონომიურ მოუწყობლობის ნიადაგზე, რომელიც ძალიან მალე ჩამოშორდა განკერძოებულობას და პირველ რიგში დაიყენა საერთო, უკეთ, საერთო კაცობრიული იდეალები, – შეერია მსოფლიო მოძრაობას. ამაში არის მისი განსაკუთრებული სილამაზე“ (სტაროსელსკი 1928: 19).

ედუარდ იუონი თადარიგის ოფიცერი ყოფილა და ვადიან სამხედრო სამსახურში გაუნვევიათ რუსეთის არმიის იმ ნაწილში, რომელიც თურქეთის საზღვართან, არარატის განშტოებებზე იდგა, როგორც თვითონ წერს, ზღვის დონიდან ორიათას მეტრ სიმაღლეზე. როცა გურიაში აჯანყება დაიწყო, ამ გარნიზონის ნაწილები გენერალ ალიხანოვის მრისხანე „რიონის კორპუსის“ შემადგენლობაში შეიყვანეს და სასწრაფოდ დაძრეს ამბოხებულებისკენ. ამით ე. იუონს საშუალება მიეცა ენახა საქართველო.

გერონტი ქიქოძე ერთგან წერს:

* ყიფშიძე ალექსანდრე (1862-1916) – ისტორიკოსი, პუბლიცისტი (ფსევდონიმი ფრონელი), 1905 წელს დაინიშნა ქუთაისის გუბერნიის ვიცე-გუბერნატორად (ქსე 1986: 656)

„დროგამოშვებით ჩვენი შორეულ ქვეყნებიდან უცხოელები მოდიოდნენ და სახტად რჩებოდნენ ჩვენი დიდებული ნაშთების წინაშე. ჩვენი ბედნიერი დღეები მათ არ ენახათ: არ იცოდნენ, რომ ერთს დროს დიდი თავისებური კულტურა გვექონდა, რომელიც სჩანთქა საშინელმა კატასტროფამ. ამიტომ ჩვენს მიწაზე ყველაფერი სასწაულად ეჩვენებოდათ“ (ქიქოძე 1919: 160).

ასე დაემართა ე. იუონსაც. ჯერ იყო და იგი იმ საოცარ განსხვავებას განუცვიფრებია, მათი ძველი ადგილსამყოფლისა და გურიის კლიმატურ პირობებს შორის რომ არსებობდა:

„1905 წლის თებერვალი იდგა და კონტრასტი აქაურსა და იმ ამინდს შორის, უკან რომ ჩამოვიტოვეთ, ჯადოსნურად მოქმედებდა. თუმცა ჩვენი გარნიზონი ბევრად უფრო სამხრეთით მდებარეობდა, იქ სასტიკი ზამთარი მძვინვარებდა... ხოლო აქ, ნატანების მშვენიერ ველზე, გაზაფხულს მთელი თავისი მომხიბვლელობა გამოეფინა: მინდორი მწვანედ აბიბინებულისყო, ფილოდენდრონი ყვაოდა, აკაციებსა და მაგნოლიებსაც გამოეღოთ ნაზი ყლორტები. ნოტიო, თბილი ჰაერი იების სურნელით იყო გაჟღენთილი. ამ დიდებულმა გარემომ გადაგვაკინცა ყველა გაჭირვება, რაც ყოველთვის ახლავს თან მოზრდილი სამხედრო ნაწილების გადაადგილებას. ჯარისკაცები ბავშვებივით იქცეოდნენ: ხარობდნენ, მღეროდნენ და კარვებს აყვავებული რტოებით რთავდნენ“.

მას შემდეგ, რაც ქართულმა ბუნებამ შეასრულა თავისი „დიპლომატიური მისია“, სამხედროებს გურულების დეპუტაცია ეწვია და დაარწმუნა ისინი, სიმშვიდეა, უფრო ღრმად შეჭრა საჭირო არ არის და საკმარისია ნატანებშივე შეჩერდეთ.

გურულებთან პირველი შეხვედრით მიღებული შთაბეჭდილება არ იყო იმაზე ნაკლები, ვიდრე ბუნებამ მოახდინა:

„...იქ დაგვატყვევა პირველად ყველანი იქაური ტიპების სილამაზემ... ესენი იყვნენ ნამდვილად ღირსეული ადამიანები, უმეტესობა ჭაღარა იყო, გრძელი, კარგად მოვლილი წვერი ამშვე-

ნებად, მდიდრულად იყვნენ გამოწყობილნი და კეთილშობილი, სერიოზული სახეები ჰქონდათ“.

ნატანებში კარები გავშალეთ და თოთხმეტი დღის განმავლობაში თავს ისე ვგრძნობდით, როგორც ღმერთები საფრანგეთშიო.

შემდგომაც არაერთხელ უბრუნდება ქართული ბუნების და ქართველი ადამიანის სილამაზის აღწერას ედუარდ იუონი:

„გურია სამოთხისებური ქვეყანაა. (...) მზის ქვეყანაა და მზეგამჯდარი და გაღულუნებული ჩანს არამართო ველები და ტყეები, მსუბუქად ნაგები სახლები და ბალები იდილიურ სოფლებში, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ამ ქვეყნის მოსახლეობა. ყველაზე თვალში საცემი, განუმეორებელი, განსაკუთრებული, რითაც გურული გამოირჩევა, ეს გახლავთ მისი სილამაზე“.

ნატალია ორლოვსკაიას ზემოთ დამოწმებულ წიგნში („საქართველო XVII–XVIII საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურებში“) ვკითხულობთ:

„უნდა აღინიშნოს, რომ [XVII–XVIII სს. ევროპაში] თითქმის არ არსებობს ისეთი ნაშრომი საქართველოზე, მოგზაურთა აღწერილობა ან სტატია ლექსიკონებსა და ნარკვევებში, სადაც ლაპარაკი არ იყოს ქართველი ქალების სილამაზის შესახებ“ (ორლოვსკაია 1965: 43).

ე. იუონთან ამ მხრივ სიახლეა – მასზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მამაკაცებს მოუხდენიათ. მისი დაკვირვებით:

„გურული ქალები, უმეტესად, ტანმორჩილნი არიან, კლასიკური სახის ნაკვთები აქვთ, თუმცა ისინი, როგორც აღმოსავლეთის ქალთა უმრავლესობა, მხოლოდ სიყმანვილეში არიან ნამდვილად ლამაზები; შემდეგ ჩქარა ჭკნებიან, კანი უდუნდებათ და უუფერულდებათ, ნაკვთები კარგავენ სიცხოველეს. გურული მამაკაცი კი სიცოცხლის ბოლომდე მომხიბლავი რჩება, და მე არ ვიცი, რა შეედრება ვერცხლისწვერიანი გურული მოხუცის გარეგნულ სიდიადეს. და რამდენადაც ლამაზია გურული, იმდენადვე ამაყია ის. მას ეამაყება თავისი სილამაზე, თავისი იარაღი, თავისი სამოსელი“.

ყურადღებით აკვირდება ედუარდ იუნი გურულების ჩაცმულობას და ამჯერადაც საგულისხმო დაკვირვებას გეთავაზობს:

„...დიდებულია გურულის გარდერობი. ერთადერთი წმინდა ალაგი მის ჭერქვეშ, რომელსაც ის მზრუნველობას არ აკლებს, ტანსაცმლის ჩამოსაკიდებელი ადგილია. უდიდეს სიცხეშიც იგი რჩეულ, უხვად დანაოჭებულ სამოსს იცვამს, თავზე ოსტატურად აქვს წაკრული ყაბალახი. უცნაურია, რომ მხოლოდ მამაკაცები იცვამენ მთლიანად ეროვნულ ყაიდაზე, ხოლო ქალები, თითქმის უკლებლივ, ევროპულ ტანსაცმელს ამჯობინებენ; თვით კოსტა ნაქსოვი ქუდიც კი მთლიანად განდევნა მოდურმა შლაპამ“.

კიდევ ერთი ციტატა ნატალია ორლოვსკაიას გამოკვლევებიდან:

„საქართველოს ბუნება, მისი ლანდშაფტის მშვენიერება შედარებით ნაკლებად აისახა XVII–XVIII სს. ევროპულ ლიტერატურაში. საქართველოში ჩამოსული ადამიანები მეტისმეტად დაკავებულნი იყვნენ თავიანთი საქმეებით და ვერ იცლიდნენ ბუნების მშვენიერებით დასატკობად (...). მოგზაურებს უფრო ის აინტერესებდათ, რაც უშუალოდ ადამიანთა ცხოვრებასთან იყო დაკავშირებული: მათი საცხოვრებელი, ტანსაცმელი, გარეგნობა“ (ორლოვსკაია 1965: 40).

ე. იუონს ჰქონდა დრო, საქართველოს ბუნების სურათებით ტკობას მისცემოდა და იგი თავის მემუარებში რამდენიმე უნიკალურ პეიზაჟს აფიქსირებს (ერთ მათგანს ზემოთ გავეცანით). ზღვასაც ძლიერი შთაბეჭდილება მოუხდენია მასზე:

„ზღვა ჩვენი ბანაკიდან ერთი კილომეტრით იყო დაცილებული და მე ნეტარებით ვატარებდი მის ნაპირზე დროს საათობით, აღტაცებული შევყურებდი მას, რომელიც მაშინ, მართლაც, შავი აბობოქრებული სტიქიონი იყო; ხშირი ქარიშხლებისაგან აწრიალებული, ჰორიზონტთან საავდრო ღრუბლებში გახვეული, ის პირქუში და შიშის მომგვრელი ჩანდა. სულ სხვანაირია იგი ზაფხულში! იქიდან არც ისე შორს მდებარეობს კურორტი

ქობულეთი, სადაც კოლორიტული, მწვანე და ყვითელი ფერებით განთქმული, დაისით ტკბობა შეიძლება“.

მაგრამ გურია მაინც ვერ იყო „ნამდვილი სამოთხე“. საქართველოს სხვა მხარეებთან შედარებით გლეხის ეკონომიური მდგომარეობა იქ ყველაზე უარესი იყო, რაც ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი შეიქნა იმისა, რომ რევოლუციურმა ამბოხმა უმწვავესი ფორმა სწორედ ამ რეგიონში მიიღო. „ფართო, დიდებულ ველებს, – წერს ე. იუონი, – გვიმრა მოსდებია. არავინ ფიქრობს მინას იმაზე მეტი წაართვას, ვიდრე დღიურ ულუფადაა საჭირო; ხვალისთვის ღმერთი იზრუნებს. არაფერია იმაზე უბადრუკი, ვიდრე გურულის ყოველდღიური სუფრა: სიმინდის ფქვილი – მთავარი საკვები – გურულად მომზადებული მხოლოდ ცხელია გემრიელი და მაშინაც ძნელი მოსანელებელია; ველურად მოსული ყურძნის ღვინო მჟავაა. უხვი და მრავალფეროვანი ხილი მოუწვლელია და მებაღეობის კულტურის სრული უქონლობის გამო გაუხეშებულია და მატლებისგანაა დაჭმული“.

პირველივე შთაბეჭდილებები ისეთი გამოდგა, რომ ე. იუონს სურვილი აღეძრა უფრო ახლოს გასცნობოდა ქვეყანას, ხალხს, მის ისტორიას. იგი წერს, პირველად ნიკოლოზის კონცხზე მდებარე მეთევზეთა დასახლებაში ვცადე იმ ხალხთან დაახლოება, რომლის დასაშოშმინებლადაც ჩვენ იქ მივედითო. მაგრამ ეს არც ისე ადვილი აღმოჩნდა: ამბოხებულნი მტკიცედ ატარებდნენ სამხედროებთან ბოიკოტის პოლიტიკას. „ჩვეულებრივ გულლია და თავაზიანი ადამიანები ჩვენ წინაშე, ჩვენი ფორმის შემხედვარე, გულჩათხრობილნი და მიუკარებელნი ხდებოდნენ“, – გვაუწყებს იგი.

მაგრამ ე. იუონს ცდა არ დაუკლია მიზნის მისაღწევად. მას ამისთვის ცოტა ქართულიც უსწავლია: „მე დიდი წვალეებით, უესტებით, მიმიკითა და ამასობაში ნასწავლი ორი ღერი ქართულით ავუხსენი მათ განსხვავება კადრისა და თადარიგის ოფიცრებს შორის, განვუმარტე, რომ ომი არ იყო ჩემი ხელობა და რომ იქიდან შორს, შორს, რამდენიმე ათასი კილომეტრის მოშორებით, მქონდა კერა და ოჯახი და იქ დაბრუნება ჩემი მგზნებარე სურვილი იყო“.

ვ. სტაროსელსკიც წერს, სათადარიგონი ძალიან უხალისოდ მონაწილეობდნენ სადამსჯელო ექსპედიციებში და დისციპლინას სრულიად მოკლებულ, სამხედრო სამსახურში განცევით უკმაყოფილო სათადარიგოთა გურიაში დატოვება სახიფათო იყო (სტაროსელსკი 1928: 54, 67).

ე. იუონის დაახლოებას გურიის ინტელიგენციასთან ხელი შეუწყო ერთმა შემთხვევამ, რომელმაც წარმოაჩინა მისი კეთილშობილება და აჯანყებულთა ნდობა მოუპოვა: იგი დაესხარა საყოველთაო გაფიცვის გამო ნატანებში უმწოდ ჩარჩენილ ქალებსა და ბავშვებს – ომნიბუსი იშოვა და ისინი ოზურგეთში ჩაიყვანა.

„ამრიგად, თუმცა გაფიცვა დავარღვიე, – ვკითხულობთ მოგონებებში, – მაგრამ გაითვალისწინეს, რომ ეს არც უფროსების გულის მოსაგებად ჩამიდენია და არც ეგოისტური ინტერესების გამო, და არ ჩამითვალეს დანაშაულად, პირიქით: მე მოვახერხე (...) შესაბამისი წრეების ისეთი სიმპათიები და ნდობა მომეპოვებინა, რომ ერთხელ ნება დამრთეს, გადაცმული დავსწრებოდი ერთ საიდუმლო, თუმცა საკმაოდ უწყინარ მიტინგს“ („შესაბამისი წრეები“ – *entsprechende Kreise* – აქ ევფემისტური გამოთქმაა და „რევოლუციონერებს“ ნიშნავს. – ლ. ბ.).

საგულისხმოა, რომ ადამიანები, რომელთაც ე. იუონი დახმარებია, თურმე ცნობილ, რევოლუციური პარტიისთვისაც პატივსაცემ წრეებს ეკუთვნოდნენ. აქედან კარგად ჩანს, რა თანამიმდევრულად, მტკიცედ და უშეღავათოდ ატარებდნენ გურული რევოლუციონერები გაფიცვას.

ე. იუონი სიამაყით აღნიშნავს: „ამ სტრიქონების ავტორი ერთ-ერთი იმ მცირეთაგანი იყო, ვინც მოახერხა ქალაქის (ოზურგეთის. – ლ. ბ.) ინტელიგენტურ წრეებთან კონტაქტის დამყარება, და მათთან გატარებულ დროს ყოველთვის სიამოვნებით მოვიგონებო“.

ე. იუონი იმასაც გაუოცებია, რომ ქალი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა ოჯახში და არც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იდგა მამაკაცზე უკან, თვით ყველაზე კონსერვატიულ წრეებშიც კი. „ეს მით უფრო დასაფასებელია, რომ ეს ხალხი მუდამ

მაჰმადიანებით გარშემორტყმული ცხოვრობდა და ახლაც მათი უშუალო მეზობელიაო", – აცხადებს იგი.

ე. იუონის დაკვირვება მართებულია. ქართველი ქალების აქტიურ როლს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სხვებიც ამჩნევდნენ. ისევ ნატალია ორლოვსკაიას დავიმოწმებ:

„ევროპულ ლიტერატურაში ქართველი ქალები დახატულნი არიან არამარტო როგორც მშვენიერი ქმნილებანი, არამედ აგრეთვე როგორც აქტიურად მოქმედი პირნი, რომელთაც შესწევთ საკუთარი თავის გამოვლენის უნარი და ძალუძთ დაცვან თავიანთი უფლებები. ტავერნიე საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „სილამაზის გარდა ქართველ ქალებს კიდევ ერთი უპირატესობა აქვთ – მეტი თავისუფლებით სარგებლობენ, განსაკუთრებით თბილისში, ვიდრე აზიის ყველა სხვა ქვეყნის ქალები“ (ორლოვსკაია 1965: 44).

ე. იუონს ისიც შეუნიშნავს, რომ გურიაში „სახალხო განათლება უფრო მაღალ დონეზეა, ვიდრე [სხვაგან] რუსეთის დიდ იმპერიაში, რისი გარეგნული გამოხატულება სოფლის სკოლათა მშვენიერი შენობებიც გახლავთ“.

არც ეს არის გადაჭარბებული შეფასება. მართალია, მთელ საქართველოზე ეს არ ითქმოდა, მაგრამ გურია ამ მხრივ ძალიან გამოირჩეოდა. 1917 წელს გამოცემულ ს. რობაქიძის საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოში („სამშობლოს აღწერა“) ვკითხულობთ: „სწავლა-განათლებას გურულები ყველა ქართველებზე მეტად ეტანებიან. სწორედ ამით აიხსნება, რომ საქართველოს არც ერთ კუთხეში არაა იმდენი სკოლა და ბიბლიოთეკა დაარსებული, რამდენიც გურიაში. აქ ერთ სოფელსაც ვერ შეხვდება კაცი, რომ ერთი სკოლა მაინც არ იყოს“ (სამშობლოს აღწერა 1917: 44).

საგულისხმოა ვ. სტაროსელსკის დაკვირვებაც:

„2-3 წლის განმავლობაში რევოლუციამ სასწაული მოახდინა: ამან აღამაღლა ხალხის საერთო დონე გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებისა ისეთ სიმაღლემდე, რომელიც მიუწვდომელი მიაჩნდათ 10 წლის მშვიდობიან, მისთვის საუკეთესო პირობებში მუშაობითაც კი“ (სტაროსელსკი 1928: 18-19).

მაგრამ ე. იუონი სინანულით აღნიშნავს, „სამწუხაროდ, მოსწავლე ახალგაზრდობაც პოლიტიკურ და იდეურ ბრძოლაშია ჩათრეული“.

ეს შენიშვნა ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ე. იუონი რევოლუციის წინააღმდეგი იყოს. მართალია, იგრძნობა, რომ ეს მაინცდამაინც „მისი“ რევოლუცია არ არის, მაგრამ იგი საღად მოაზროვნე ადამიანია, თანაგრძნობით ეპყრობა აჯანყებულებს, იცის, რომ სიმართლე მათ მხარეზეა, თუმცა ჯერ კიდევ ვერ გაურკვევია, რა გამოვა აქედან, „ზოგადს, უმთავრესს ჯერ-ჯერობით წვრილმანების ნიაღვარი ფარავს“, – წერს, მაგრამ ამასაც დასძენს: „ისე კი საბოლოო სიტყვა, რა თქმა უნდა, ისტორიას ეკუთვნის“.

ამრიგად, ის არ გამორიცხავს რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის წარმატებით დაგვირგვინებას, მაგრამ იცის, რომ ეს დიდ მსხვერპლს მოითხოვს, და ფიქრობს, ისეთი მცირერიცხოვანი ხალხი, როგორიც ქართველობაა, ამ მიზანს შეიძლება შეეწიროს კიდევ.

ე. იუონი საქართველოს ისტორიითაც ინტერესდება. მან იცის, რომ გურია ისტორიული მხარეა, ძველი საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი და ახალი წელთაღრიცხვის პირველი ათწლეულებიდანვე (ასე წერს!) ქრისტიანული კულტურის კერას (Pflanzstätte) წარმოადგენს. ერთ-დროს ძლიერი სახელმწიფოს ნაწილი იყო, მაგრამ მას შემდეგ, რაც რამდენჯერმე მოექცა მონღოლთა (? – ლ. ბ.) უღელქვეშ, მე-18 საუკუნის ბოლოს ნებაყოფლობით რუსეთს შეაფარა თავი და მე-19 საუკუნიდან რუსეთის პროვინციად იქცა.

გურულებს იგი „ცხოვრების ხელოვანთ“ (Lebenskünstler) უწოდებს (Lebenskünstler ასეა განმარტებული ვარიგის ლექსიკონში: „ის, ვისაც უნარი აქვს, ცხოვრება საუკეთესოდ მოიწყოს, ვინც ახერხებს, წვრილმანი საგნებითაც კი გაიმშვენიეროს და გაიხალისოს ცხოვრება“. – ვარიგი 2002: 809). იგი ამ გამოთქმით გურულების მოხერხებულობაზე, მახვილგონიერებასა და ტემპერამენტზე მიანიშნებს, რამაც თავისი გამოხატულება რევოლუციურ გამოსვლებშიც პოვა.

აი გურულ რევოლუციონერთა ხელოვნების ერთი მაგალითი, რომელსაც ედუარდ იუონი გადმოგვცემს:

როცა „რიონის კორპუსი“ ნატანებში იდგა, ოზურგეთში მოკლეს თავადი ნაკაშიძე, რომელსაც ხალხის საყოველთაო სიძულვილი დაუმსახურებია [თენგიზ ჟღენტის წიგნში „1905 წელი გურიაში“ ვკითხულობთ: „ტიფო ნაკაშიძე იყო მომრიგებელი-მოსაშველე („მიროვოი პოსრედნიკი“) და მემამულე. გლეხებს ცუდად ეპყრობოდა, რის გამო ის წარმოუდგენლად ეჯავრებოდა გლეხებს. ტიფო ნაკაშიძე მოჰკლა ტერორისტმა ლუკა ლლონტმა (მეტ სახელი „ჩორნა“). – ჟღენტი 1931: 48-49]. გვამი სამ დღეს ეგდო ქუჩაში, დამარხვის ნება არავის მისცეს. მხოლოდ მაშინ, როცა, სწორედ ამ ტერაქტის გამო, ჯარი ოზურგეთისკენ დაიძრა, დათმეს ცხედარი, მაგრამ იმ პირობით, თუ მას ჩუმად დამარხავდნენ ეკლესიის გალავანს გარეთ. შემდეგ კი ჯარმა ოზურგეთი დაიკავა და სამხედროებმა ითავეს ნაკაშიძის გადასვენება საგვარეულო სამარხში (ვ. სტაროსელსკიც წერს: „საერობო დარაჯთა უფროსი „ურიადნიკის“ და მომრიგებელ მოსამართლის თავადი ნაკაშიძის გვამები სამხედრო პირებმა დაასაფლავესო“) (სტაროსელსკი 1928: 15).

თავადის კუბოს მიჰყვებოდა ორი მოხუცი ნათესავი, სამხედრო ორკესტრი და გატენილი თოფებით შეიარაღებული სამასი გულგრილი ჯარისკაცი. არცერთი სული ქალაქის მოსახლეობიდან! ქუჩის ბავშვებიც კი სადღაც მიმალულიყვნენო, წერს ე. იუონი. ასეთ დროს საპროტესტო დემონსტრაციაზე თითქოს ფიქრიც კი ზედმეტია, მაგრამ: „...ნაშუადღევს საზეიმოდ გამოწყობილი ხალხის უზარმაზარი მასა ჩვენი ქუჩის გავლით გავიდა ქალაქიდან. ვერცერთმა ჩვენგანმა ვერ შეძლო ამ უცნაური გასეირნების მიზეზის გამოცნობა. რამდენიმე ხნის შემდეგ საპირისპირო მხრიდან სამგლოვიარო გალობა მოისმა და მთელი ეს ხალხი – დიდებული პროცესია – ქალაქში დაბრუნდა. მათ წინ უბრალო ურემი მოუძლოდა, რომელზედაც შეუღლებავი ხის კუბო იდგა. როგორც შევიტყვეთ, ის, ვისაც ასეთი პატივი მიაგეს, ორი დღის წინ გარდაცვლილი ყველასათვის უცნობი უბრალო

სოფლელი გლეხი ყოფილა, რომელიც ახლა ქალაქის ეკლესიის ეზოში უნდა დაეკრძალათ. ეს იყო დემონსტრაცია, ემმაკურად მოფიქრებული, უწყინარი დემონსტრაცია (*raffiniert einfache, harmlose Demonstration*), ისეთი მშვიდობიანი, რომ თვით კაზაკებმაც ვერაფერი იღონეს მის წინააღმდეგ“.

ედუარდ იუონი სიყვარულით იგონებს ოზურგეთს. პყეება, რა დიდ სიამოვნებას ანიჭებდა ლიხაურში, ძველი სასახლის რომანტიკით გარემოცულ ნანგრევებს შორის ხეტიალი, სადაც სხვები სამხედრო დაცვის გარეშე ვერ ბედავდნენ გავლას. მოგვითხრობს აჯანყებისთვის დასჯილი ბათუმისა და დამარცხებული, მაგრამ გაუტეხელი ბათუმლების შესახებ: „როცა მე 1905 წლის დეკემბერში უკანასკნელად ვნახე ბათუმი, რუსეთის ჯარის მიერ მისი სრული დაშოშმინების შემდეგ, იგი მეტად ნალვლიანად გამოიყურებოდა. ქალაქში შიმშილი მძვინვარებდა. სახეგაფითრებულნი, მაგრამ ამაყად თავაღერილნი მიმოდინენ ქუჩებში გურულები (ე. იუონს ბათუმი გურიის ქალაქი ჰგონია; „ბათუმი გურიის უმნიშვნელოვანესი ქალაქიაო“, წერს ერთგან. – ლ. ბ.), თვით ისინიც, ვისაც მათი უკანასკნელი სიხარული – ტანსაცმელი – ტანზე ჰქონდა შემოფლეთილი“.

გუბერნატორ ვ. სტაროსელსკის დაუინებული მოთხოვნით ბოლოს ჯარი მაინც გაიყვანეს გურიიდან. ამის შემდეგ მალე გამოცხადდა ე. წ. გურიის რესპუბლიკა, რომელიც მთავრობამ სისხლში ჩაახრჩო. ე. იუონმა სხვა ოფიცრებისაგან შეიტყო, რომ მთელი ჩოხატაური და ნახევარი ოზურგეთი გადაუნვათ. ნალვლიანად წერს: „რუსებს ქვემეხები აუტანიათ ქალაქის პირდაპირ მდებარე გორაკზე, სადაც ხის ძველი სამლოცველო იდგა, და ნახევარი ოზურგეთი მიწასთან გაუსწორებიათ. მრავალი კვირადლე გამიტარებია ამ მზიან გორაკზე, ბალახზე წამოწოლილი ვტკბებოდით მშვენიერი ხედებით, ხშირ სიმწვანეში მოელვარე ჭრელი სახურავების ცქერით. ზოგი ჩემი მეგობარი საველე სამხედრო ტრიბუნალის განაჩენით დაუხვრეტიათ, ბევრი მთებში გახიზნულა“.

ე. იუონი შესანიშნავი მთხრობელია. იგი ისე ოსტატურად გადმოგვცემს ნანახსა თუ გაგონილს, რომ მის მიერ აღწერილი ამბები ნათლად წარმოგვიდგება თვალწინ. „მოგონებებში“ ცხოვლად იგრძნობა ეპოქის სურნელი. ბევრი საგულისხმო ფაქტი, მრავლისმეტყველი კონკრეტული დეტალი შემოგვინახა იმ ქარცეცხლიანი დღეებიდან ედუარდ იუონმა. ეს მოგონებები მით უფრო საყურადღებოა, რომ აჯანყებულთადმი დაუფარავი თანაგრძნობითაა დაწერილი, თანაც იმ ადამიანის მიერ, რომელსაც სამსახურებრივი მდგომარეობა მათდამი სრულიად სანინალმდეგო მიდგომას ავალებდა.

საგულისხმოა, რომ ედუარდ იუონი არცერთი რევოლუციონერის სახელს არ ახსენებს, რაც აჯანყებულთადმი მისი კეთილგანწყობის კიდევ ერთ დასტურად უნდა მივიჩნიოთ („გურიის რესპუბლიკის“ პრეზიდენტის ბენიამინ ჩხიკვიშვილის სახელი და გვარი „კაუკაზიშე პოსტში“ მხოლოდ 1908 წლის 44-ე ნომერში გამოჩნდა, წერილში – „გურიის „რესპუბლიკა“ და მისი აღსასრული“, რომელშიც იუნყებიან, რომ გაზეთ „გოლოს მოსკვის“ თანახმად, ამბოხების მეთაურთა და გურიის „რესპუბლიკის პრეზიდენტის“ საქმის განსახილავი სააპელაციო სასამართლო პროცესი, მოწმეთა უსაფრთხოების დაცვის მიზნით, თბილისის ნაცვლად ოდესაში გაიმართებო).

საინტერესოა, რა პროფესიის, რა ეროვნების კაცია ედუარდ იუონი. აშკარაა, იგი რუსეთის მოქალაქეა, რაკი რუსულ არმი-აშია განვეული, მაგრამ რა გზით მოხვდა მისი მემუარები გერმანიაში გამომავალ ჟურნალ „ვესტერმანს მონატსჰეფტემი“? მოგონებებიდან ეს არ ჩანს. დამატებითი მასალების მიკვლევა ამ საინტერესო მემუარების ავტორის შესახებ ინტერნეტის მეოხებით შევძელით.

ედუარდ იუონის პაპა სიმონ იუონი შვეიცარიიდან (გრაუბიუნდენიდან) გადმოსახლებულა რუსეთის კუთვნილ ბალტიისპირეთში 1830 წელს, ხოლო მამა თეოდორ (ფიოდორ) ფრიდრიხ იუონი მოსკოვში დასახლებულა და რუსული სადაზღვეო კომპანია დაუარსებია. ჩვენი მოგონებების ავტორს, ედ-

უარდ იუონს, ციურისსა და მიუნხენში ქიმია და მეტალურგია შეუსწავლია. პირველი მსოფლიო ომის დაწყების წინ ურალის მეტალურგიის რეორგანიზატორი და ხელმძღვანელი ყოფილა. ბოლშევიკების გამარჯვების შემდეგ ყველაფერი დაუკარგავს და 1919 წელს ძლივს გაულნევია შვედეთში. 1921 წელს ისევ რუსეთში დაბრუნებულა, რომელიც შემდეგ კვლავ მიუტოვებია და შვეიცარიის მოქალაქეობა მიუღია (ინტ. 2).

საიდან ჩანს, რომ სწორედ ეს პიროვნებაა „კაუკაზიშე პოსტ-ში“ დაბეჭდილი მოგონებების ავტორი? ავტობიოგრაფიულ ჩანაწერში, რომელიც 1934 წელს გამოქვეყნებულა ჟურნალ „შვაიცერ ეხოს“ თებერვლის ნომერში და საიდანაც ზემოთ მოყვანილი ცნობები ამოვკრიბეთ, „ინტერნეტის“ ედუარდ იუონი იმასაც გვაუწყებს, რომ რუსეთის არმიის ოფიცერი ყოფილა (რუსეთ-იაპონიის ომშიც ვმონაწილეობდიო) და იმპერიის მრავალ რეგიონს შორის, სადაც ზოგჯერ წლობით უწევდა ყოფნა, ამიერკავკასიასაც ასახელებს. სხვა იუონები რუსეთში არ ჩანან.

ერთ რუსულ საინტერნეტო გამოცემაში ვიქტორ ლინნიკის ხელმოწერით გამოქვეყნდა წერილი, რომელიც პოლიტიკურ მოღვაწესა და მხატვარს, საფრანგეთის მოქალაქეს გაბრიელ იუონს ეძღვნება. 1944 წლის 1 მარტს დაბადებული გაბრიელ იუონი, რომელიც დედის გვარს ატარებს, ედუარდ იუონის ძმის შვილიშვილი ყოფილა. სტატიაში ვკითხულობთ:

„იუონების, ამ შვეიცარიელი რუსების, გნებავთ, რუსი შვეიცარიელების, გვარი განთქმულია რუსეთში. ოჯახის ერთ-ერთი წევრის მონადინების წყალობით იუონების გენეალოგიურ ხეს მე-11 საუკუნემდე შეგვიძლია მივაღვევნოთ თვალი“ (ამავე სტატიიდან ვგებულობთ, რომ იუონთა გენეალოგია ედუარდ იუონს გამოუკვლევია. – ლ. ბ.).

კონსტანტინე იუონი (1875-1958), ცნობილი საბჭოთა ფერმწერი და გრაფიკოსი, სსრკ სახალხო მხატვარი, სტალინური პრემიის ლაურეატი (1943) ედუარდის ძმა ყოფილა.

ვიქტორ ლინნიკის სტატიიდანვე ვგებულობთ, რომ ედუარდ იუონს ახლო ნაცნობობა ჰქონია ლენინთან, იმ დროიდან, როცა

პროლეტარიატის ბელადი შვეიცარიაში ცხოვრობდა როგორც ემიგრანტი. ამ ნაცნობობას კარგი სამსახური გაუწევია მისთვის: 20-იანი წლების დამდეგს ლენინის პირადი ჩარევით დაუღწევია მას თავი „ჩეკას“ ჯურღმულებისთვის და ოჯახთან ერთად საზღვარგარეთ გამგზავრების ნებართვაც კი მიუღია.

ე. იუონი ავტორია მოგონებების წიგნისა „ძველი რუსეთიდან საბჭოთა სახელმწიფომდე“.

ედუარდ იუონი 1874 წლის 27 იანვარს დაბადებულია მოსკოვში. მისი მშობლების ცხრა შვილიდან ის მესამე ყოფილა (ინტ. 3). გურიაში ყოფნისას იგი 31-32 წლისა იქნებოდა. გარდაცვლილა 1959 წლის 16 ივნისს მურიში, ბერნთან ახლოს (ინტ. 4).

7. გოეთე „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე

„კაუკაზიშე პოსტის“ ნომრების ზერელედ გადათვალიერების დროსაც კი შენიშნავთ, რომ მის ფურცლებზე ძალიან ხშირად იხსენიება იოჰან ვოლფგანგ გოეთე. რა თემაზე დაწერილ სტატიასი არ შეიძლება წაანყდეთ ამ დიდი გერმანელი პოეტისა და მოაზროვნის სახელს ან ციტატებს მისი თხზულებებიდან!

გაზეთის პირველივე ნომერში გოეთესთან სამჯერ მოგვინევს შეხვედრა. პირველად მოწინავე წერილში „ჩვენი მკითხველებისადმი“, რომელზეც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი და რომელშიც გაზეთის მიზანდასახულობას გვაცნობს რედაქცია. მთელ ამ მოწინავეში ერთადერთი ციტატაა და ეს გახლავთ გოეთეს აფორიზმი: „In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister“ – „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“.

ვნახოთ ის კონტექსტი, სადაც ეს აფორიზმი გვხვდება:

„ჩვენი სამუშაო მინდორი ვრცელი არ არის, მაგრამ რაკი იგი ყველა ჩვენს ინტერესს მოიცავს, მისი დამუშავება ადვილი არ გახლავთ, დიდ გონიერებასა და რუდუნებას მოითხოვს. „შეზღუდულ ვითარებაში გამოავლენს თავს ოსტატი“, – ამბობს გოეთე და დიდი გერმანელი მწერლის ეს ბრძნული სიტყვები უნდა გახდეს დევიზი ყველასათვის, ვინც სერიოზულად და პატიოსნად აპირებს ჩვენთან ერთად მუშაობას“.

ეს აფორიზმი გოეთეს ერთ-ერთი უსათაურო სონეტის („Natur und Kunst, sie scheinen sich zu fliehen“) ბოლოსწინა სტრიქონია (გოეთე 1: 299). იგი კიდევ რამდენჯერმე გამოჩნდება გაზეთის ფურცლებზე. მაგალითად, 1913 წელს „კაუკაზიშე პოსტმა“ ევროპაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები გამოაქვეყნა, რომლის ავტორია A. F.-Tiflis (მასზე ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი). ერთგან იგი შორეული მოგზაურობის მოყვარულთ ხელმომჭირნეობისკენ მოუწოდებს – სამოგზაურო ხარჯებს თვითშეზღუდვა (Selbstbeschränkung) დაუდეთ საფუძვლადო, და აქ ისიც გოეთეს ზემოთ ციტირებულ აფორიზმს იშველიებს მეტი დამაჯერებლობისთვის.

თუ შევადარებთ ერთმანეთს იმ კონტექსტებს, რომლებშიც გოეთეს ეს აფორიზმი აღმოჩნდა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, უმაღლესი შეფასებით თვალში საცემ განსხვავებას მათ შორის: ერთგან მაღალ მიზნებზე, სერიოზულ პრობლემებზეა საუბარი, მეორეგან კი – ყოფითა და შედარებით უმნიშვნელოზე. ორივე ვითარებაში გამოდგა გოეთეს ერთი და იგივე სტრიქონი, რაც ერთობ ნიშანდობლივია. ამ სტრიქონის ეს თავისებურება შესაძლოა მის ავტორზეც გავრცელდეს: „კაუკაზიშე პოსტის“ მესვეურთა და თანამშრომელთათვის გოეთე ის შემოქმედი, რომელიც ყოველგვარ სიტუაციაში უნევს მათ სამსახურს, როგორც უსერიოზულეს საკითხებზე მსჯელობისას, ასევე საყოველღეო, მსუბუქ და საღალაბო თემებზე წერის დროსაც. იგრძნობა, რომ აქ, ამ შორეულ ქვეყანაში შუაგული ევროპიდან გადმოხვენილი, უცხო ხალხებით, უცხო ენებით, უცხო კულტურებით გარემოცული ამ ადამიანებისთვის გოეთე ეროვნული იდენტურობის (თვითმყოფადობის) შენარჩუნების ერთ-ერთი უმთავრესი იმედი. ამ მხრივ კი (ეროვნული იდენტურობის შენარჩუნების თვალსაზრისით) თითქმის ასი წლის წინ კავკასიაში დასახლებულ კოლონისტებს, როგორც უკვე ვთქვით, თავმოსაწონებლად არ ჰქონდათ საქმე. მართალია, იმ დროისათვის მატერიალურად ისე აღარ უჭირდათ, მაგრამ კულტურულ-საგანმანათლებლო მიღწევებით დიდად ვერ დაიკვეხნიდნენ. ამის შესახებ ბევრი ინერებოდა გაზეთში. თვით ეს გაზეთიც ხომ, უპირველეს ყოვლისა, ამ პრობლემის მოსაგვარებლად დააარსეს.

როდესაც „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე გოეთეს კვალს მისდევთ, მთელი სისავსით გრძნობთ, რას ნიშნავს დიდი შემოქმედი და მოაზროვნე თავისი ხალხისთვის, მით უფრო ისეთი ფართო ინტერესების მქონე შემოქმედი და მოაზროვნე, როგორიც იოჰან ვოლფგანგ გოეთე იყო.

თავისი ხალხის ცხოვრებაში ამგვარი როლის შემსრულებელ შემოქმედს ყველა სხვა სიკეთესთან ერთად ერთი გამორჩეული თვისებაც უნდა ახასიათებდეს, ერთი იშვიათი ნიჭითაც უნდა იყოს განკუთვნილი და ეს ნიჭი აფორიზმებით

მეტყველების უნარია, რაც გოეთესაც ისევე უხვად ჰქონდა მომადლებული, როგორც ჩვენს რუსთველს.

დიახ, რა თემაზე დანერვილ ნაშრომში არ შეხვდებით-მეთქი გოეთეს სახელს ან ციტატებს მისი თხზულებებიდან! იქნება ეს ფრიდრიხ შილერის, ფრიდრიხ ნიცშეს, ედუარდ მიორიკეს, თეოდორ კიორნერის, პაულ ჰაიზეს, ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილი წერილები თუ ის სტატიები, რომლებიც განათლების საჭირობოროტო, აქტუალურ პრობლემებს ეხება; იქნება ეს გამოკვლევა „ჰქონდათ თუ არა კულტურა გერმანელებს გაქრისტიანებამდე?“ თუ ფილოსოფიური ესეი, სათაურით „შემთხვევითობა“; ანდა თხზულება, რომელიც სამხრეთგერმანულ ფოლკლორს გვაცნობს, თუ თბილისელი სწავლულის კარლ ფონ ჰანის ნაშრომი, რომლის სახელწოდებაა „ანბანის წარმოშობა და განვითარება“; იმავე კ. ჰანის ჩინებული გამოკვლევა „პესიმიზმის (მსოფლიო სევდის) შესახებ“ თუ პალეის კომეტიისადმი მიძღვნილი სტატია; რუსეთში ნაპოლეონის ლაშქრობის ამსახველი ნარკვევი თუ ის წერილი, რომელშიც ჟესტების ენაზეა საუბარი...

„კაუკაზიშე პოსტს“ იუმორის კუთხეც ჰქონდა – „Lustige Ecke“ („მხიარული კუთხე“) და „Bunte Ecke“ („ჭრელი კუთხე“) – და ამ რუბრიკებითაც გოეთესთან დაკავშირებული მრავალი მასალა გამოქვეყნდა: ანეკდოტური ამბები დიდი პოეტის ცხოვრებიდან, გოეთეს ოხუნჯობანი და მისთანანი.

1912-13 წლებში გამოსულ ნომრებს პირველ გვერდზე დევიზად (Leitspruch) ამა თუ იმ გამოჩენილი მოაზროვნის რომელიმე გამონათქვამი უძღვის. მათი დიდი ნაწილი გოეთეს პოეტური და პროზაული თხზულებებიდან არის ამოკრებილი. 1912 წლის მე-12 ნომრის ეპიგრაფად კიდევ ერთხელ გამოჩნდა ამ თავის დასაწყისში განხილული გოეთეს აფორიზმი, ესოდენ პოპულარული „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, ოღონდ მან ამჯერად არანაკლებ ბრძნული აზრის შემცველი წინა და მომდევნო სტრიქონებიც მოიყოლა თან:

Wer großes will, muß sich zusammenraffen;
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

ქართულად:

„ვისაც დიდი საქმეების ჩადენა სნადია,
მან თავი უნდა მოითოკოს;
შეზღუდულ ვითარებაში გამოაქვს თავს ოსტატი,
და მხოლოდ კანონი მოგვანიჭებს თავისუფლებას“.

იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ იყენებენ „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორები გოეთეს ავტორიტეტს აქტუალურ პრობლემებზე წერისას, ორ მაგალითზე შევჩედებით ცოტა უფრო დანვრლებით, ორ პუბლიკაციაზე, რომელთაგან ერთი ქალთა საკითხს, ანუ, როგორც ახლა ამბობენ, ქალთა პოლიტიკას (სპეციალური ტერმინით – ფემინიზმს) ეხება, ხოლო მეორე – ეკოლოგიას. ორივე ეს პრობლემა, ესოდენ აქტუალური დღეს, იმ დროისათვის, მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე, სრულიად ახალი ხილი იყო.

1907 წელს რედაქციას ვერ გამოუჩენია სათანადო სიფხიზლე და 43-ე ნომერში დაუბეჭდავს „ანონიმუსის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილი მასალა „გულმაგინყი ქალი“ („Die vergessliche Frau“), რომლის ავტორი მშვენიერი სქესის წარმომადგენელთა მონეს-რიგებული, დისციპლინირებული აზროვნების უნარმოკლებულ არსებებად მიიჩნევს.

რამდენიმე ნომრის შემდეგ (№ 47) ერთდროულად ორი წერილი გამოქვეყნდა „ანონიმუსის“ ამ გამომცემის წინააღმდეგ. ერთი მათგანი ასეა ხელმოწერილი: A. Dittich (ტექსტიდან ჩანს, რომ ავტორი მამაკაცია). „ანონიმუსთან“ კამათისას იგი შილერისა და გოეთეს ავტორიტეტს იშველიებს: წერილს ეპიგრაფად ფრიდრიხ შილერის სტრიქონები აქვს წამძღვარებული, ხოლო პუბლიკაცია გოეთეს თხზულებიდან მოტანილი ციტატით მთავრდება.

ეპიგრაფად შილერის „ქალთა ღირსების“ დასაწყისია მოხმობილი:

Ehret die Frauen,
Sie flechten und weben
Himmlische Rosen
Ins irdische Leben!
(შილერი 1986: 153)

ქართულად:

„პატივი ეცით ქალებს,
ისინი აწნავენ და აქსოვენ
ზეციურ ვარდებს
მინიერ ცხოვრებაში“.

ავტორი მკაცრად უსაყვედურებს რედაქციას „ანონიმუსის“ წერილის დაბეჭდვის გამო (მაინც რამდენი ახალი ხელმომწერის შეძენის იმედი აქვს „კაუკაზიშე პოსტს“ ამგვარი პუბლიკაციებით, – ირონიულად შენიშნავს იგი). წერილის ბოლოს კი უცნობი ავტორის მისამართით აცხადებს: „მაგას უჯობს, გოეთეს ეს სიტყვები გაიხადოს სახელმძღვანელოდ: „Und willst du wissen, was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an!“

ქართულად: „თუ გსურს იცოდე, რა ხამს (რა ეგების), კეთილშობილ ქალებს დაეკითხე“.

ეს გახლავთ ოდნავ სახეცვლილი ციტატა გოეთეს პიესიდან „ტორკვატო ტასო“ (გოეთესთან ასეა: „Willst du genau erfahren, was sich ziemt, so frage nur bei edlen Frauen an“ (გოეთე 2: 505).

ამ ეპიზოდში ტორკვატო ტასო ხოტბას ასხამს „ოქროს ეპოქას“, მისი სიტყვით, იდეალურსა და უბედნიერესს კაცობრიობის ისტორიაში, როცა მოქმედებდა პრინციპი: „ნებადართულია ის, რაც მოგწონს“. ამ დევიზს პრინცესა ლეონორე ცივილიზებული ყოფისთვის ნიშანდობლივ პრინციპს უპირისპირებს: „ნებადარ-

თულია ის, რაც ხამს“. ტორკვატო ტასოს შეკითხვას, ვინ უნდა გადაწყვიტოს, რა ხამს და რა არ ხამს, პრინცესა იმ სიტყვებს შეაგებებს, რომლებიც „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორს აქვს დამონებული: „თუ გსურს იცოდე, რა ხამს, კეთილშობილ ქალებს დაეკითხე“.

1912 წელს (№ 17) გაზეთში დაიბეჭდა შტუტგარტიდან რედაქტორის სახელზე მოსული კორესპონდენცია, ხელმოწერილი ამგვარად: „თქვენი ერთგული დრ. R. Z.“.

კორესპონდენტი მოგვითხრობს იმ ხანებში შტუტგარტში გამართული ერთი საერთაშორისო ეკოლოგიური კონგრესის შესახებ. ეს გახლავთ დასავლეთ ევროპაში ეკოლოგიური მოძრაობის დასაწყისი. თვით ტერმინი „ეკოლოგია“ მაშინ დღევანდელი მნიშვნელობით, ეტყობა, არ იხმარებოდა. მის ნაცვლად კორესპონდენციის ავტორი იყენებს კომპოზიტს „Heimatschutz“ – „სამშობლოს დაცვა“. კორესპონდენციაში ვკითხულობთ:

„თქვენს იდილიურ კავკასიაში, საბედნიეროდ, წარმოდგენაც არ გექნებათ, რა არის „სამშობლოს დაცვა“. თქვენ ის ალბათ არ გესაჭიროებათ, რადგან, რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, მანდ ჯერ კიდევ არ განვითარებულა ინდუსტრია. სამშობლოს დასაცავი მოძრაობა უშუალო შედეგია ინდუსტრიის განვითარებისა, ინდუსტრიისა, რომელიც ყველაფერს ანადგურებს, რომლისთვისაც არაფერია წმიდათა წმიდა, არც ტყე, არც ტბა, არც მთა, არც ქალაქის გალავანი. ეს ინდუსტრია ყველგან ფაბრიკა-ქარხნებსა და ყაზარმული ტიპის საცხოვრებლებს აგებს. ჩვენ, დასავლეთევროპელებს, უამრავი მაგალითი გვაქვს თვალწინ იმისა, როგორ სპობს ადამიანთა უგუნურება მშვენიერ ბუნებას და მამა-პაპათა ხელოვნებას. მაგრამ ახლა ამის წინააღმდეგ უკვე ყველგან დაიწყო მძლავრი საპროტესტო მოძრაობა...“

ამის შემდეგ შტუტგარტელი კორესპონდენტი გვაუწყებს კონგრესის ერთი ინგლისელი მონაწილის გამოსვლის შესახებ, რომელსაც თავყრილობისთვის მოუხსენებია, როგორ ნადგურდება ფრინველთა ძვირფასი სახეობები – ალბატროსი, სამოთხის

ჩიტი, ყანჩა – იმის გამო, რომ უგუნური ადამიანები მათ ფრთებს
შლაპების მოსართავად იყენებენ ინდიელების მსგავსად.

მერე იგი დასძენს:

„ეს სისულელე ხომ ახალი არ არის. თქვენ, როგორც გოეთეს
დიდებულ მცოდნეს (რედაქტორს მიმართავს. – ლ. ბ.), უთუოდ
მოგეხსენებათ, რომ ამ მრავალტაჯულ ფრინველებს და, ამდენ-
ნად, მათ დამცველებსაც, უკვე გოეთეს სახით ჰყავდათ დიდი
ქომაგი“.

და აქ ციტირებულია სტროფი „ფაუსტიდან“ (II ნაწ., „კლასი-
კური ვალპურგიის ღამე“, იბიკუსის წეროები), სადაც გაკიცხუ-
ლია (გროტესკულად არიან წარმოსახულნი) ისინი, ვინც ყანჩებს
ხოცავენ, რათა მათი ფრთებით ქუდები შეიმკონ:

Mißgestaltete Begierde
Raubt des Reihers edle Zierde,
Weht sie doch schon auf dem Helme
Dieser Fettbauch-Krumbein-Schelme.

(გოეთე 3: 427)

ქართულად: „მახინჯი სიხარბე იტაცებს ყანჩის კეთილშობილ
სამკაულს, რომელიც [მერმე] ამ მუცელგასიებულ-ფეხმრუდ
თაღლითთა მუზარადზე ფრიალებს“:

ეს ორი მაგალითი ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ გოე-
თეს ქმნილებათა აქტუალობის ხარისხი კი არ კლებულობს, არა-
მედ სულ უფრო და უფრო იზრდება. იგი ჩვენი თანამედროვეც
არის.

8. ქართული სიტყვა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე

„კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორებისთვის „ადგილობრივი კოლო-რიტის“ შექმნის ერთ-ერთი ხერხი ქართული სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენებაც იყო. 1906 წლის მე-7 ნომერში გამოქვეყნდა ინფორმაცია მოსე ჯანაშვილის „საქართველოს ისტორიის“ პირველი ტომის გამოცემის თაობაზე. წიგნის სახელწოდება ქართული შრიფტითაც არის წარმოდგენილი. ეს „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე ქართული შრიფტის გამოყენების ერთადერთი შემთხვევაა. გოთური, ზოგჯერ ლათინური, შრიფტით ანუობილ ქართულ სიტყვებსა და გამოთქმებს კი ხშირად შეხვდებით „კაუკაზიშე პოსტში“ გამოქვეყნებულ სტატიებში, კორესპონდენციებში, მხატვრულ თხზულებებში, უმთავრესად (მაგრამ არამარტო!) იმ მასალებში, რომლებიც ქართულ თემატიკას ეხება. ქართულ სიტყვებსა და გამოთქმებს ყველაზე უხვად არტურ ლაისტი იყენებს თავის მოთხრობებსა და ფელეტონებში.

გაზეთის პირველივე ნომერში გვხვდება ქართული გამოთქმა „უფალო შემინყაღე!“ („Upalo schemizkale!“) – იგი გაისმის ა. ლაისტის მოთხრობის („კატასტროფა“) პერსონაჟის თავად ლევან გერანელის პანაშვიდზე. ეს გამოთქმა ლათინური შრიფტით არის დაბეჭდილი და მკაფიოდ გამოიყოფა გოთური შრიფტით ანუობილი ტექსტიდან. იქვე ფრჩხილებში განმარტებულია მისი მნიშვნელობაც გერმანულად: „Herr, erbarne Dich!“.

აკაკი წერეთლის იუბილესადმი მიძღვნილ რეპორტაჟში (1908, № 25) გვხვდება „მრავალჟამიერი“: „...ein gemischter Chor das altgeorgische „Mrawal shamier“ (Wunsch langen Lebens) absang“. ქართულად: „...შერეულმა გუნდმა ძველქართული „მრავალჟამიერი“ (დიდხანს სიცოცხლის სურვება) იმღერა“.

ქართულ მიმართვებს, მისალმებებს, შორისდებულებს უხვად იყენებს ა. ლაისტი თავის მოთხრობებში: „გამარჯობა“, „გაგიმარჯოს“, „მშვიდობით“, „შენი ჭირიმე“, „ალავერდი“, „ბატონო“, „ვაიმე“ – ყველა ეს სიტყვა და გამოთქმა იქვე ფრჩხილებში

გერმანულადაც აქვს ახსნილი. „გამარჯობა“-„გაგიმარჯოს“ ასე უთარგმნია: „Sieg sei Dir gegeben“-„Dir gleichfalls“; „მშვიდობით“ – „Friede sei mit Dir“; „შენი ჭირიმე“ – „Dein Gram sei der meine“ – სიტყვასიტყვით: „შენი ნუხილი ჩემი იყოს“ – (ჰაინც ფენრიხი ამ გამოთქმას ასე თარგმნის: Dein Leid auf mich. – ფენრიხი 1990: 45) და იმასაც აღნიშნავს, ქართულში ეს „ჩვეულებრივი, ყოველგვარი თხოვნის თანმხლები გამოთქმა“ არისო; „ალავერდი“ – „Gott hat's gegeben“; „ბატონო“ – „Herr!“; „ვაიმე“ – „Weh mir!“ („ვარო“, 1908, №№ 41-52).

უცხოენოვანი მისალმებებისა თუ მიმართვების გამოყენება ადგილობრივი კოლორიტის გადმოცემის მიზნით ჩვეულებრივი და ძალიან გავრცელებული მოვლენაა ლიტერატურაში და რა გასაკვირია, თუ გერმანელი ავტორიც მიმართავდა ამ ხერხს ქართველთა ცხოვრების ამსახველ ნაწარმოებებში. მაგრამ „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორები ქართული ლექსიკის გამოყენების მხრივ უფრო შორს მიდიან და არამარტო მიმართვები და მისალმებები, არამედ სხვა ყაიდის ქართული სიტყვები და გამოთქმებიც უფრო თამამად და გაბედულად შეაქვეთ თავიანთ ტექსტებში, ვიდრე ეს მოსალოდნელი იყო.

მაგალითად, 1906 წლის 21-ე ნომერში არტურ ლაისტი აქვეყნებს ფელეტონს სათაურით „ქართულ თეატრში“, სადაც იგი „ხანუმას“ წარმოდგენაზე გვესაუბრება, მოკლედ გადმოსცემს სპექტაკლის შინაარსს და საქორწილო დღეიდარაბის აღწერისას ამბობს: „...ein „Didi Ambawi“ geht los“ (ქართულად: „დიდი ამბავი“ დატრიალდა“). გოთური შრიფტით აწყობილი და ბრჭალებში ჩასმული „დიდი ამბავი“ განუმარტავია, რაც, როგორც ჩანს, იმაზე მეტყველებს, რომ ეს იდიომატური გამოთქმა გერმანელ კოლონისტებშიც იყო გავრცელებული.

ასევე უთარგმნელ-განუმარტავად გვხვდება ერთგან იმდროინდელ ქართულ სასაუბრო მეტყველებაში ხშირად ხმარებული სიტყვა „თამაშა“, რაც „სეირს“, „სასეირო სანახაობას“ ნიშნავს. კერძოდ, ჩანახატში „გოლოვინის პროსპექტი“ (1908, № 37) ვკითხულობთ: უსაქმურები გვიან გამოდიან გარეთ, რადგან იციან,

რომ დილით ქუჩაში „noch keine „Tamascha“ gibt“ (ქართულად: „ჯერ კიდევ არავითარი „თამაშა“ არ არის“).

ქართულ არსებით სახელებს, როცა ისინი გერმანულენოვან გარემოში მოხვდებიან, ჩვენი ენისთვის უცნობი გრამატიკული კატეგორია – სქესი – უნდა გაუჩნდეთ – მამრობითი, მდედრობითი ან საშუალო (ყოველ შემთხვევაში, თუ განსაზღვრება დავურთეთ, მაშინ – აუცილებლად). „თამაშა“ ზემოთ ციტირებულ ფრაზაში მდედრობითი სქესის სიტყვაა, ხოლო „ამბავი“ ან მამრობითია, ან საშუალო (განუსაზღვრელი არტიკლი ein ამის დაზუსტების საშუალებას არ იძლევა).

ა. ლაისტის მოთხრობაში „ვარო“ მდედრობითი სქესის სიტყვად არის მიჩნეული „ჩოხა“ (თანამედროვე გერმანელი ქართველოლოგის ჰაინც ფენრიხის თარგმნილ ქართულ ანდაზებშიც ჩოხა მდედრობითი სქესისაა [ფენრიხი 1990: 67], ხოლო უთარგმნელად დატოვებული ყველა სხვა ქართული სიტყვა – ქვევრი, ჩანგური, თონე, ხაჭაპური, მწვადი, მანონი, ფანდური, ჭიანჭური, ლეკური – მამრობითისა). ჩოხის მდედრობითობა ნათლად ჩანს ამ სიტყვას დართული განსაზღვრებებიდან: „Auch war ja *seine* Tschocha (langer Tscherkessenrock von verschiedener Farbe) schon abgetragen“. ქართულად: „მისი ჩოხაც (გრძელი ჩერქეზული სამოსი, სხვადასხვა ფერისა) უკვე გაცვეთილი იყო“; „Ich werde doch nicht wie ein Bettler in *meiner* abgetragenen Tschocha neben ihnen hergehen, während sie sich in neue kleiden!“. ქართულად: „მათ გვერდით მათხოვარივით ხომ არ ვივლი ჩემი გაცვეთილი ჩოხით, მაშინ, როცა ისინი ახლებში არიან გამოწყობილნი“ (1908, № 41ა, გვ. 6).

ძნელი სათქმელია, რა პრინციპით ხდება ქართული უსულო არსებითი სახელებისთვის ამა თუ იმ სქესის მიკუთვნება. შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ აქ რუსული ენის ანალოგია მოქმედებს; თითქოს ამაზე მეტყველებს ზემოთ მოყვანილი მაგალითები: „თამაშა“ და „ჩოხა“ ორივე „ა“-ზე მთავრდება, ხოლო „ა“-ზე დამთავრებული სიტყვები რუსულში მდედრობითი სქესისაა. მაგრამ მაგალითი, რომელსაც ახლა ვნახავთ, ამ ვარაუდს არ ადასტურებს. მოთხრობაში „ვარო“ რამდენჯერმე გვხვდება

სიტყვა „ტახტა“, რომელიც ასევე „ა“-ზე ბოლოვდება, მაგრამ მდებარეობითი სქესის სიტყვად არ არის მიჩნეული, რაზეც მეტყველებს მისთვის დართული განუსაზღვრელი არტიკლი: „*Ein Tachta (breites, niedriges Sofa) mit zwei länglich runden Kissen...*“ (1908, № 43, გვ. 12). ქართულად: „ერთი ტახტი (ფართო, დაბალი საწოლი) ორი მოგრძო მრგვალი ბალიშით...“ (ანუ მუთაქით). აქედან ნათელია, რომ ის მამრობითი ან საშუალო სქესის სიტყვად არის ჩათვლილი. დაზუსტება ხერხდება მომდევნო ფრაზებიდან:

1) „....und legte sich *auf das Tachta* nieder“ (1908, № 48, გვ. 13). ქართულად: „....და დანვა ტახტზე“;

2) „....und sank verzweifelt *auf das Tachta* nieder“ (1908, № 51). ქართულად: „....და სასოწარკვეთილი ჩაიკეცა ტახტზე“.

ასე რომ, „ა“-ზე დაბოლოებული ტახტა საშუალო სქესის სიტყვად მოგვევლინა.

როცა პირველად გვხვდება ტახტა მოთხრობაში, იგი ასეა განმარტებული: „*breites, niedriges Sofa*“ (ეს განმარტება ზემოთ უკვე დავიმოწმეთ). შეიძლება გვევარაუდა, რომ რაკი *Sofa* საშუალო სქესისაა, ამიტომ ჩათვალეს „ტახტაც“ საშუალო სქესის სიტყვად. მაგრამ არც ეს ვარაუდი ჩანს სწორი, ვინაიდან სხვა დროს ასე არ ხდება. მაგალითად, იმავე მოთხრობაში გვხვდება სიტყვა „ქეიფი“ (Keif), რომელიც იქვე ფრჩხილებში საშუალო სქესის სიტყვით არის განმარტებული (Freudenfest), მაგრამ თვითონ მამრობითი სქესის სიტყვად არის მიჩნეული: „...trinken und singen wollen wir beide, daß uns die Nachbarn um *einen solchen Keif* (Freudenfest) beneiden werden!“ (1908, № 51). ქართულად: „...ორივეს დალევა და სიმღერა გვინდა, რათა მეზობლებს ჩვენი ამნაირი ქეიფი შეშურდეთ!“

„სახლი“ მდებარეობით სქესს არის მიკუთვნებული: „Doch jeden Morgen, wenn er hinaustrat vor seine Sachli...“ (1908, № 41, გვ. 6). ქართულად: „მაგრამ ყოველ დილით, როცა ის თავისი სახლის წინ გამოდიოდა...“. ფრჩხილებში იგი ორი სიტყვით არის განმარტებული: Haus, Hütte. პირველი საშუალო სქესის სიტყვაა, მეორე – მდებარეობითისა.

საერთოდ, „გრამატიკული სქესი გადმონაშთურ, „პალეონტოლოგიურ“ კატეგორიად ითვლება, რომელსაც ფესვები ძველი მითოლოგიური აზროვნების თავისებურებებში აქვს გადგმული, ამიტომაც ისტორიული ეთნოლინგვისტიკის ინტერესის საგანს წარმოადგენს“ (ლინგვისტური... ლექსიკონი 1900: 418).

და მართლაც, როდესაც ქართული უსულო არსებითი სახელებისთვის სქესის მინიჭების ამ ძალაუნებურ პროცესს „ვესწრებით“, ისეთი გრძნობა გვიჩნდება, თითქოს უხსოვარ წარსულში გადაგვტყორცნეს, იმ ეპოქაში, როცა საგანთა სახელდება იწყებოდა. მაშინდელი ანიმისტური და ანთროპომორფისტული წარმოდგენების თანახმად ყველა საგანს სული ედგა და მაშასადამე სქესიც ექნებოდა, ანუ საგანთათვის ამა თუ იმ გრამატიკული სქესის მინიჭება ალბათ ამ საგნებზე არსებულ მითოლოგიურ წარმოდგენებს ასახავდა (სხვადასხვას სხვადასხვა ეთნოფგუფისთვის).

მაგრამ XIX–XX საუკუნეებში ქართული არსებითი სახელებისთვის გერმანელ ავტორთა მიერ რომელიმე სქესის მიკუთვნება ოდენ სუბიექტურ, მნიშვნელოვანწილად შემთხვევით გარემოებებზე დამოკიდებული ჩანს.

ამ ვარაუდს ისეთი არსებითი სახელის მოძებნა განამტკიცებდა, რომელიც სხვადასხვა ტექსტში სხვადასხვა სქესის სიტყვად იქნებოდა მიჩნეული. ასეთი შემთხვევაც გამოჩნდა. ზემოთ ჩვენ ვნახეთ, რომ „ტახტი“ (Tachta) ა. ლაისტის მოთხრობაში საშუალო სქესისაა. ეს სიტყვა სხვა ავტორის (კარლ ფონ ჰანის) თხზულებაშიც გვხვდება, ოლონდ - ე დაბოლოებით (Tachte), და იქ იგი მდედრობითი სქესისაა: „Eine lange Tachte...“, „In der Mitte der Tachte...“ (1909, № 13, გვ. 9). ქართულად: „ერთი გრძელი ტახტი...“, „ტახტის შუაში...“.

ა. ლაისტის მოთხრობაში „ვარო“ გვხვდება აგრეთვე „თავადიშვილი“: „Du bist ein Tawadischwili (Fürstensohn) und ich eine Bäuerin“ (1908, № 46, გვ. 13). ქართულად: „შენ თავადიშვილი ხარ და მე გლეხის ქალი“. ამ სიტყვის სქესის გარკვევა, ცხადია, არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს.

ამ მოთხრობაში უმთავრესი სატრფიალო მოტივია და ერთ-
გან ამ გრძნობის გამომხატველი ქართული სიტყვაც გვხვდება
ტექსტში: „Allerdings singt er viel von „Sikwaruli“ (Liebe)“ (1908, №
43, გვ. 12). ქართულად: „...ბევრს მღერის სიყვარულზე“. ამ ფრა-
ზიდან ვერ გავიგებთ, რომელი სქესის სიტყვად არის ის მიჩნეუ-
ლი, რადგან არც არტიკლი ახლავს და არც განსაზღვრება.

რამდენჯერმე გვხვდება სიტყვა „ლომი“ კომპოზიციის
შემადგენლობაში: „...აჰ mit ihr einen Ghomibrei...“ (1908, № 43, გვ.
12). ქართულად: „...მასთან ერთად მიირთმევდა ღომს...“. რაკი
კომპოზიციის ბოლო სიტყვა Brei (ფაფა) მამრობითი სქესისაა,
ამიტომ, ბუნებრივია, Ghomibrei-ც მამრობითი სქესის სიტყვაა.

რა სიტყვები და გამოთქმებიც ზემოთ განვიხილეთ, ყველა
ქართულ თემატიკაზე დაწერილ ნაწარმოებებში გვხვდება.
კიდევ უფრო საინტერესოა ის შემთხვევები, როცა ქართული სი-
ტყვები არაქართული თემებისადმი მიძღვნილი საგაზეთო მასა-
ლების ტექსტშია გამოყენებული. ელიზაბეტალიდან მიღებულ
კორესპონდენციაში (1907, № 41), რომელშიც ამ გერმანული
დასახლების ყოფაა აღწერილი, გვხვდება გამოთქმა „გიჟი-მარ-
ტი“ (წერია „გიში-მარტი“), ასეთ კონტექსტში:

„Wundervoll und angenehm war sein (des Frühligs. – ლ. ბ.) Einzug
in diesem Jahr, und der Monat März, der wegen seines oft stürmischen,
veränderlichen und unbeständigen Wetters von unseren Nachbarn, den
Grusiniern, „Gischi-Marti“, d. h. verrückter März, genannt wird, verdient
heuer diesen wenig schmeichelhaften Namen nicht. Still und klar waren
die Tage des März bisher“.

ქართულად: „საოცარი და სასიამოვნო იყო გაზაფხულის
შემოსვლა წელს, და მარტის თვე, რომელსაც მისი ცვალება-
დი, ჭინჭყლი, არასტაბილური ამინდის გამო ჩვენი მეზობელი
ქართველები „გიჟ-მარტს“ ეძახიან, წელს ნამდვილად არ იმსა-
ხურებს ამ ნაკლებად სასიამოვნო სახელწოდებას. წყნარი და
ნათელი იყო მარტის დღეები აქამდე“ (კორესპონდენცია 16 მარ-
ტით არის დათარიღებული და ხელმოწერილია ასე: E. Korr.).

აქ ქართული ხატოვანი გამოთქმა, გაპიროვნების მხატვრულ ხერხზე დაფუძნებული, გერმანელ ავტორს საშუალებას აძლევს სხარტად და შთამბეჭდავად დაახასიათოს სასიამოვნო მეტეოროლოგიური ანომალია.

„გიჟი მარტი“ 1909 წლის 36-ე ნომერშიც გამოჩნდა ისევ ელიზაბეტტალიდან 20 თებერვალს გამოგზავნილ, ამჯერად ხელმოუწერელ, წერილში:

„Hoffen wir, daß die übrig gebliebenen Tage des Februars und der bevorstehende „Gischimarti“ (toller März) unsern Bauern nicht auch noch durch manche Unbill des Wetters bei der Arbeit hinderlich sein werden“.

ქართულად: „იმედი ვიქონიოთ, რომ თებერვლის დარჩენილი დღეები და დამდეგი „გიჟიმარტი“ (ახლა ასე ერთად წერია. – ლ. ბ.) ჩვენს გლეხობას მუშაობაში უამინდობით არ დააბრკოლებს“.

ორი წლის წინანდელ კორესპონდენციაში „გიჟი მარტი“ გერმანულად ასე იყო თარგმნილი: verrückter März, შემდგომ კორესპონდენციაში კი არის toller März. პირველი თარგმანი უფრო ზუსტია, ვინაიდან toll გიჟიც არის, მაგრამ უპირველეს ყოვლისა ცოფიანს ნიშნავს, ხოლო ახალგაზრდულ ჟარგონზე – ხოშიანსაც. ასეთი მრავალმნიშვნელობის გამო მარტის განსაზღვრებად მისი გამოყენება გაუგებრობას გამოიწვევს.

1907 წლის მე-15 ნომერში დასტამბულია კვლავაც E. Korr.-ის მიერ ისევ ელიზაბეტტალიდან გამოგზავნილი წერილი, სადაც გვხვდება ქართული სიტყვა „მაჭარი“: „...bereits seit zwei Wochen wird hier „Matschar“ (süßer Wein – Most) getrunken“. ქართულად: „...უკვე ორი კვირაა, აქ მაჭარი (ტკბილი ღვინო – მოსტი) ისმება“.

ეს ბოლო სამი მაგალითი, რომლებშიც ქართული სიტყვები არაქართული თემებისადმი მიძღვნილ მასალებშია გამოყენებული, და, მათთან ერთად, უფრო ადრე განხილული „დიდი ამბავისა“ და „თამაშას“ გერმანულ ტექსტებში განუმარტავად დატოვება იმისი ნიშანი უნდა იყოს, რომ ეს სიტყვები და გამოთქმები გერმანელ კოლონისტთათვისაც გასაგები ყოფილა და შეიძლება საუბარში თვითონაც იყენებდნენ მათ.

კავკასიელ გერმანელთა მეტყველებაზე, ბუნებრივია, ძლიერ ზეგავლენას ახდენდა რუსული ენა. გერმანულის ნაცვლად კოლონისტები სისტემატურად ხმარობდნენ იმ რუსულ სიტყვებსა და გამოთქმებს, რომლებიც ხშირად ესმოდათ. „კაუკაზიშე პოსტში“ რამდენიმე წერილი დაიბეჭდა, რომელთა ავტორები მძაფრად ილაშქრებენ ამ არასასურველი მოვლენის წინააღმდეგ (ამ საკითხზე იხილეთ აგრეთვე რ. დოლიძის „რამდენიმე პენიშენა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეტყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ“ (დოლიძე 1969: 111-119).

ცხადია, არა იმ ოდენობით, როგორც რუსული ლექსიკა, მაგრამ, ეტყობა, ქართული სიტყვები და გამოთქმებიც გაისმოდა კავკასიელ გერმანელთა მეტყველებაში.

9. იუმორი

„კაუკაზიშე პოსტს“ თითქმის ყოველ ნომერში ჰქონდა იუმორის კუთხე, სადაც უცხოური ანექდოტები და მახვილსიტყვაობები იბეჭდებოდა, მაგრამ რამდენჯერმე მათ შორის ადგილობრივი მახვილგონიერების ნიმუშიც გამოერია.

1910 წლის 14 მარტის ნომერში (№ 11) გამოქვეყნებული სამი ანექდოტური სიუჟეტიდან ერთი თბილისურია. მისი სათაურია „გახარებული ქათმები“:

„ერთმა თბილისელმა ქალბატონმა კოჯორში აგარაკი შეიძინა და მებალის ცოლს მოელაპარაკა, კვერცხები, რომლებსაც ქათმები დადებდნენ, ქალაქში გამოეგზავნა მისთვის. მაგრამ, მისდა სამწუხაროდ, დაპირებული კვერცხები არსად ჩანდა – მებალის ცოლი ირწმუნებოდა, ქათმებს ჯერ კვერცხის დება არ დაუნყიათო.

ახლახან ქალბატონი თავის აგარაკს ეწვია და თავისდა გასაოცრად საქათმეში ბლომად აღმოაჩინა ახალი კვერცხი. მაშინვე მოიხბო მებალის ქალი და მკაცრად უთხრა: „თქვენ მიმტკიცებდით, ქათმები მაისამდე კვერცხის დებას არ დაიწყებენო, მაშ ეს რა არის?“

მებალის ცოლი არ დაიბნა და ყოჩაღად მიუგო: „მონყალეო ქალბატონო, ეტყობა, თქვენი ჩამოსვლით გამონეულ სიხარულს დაუდებინებია მაგათთვის ეგ კვერცხები“.

გაჭრა თუ არა ამ ორიგინალურმა კომპლიმენტმა, ამაზე აღარაფერია ნათქვამი.

ახლა ელიზაბეტტალელი მამასახლისის ენამახვილობის ნიმუშს გავეცნოთ (1906 წლის 22-ე ნომერში „მხიარული კუთხის“ რუბრიკით გამოქვეყნებულ ოთხ ანექდოტურ სიუჟეტს შორის ის რიგით მესამეა):

„პედაგოგთა კონფერენციაზე, რომელიც ამ ზაფხულს გაიმართა ელიზაბეტტალში, ერთ საღამოს, როცა მასწავლებლები და პასტორები სკოლის დარბაზში ისხდნენ და მშვიდად საუბრობდნენ, ერთი ქართველი შემოვიდა, დაკვირვებით მოავლო

თვალი მთელ ამ საზოგადოებას, მერე მამასახლისის მიუბრუნდა და უთხრა, ხარი დამეკარგა და ვეძებო, რაზედაც მამასახლისმა მოსწრებულად მიუგო: „სხვაგან ეძებე, ამ საზოგადოებაში იმას ვერ იპოვი“.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ გერმანულ ენაში (ქართულისგან განსხვავებით) ხარი (Ochse) სალანძღავი სიტყვაა – ბოთესაც ნიშნავს (თუ ფუნქციურად ვთარგმნით, მაშინ გერმანული ტექსტის ხარი ქართულ თარგმანში ვირად უნდა გადმოვიტანოთ).

„კაუკაზიშე პოსტს“ ჰქონდა რუბრიკა „რედაქციის საფოსტო ყუთი“ („Briefkasten der Redaktion“), რომელიც „მხიარულ კუთხეს“ მოსდევდა. ერთხელაც, 1908 წლის მე-5 ნომერში, ეს რუბრიკა „მხიარული კუთხის“ ერთგვარ გაგრძელებად მოგვევლინა: იგი ვითომცდა თბილისიდან, ბაქოდან და ვენიდან მიღებულ მკითხველთა წერილებზე პასუხებს შეიცავს.

უპასუხებენ „ბაქოელ“ ვაინთორინქერს, რაც ვითომ გვარია, მაგრამ ქართულად ლვინისმსმელად ითარგმნება (ასე წერია: Weintrinker in Baku. ეს მეტყველი გვარი იმაზეც მეტყველებს, რომ ფსევდოშეკითხვასთან გვაქვს საქმე): „თქვენ გვეკითხებით, რამდენი წლით შეიძლება დავაძველოთ კავკასიური ლვინო. არ ვიცით, ის ჩვენ ყოველთვის მალე გვითავდება“ („Das wissen wir nicht, denn bei uns ist er immer bald ,alle!“).

ასეთი მოხდენილი ფორმით გაუწევია რეკლამა „კაუკაზიშე პოსტს“ ჩვენებური ლვინისთვის!

ვენელ ა. კ-ს (Herrn A. K. in Wien) უპასუხებენ: „თქვენ იწერებით: „ქართველებში არის ასეთი ჩვეულება: პატარძალი ქორწილის შემდეგ ქმარს მანამ არ დაელაპარაკება, სანამ ახალშერთული მეუღლე საჩუქარს არ მიართმევს“. მართალი ბრძანდებით. ერთმა ხნიერმა ქართველმა გვიამბო: „როცა ჩემი მოხუცი შევიროთე (ნეტა ის ახლაც ახალგაზრდა იყოს და მეტი არაფერი მინდა!), სამ დღეს ხმა ვერ ამოვალეხინე, მუნჯივით დუმდა. მხოლოდ მას შემდეგ ალაპარაკდა, რაც ორმოცდაათი მანეთი ვაჩუქე. ღმერთო, რა ვქენი ეს! ოთხი კვირის შემდეგ დიდი სიამოვნებით ვაჩუქებდი ხუთას მანეთს, თუკი ისევ დამუნჯდებოდა“.

აი ასეთი იუმორი შეაგება კავკასიელ გერმანელთა გაზეთმა ევროპაში ქართველების შესახებ არსებულ ცრუ წარმოდგენას!

ეს ანექდოტები და ხუმრობები ყოფითი იუმორის ნიმუშებია, სოციალურ-პოლიტიკური მომენტები თუ ქვეტექსტები მათში არ შეინიშნება. ცხადია, პოლიტიკური ანექდოტი ჟურნალისტურ „ბირჟაზე“ უფრო ძვირად ფასობს, ვიდრე ამგვარი უწყინარი ხუმრობები, მაგრამ მახვილგონიერებას თვითკმარი ღირებულება აქვს, იუმორის შუქით განათებული უბრალო მოვლენაც კი მნიშვნელოვნებას იძენს და დასამახსოვრებელი ხდება. იუმორი წერილმან, არაფრით გამორჩეულ ყოფით მომენტებს სიცოცხლეს უხანგრძლივებს, ამიტომ ეპოქის კოლორიტის და „სურნელის“ შენარჩუნებას ანექდოტი ბევრ „სერიოზულ“ ჟანრზე უკეთ ახერხებს. ამავე დროს „ასეთი მასალების მიზანია მკითხველთა შექცევა... ისინი ხელს უწყობენ პერიოდული ორგანოს გავრცელებას“ (ტაბიძე 1969: 70).

გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“ გერმანულ-ქართულ კულტურულ ურთიერთობათა ისტორიის მნიშვნელოვანი ფურცელია. მისი მეშვეობით 1906-1914 წლებში გერმანულენოვან სამყაროს შესაძლებლობა ჰქონდა სისტემატურად, კვირაში ერთხელ, ინფორმაციები მიეღო საქართველოდან. საქართველოსა და კავკასიისადმი მიძღვნილი მასალების ავტორებად გვევლინებიან როგორც თბილისის მკვიდრი გერმანელები (არტურ ლაისტი, კარლ ფონ ჰანი, ალექსანდერ ფუფაევი), ასევე რუსეთის იმპერიის სხვა რეგიონებში მცხოვრები გერმანულენოვანი მოღვაწენი (ედუარდ იუონი, ვოლდემარ ფონ იუქსკიული).

იგრძნობა „კაუკაზიშე პოსტის“ ავტორთა დიდი დაინტერესება და, რაც მთავარია, სიყვარული ქართველების, საქართველოს ბუნების, ისტორიის, მწერლობის, ქართული ენის და, საზოგადოდ, კავკასიის მიმართ.

არტურ ლაისტზე, როგორც თავისი მეორე სამშობლოს – საქართველოს – კეთილდღეობისთვის მზრუნველ ლიტერატორზე, სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ შევიქმნით, თუ არ გავითვალისწინებთ აქამდე უცნობ მის პუბლიცისტურ მოღვაწეობას კავკასიელ გერმანელთათვის დაარსებულ ამ პერიოდულ ორგანოში.

„კაუკაზიშე პოსტში“ დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი საყურადღებო წერილები მათი ლექსების არტურ ლაისტის მიერ შესრულებული თარგმანებითურთ. მასვე ეკუთვნის ამ გაზეთში გამოქვეყნებული ქართული მხატვრული პროზაული თხზულების პირველი გერმანული თარგმანი (ანდრია დეკანოზიშვილის ეტიუდი „პეპელა“).

არტურ ლაისტის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ანალიზმა ცხადყო, რომ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ შესრულებულ ქართული პოეზიის მისეულ თარგმანებს მარტო ისტორიული მნიშვნელობა როდი აქვთ, ბევრი მათგანი დღესაც სიამოვნებით იკითხება და საკმაოდ ნათელ წარმოდგენას უქმნის მკითხველს ორიგინალის მხატვრულ ღირსებებზე.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის ყურადღება, რასაც რედაქცია იჩენდა ქართული წიგნის გამოცემისა და, საზოგადოდ, ქართული პოლიგრაფიისადმი.

გაზეთს მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა გერმანულენოვან მკითხველთა შორის საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. გამოქვეყნდა თბილისელი პედაგოგისა და სწავლულის კარლ ფონ ჰანის მეცნიერულ-პოპულარული ნაშრომები თბილისის ისტორიისა და თამარ მეფის შესახებ, აგრეთვე 1905 წლის გურიის აჯანყების თვითმხილველის, ედუარდ იუონის, მოგონებები.

აღსანიშნავია კავკასიისადმი მიძღვნილი მასალების ჟანრობრივი მრავალფეროვნება. ქართულ-კავკასიური თემატიკის ამსახველი ინფორმაციული შენიშვნების გარდა, რაც ყოველ ნომერში ქვეყნდებოდა, ადგილობრივ ხალხთა საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების წარმოსაჩენად რედაქცია იყენებდა რეპორტაჟის (ილია ჭავჭავაძის დაკრძალვისა და აკაკი წერეთლის იუბილეს ამსახველი რეპორტაჟები), სტატიის (დავით სარაჯიშვილის სახლში ფერეიდნელი ქართველების პატივსაცემად მონწყობილი შეხვედრისა და აზერბაიჯანულ ჟურნალ „მოლა ნასრედინისადმი“ მიძღვნილი სტატიები, აგრეთვე ილიასა და აკაკის შემოქმედების შესახებ გამოქვეყნებული ლიტერატურული წერილები), ფელეტონის („თბილისური ლაყბობის“ რუბრიკით დაბეჭდილი ფელეტონები), ჩანახატის („გოლოვინის პროსპექტი“) და ხუმრობა-ანეკდოტის ფორმებს.

ქართული, სომხური, ოსური, აზერბაიჯანული ლიტერატურისადმი მიძღვნილი პუბლიკაციები იმაზე მეტყველებს, რომ გაზეთის რედაქცია ზრუნავდა (ყოველ შემთხვევაში, არტურ ლაისტის რედაქტორობის პერიოდში – 1906-1909 წწ.) თავის უპირველეს ადრესატთა – თითქმის ერთი საუკუნის წინ კავკასიაში გადმოსახლებულ გერმანულ კოლონისტთა – ადგილობრივ, ძირძველი და თვითმყოფადი კულტურის მქონე ერებთან დაახლოებისთვის; გაზეთის მესვეურთ კარგად ესმოდათ, რომ ხალხთა ურთიერთგაგების და დამეგობრების გზა ერთმანეთის კულტურის შესწავლაზე გადის.

ამკარაა გაზეთში გამოქვეყნებული მასალების პროგრესულ-დემოკრატიული ხასიათი: დაბალი სოციალური ფენის ადამიანთა შეჭირვებული მდგომარეობის ამსახველ პუბლიკაციათა სიუხვე, აქტუალური პრობლემებისადმი მიძღვნილი ფელეტონების მეშვეობით საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და ქალაქის თვითმმართველობის მუშაობაში არსებულ ნაკლოვანებათა კრიტიკა, ქართველ პოეტთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოტივების შემცველი და ალექსანდრე ცატურიანის მძაფრი სოციალური სატიკივართ გამსჭვალული ლექსების გამოქვეყნება, ამბობებული გურული გლეხობისადმი დიდი სიმპათიით გამსჭვალული თხზულების – ედუარდ იუონის მოგონებების – და რუსეთის მიერ დაპყრობილ კავკასიის მთიელ ხალხთა დიდი ქომაგის, ვოლდემარ იუქსკიულის ნოველისა და მისი ავტორისადმი მიძღვნილი აღფრთოვანებული წერილის პუბლიკაცია, ხელისუფლების მიერ შერისხული აზერბაიჯანული სატირულ-იუმორისტული ჟურნალის „მოლა ნასრედინის“ უაღრესად დადებითი შეფასების გამომხატველი სტატიის გამოქვეყნება და მრავალი სხვა პუბლიკაცია „კაუკაზიშე პოსტის“ პროგრესული მიმართულების ნათელი დადასტურებაა.

„კაუკაზიშე პოსტის“ პუბლიკაციების გათვალისწინების შედეგად უნდა გადაისინჯოს გავრცელებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით კავკასიელი გერმანელები თითქოსდა იზოლაციონიზმისკენ იყვნენ მიდრეკილი, გაურბოდნენ აბორიგენ ხალხებთან ურთიერთობას. მრავალი მასალა, გამოქვეყნებული „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე, საწინააღმდეგოს მეტყველებს.

ყოველივე ზემოთქმულის გამო „კაუკაზიშე პოსტს“ საქართველოს მრავალფეროვანი და მრავალენოვანი პერიოდიკის ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უკავია. XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დამდეგს ჩვენს დედაქალაქში გამომაველ ფრანგულ- და ინგლისურენოვან ჟურნალ-გაზეთებთან ერთად, „კაუკაზიშე პოსტის“ არსებობაც ჩვენი ქვეყნის ევროპულ ორიენტაციაზე მიგვანიშნებს.

Zusammenfassung

„Kaukasische Post“ – eine deutschsprachige Wochenschrift, die 1906-1914 in Tiflis (Tbilissi) erschien, nimmt eine wichtige Stelle in der Geschichte der mannigfaltigen und vielsprachigen Periodika Georgiens ein. Wie das Vorhandensein der französischen und englischen Zeitschriften und Zeitungen, die in der Hauptstadt Georgiens Ende 19. – Anfang 20. Jahrhunderte herausgegeben wurden, deutet auch die Existenz der „Kaukasischen Post“ auf die europäische Orientierung des Landes hin. Ohne Einsichtnahme dieses Blattes kann man sich keine vollkommene Vorstellung von den deutsch-georgischen literarisch-kulturellen Beziehungen machen.

Das Blatt war vor allem als ein vermittelndes Organ für die im Kaukasus lebenden deutschen Kolonisten bedacht, die Anfang des 19. Jahrhunderts wegen politischer, wirtschaftlicher und religiöser Gründe ihre Heimat, Königreich Württemberg, verlassen und nach Kaukasien auswandern mussten, wo sie ihre zweite Heimat gefunden hatten. Anfang der 40er Jahre des 20. Jahrhunderts ereilte diese Menschen aber der Schicksalsschlag: zwischen dem „Dritten Reich“ und der Sowjetunion brach der Krieg aus, die deutschen Kolonisten wurden von Transkaukasien deportiert und nach Kasachstan gebracht. Es blieb aber die Zeitung, ihre Blätter haben die Lebensweise der Kolonisten in sich aufgenommen und für kommende Generationen aufbewahrt. Lesen wir diese Beiträge, steht ihr Schalten und Walten lebendig vor unseren Augen. Wir sehen wie sie sich in ihren Weinbergen beschäftigen, wie sie sich über eine gute Ernte freuen, und wie sie eine Missernte traurig macht; wie sie in ihren Schulen Goethes und Schillers Werke studieren und Schulfeste veranstalten; wie sie auf der Bühne „Kabale und Liebe“ spielen; wie sie mit den Nachbarvölkern verkehren und Freud und Leid mit ihnen teilen. Und über all das wurde mit viel Geschmack und Talent berichtet. Man lobte das Blatt auch außerhalb des Kaukasus. 1908 schrieb die „Baltische Frauen-Zeitung“ in ihrem Juniheft:

„In Tiflis gibt es seit kurzem ein vortreffliches Blatt „Kaukasische Post“, das uns so recht in das Leben und Weben jener besonderen Welt einführt, mit all seinen Vorzügen und Mängeln, nicht durch kurze, trockene Lokalnotizen, die dem Fernstehenden meist gar nichts sagen, sondern durch eingehende, längere Berichte und Zuschriften, die in ihrer oft recht subjektiv-persönlicher Form besonders geeignet sind auch tieferen Einblick in das eigenartige Leben dort zu gewähren und das spezielle Lokalkolorit auch aus der ferne kennen zu lernen“.

Das „Lokalkolorit“ war besonders in den Beiträgen von Arthur Leist, dem Begründer und ersten Redakteur des Blattes, zu fühlen, in seinen satirisch-humoristischen Skizzen nämlich, die er unter der Rubrik „Tifliser Plauderei“ veröffentlichte. In diesen Skizzen treffen wir die typisch verallgemeinerten Gestalten der alten Tifliser. Das sind: die Georgier – Rostom, Wano und Niko, die Armenier – Sarkis und Karapet, die Deutschen – Hannes und sein Weib Bärbele.

Die „Kaukasische Post“ sollte unter den Kolonisten Bildung verbreiten, ihr kulturelles Niveau heben und sie auch mit der Geschichte und Literatur der benachbarten Völker vertraut machen.

Man muss die Herausgabe der Zeitung als ein wichtiges Ereignis in der Geschichte der deutsch-georgischen literarisch-kulturellen Beziehungen einschätzen. Durch dieses Blatt konnte die deutschsprachige Welt regelmäßig, einmal in der Woche, Informationen aus Georgien erhalten. Unter den Autoren, die über den Kaukasus schrieben, sind sowohl in Tiflis eingebürgerte Deutsche (Arthur Leist, Karl von Hahn, Alexander Fufajew) als auch deutschsprachige Erzähler, die in anderen Gebieten des russischen Reiches tätig waren (Eduard Juon, Woldemar von Uexküll).

Ohne Berücksichtigung der in der „Kaukasischen Post“ veröffentlichten Beiträge kann man sich von Arthur Leist, einem wahren Freund des georgischen Volkes, keine vollkommene Vorstellung machen.

Die Popularisierung der Kulturen der kaukasischen Völker ist eines der Verdienste des Blattes. Den georgischen, armenischen, ossetischen, aserbaidshanischen Literaturen gewidmete Publikationen sind klare Beweise dafür, dass die Redaktion (jedenfalls zu der Zeit, als verantwortlicher

Redakteur Arthur Leist war) für die Annäherung zwischen den deutschen Kolonisten und der einheimischen Bevölkerung sorgte.

Der progressiv-demokratische Charakter des Blattes ist unbestreitbar. Beredte Zeugnisse dafür sind Materialien, die den Notstand der Vertreter niedriger Stände schildern; kritische Beurteilung der im gesellschaftlichen Leben verankerten Mängel; Publikationen wie die Erinnerungen von Eduard Juon („Ein Jahr im aufständischen Gurien“, 1907, №№14, 15, 16), die Sympathie für die gegen nationale und soziale Unterdrückung kämpfenden Bauern zeigen; die Novelle unter dem Titel „Der Abrege“ (1910, №50) von Woldemar Uexküll, dem großen Fürsprecher von Russland eroberter kaukasischer Bergvölker, und das Erscheinen eines begeisterten Artikels über den Schriftsteller selbst („Ein deutscher Sänger des Kaukasus“, 1914, №12), wie auch positive Einschätzung der von der Regierung geächteten satirischen Zeitschrift „Mollah Nasreddin“ (1908, №37) und Veröffentlichung der Gedichte des armenischen Dichters Alexander Zaturian, die über scharfe soziale Probleme geschrieben sind.

Unter Berücksichtigung der Publikationen der „Kaukasischen Post“ muss die bisher bestehende Meinung, dass deutsche Kolonisten im Kaukasus zur abgesonderten Lebensweise geneigt waren, korrigiert werden. Viele Beiträge, die auf den Seiten der „Kaukasischen Post“ veröffentlicht wurden, sprechen dagegen.

Резюме

«Кауказише пост» («Kaukasische Post») – еженедельная немецко-язычная газета, выходящая в 1906-1914 годах в Тбилиси (Тифлисе), занимает значительное место в истории многообразной и многоязычной периодики Грузии. Появление «Кауказише пост», как и издание французских и английских газет и журналов в столице Грузии – Тбилиси в конце XIX и начале XX века, является показателем европейской ориентации страны. Без принятия во внимание этой газеты невозможно создать полноценное представление о немецко-грузинских литературно-культурных взаимоотношениях.

Газета, в первую очередь, была задумана как информационный орган для немцев, проживающих на Кавказе, которые в начале XIX века по политическим, экономическим и религиозным причинам были вынуждены оставить свою родину Вюртембергское королевство и переселиться на Кавказ, где они обрели вторую родину. В начале 40-х годов XX века, когда началась война между Третьим рейхом и Советским Союзом, немецкие колонисты с Южного Кавказа были высланы в Казахстан. Однако, осталась газета, которая сохранила для будущих поколений картины жизни немцев-колонистов на Кавказе. Знакомясь с материалами этой газеты, мы воочию представляем, как они ведут свое хозяйство, видим как работают в виноградниках, радуются богатому урожаю и печалятся из-за неурожая; как они изучают в школах произведения Гете и Шиллера и устраивают школьные праздники; как они представляют на сцене «Коварство и любовь»; как они общаются с соседними народами, делят с ними горе и радость. Обо всем этом корреспонденты газеты рассказывают талантливо, с особым вкусом.

«Кауказише пост» был известен и за пределами Кавказа и пользовался большим уважением. «Балтийская женская газета» («Балтише фрауенцайтшрифт») в июньском номере 1908 года писала:

«Не так давно в Тифлисе существует прекрасная газета «Кауказише пост», которая знакомит нас с жизнью этого особого мира со

всеми ее достоинствами и недостатками, причем, не посредством короткой, сухой информации, которые далеким читателям ничего не говорят, а посредством обстоятельных обширных корреспонденций и статей, (...) которые дают нам возможность глубоко заглянуть в особенности тамошней жизни и почувствовать специфический местный колорит».

Этот «местный колорит» особенно чувствовался в статьях основателя и первого редактора газеты Артура Лайста, в частности, в его сатирико-юмористических эскизах, которые он публиковал под рубрикой «Тифлисская болтовня». В этих зарисовках фельетонного характера читатель встречает обобщенные образцы старых тифлисцев, среди которых грузины Ростом, Ваню и Нико; армяне – Саркис и Карапет; немцы – Ханнес и его жена Бербеле.

«Кауказише пост» должна была просвещать колонистов, повышать их культурный уровень и, в то же время, знакомить их с историей и литературой местных народов.

Издание газеты следует оценить как значительное явление в немецко-грузинских литературно-культурных взаимоотношениях. Посредством «Кауказише пост» немецкоязычный мир получил возможность систематически, еженедельно получать информацию из Грузии. Среди авторов, пишущих о Кавказе, на страницах газеты встречаем как немцев, обосновавшихся на Кавказе (Артур Лайст, Карл фон Ган, Александр Фуфаев), так и немецкоязычных авторов, проживающих в других краях Российской империи (Эдуард Юон, Вольдемар фон Юкскулл).

Без рассмотрения сочинений Артура Лайста, опубликованных в «Кауказише пост» невозможно создать полное представление об этом истинном друге грузинского народа, пропагандисте культуры кавказских народов в Европе.

Пропаганда культуры кавказских народов – одна из основных заслуг газеты. Публикации, посвященные грузинской, армянской, осетинской, азербайджанской литературам – яркое подтверждение того, что редакция (во всяком случае, в тот период, когда ответственным

редактором газеты был Артур Лайст) заботилась о сближении колонистов и местного населения.

Не вызывает сомнения прогрессивный, демократический характер газеты, ярким подтверждением чему служат те материалы, в которых описана тяжелая жизнь представителей низших слоев населения, а так же дана критическая оценка недостатков, укоренившихся в общественной жизни; такие публикации, как воспоминания Эдуарда Юона («Один год в восставшей Гурии», 1907, №14, 15, 16), написанные с сочувствием к крестьянам, борющимся против национального и социального притеснения; новелла под названием «Абрек» (1910, №50), автором которой являлся Вольдемар Юкскулл, большой защитник горских народов Кавказа, а также восторженная статья об этом авторе («Немецкий певец Кавказа», 1914, №12), позитивная оценка тбилисского азербайджанского журнала «Молла Насреддин», преследуемого властями (1908, №37); публикация стихов армянского поэта Александра Цатуряна, написанных на острые социальные темы (1906, №4).

С учетом публикаций «Кауказише пост», необходимо пересмотреть распространенную точку зрения, согласно которой кавказские немцы будто были склонны к изоляционизму, избегали взаимоотношений с аборигенными народами. Множество материалов, опубликованных в «Кауказише пост», свидетельствуют как раз об обратном.

Summary

„Kaukasische Post“ („Caucasian Mail“), a German-language weekly published in Tiflis (Tbilisi) in 1906-1914, holds an important place in the history of the diverse and multilingual periodicals in Georgia. Together with the French and English language magazines and newspapers published in the capital city of Georgia in the late 19th – early 20th Centuries, the appearance of „Kaukasische Post“ was also an indicator of the European orientation of the country. Without paying due attention to this newspaper, it would be impossible to form a true idea of the German-Georgian literary and cultural relations.

The newspaper was primarily intended as an informational organ for the German colonists in Caucasia, who due to political, economic and religious reasons were forced to leave their home country – the Kingdom of Württemberg – in the early 19th century and move to Caucasia where they found their second homeland. In the early 1940s, when the war between the Third Reich and Soviet Union started, the German colonists were deported from Transcaucasia to Kazakhstan. Only the issues of this newspaper were left behind, which made it possible to preserve for the future generations the pictures describing the lives of the German colonists in the Transcaucasia (South Caucasia). From the materials of the newspaper one can vividly see how they used to run their farms and businesses, how they were working in their vineyards; one can feel their joys at the sight of a good crop and their sorrows for a bad one; one can see how they were learning the works of Goethe and Schiller in schools and how they used to arrange school festivities; how they were playing „Intrigue and Love“ on the stage; how they were communicating with the neighbouring peoples and were sharing the joys and sorrows with them. The correspondents of the newspaper reported these things with lots of taste and talent. *Kaukasische Post* was praised beyond the Caucasia as well. „*Baltische Frauen-Zeitschrift*“ was writing in its June issue of 1908:

„Since not long ago an excellent newspaper – „*Kaukasische Post*“ – has been published in Tiflis, which acquaints us with the life of that ex-

traordinary world with all its merits and faults, and not by means of short and bare pieces of information, which would be not enough to tell anything to the remote readers, but by means of circumstantial, comprehensive correspondences and letters, (...) which give us profound look into the life particulars of that place and let us feel the specific local colour".

This „local colour" was particularly felt in the writings of Arthur Leist, the founder and first editor of the newspaper, in particular in his satiric-humorous sketches, which he published under the heading „Tbilisi Chatters". In these humorous sketches we meet the stereotypical figures of old Tbilisi, such as: Georgians – Rostom, Wano and Niko, Armenians – Sarkis and Karapet, Germans – Hannes and his wife Bärbele.

The „Kaukasische Post" was supposed to spread the education among the colonists, improve their cultural standards, and make them familiar with the history and literature of the local peoples.

The publishing of this paper must be considered as a significant event in the history of the German-Georgian literary and cultural relations. Through „Kaukasische Post" the German speaking world got the opportunity to receive regular (weekly) information from Georgia. Among the authors writing about Caucasia, we meet on the pages of the paper not only naturalized Germans, residents of Tbilisi (Arthur Leist, Karl von Hahn, Alexander Fufajew), but also German-speaking authors living in the various parts of the Russian Empire (Eduard Juon, Woldemar von Uexküll).

Without the articles published in „Kaukasische Post", it would be impossible to form a true idea about Arthur Leist as a real friend of the Georgian people and a promoter of the Caucasian peoples' cultures in Europe.

Promotion of the Caucasian peoples' cultures is one of the merits of the paper. The publications dedicated to Georgian, Armenian, Ossetian, Azeri literatures certify clearly (at least at the times when the Editor-in-Chief was Arthur Leist, i.e. in 1906-1909) that the editorial board was making efforts to bring together the German colonists and local population.

The progressive-democratic character of the paper is beyond doubt. The clear examples of this are the materials depicting the hard life of the representatives of the lower social groups, as well as critical assessment of the vices rooted deeply in the public life. Among such publications we would like to mention following: memoirs by Eduard Juon („One year in the revolted Guria“, 1907, No.14, 15, 16), which is written with compassion to the peasants fighting against the ethnic and social oppression; a short story „An robber“ (1910, No.50) by Woldemar von Uexküll, a great partisan of Caucasian highlanders conquered by Russia, as well as an enthusiastic article about the writer himself („A German singer of Caucasia“, 1914, No.12); a positive assessment of the Azeri language magazine „Mollah Nasreddin“ (1908, No.37) persecuted by the authorities; and the poems to the acute social topics by Alexandr Tsaturian, an Armenian poet (1906, No.4).

Taking into account the publications of the „Kaukasische Post“, the view according to which the Caucasian Germans were disposed to isolationism and were avoiding the relations with the native peoples, must be revised. Many materials published on the pages of „Kaukasische Post“ testify contrary to this opinion.

დ ა ნ ა რ თ ი

ედუარდ იუონი

ერთი წელი ამბოხებულ გურიაში

რასაც ქვემოთ მოგახსენებთ, მოვლენათა სოციალური კუთხით განხილვა როდია. ვიდრე კავკასიაში ბრძოლა ბობოქრობს, ნაადრევია მსჯავრის გამოტანა იმ სახალხო გამოსვლების თაობაზე, ამიერკავკასიას რომ აზანზარებს ამჟამად. თუმცა მე იქ მთელ წელს დავყავი შუაგულ ბრძოლაში, არ შემიძლია მოძრაობა სოციალური თვალსაზრისით შევაფასო: ზოგადს, უმთავრესს ჯერჯერობით წვრილმანების ნიაღვარი ფარავს; როცა ზვირთების ხმაური ასე ახლოდან ჩაგესმის, შეუძლებელია განმაზოგადებელი ობიექტური მზერით შეხედო იმას, რაც შენ თვალწინ ხდება. ეს ეხება მთელ რუსეთში მიმდინარე მოვლენებს და იმასაც, რაც ჯერ კიდევ მოსახდენია. მიუკერძოებელი მსჯავრის გამოტანა უფრო საზღვარგარეთს ხელენიფება, რაკი იგი ამ ამბებისაგან შორს დგას.

ეს პირადი შთაბეჭდილებებია – სურათები და ეპიზოდები, რომლებიც ახლა, როდესაც ისევ მშვიდობიან საქმიანობას დავუბრუნდი, ჩემ თვალწინ ცოცხლდება და მგონია, არც მკითხველთა ფართო წრისთვის იქნება უინტერესო მათი გაცნობა.

გურია სამოთხისებური ქვეყანაა. ის ერთ დროს ძველი საქართველოს მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდა და ახლა ქუთაისის გუბერნიის, ბათუმისა და შავიზღვისპირა ოლქის ტერიტორიათა ნაწილებს მოიცავს. ხალხი წარმოშობითაც და ენითაც ქართველია (მათი ცენტრია თბილისი, ამიერკავკასიის დედაქალაქი), თუმცა აქაურები ადათებით, ჩაცმულობით და სხვა თვისებებით საგრძნობლად განსხვავდებიან კიდევ თავიანთი ნათესავებისაგან. თუ სხვა კუთხის ქართველები უშირატესად ვაჭრები არიან – პროფესიით და ხასიათითაც, – გუ-

რია ხელოვანთა ქვეყანაა, ცხოვრების ხელოვანთა¹, პირველ რიგში. უპირველეს ყოვლისა ხასიათის სწორედ ამ თვისებას შეიგრძნობთ იქ; ის წითელი ზოლივით გასდევს ეგრეთ წოდებულ „გურიის რევოლუციის“ ყველა ფაზას, და იქნებ სწორედ ამის გამოა, რომ რუსეთის მთავრობას ამ პატარა ქვეყნის დაშოშმინება მეტ სიძნელეებს უქმნის, ვიდრე სომეხთა, თათართა და ჩრდილოკავკასიელ ხალხთა დაუმორჩილებლობა, რასაც ბევრად უფრო გეგმაზომიერი ხასიათი აქვს და უფრო საშიშიც არის.

გურია ისტორიული მხარეა – ძველი იბერიის ნაწილი, და ახალი წელთაღრიცხვის პირველი ათწლეულებიდანვე ქრისტიანული კულტურის კერა. იგი, როგორც დამოუკიდებელი სამთავრო, იმთავითვე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა აღმოსავლეთის ხალხებთან აღებმცემობაში, მაგრამ როგორც ბუნებისა და ბედისაგან მეტისმეტად უხვად დაჯილდოებულ ქვეყანათა უმეტესობას დაემართა, შუა საუკუნეებს აქეთ ვერც გურიამ შეინარჩუნა თავისი მნიშვნელოვანი მდგომარეობა. მას შემდეგ, რაც რამდენჯერმე მოექცა მონღოლთა უღელქვეშ, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს რუსეთს შეაფარა თავი და მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდან რუსეთის პროვინციად იქცა.

კავკასიონის შავი ზღვისკენ ნახრილ სამხრეთ-დასავლეთ ფერდობებზე შეფენილი გურია მზის ქვეყანაა და მზეგამჯდარი და გაღულუნებული ჩანს არამართო ველები და ტყეები, მსუბუქად ნაგები სახლები და ბალები იდილიურ სოფლებში, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, ამ ქვეყნის მოსახლეობა. ყველაზე თვალში საცემი, განუმეორებელი, განსაკუთრებული, რითაც გურული გამოირჩევა, ეს გახლავთ მისი სილამაზე.

გურული ქალები უმეტესად ტანმორჩილნი არიან, კლასიკური სახის ნაკვთები აქვთ, თუმცა ისინი, როგორც აღმოსავლეთის ქალთა უმრავლესობა, მხოლოდ სიყმანვილეში არიან ნამდვილად ლამაზები; შემდეგ ჩქარა ჭკნებიან, კანი უდუნდებათ და

¹ „ცხოვრების ხელოვანი“ – დედანშია *Lebenskünstler*. ეს კომპოზიტი ასეა განმარტებული ვარიგის ლექსიკონში: „ის, ვისაც უნარი აქვს თავისი ცხოვრება საუკეთესოდ მოაწყოს, ვინც ახერხებს წერილმანი საგნებითაც კი გაიმშვენიეროს და გაიხალისოს ცხოვრება“.

უუფერულდებათ, ნაკვთები კარგავენ სიცხოველეს. გურული მამაკაცი კი სიცოცხლის ბოლომდე მომხიბლავი რჩება, და მე არ ვიცი, რა შეედრება ვერცხლისწვერიანი გურული მოხუცის გარეგნულ სიდიადეს. და რამდენადაც ლამაზია გურული, იმდენადვე ამაყია ის. მას ეამაყება თავისი სილამაზე, თავისი იარაღი, თავისი სამოსელი.

ფართო დიდებულ ქალებს გვიმრა მოსდებია. არავინ ფიქრობს მინას იმაზე მეტი წაართვას, ვიდრე დღიურ ულუფადაა საჭირო; ხვალისთვის ღმერთი იზრუნებს. არაფერია იმაზე უბადრუკი, ვიდრე გურულის ყოველდღიური სუფრა: სიმინდის ფქვილი – მთავარი საკვები – გურულად მომზადებული მხოლოდ ცხელია გემრიელი და მაშინაც ძნელი მოსანელებელია; ველურად მოსული ყურძნის ღვინო მუაყეა. უხვი და მრავალფეროვანი ხილი მოუველელობით და მებაღეობის კულტურის სრული უქონლობის გამო გაუხეშებულია და მატლებისგანაა დაჭმული.

სამაგიეროდ, დიდებულია გურულის გარდერობი. ერთადერთი წმინდა ალაგი მის ჭერქვეშ, რომელსაც ის მზრუნველობას არ აკლებს, ტანსაცმლის ჩამოსაკიდებელი ადგილია. უდიდეს სიცხეშიც იგი რჩეულ, უხვად დანაოჭებულ სამოსს იცვამს, თავზე ოსტატურად აქვს წაკრული ყაბალახი. უცნაურია, რომ მხოლოდ მამაკაცები იცვამენ მთლიანად ეროვნულ ყაიდაზე, ხოლო ქალები, თითქმის უკლებლივ, ევროპულ ტანსაცმელს ამჯობინებენ; თვით კოხტა ნაქსოვი ქუდიც კი მთლიანად განდევნა მოდურმა მლაპამ.

თავის სხვა სიამაყეს, იარაღს, გურული მუდამ თან დაატარებს და ჭეშმარიტ გურულს სხვაგვარად სურათს ვერ გადაალებინებთ, თუ არა თავით ფეხებამდე იარაღში ჩამჯდარს. ამბოხების შემდეგ რუსმა სამხედროებმა გურულებს იარაღის ტარება აუკრძალეს. ვერაფერი შელახავდა ისე ძლიერ ამ ხალხის თავმოყვარეობას, როგორც ამ სასჯელმა შელახა.

ვცხოვრობდით ჩვენთვის მშვიდად პატარა საგარნიზონო ქალაქში თურქეთის საზღვართან, როცა ერთ მშვენიერ თუ უბედურ საღამოს ტელეგრაფით გვიბრძანეს, სასწრაფოდ დავძ-

რულიყავით გურიაში დანყებული მღელვარების ჩასახშობად. მეორე დღის ნაშუადღევს გავუდექით გზას და ხუთი დღის შემდეგ ჩვენი პოლკი უკვე გურიის საზღვარს მიაღწა. 1905 წლის თებერვალი იდგა და კონტრასტი აქაურსა და იმ ამინდს შორის, უკან რომ ჩამოვიტოვეთ, ჯადოსნურად მოქმედებდა. თუმცა ჩვენი გარნიზონის ადგილსამყოფელი ბევრად უფრო სამხრეთით მდებარეობდა, იქ სასტიკი ზამთარი მძვინვარებდა (საგარნიზონო ქალაქი არარატის განშტოებებზეა განლაგებული ზღვის დონიდან ორი ათასი მეტრის სიმაღლეზე), ხოლო აქ, ნატანების მშვენიერ ველზე, გაზაფხულს მთელი თავისი მომზიბვლელობა გამოეფინა: მინდორი მწვანედ აბიბინებულიყო, ფილოდენდრონი ყვაოდა, აკაციებსა და მაგნოლიებსაც გამოელოთ ნაზი ყლორტები. ნოტიო, თბილი ჰაერი იების სურნელით იყო გაჟღენთილი. ამ დიდებულმა გარემომ გადაგვაფიქრა ყველა გაჭირვება, რაც ყოველთვის ახლავს თან მოზრდილი სამხედრო ნაწილების გადაადგილებას. ჯარისკაცები ბავშვებივით იქცეოდნენ: ხარობდნენ, მღეროდნენ და კარვებს აყვავებული რტოებით რთავდნენ.

გურიის საზღვარზე, ზღვის სანაპიროზე მდებარე ნატანებში, გურულების დეპუტაცია შემოგვეგება და იქ დაგვატყვევა პირველად ყველანი იქაური ადამიანების სილამაზემ. ეს იყო ნამდვილი აღმოსავლური ფერადოვანი სანახაობა: დეპუტაცია ასამდე კაცისაგან შედგებოდა, ჭრელად მორთულ-მოკაზმულ სახედრებსა და ჯორებზე ისხდნენ და ნელი სვლით მოირწეოდნენ ჩვენკენ. ესენი იყვნენ ნამდვილად ღირსეული ადამიანები, უმეტესობა ჭაღარა იყო, გრძელი კარგად მოვლილი წვერი ამშვენებდათ, მდიდრულად იყვნენ გამოწყობილი და კეთილშობილი, სერიოზული სახეები ჰქონდათ. დეპუტაციის მიზანი იყო სრული მორჩილება აღეთქვა ჩვენი უფროსებისათვის, სტუმართმოყვარეობის ნიშნად, რუსული წესის მიხედვით, პურიითა და მარილით მიველეთ და, რაც მთავარია, ეთხოვათ ზარალი არ მიგვეყენებინა, მათ ქვეყანაში ღრმად არ შევჭრილიყავით და საზღვართანვე დაგვებანაკა. წინსვლა სრულიად ზედმეტია, რადგან უკვე ყველ-

გან სიწყნარე სუფევსო. ამ მიღებამ ჩვენს უფროსებზე ჩინებული შთაბეჭდილება მოახდინა და, მართლაც, ცდილობდნენ უხუცესთა ალთქმისთვის დაეჯერებინათ.

ნატანებში დროებით კარვები გაეშალეთ, თოთხმეტი დღის განმავლობაში თავს ისე ვგრძნობდით, როგორც ღმერთები საფრანგეთში, და გურიაც მშვიდად იყო. დამსჯელი კორპუსის შემადგენლობაში ჩვენ გარდა კიდევ ქვეითთა ერთი სხვა პოლკი, ქვეით კაზაკთა ერთი ბატალიონი, ერთი პოლკი ცხენოსანი კაზაკებისა და არტილერიის ორი ბატარეა შედიოდა. ასე რომ, კორპუსი სერიოზულ ძალას წარმოადგენდა. ის დაუქვემდებარეს შემდგომში სახელგანთქმულ გენერალ ალიხანოვს და „რიონის კორპუსი“ შეარქვეს.

ნატანები რკინიგზის სადგურია თბილის-ბათუმის ხაზზე, რომელიც რიონის ხეობას მისდევს და ამიერკავკასიის უმშვენიერეს ადგილს წარმოადგენს. რუსეთ-თურქეთის ომის დროს, 1877-78 წლებში, რიონს სისხლის ნიაღვარი ჩაჰქონდა შავ ზღვაში, რადგან ბათუმისათვის სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა ხმელეთსა და ზღვაზე; ბათუმი რუსეთს 1878 წელს მიაკუთვნეს ბერლინის კონგრესზე. ზღვა ჩვენი ბანაკიდან ერთი კილომეტრით იყო დაცილებული და მე ნეტარებით ვატარებდი მის ნაპირზე დროს საათობით, აღტაცებული შევყურებდი მას, რომელიც მაშინ, მართლაც, შავი აბობოქრებული სტიქიონი იყო; ხშირი ქარიშხლებისაგან ანრიალებული, ჰორიზონტთან საავდრო ღრუბლებში გახვეული, ის პირქუში და შიშის მომგვრელი ჩანდა.

სულ სხვანაირია იგი ზაფხულში! იქიდან არც ისე შორს მდებარეობს კურორტი ქობულეთი, სადაც კოლორიტული, მწვანე და ყვითელი ფერებით განთქმული დაისით ტკბობა შეიძლება. ახლო მდებარე მეთევზეთა სადგურ ნიკოლოზის კონცხზე ვეცადე დავახლოებოდი იმ ხალხს, რომელთა დასაშოშმინებლადაც ჩვენ იქ მივედით. ჩვეულებრივ გულლია და თავაზიანი ადამიანები ჩვენ წინაშე, ჩვენი ფორმის შემხედვარე, გულჩათხრობილნი და მიუკარებელნი ხდებოდნენ. მე დიდი წვალებით, ჟესტებით, მიმიკითა და ამასობაში ნასწავლი ორი ღერი ქართულით ავუხ-

სენი მათ განსხვავება კადრისა და თადარიგის ოფიცრებს შორის, განუუმარტე, რომ ომი არ იყო ჩემი ხელობა და რომ იქიდან შორს, შორს, რამდენიმე ათასი კილომეტრის მოშორებით, მქონდა კერა და ოჯახი და იქ დაბრუნება ჩემი მგზნებარე სურვილი იყო. შემდეგ კი, არამარტო აქ, არამედ მივარდნილ სოფლებშიც, სადაც ჩვენ მისვლა გვინევდა, ისწავლეს თადარიგის ოფიცრების ცნობა, და ვიდრე გამოგელაპარაკებოდნენ, ჯერ აღმაცერი მზერით სამხრებს შეგიმონებდნენ.

უფრო ადვილი იყო გურულებთან ნაცნობობის გაბმა ახლომდებარე ბათუმში, რომელსაც ჩვენ, რა თქმა უნდა, ხშირად ვსტუმრობდით. ბათუმი გურიის უმნიშვნელოვანესი ქალაქია, მაგრამ ტიპური ეროვნული სახე დიდი ხანია დაკარგული აქვს. ის მშვენიერი საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე ნავსადგურია და წლინახევრის წინ ბევრ უცხოურ გამს მასპინძლობდა, მათ შორის – მრავალ გერმანულ სავაჭრო გემსაც. ამ ბოლო დროს კი ბათუმთან ვაჭრობა ნავსადგურის მუშათა მუდმივი გაფიცვების გამო მთლიანად პარალიზებულია. 1905 წლის ზაფხულში, გემ „პოტიომკინზე“ მომხდარი ამბოხების შემდეგ, უცხოეთის გემებმა სავსებით უარი თქვეს ბათუმზე. ნავთობის დიდმა ფირმებმა, ნობელმა და სხვებმა, დახურეს თავიანთი სანარმოები და ქალაქი ბედის ანაბარა მიატოვეს. უმუშევართა არმია მშვენიერი მასალა გამოდგა რევოლუციისთვის, რაც კარგად გამოიყენეს გურიის მოძრაობის მეთაურებმა. ყველა, ვინც ქალაქიდან არ გაქცეულა, რევოლუციონერი გახდა. ციხესიმაგრის მცირერიცხოვან ბატალიონშიც კი დაიწყო მღელვარება, ამიტომ, როცა ქალაქი სევასტოპოლის რევოლუციის დროს მთლიანად ამბოხებულთა ხელში გადავიდა და გარესამყაროს მოსწყდა, ვერ გაბედეს ციხესიმაგრის ქვემეხები ხალხისთვის მიეშვირათ. ქალაქის ფარგლებს გარეთ მდებარე ციხესიმაგრე იზოლირებულ იქნა, ნავსადგურში მყოფი გემები დროებითა ხელისუფლებამ მფლობელებს ჩამოართვა და სევასტოპოლისკენ გაგზავნა აჯანყებულ წითელ ადმირალ ლეიტენანტ შმიდტთან კავშირის დასამყარებლად. სევასტოპოლს რომ ერთი დღით

მეტი გაეძლო, ბათუმი რუსულ რევოლუციაში ალბათ ძალიან მნიშვნელოვან როლს ითამაშებდა. როცა მე 1905 წლის დეკემბერში უკანასკნელად ვნახე ბათუმი, რუსეთის ჯარის მიერ მისი სრული დაშოშმინების შემდეგ, იგი მეტად ნაღვლიანად გამოიყურებოდა. ქალაქში შიმშილი მძვინვარებდა. სახეგაფითრებულნი, მაგრამ ამაყად თავაღერილნი მიმოდიოდნენ ქუჩებში გურულები, თვით ისინიც, ვისაც მათი უკანასკნელი სიხარული – ტანსაცმელი – ტანზე ჰქონდა შემოფლეთილი. მათი მონათესავე, მაჰმადიანური რელიგიის აღმსარებელი აჭარლები კი მთიდან ქალაქში ჩამოვიდნენ და შეიარაღებული მილიცია შექმნეს. ამ სულმოკლეობას მათ გურული ადვილად ვერ აპატიებს.

როცა ქუთაისი დავტოვე, ისიც ბათუმივით სრულიად გაანადგურებული იყო: ქალაქის ძველი ნაწილი გადაენვათ, ასობით ადამიანი დაეპატიმრებინათ და გადაესახლებინათ, მათ შორის ყოფილი გუბერნატორი სტაროსელსკი² და მისი თანაშემწე ყიფშიძე³, რომელთაც მე ჯერ კიდევ ერთი წლის წინ გონიერ ლიბერალებად ვიცნობდი და რომლებიც გურულებს შორის უსაზღვრო სიმპათიით სარგებლობდნენ. ქალაქში ცხოვრება ჩამკვდარიყო, შორაპნის მალაროებს მუშაობა შეეჩერებინათ და ამით გამოწვეული მარგანეცის ნაკლებობა უკვე იგრძნობა მთელ სარკინიგზო ინდუსტრიაში.

ნამდვილი, შეურყვნელი სულიერი და ფიზიკური ცენტრი გურიისა, ერთადერთი ჭეშმარიტად გურული ქალაქი ეს არის ამ ბოლო დროს, სამწუხაროდ, ხშირად ხსენებული სამაზრო ცენტრი ოზურგეთი. უახლოესი რკინიგზის სადგურიდან (ნატანებიდან) ოცი კილომეტრით დაშორებულმა, კავკასიონის დასავლეთ განშტოებებზე მდებარე, ყოველგვარ სავაჭრო და ინდუსტრიულ

² სტაროსელსკი ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე (1860-1916), პროფესიით აგრონომი, 1905 წელს დაინიშნა ქუთაისის გუბერნიის გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებლად, თანაუგრძნობდა რევოლუციონერებს. ავტორი წიგნისა „გლეხთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში“ (თბ., 1928).

³ ყიფშიძე ალექსანდრე (1962-1916), ისტორიკოსი, პუბლიცისტი (ფსევდონიმი ფრონელი). 1905 წელს დაინიშნა ქუთაისის გუბერნიის ვიცე-გუბერნატორად.

მნიშვნელობას მოკლებულმა ამ დასახლებამ მყუდრო ადგილ-
მდებარეობის წყალობით შეძლო თავისი საკუთარი, იდილიუ-
რად მიმზიდველი სახის შენარჩუნება. 1905 წლამდე ოზურგეთს
სამხედრო არც ენახა, მაგრამ ოზურგეთის სწორედ ეს, საქვეყნო
ფაციფუცს განრიდებული მდგომარეობა, გამოიყენეს რევოლუ-
ციონერებმა და წყნარი, ხილის ბაღებსა და ვაზებში ჩაფლული
ქალაქი რევოლუციის ციტადელად გადააქციეს. ოზურგეთი,
როგორც გურიის ყველა დასახლებული პუნქტი, ფართო ტერი-
ტორიაზეა განფენილი. ქუჩა, ჩვენებური გაგებით, მხოლოდ ქა-
ლაქის ცენტრშია, სადაც სავაჭროებია თავმოყრილი. სახლები
საკარმიდამო ნაკვეთების შუაგულში დგას და ერთმანეთს მე-
ტისმეტად არის დაცილებული ეზო-ბაღებით. ზაფხულში, როდე-
საც სუროებით, ლიანებითა და ხვიარა ვარდებით ტანშემოსილი
ხეები ამწვანებულა, სახლები სულ აღარ მოჩანს, მით უფრო,
რომ უმეტესად მომცრო ზომისა და ერთობ მსუბუქად ნაგებნი
არიან. ეს გარემოება, სხვათა შორის, დიდად უწყობდა ხელს აგი-
ტატორებს. მარდად მოივლიდნენ ხოლმე ქალაქს და სოფელს,
შეუმჩნევლად შედიოდნენ სახლებში თავიანთი იდეების გას-
ავრცელებლად. რაკი მწვანე საფარით შენიღბული სახლები
შორიშორს იდგა, მათი მოქმედება არ იპყრობდა ისედაც მცირე-
რიცხოვანი პოლიციის ყურადღებას. ასე შეუმჩნევლად მომზად-
და აჯანყება. აქტიურ მოქმედებაზე გადასვლის წინ ხალხის მზა-
დყოფნის შესამოწმებლად მიტინგები იმართებოდა. ხალხისთვის
გადანყვეტილების გაცნობა ხდებოდა საკმაოდ ოფიციალურად,
მაგრამ ეჭვმიუტანელ ადგილზე – ოზურგეთის ძველი, ისტორი-
ული ეკლესიის ეზოში.

ვინ მიიტანდა ეჭვს ღვთისმსახურებიდან გამოსულ ხალხზე,
რომელიც კიდევ ნახევარი საათის განმავლობაში ეკლესიის წინ,
მოედანზე ჩრდილში სეირნობდა და მუსაიფობდა. ენის უცოდინ-
არი ამ თავყრილობებში ვერაფერს დაინახავდა საეჭვოს, ისე
შეუმჩნევლად კეთდებოდა ეს ყოველივე. და გვიანლა მიხვდნენ
(აბა, ამას ვინ იფიქრებდა!), რომ სწორედ ოზურგეთის ძველი
ეკლესიის ეზოში გურიის რევოლუციისთვის უმნიშვნელოვანესი

გადანყვეტილებები ლამის საჯაროდ ქვეყნდებოდა. იმავე მოედანზე ოზურგეთში ჯარის შესვლის შემდეგ ბრწყინვალე აღლუმები იმართებოდა ძალის სადემონსტრაციოდ.

როცა რიონის კორპუსის სადამსჯელო ექსპედიცია ჯერ კიდევ გურიის საზღვარზე, ნატანებში, იმყოფებოდა, ოზურგეთში ასეთი ამბავი მოხდა: ხალხისთვის საძულველი ქართველი თავადი ნაკაშიძე⁴ რომელსაც ზემოდან მფარველობდნენ და მომრიგებელი შუამავლის მოვალეობას ასრულებდა გურიაში, დღისით-მზისით, თავისი სახლიდან გამოსვლისას ვილაცამ თოფით მოკლა ქუჩაში. გვამი სამ დღეს ეგდო გარეთ, ვერავინ ბედავდა ხელის ხლებას, ხოლო პოლიცია ხალხმა, უბრალოდ, გარეკა. მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენი ჯარი ქალაქში უნდა შესულიყო, დათმეს ცხედარი, ოღონდ იმ პირობით, თუ მას ჩუმად დამარხავდნენ და თანაც – ეკლესიის გალავანს გარეთ.

1905 წლის 12-13 მარტის ღამით ჩვენი კორპუსი ოზურგეთს მიადგა და იქ დაბანაკდა. ამით ერთბაშად დასრულდა ოზურგეთის იდილია. ერთი კვირის შემდეგ თავადის გვამი მის საგვარეულო სამარხში უნდა გადაესვენებინათ. ყველაფერი იღონეს მოსალოდნელი ძალადობის თავიდან ასაცილებლად და გვამის გადასვენების ცერემონიალი რაც შეიძლება დიდი ზარ-ზეიმით უნდა ჩატარებულიყო. გატენილი თოფებით შეიარაღებული ორი ასეული და პოლკის ორკესტრი გამოიყვანეს თავადისთვის უკანასკნელი პატივის მისაგებად, სამგლოვიარო მუსიკა დააგუგუნეს და პროცესია ნელი სვლით გაუყვა გზას.

მე ცოტა ხნით ადრე ხელმძღვანელობის ნებართვით კერძო ოთახი დავიქირავე ქალაქში, რათა რამდენიმე წერიტი სამუშაო შემესრულებინა. სამგლოვიარო მუსიკა რომ გაისმა, ჩემთან ჩემი დიასახლისი მოვიდა და ჟესტებითა და მიმიკით მკითხა, ჯარისკაცი ხომ არ გარდაგეცვალათო. „ნაკაშიძე“, – ვუთხ-

⁴ ნაკაშიძე – თ. ჟღენტის წიგნში „1905 წელი გურიაში“ (ტფ., 1931) ეკითხულობთ: „ტიფო ნაკაშიძე იყო მომრიგებელი-მოსამეველე („მიროვი პოსრედნიკი“) და მემამულე. გლეხებს ცუდით ეპყრობოდა, რის გამოც ის წარმოუდგენლად ეჯავრებოდა გლეხებს. ტიფო ნაკაშიძე მოკლა ტერორისტმა ლუკა ლლონტმა (მეტ სახელი „ჩორნა“)“ (გვ. 48-49).

არი მე. უნდა გენახათ, რა დაიმართა ქალს! გაფითრებულმა შემოიღო სახით შემორეკა შინ ბავშვები და მიიმალა. პროცესია ნელი რწევით მიინევდა წინ; კუბოს მისდევდა ორი მოხუცი კაცი – მიცვალებულის ნათესავები, ორკესტრი და სამასი გულგრილი გამომეტყველების ჯარისკაცი. არცერთი სული ქალაქის მოსახლეობიდან! ქუჩის ბიჭებიც კი, სხვა დროს მხიარულ ჯგროდ რომ აედევნებოდნენ ხოლმე ორკესტრს, ახლა სადღაც გადამალულიყვნენ. ეს მოხდა დილის 10 საათზე.

იმავე დღის ნაშუადღევს საზეიმოდ გამონყობილი უამრავი ხალხი ჩვენი ქუჩის გავლით გავიდა ქალაქიდან. ვერცერთმა ჩვენგანმა ვერ შეძლო ამ უცნაური გასეირნების მიზეზის გამოცნობა. რამდენიმე ხნის შემდეგ საპირისპირომხრიდან სამგლოვიარო გალობა მოისმა და მთელი ეს ხალხი – დიდებული პროცესია – ქალაქში დაბრუნდა. წინ უბრალო ურემი მოუძლოდათ, რომელზედაც შეუღლებავი ხის კუბო იდგა. როგორც შევიტყვეთ, ის, ვისაც ასეთი პატივი მიაგეს, ორი დღის წინ გარდაცვლილი ყველასათვის უცნობი უბრალო სოფლელი გლეხი ყოფილა, რომელიც ახლა ქალაქის ეკლესიის ეზოში უნდა დაეკრძალათ. ეს იყო დემონსტრაცია, ემპაკურად მოფიქრებული, უწყინარი დემონსტრაცია, ისეთი მშვიდობიანი, რომ თვით კაზაკებმაც ვერაფერი იღონეს მის წინააღმდეგ.

მარტიდან აგვისტომდე მარტო მშვიდობიანი დემონსტრაციები იმართებოდა და დამსჯელი კორპუსის საქმიანობა მხოლოდ წმინდა პოლიციური ფუნქციებით შემოიფარგლებოდა: ომნიბუსებს ჩხრეკდნენ და იარაღს ეძებდნენ; ზოგჯერ ღამით რომელიმე სოფელს ალყას შემოვარტყამდით და ავანრილებდით ხოლმე. ასეთ დროს, როგორც შემდგომ არაერთგზის უთქვამთ ჩვენთვის, მოსახლეობა ყოველთვის შვებით ამოისუნთქავდა, როცა შეამჩნევდა, რომ მყუდროების დამრღვევნი ინფანტერიისტები იყვნენ და არა კაზაკები. ექვსი თვის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ წარმოიქმნა ჯარის ხალხთან შეტაკების საშიშროება, მაგრამ მაშინაც, თადარიგის ოფიცრების წყალობით, ინციდენტმა უსისხლოდ ჩაიარა. სხვა მხრივ, ურთიერ-

თობა ხალხსა და სამხედროებს შორის გარეგნულად ნორმალური ჩანდა: ურმებით მოჰქონდათ გლეხებს ხილი და ყურძენი ჯარისკაცებისთვის და ესენიც რუსი ჯარისკაცებისთვის დამახასიათებელი გულკეთილობით ცდილობდნენ, ადგილობრივი მოსახლეობის ადამ-წესების გათვალისწინებით მათთან კარგი ურთიერთობა დაემყარებინათ. სამხედროების სიმრავლემ ხალხს შემოსავლის ახალი, სოლიდური წყარო გაუჩინა, და როცა შემდეგ სამხედრო მდგომარეობის გაუქმებაზე დაიწყო ლაპარაკი, გაქნილმა ქართველმა ვაჭრებმა ხმები დაყარეს, თავდასხმები და შეთქმულებებია მოსალოდნელიო, და ჩვენი შეფი, გენერალი ალიხანოვი, ანონიმური წერილებით აავსეს. სრული სერიოზულობით ლაპარაკობდნენ, არის იმის მომასწავებელი ნიშნები, რომ გურიის ყოფილ მთავართა შთამომავლის, თავად გურიელის ძველ სასახლეში ღამლამობით საეჭვო ამბები ხდებო. ასეთმა ჭორებმა მრავალი ზედმეტი უსიამოვნება, გაუგებრობა და მღელვარება წარმოშვა, ისე რომ, ბოლოს ყველას მართლა ნერვიული განწყობილება დაეუფლა. ვინ მოთვლის, რამდენჯერ წამოგვახტუნეს ღამით ცრუ განგაშის გამო. უკიდურესად დაძაბულნი ველოდით ერთ წვიმიან ღამით რაღაც საშინელებას, როცა შუალამისას მთელი ბანაკი უეცრად გაანათა სინათლის სწრაფად მოძრავმა ჭავლმა და ეს რამდენჯერმე განმეორდა. ყველა რაზმი საბრძოლო მდგომარეობაში მოიყვანეს, ოთხივ კუთხივ პატრულები აფრინეს. სხვა რა უნდა ეფიქრა კაცს, თუ არა ის, რასაც ხშირად წინასწარმეტყველებდნენ: ალბათ, გურულებმა მთებში მიტრალოზები და ქვემეხები აზიდეს და ახლა პროუექტორით ანათებენ ბანაკს, რათა ერთბაშად დაგვცხოვნო. დილითლა გაირკვა ამ „ტრაგიკული მოვლენის“ ფრიად კომიკური მიზეზი: ბათუმის დიდი საზღვაო პროუექტორი იმ ღამით რატომღაც ხმელეთისკენ მოებრუნებინათ და ღრუბლების ხელსაყრელი განლაგების გამო მის შუქს დაახლოებით ორმოცი კილომეტრით დაშორებულ ჩვენს ბანაკამდე მოუღწევია... ჩვენი ნერვიული განწყობილება, რა თქმა უნდა, შორეული აღმოსავლეთიდან მოსულმა სამნუხარო ცნობებმაც გააძლიერა.

თუ ურთიერთობა ხალხსა და ჯარისკაცებს შორის, როგორც უკვე ვთქვით, ასე თუ ისე გაიბა, ქალაქის ინტელიგენციასთან ოფიცერთა კორპუსმა ვერა და ვერ მოახერხა დაახლოება, თუმცა აშკარად გამოხატავდა თავის კეთილ ნებას ამ მიზნის მისაღწევად. ღია ცის ქვეშ მონყობილი კონცერტები, რომლებიც, ჩვენი შეფის განკარგულებით, მეგობრული ურთიერთობების დასამყარებლად იმართებოდა, გურულების მიერ დემონსტრაციულად ბოიკოტირებულ იქნა. გამოჩნდებოდნენ თუ არა საღამოობით ოფიცრები ქალაქის კლუბის დარბაზში, სადაც მათ, რა თქმა უნდა, ვერ აუკრძალავდნენ შესვლას, ქალაქის „კეთილგანწყობილი“ ელემენტები შენობას ტოვებდნენ. შეუზღუდავი უფლებების მქონე რევოლუციური კომიტეტი-საგან ქალებსა და გოგონებს ეკრძალებოდათ სამხედროებთან არამარტო ურთიერთობა, არამედ მათი უბრალოდ გაცნობაც კი. ამ სტრიქონების ავტორი ერთ-ერთი იმ მცირეთაგანი იყო, ვინც მოახერხა ქალაქის ინტელიგენტურ წრეებთან კონტაქტის დამყარება, და მათთან გატარებულ დროს ყოველთვის სიამოვნებით მოვიგონებ.

ერთხელ, საყოველთაო გაფიცვისას, დავალება მივიღე, ნატანებიდან ოზურგეთში დაცვის თანხლებით ჩამეყვანა საქონლით დატვირთული ტრანსპორტი. როცა ჩემი რაზმით ნატანებში ჩავედი, სადგურზე ექვსიოდე ქალი დავინახე თორმეტამდე ბავშვითურთ, რომლებიც სავალალო მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. ეტლებისა და ომნიბუსების მოძრაობა გაფიცვის გამო შეჩერებული იყო; რა ფულიც უნდა შეგეძლია, ეტლს კი არა, ცხენსაც ვერ იშოვიდი, რადგან გაფიცვის დამრღვევს სიკვდილი ემუქრებოდა. ორ დღეს ისხდა ეს ხალხი და ხმელი პურიც იკვებებოდა, რადგან სურსათით ვაჭრობაც აკრძალული იყო. არც მატარებლები დადიოდნენ. ერთმა ხნიერმა ქალბატონმა შემომტირა, ბავშვებს ერთ-ერთ თქვენს ფურგონზე დავსხამთ, ჩვენ ფურგონს ფეხდაფეხ გამოვყვებით და ოზურგეთამდე ჩავგიყვანეთო. ამისი უფლება არ მქონდა, მაგრამ უკეთესი გამოსავალი ვიპოვეთ: ორიოდე ჯარისკაციურთ ომნიბუს-

ების სადგურს მივადექი, ავარჩიე სამი საუკეთესო ეკიპაჟი, შევაბმევინე ცხრა საუკეთესო ცხენი, საფასური მაგიდაზე დავდე და ქალაქისაკენ გავაქროლებინე ჯარისკაცებს ომნიბუსები. ამ ყოჩაღ ცხენებს ეს მანძილი ასე სწრაფად, ალბათ, არასოდეს დაუფარავთ! ამრიგად, თუმცა გაფიცვა დავარღვიე, მაგრამ გაითვალისწინეს, რომ ეს არც უფროსების გულის მოსაგებად ჩამიდენია და არც ეგოისტური ინტერესების გამო, და ეს საქციელი არ ჩამითვალეს დანაშაულად, პირიქით: მე მოვახერხე (თანაც ისე, რომ არ დამჭირებია ჩემი აზრი გამომეთქვა ჩვენი ოფიციალური პოზიციებიდან შეუწყნარებელი რევოლუციური მოძრაობის თაობაზე) შესაბამისი წრეების ისეთი სიმპათია და ნდობა მომეპოვებინა, რომ ერთხელ ნება დამრთეს გადაცმული დავსწრებოდი ერთ საიდუმლო, თუმცა საკმაოდ უწყინარ მიტინგს. როგორც შექმნილი ვითარების უკეთესი მცოდნე, ზოგჯერ შუამავლის როლს ვასრულებდი და ამით ჩემს უფროსობასაც ვუწევედი სამსახურს. ჩემ მიერ ოზურგეთში ჩაყვანილი ხალხი ავტორიტეტულ წრეს ეკუთვნოდა, რომელსაც რევოლუციური პარტიაც პატივს სცემდა. ერთ ახალშეძენილ მეგობართან ერთად ისეთ ადგილებსაც მოვინახულებდი ხოლმე, სადაც სხვები სამხედრო დაცვის გარეშე ვერ ბედავდნენ გავლას, მით უმეტეს, რომ რამდენჯერმე დაესხნენ თავს ჯარისკაცებს და განაიარაღეს. რა დამავიწყებს ფეხით გასეირნებას უძველესი, ველური რომანტიკით გარემოცული ნანგრევებისაკენ ლიხაურში, რომლის ისტორია ქრისტიანობის დასაწყისს სწვდება. ამ ნანგრევებზე ჩვენთან, ბანაკში, საშინელ ამბებს ჰყვებოდნენ: თითქოს მის ახლომახლო იარაღით სავსე სარდაფები იყო მოწყობილი; იმავე ნანგრევებთან, ეზოში, დადეს საზეიმო ფიცი მოძრაობის მეთაურებმაო, იქვე იკრიბება რევოლუციური საიდუმლო ტრიბუნალიც, რომელმაც ნაკაშიძეს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანაო. მოკლედ, ამ ლიხაურს თანამედროვე რიუტლიდ⁵ წარმოსახავდნენ. მე იქ სხვა ვერაფერი ვნახე, გარდა ვეებერთელა,

⁵ რიუტლი – ადგილი, სადაც ერთგულების ფიცი დადეს შვეიცარიის კონფედერაციის დამფუძნებლებმა 1291 წელს.

ძველი, მშვენიერი სუროებით გარშემორტყმული ნასახლარისა, რომელშიც ათასობით ღამურა ბუდობდა, ხოლო მისი ქონგურებიდან დიდებული სანახაობა იშლებოდა ზღვამდე.

ძირძველი გურული ოჯახების ცხოვრებასაც გავეცანით (მე და ერთი ჩემი კოლეგა, რომელიც ახლა ცოცხალი აღარ არის). ბევრი რამ იყო იქ ჩემთვის უცხო და გაუგებარიც, მით უფრო, რომ ენა კარგად არ ვიცოდი; მაგრამ აქაც ყველგან იგრძნობოდა გურული ხასიათის თავისებურება: იშვიათი შერწყმა სიამაყისა და კეთილშობილებისა, ერთი მხრივ, და მსწრაფლადგზნებადი, ფიცხი ტემპერამენტისა, მეორე მხრივ. და აქ კიდევ ერთხელ უნდა გავიმეორო, რომ ლალი, ხალისიანი, მზიური ტემპერამენტის გამო გურულები, უპირატესად ცხოვრების ხელოვანნი არიან. ოჯახში ქალი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს, თავის ოთხ კედელს შორის იგი სრული მბრძანებელია, მაგრამ საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიც არაფრით დგას მამაკაცზე უკან – თვით კონსერვატიულ წრეებშიც კი, რომლებიც ახალ სოციალურ იდეებს არ თანაუგრძნობენ. ეს მით უფრო დასაფასებელია, რომ ეს ხალხი მუდამ მაჰმადიანებით გარშემორტყმული ცხოვრობდა და ახლაც მათი უშუალო მეზობელია. სახალხო განათლება უფრო მაღალ დონეზეა, ვიდრე [სხვაგან] რუსეთის დიდ იმპერიაში, რისი გარეგნული გამოხატულება სოფლის სკოლათა მშვენიერი შენობებიც გახლავთ. მაგრამ, სამწუხაროდ, მოსწავლე-ახალგაზრდობაც პოლიტიკურ და იდეურ ბრძოლაშია ჩათრეული.

აგვისტომდე ვიდექით ოზურგეთთან, ვიდრე, გუბერნატორ სტაროსელსკის დაუინებელი მოთხოვნით, არარატისკენ არ დაგვაბრუნეს, და საბრძოლო მდგომარეობა გურიაში გაუქმდა. გულისტკივილით დავმორდი ამ გულთბილ ქვეყანას. სამწუხაროდ, მშვიდობამ დიდხანს არ გასტანა: 20 აგვისტოს უკვე ჩვენს ყაზარმებში ვიყავით, 25 აგვისტოს კი ბრძანება მოვიდა, კვლავ გურიისაკენ დავძრულიყავით, სადაც გურიის რესპუბლიკა გამოცხადდა და ოზურგეთი რევოლუციური მთავრობის ადგილსამყოფელი გახდა! მაგრამ ოზურგეთამდე ველარ მივალნით: რკინიგზა დაზიანებული იყო და გზებს აჯანყებულები

აკონტროლებდნენ. იძულებულნი გავხდით ქუთაისში დავრჩენილიყავით და ოზურგეთი მეტად აღარ მინახავს. მოგვიანებით სხვა ოფიცრებისაგან შევიტყვე, რომ რუსებს ქვემეხები აუტანიათ ქალაქის პირდაპირ მდებარე გორაკზე, სადაც ხის ძველი სამლოცველო იდგა, და ნახევარი ოზურგეთი მიწასთან გაუსწორებიათ. მრავალი კვირადღე გამიტარებია ამ მზიან გორაკზე, ბალახზე წამოწოლილი ვტკებობდი მშვენიერი ხედებით, ხშირ სიმწვანეში მოელვარე ჭრელი სახურავების ცქერით. ზოგი ჩემი მეგობარი საველე სამხედრო სასამართლოს განაჩენით დაუხვრეტიათ, ბევრი მთებში გახიზნულა.

ამჯერად ჩვენი ჯარისკაცების დამოკიდებულებაც მუდმივობისადმი სხვაგვარი იყო: მოსისხლე მტრებივით იდგნენ ისინი ერთმანეთის პირისპირ. ეს არც იყო გასაკვირი. ქუთაისში შესვლისთანავე აჯანყებულებმა ჩვენი ეშელონი ლიანდაგიდან გადააგდეს და საფარიდან დაუშინეს ტყვიები. ჩვენი ბატალიონის მეთაური, ვიცეპოლკოვნიკი ა., ძალიან საყვარელი ოფიცერი და რვა ჯარისკაცი დაიღუპა ამ დროს, ბევრი დაიჭრა. უნდა გენახათ, როგორ გამოიცვალნენ ჩვენი, ჩვეულებრივ, მშვიდი ჯარისკაცები! ისინი, ვინც მატარებელი გადააგდო, მიიმალნენ, მაგრამ მათ მაგივრად მათივე თანამემამულეებს უნდა ეზღოთ მწარედ. ამ მომენტიდან მოკიდებული ჯარისკაცები ისე ირჯებოდნენ, როგორც მტრის ქვეყანაში; ხშირად ჭირდა მათი შეკავება, რომ მეტისმეტად უსამართლოდ არ მოქცეულიყვნენ. სწორედ ამ დროს ოზურგეთთან, ჩემთვის კარგად ნაცნობ გზაზე, რომელიც სოფელ ჩოხატაურისკენ მიემართება, თვრამეტი კაცისაგან შემდგარ კაზაკთა პატრულს ჩაუსაფრდნენ და ერთიანად ამოულიტეს. მოგვიანებით სოფელი ჩოხატაური მიწასთან გაასწორეს. მოკლედ, ნამდვილი ომი დაიწყო. ასე რომ, გურიის ნაციონალურ არსებობას დიდი დღე აღარ უნერია. ამიტომ გადავწყვიტე ცოტა რამ მომეთხრო მკითხველისათვის ამ მამაცი, თავის თავში დარწმუნებული ხალხის ცხოვრებაზე.

დეკემბერში თადარიგიდან განვეულები დაგვითხოვეს. თავისებური იყო ჩემი დაბრუნება შორეული სამხრეთიდან რუსე-

თის უკიდურეს ჩრდილოეთში. უმთავრესი სიძნელეები მაინც კავკასიაში შეგვხვდა. თბილისში მღელვარება სუფევდა, რკინიგზის სადგური სამხედროებს ეჭირათ და ქალაქში შეღწევა შეუძლებელი იყო. ბაქოში ცეცხლი ეკიდა ნავთობის შადრევნებს. ვაგონებს ლტოლვილი სომხები აწყდებოდნენ, მერე გაქანებულ მატარებელს ამბოხებულები უშენდნენ ტყვიას; როსტოვის მისადგომებთან შეჯახება ჩეჩნების მიერ გადაბრუნებულ, დაღენილ საფოსტო მატარებელთან, დახოცილებითა და დაჭრილებით რომ იყო საესე; როსტოვში საბარიაკადო ბრძოლები და ასე შემდეგ. მოსკოვის რევოლუციის გვერდის ავლით პერმისაკენ ავიღეთ გეზი. ხან თბილისში კანონიერად შეძენილ ბილეთებს ვიღებდით ჯიბიდან, ხანაც იძულებულნი ვიყავით საგაფიცვო კომიტეტის მიერ „სათადარიგოებზე“ გაცემული ნებართვები წარგვედგინა.

მაგრამ ამ ჭრელ და ამაღელვებელ ამბებს არ შეეძლო, ის ტკბილ-მწარე შთაბეჭდილებები წაეშალა, მე რომ ბედშავი, ლამაზი, ამაყი და ესოდენ დაჩაგრული გურიიდან სამუდამოდ გამომყვა.

„კაუკაზიშე პოსტი“, 1907, №№ 14, 15, 16
(გადმოთქმულია „ვესტერმანს მონატსჰეფტეს“
1907 წ. მეოთხე ნომრიდან).

წინა კვირას ერთ უცნაურ ნადიმს დავესწარი. იგი გაიმართა ცნობილი მეწარმის დავით სარაჯიშვილის გემოვნებით განწყობილ სახლში, რომელიც ბერლინელი პროფესორის კარლ ცაარის გეგმის მიხედვით არის აგებული. ბატონი სარაჯიშვილი ჰალეს უნივერსიტეტის ფილოსოფიის დოქტორის ნოდებასაც ატარებს და არამარტო ბეჯითი მეწარმეა, არამედ ფრიად განათლებული ადამიანიც არის, რომელიც ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების შუაგულში ტრიალებს და თავისი შემოსავლიდან ყოველწლიურად მოზრდილ თანხას სწირავს თანამემამულეთა განათლების საქმეს, სკოლებს, ლიტერატურულ წამოწყებებს და ა.შ. მის სახლში, რომელიც შიგნიდან დიდებულ ძველგერმანულ სასახლეს ჰგავს, არ ქრის ვაჭრული სული და როგორც კი მის ზღურბლს გადააბიჯებთ, მაშინვე მოგეგებებათ მაცოცხლებელი სუნთქვა დახვენილი გულლიაობისა, რომელთანაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული ინტენსიური სულიერი ცხოვრება. მწერლები, ხელოვნების მოღვაწენი და მეცნიერები ხშირად უსხედან სტუმართმოყვარე მასპინძლის სუფრას. აქ იხილავთ ხოლმე გამოჩენილ ქართველ პოეტებს ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, ცნობილ მხატვარს გიგო გაბაშვილს, რომლის ნახატებმა მიუნხენის გამოფენებზეც მოწონება დაიმსახურა, და მრავალ სხვა სახელოვან წარმომადგენელს ლიტერატურისა და ხელოვნებისა. ამ სახლის გემოვნებით განწყობილ დარბაზებში სასიამოვნო საათები გაუტარებიათ სახელგანთქმულ ევროპელებსაც, გერმანელ, რუს, ფრანგ, იტალიელ პროფესორებს, მწერლებს, ხელოვან ხალხს და ყოველთვის გაოცება დაუფლებიათ, ამ შორეულ კავკასიაში ასეთ სულთმარგებელ გარემოში რომ აღმოჩენილან.

ოლონდ ამჯერად ეს ოჯახი სახელგანთქმულ ადამიანებს კი არ ეგებებოდა ასეთი პატივით, არამედ ორ უბრალო გლეხს, სპარსეთიდან ჩამოსულს.

ზოგიერთმა კუდაბზიკამ, რომელსაც რამდენიმე ათასი მანეთი მოუქუჩებია და უახლოეს ნათესავსაც კი მხარზემოდან უყურებს, შეიძლება ეს ამბავი ძალიანაც გაიოცოს, მაგრამ ნამდვილად ასე იყო. საპატიო სტუმრები სპარსეთიდან ჩამოსული უბრალო გლეხები იყვნენ, ოლონდ ქართველები.

მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს სპარსელმა შაჰ-აბასმა საქართველო დალაშქრა, კახეთიდან და ქართლიდან რამდენიმე ასეული ოჯახი აყარა და სპარსეთში გადაასახლა, სადაც ისინი ფერეიდანში, ისპაჰანსა და შუსტერს შორის დასახლდნენ. ეს თითქმის სამასი წლის წინ მოხდა, მაგრამ ამ ქართველმა გლეხებმა, რომლებიც ახლა იქ თოთხმეტ სოფელში ცხოვრობენ, არა მხოლოდ დედაენა შეინარჩუნეს დღემდე ნმინდად, არამედ ახლაც სიყვარულით და ნახვის ნატვრით ფიქრობენ თავიანთ წინაპართა შორეულ სამშობლოზე. სოფლებისთვისაც კი ის სახელები დაურქმევიათ, რაც იმ ადგილებს ერქვა, საიდანაც ისინი გადმოსახლეს: თელავი, მარტყოფი, ნორიო და ა. შ. ამ ხალხის ყოფა უცხოობაში, ცხადია, მძიმე იყო და მხოლოდ მათ მყარ კავშირს თავიანთ ფესვებთან და მათ გამძლეობას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ სპარსულ გარემოცვაში გადარჩნენ და თავიანთი ენა და ჩვეულებები შეინახეს. ამგვარად გავიდა თითქმის სამი საუკუნე, რომლის განმავლობაშიც ასე – თორმეტიდან თხუთმეტამდე თაობამ, სამშობლოდან მონყვეტილმა და დავიწყებულმა, სამშობლოს სიყვარული შეინარჩუნა. ამგვარი სიმტკიცე იშვიათი მოვლენაა ხალხთა ისტორიაში და ქართველებს შეუძლიათ იამაყონ ასეთი ერთგული თვისტომებით.

სპარსეთის ქართველებში მუდამ ცოცხლობდა სამშობლო ქვეყანასთან კავშირის აღდგენის მოთხოვნილება, მაგრამ ხანგრძლივი და შორეული მგზავრობის სიძნელეები ხელს უშლიდა მათი გეგმების განხორციელებას, ვიდრე, ბოლოს და ბო-

ლოს, გზებისა და მგზავრობის საშუალებათა გაუმჯობესებამ შესაძლებელი არ გახადა ამ ნატურის აღსრულება.

და აი, რამდენიმე თვის წინ ორი ახალგაზრდა კაცი, ონიკაშ-ვილი და ხუციშვილი, დაადგა საქართველოსკენ მომავალ გზას. მათ განზრახული აქვთ თბილისში ქართული წერა-კითხვა ისწავლონ და სპარსულ-ქართულ სოფლებში ქართული სკოლები გახსნან, რათა იქაური ქართველები, სამშობლოს ესოდენ დაშორებულნი, მშობლიურ ენაზე ეზიარონ განათლებას და მათს პატარა სამყაროში ჩვენი დროის შესაფერი კულტურა ეროვნულ ნიადაგზე გაიფურჩქნოს. ამგვარი ამალღებული გეგმებით წამოიწყო ამ ორმა უბრალო გლეხმა ხანგრძლივი და მძიმე მოგზაურობა შუაგული სპარსეთიდან თავიანთი წინაპრების სამშობლოსაკენ! ასეთი ადამიანები განა უდიდესი პატივისცემის ღირსნი არ არიან?

თბილისში ისინი თანამემამულეებმა ძალიან გულთბილად მიიღეს, მრავალი მზრუნველი გამოუჩნდათ ინტელიგენტთა შორის და საჭირო თანხაც შეუგროვეს. როგორც კი მასწავლებლობისთვის მომზადებულად იგრძნობენ თავს და ქართულ მწერლობასაც სათანადოდ გაეცნობიან, მდიდარი საგანძურით – წიგნებითა და გაზეთებით დატვირთულნი დაბრუნდებიან სპარსეთს, რათა იქ საგანმანათლებლო მუშაობას შეუდგნენ. თბილისიდან კელავაც დაეხმარებიან ფულით, წიგნებითა და გაზეთებით. ამგვარად, მათ სიმტკიცეს და სამშობლოს სიყვარულს თუ გავითვალისწინებთ, უეჭველად წარმატებით დააგვირგვინებენ ჩანაფიქრს.

ამ კულტურული წამოწყების ეს მოთავენი იყვნენ სწორედ საპატიო სტუმრები რამდენიმე დღის წინ გამართული ნადიმისა, სადაც მათ გარდა მინეუელი იყო აგრეთვე ოცამდე აქაური მწერალი, ხელოვანი, რედაქტორი და სხვანი. როცა ჭაბუკები ქვემოთ, ჰოლში გამოჩნდნენ, ყველანი ფეხზე წამოვდექით, რათა გულითადი ხელის ჩამორთმევითა და თავაზიანი სიტყვებით გამოგვეხატა მათდამი პატივისცემა. არცერთი არ იყო აზიურად გამოწყობილი და ისეთივე სამოსი ეცვათ, ჩვენი გერმანელი

კოლონისტები რომ ატარებენ. ჯერ სახლი დაათვალიერებინეს სტუმრებს და თუმცა მათ სხვადასხვა ყაიდაზე კეთილმოწყობილი ოთახებისა და დარბაზებისადმიც დიდი ინტერესი გამოიჩინეს, ყველაზე მეტად მაინც მასპინძლის მდიდარმა ბიბლიოთეკამ მიიზიდა ისინი. თითქმის ნახევარ საათს ათვალიერებდნენ ნიგნებით სავსე კარადებს, მოითხოვდნენ განმარტებებს, რომელი ნიგნი რას ეხებოდა, და გაოცებულნი იყვნენ მეცნიერების არნახული განვითარებით. აქვე მინდა დავსძინო, რომ ბიბლიოთეკა განსაკუთრებით მდიდარია გერმანული სამეცნიერო ლიტერატურით და აგრეთვე ყველა გამოჩენილი გერმანელი პოეტის თხზულებებიც შეგიძლიათ იხილოთ აქ.

მერე მთელი საზოგადოება დაიძრა შენობის ქვედა ნაწილში მდებარე ბრწყინვალე სასადილო დარბაზისაკენ, რომლის კედლები და ჭერი ძველგერმანული სტილით არის მოპირკეთებული და კაშკაშა მზიან დარშიც მყუდრო მქრქალ შუქს გამოსცემს. სუფრა ცოცხალ ყვავილებს დაემშვენებინა და ორივე მოკრძალებულ ახალგაზრდას ღრმა გულაჩუყება დაეტყო თაიგულების დანახვაზე, რომლითაც მარჯვე ხელს მათ პატივსაცემად მოერთო იქაურობა.

ნადიმი ძალიან სასიამოვნოდ წარიმართა. სადღეგრძელოების შემდეგ ქართული სიმღერები იმღერეს და გრიგოლ ორბელიანის ლექსები წაიკითხეს. ბოლოს სპარსეთიდან ჩამოსული ერთ-ერთი სტუმარი, ონიკაშვილი, წამოდგა და მშვენიერი სიტყვა წარმოთქვა, თხუთმეტწუთზემეტსილაპარაკდა ყველას მღელვარებით აუძგერა გული. სადა, მაგრამ პოეტური სიტყვებით დახატა მან თავის თვისტომთა მდგომარეობა სპარსეთში, ილაპარაკა მათ ერთგულებაზე ძველი სამშობლოსადმი და იმედი გამოთქვა, რომ განათლებისა და კულტურის წყალობით საქართველოსთან მათი კავშირი კიდევ უფრო განმტკიცდებოდა.

ორივე სტუმრის ქცევა ყოველმხრივ მოწონების ღირსი გახლდათ, მათმა ზრდილობიანმა თავდაჭერამ და მოკრძალებამ ყველა ჩვენგანზე უაღრესად სასიამოვნო შთაბეჭდილება

მოახდინა და იმ შეგნებით დავიშალენით, რომ იშვიათი სიამოვნება განვიცადეთ.

„კაუკაზიშე პოსტი“, 1907, № 52.

გოლოვინის პროსპექტი

როგორც ყველა დიდ ქალაქს, თბილისსაც აქვს თავისი მთავარი ქუჩა, თავისი არტერია; ეს გახლავთ გოლოვინის პროსპექტი, ფართო, შთამბეჭდავი ბულვარი, სასახლის ქუჩიდან ვერის გარეუბნამდე გადაჭიმული. აქ ცემს ქალაქის პულსი და თუ მას მზერას შეავლებ, მიხვდები, ავადა თბილისი თუ ჯანსაღად, მხიარულია თუ მონყენილი. ეს ქუჩა მთელი ქალაქის თერმომეტრი და ბარომეტრიცაა, რადგან, ამინდისა და ტემპერატურის შესაბამისად, ან ხალხმრავალია, ან უკაცური.

გოლოვინის პროსპექტი მარტო მთავარი სატრანსპორტო მაგისტრალი როდია, იგი სასეირნო ქუჩაც არის, თბილისის ღია ცის ქვეშა სალონია, სახეტილო ადგილია ყველასათვის, ვისაც დასვენება ესაჭიროება, აგრეთვე მოცლილთათვის და ქალბატონებისთვის, რათა თავიანთი გარდერობი გამოაფინონ და ქვეყანას დაენახონ.

მაგრამ მისი სახე არ არის ერთფეროვანი, იგი ხშირ-ხშირად იცვლება დღის განმავლობაში ისე, როგორც დენდი იცვლის ხოლმე დღეში რამდენჯერმე ტანსაცმელს. დილით, რვა საათამდე გოლოვინის პროსპექტს ღამის პერანგი აცვია. ქვაფენილზე შეშითა და ნახშირით დატვირთული ხარებშებმული ურმები მიჭრიალებენ, მძიმე ფურგონები მირაზრახებენ და ტროტუარებზე მეეზოვეთა ცოცხები ისე როკავენ, რომ მტვერი ცასა სწვდება. უბრალოდ და მოკრძალებულად გამოიყურება აქ ამ დროს ყველაფერი, მოკრძალებულნი არიან პირველი გამვლელებიც, თავიანთი სახელოსნოებისა და სავაჭროებისკენ რომ მიიჩქარიან, რათა დროზე შეუდგნენ დღიურ შრომას. აქა-იქ

გრძელხალათიანი მზარეულები გამოჩნდებიან – ბაზრისკენ გაუწევიათ, რათა თავიანთი ბატონებისთვის, რომლებიც ჯერ კიდევ თბილ ლოგინებში ნებივრობენ, სურსათი შეიძინონ. ჯერ-ჯერობით არანაირი ხმაური არ ისმის. ყველაფერი წყნარად და აუჩქარებლად ხდება.

რვას რომ ცოტალა უკლია, ტროტუარები გამოცოცხლდება: ამ დროს მონაფეები გამოეფინებიან გარეთ, ჟივილ-ხივილით მიიჩქარიან გოგო-ბიჭები სასწავლებლისკენ. პირველი სავაჭროებიც იღება, მაგრამ მხოლოდ ისინი, რომლებიც მოსახლეობას პროდუქტებით ამარაგებენ. ეს საბრალო ნაწარმი დილით ადრე იწყებს თავის ხანმოკლე ცხოვრებას, მაშინ, როცა სხვა ნივთებს, რომლებიც ადამიანთა გაუმადლარი კუჭისთვის არ არიან განკუთვნილნი, ბატონკაცურად ცხრა, ათ საათამდე შეუძლიათ გაჭიმონ ძილი და ხშირად დიდხანს, ძალიან დიდხანს ცოცხლობენ. მშვენიერმა ლავაშმა, ერთი საათის წინ რომ მოევილინა ქვეყნიერებას თონიდან და ჯერ მზეც კი არ უხილავს, დილაადრიან ხარბ ადამიანთა კუჭებისკენ უნდა გაისეირნოს, ხოლო ქალის რომელიმე შლაპა კი რამდენიმე კვირა იწონებს თავს ვიტრინაში და მერეც მრავალი თვის განმავლობაში ისეირნებს პატრონთან ერთად. დიახ, უსულო საგნებსაც განა ყველას უმართლებს ხოლმე! რვიდან ათ საათამდე გოლოვინის პროსპექტზე თითქმის მხოლოდ საქმის ხალხი დადის. თუმცა ესენიც სამუშაოდ მიეშურებიან, მაგრამ წელანდელი გამვლელბივით როდი ჩქარობენ: ცოტა ხნით დაგვიანება მათ ბიზნესს დიდად არ დააზარალებს.

პროფესიონალ უსაქმურებს, მუქთახორებს, რომლებსაც 365, ხოლო ნაკიან წელიწადში 366 კვირადღეც კი აქვთ, ამ დროს აქ ვერ შეხვდებით, რადგან ესენიც დიდი ვაჟბატონები ბრძანდებიან და მოსვენება უყვართ. მათ იციან, რომ ამ დილაადრიან გოლოვინზე არავითარი „თამაშა“ არ იქნება და მათი თვალები და ყურები საუზმეს ვერ მოიხელთებენ. დიახაც, ჩვენი მხოლოდ პირი საუზმობს, იმათი კი, ვისაც წელიწადში 365 კვირადღე აქვთ, თვალები და ყურებიც მიირთმევენ ხოლმე.

ახლა ქვაფენილზეც იწყება გამოცოცხლება. ხარ-კამეჩ შებმული ურმები, ფორნები და ნახშირიანი ტომრებით დატვირთული ვირები სადღაც ქრებიან, ახლა ქუჩა მთლიანად „პუბლიკას“ ეკუთვნის. ზარის წკრილით დაგრილებენ ტრამვაის ვაგონები აქეთ-იქით, მათ გვერდით ეტლები დასრიალებენ, აქ რომ „ფაეტონს“ ეძახიან, რაც ელეგანტურად და უცხოურად ჟღერს.

მაღაზიები, საკონდიტროები და კაფეები უკვე კარგა ხნის გაღებულია და ამკარად ჩანს, რომ მხოლოდ ზოგიერთი მათგანი თუ შეეფერება ისეთ დიდებულ ქუჩას, როგორც გოლოვინის პროსპექტია. მდიდრული სავაჭროები ცოტაა, უმრავლესობას პროვინციული ელფერი აძევს, ისევე, როგორც მათ ნოქრებსაც. ვაჭრობის დახვეწილი წესები ჯერ კიდევ არ დამკვიდრებულა თბილისში და აქაური ვაჭრების უმეტესობა თავაზიანობასთან ძალიან მწყრაღად არის. ზოგი მათგანი მეეტლესავით უხეშია.

შუადღისას გოლოვინის პროსპექტზე სახალხო სეირნობა იწყება. ყველა, ვისაც კი დრო აქვს, აქეთ მოემართება, რათა იხეტილოს, თვალს წყალი დააღვინოს, ილაყბოს და ახალი ამბები შეიტყოს. ადამიანთა უძლიერესი ნაკადი მოედინება ერევნის მოედნიდან გრძელი ჭრელი გველივით და ოპერამდე წვდება. იგი სოლოლაკში იღებს სათავეს, სადაც მეტწილად ისინი ცხოვრობენ, ვისაც საშუალება აქვს დღეში რამდენიმე საათი სეირნობას დაუთმოს. ოღონდ თვითონ მათ, ესე იგი, ფულიან სომხებს, აქ ნაკლებად შეხვდებით: ისინი ამ დროსაც თავიანთ ბიზნესს დასტრიალებენ. სამაგიეროდ მათი მეუღლეები გამოფენილან, რომელთაც სამზარეულოსა და სარეცხის დარდი არ ანუხებთ, აქვე არიან მათი ქალ-ვაჟნი, თავს რომ არ იტკიებენ მუშაობაზე ფიქრით, ვინაიდან მათ ნაცვლად უკვე მათმა მამებმა იზრუნეს ყველაფერზე. მათ გვერდით ისეთებიც დაყალიბდნენ, ბევრი რომ არაფერი უჭყავით ჯიბეში. ყველა კავკასიური ეროვნება არის აქ წარმოდგენილი და თხუთმეტიოდე წუთში შეიძლება ათამდე ენაზე ლაპარაკს მოჰკრა ყური. პროფესიონალი მოხეტიალეებიც გამოსულან და თვალს ახარებენ კალმით ნახატი ლამაზმანების ცქერით.

სამი საათისათვის ქუჩა თითქმის ცარიელდება, მაგრამ ხუთი საათიდან სეირნობა ისევ თავიდან იწყება და, თუ კარგი ამინდია, გვიან ღამემდე გრძელდება, რადგან თბილისს, საბრალო თბილისს, რომლის მცხოვრებნი ესოდენ უჩივიან უფულობას, უყვარს გართობა და დროსტარება. არამარტო კლუბები, თეატრები, ცირკი და კინემატოგრაფის დარბაზებია ყოველ საღამოს გადაჭედილი, არამედ რესტორნები და ლუდხანებიც. სიამოვნების მიღება თბილისელთათვის მთავარზე უმთავრესია.

„კაუკაზიშე პოსტი“, 1908, № 37.

დამონებიანი

აბაშიძე 1970: აბაშიძე კ., ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შესავალი წერილით. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1970.

აბაშიძე 1971: აბაშიძე კ., ცხოვრება და ხელოვნება, პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შესავალი წერილით. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1971.

აბზიანიძე 1974: აბზიანიძე გ., აკაკი წერეთელი, წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. IV, გვ. 116-173. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1974.

აბრამიშვილი 1968: Абрамишвили А. З., Грузинская периодика (Аннотированный каталог грузинской периодики (1819-1917), хранящейся в ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина). Тб.: Издательство Тбилисского университета, 1968.

ავალიშვილი 1927: ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში. მოგონებანი. ნარკვევები. პარიზი, 1924 წ. თარგმანი. შალვა ელიაშვილის წინასიტყვაობით. მთარგმნელის გამოცემა. ტფ.: 1927.

ანდრონიკაშვილი 1984: ანდრონიკაშვილი ნ., ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1984.

ანთოლოგია 1958: Антология грузинской поэзии. М.: Государственное издательство художественной литературы, 1958.

ბარამიძე 1966: ბარამიძე ა., შოთა რუსთველი და მისი პოემა. თბ.: „მეცნიერება“, 1966.

ბაქრაძე 1947: ბაქრაძე გ. ი., ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია 1819-1945. მასალები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიისათვის. თბ.: წიგნის პალატის გამოცემა, 1947.

ბოდენშტედტი 1850: Bodenstein F., Tausend und Ein Tag im Orient. Berlin: Verlag der Deckersehen Geheimen Ober- Hofbuchdruckerei, 1850.

ბოდენშტედტი 1965: ბოდენშტედტი ფ., ათას ერთი დღე აღმოსავლეთში. შემოკლებული თარგმანი გერმანულიდან და შესავალი წერილი აკაკი გელოვანისა. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1965.

ბრეგაძე 1971: ბრეგაძე ლ., გერმანული გაზეთი თბილისში, „თბილისის უნივერსიტეტი“, №19 (879), 21. 05. 1971.

ბრეგაძე 1974: ბრეგაძე ლ., არტურ ლაისტის ჟურნალისტური მოღვაწეობიდან, „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, III, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თსუ გამომცემლობა, 1974.

ბრეგაძე 1975: ბრეგაძე ლ., არტურ ლაისტის გაზეთი და საქართველო, „კრიტიკა“, №3, 1975.

ბრეგაძე 1982: ბრეგაძე ლ., პერსონაჟები ხვდებიან ერთმანეთს, თბ.: „მერანი“, 1982.

ბრეგაძე 2003: ბრეგაძე ს., გეოლოგიის მოგონებანი, ჟურნ. „საგურამო“, №5, 2003.

ბურჭულაძე 1911: ბურჭულაძე გ., გერმანელთა ახალშენები ამიერკავკასიაში. გრ. ყიფშიძის რედაქციით. ტფ.: 1911.

გამსახურდია 1963: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, რვატომეული, ტ. VI. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1963.

გამსახურდია 1965: გამსახურდია კ., რჩეული თხზულებანი, რვატომეული, ტ. VII. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1965.

გაჩეჩილაძე 1966: გაჩეჩილაძე გ., მხატვრული თარგმანის თეორიის შესავალი. თბ.: „განათლება“, 1966.

განერელია 1962: განერელია ა., რჩეული ნაწერები. თბ.: „საბჭოთა მწერალი“, 1962.

გერმანელი პოეტები 1877: Немецкие поэты в биографиях и образах, под редакцией Н. В. Гербеля. Санктпетербург: 1877.

გოეთე 1: Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 1. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1981.

გოეთე 2: Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 3. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1981.

გოეთე 3: Goethes Werke in zwölf Bänden, B. 4. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1981.

გოზალიშვილი 1973: გოზალიშვილი შ., ილია ჭავჭავაძე და ქართული კულტურის საზღვარგარეთელი მეგობრები. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1973.

გუგუშვილი 1941: გუგუშვილი პ., ქართული ჟურნალისტიკა. საზოგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის. თბ.: სახელგამი, 1941.

გუგუშვილი 1946: გუგუშვილი პ., გერმანელი კოლონისტები და ადგილობრივი გლეხობა ამიერკავკასიაში, ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I. თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1946.

გუგუშვილი 1949: გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX –XX სს., ტ. I. თბ.: სახელგამი, 1949.

დეკანოზიშვილი 1897: Деканошвили А., Бабочка, «Новое обозрение», № 4507, 1897.

დოლიძე 1969: დოლიძე რ., რამდენიმე შენიშვნა საქართველოში გერმანელთა გადმოსახლებისა და მათს მეთყველებაში უცხო ენობრივი გარემოდან შესული ზოგიერთი სიტყვის ხმარების თავისებურებათა შესახებ. კრებულში: „თბილისის უცხო ენათა პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, 10. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1969.

დუდენი 1996: Duden, Deutsches Universalwörterbuch, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Dudenverlag, 1996.

ენდლერი 1970: Endler A., Versuch über die georgische Poesie. In: Sinn und Form, Beiträge zur Literatur. Herausgegeben von der Deutschen Akademie der Künste. Rütten & Loening, Berlin, 6. Heft, 1970.

ერისთავი 1899: საერო დღესასწაული თ. რაფ. ერისთავის იუბილეს გამო. გამოცემა ექვთიმე ივანეს-ძე ხელაძისა. თბ.: 1899.

ვარიგი 2002: Wahrig, Deutsches Wörterbuch. Gütersloh / München: Wissen Media Verlag GmbH, 2002.

ვატოვა 1971: Ватова А. Б., О первых французских журналах в Грузии, „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, II, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1971.

ზლულაძე 2005: ზლულაძე ნ., ანდრია დეკანოზიშვილი, „ლიტერატურული ძიებანი“, XXVI, თბ.: 2005.

ილია 1907: ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება. გამოცემა (მაშო სალარიძის დახმარებით) ბაქოს ქართველთა ამხანაგობის „კალამი“-სა, ტფ.: 1907.

ინტ. 1: <http://histrom.literature.at/cgi/wrapcgi.cgi?wrap-config=hr-au-all.cfg&nr=28770> (14. 08. 04)

ინტ. 2: <http://www.swr.de/swr2/zeitenwende/zeugnisse/1900/juon01.html> (10. 07. 04)

ინტ. 3: <http://74.125.77.132/search?q=cache:WfFCHwud8igJ:www.swr.de/swr2/zeitenwende/zeugnisse/1900/juon02.html+juon+zeitenwende&hl=en&ct=clnk&cd=2> (11. 07. 04)

ინტ. 4: <http://www.e-lir.ch/index.php?id=450&t=articles-id=3422> (03. 03. 08)

კავთიაშვილი 1981: კავთიაშვილი ვ., ქართული ლიტერატურული თემატიკა „Kaukasische Post“-ის ფურცლებზე. ჟურნ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია. თბ.: „მეცნიერება“, № 4, 1981.

კაკაბაძე 1967: კაკაბაძე ნ., თომას მანი, I. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1967.

კალანდაძე 1984: კალანდაძე ა., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, II. თბ.: „განათლება“, 1984.

კაცობრიობის ისტორია 3: История человечества. Всемирная история, т. 3. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольтца. С.-Петербург: Книгоиздательское Товарищество «Просвещение», 1904.

კაცობრიობის ისტორია 5: История человечества. Всемирная история, т. 5. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольтца. С.-Петербург: Книгоиздательское Товарищество «Просвещение».

კიკნაძე 1972: კიკნაძე გ., ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1972.

კოხი 1847: Koch K., Reise in Grusien, am Kaspischen Meere und im Kaukasus. Weimar: Druck und Verlag des Landes-Industrie-Compoirs, 1847.

ლაისტი 1909: Leist A., Tagebuch eines Wanderers. Dresden: E. Pierson's Verlag, 1909.

ლაისტი 2: Leist A., Georgien. Natur, Sitten und Bewohner. Leipzig: Verlag Friedrich.

ლაისტი 3: Leist A., Literarische Skizzen. Leipzig: Verlag von Wilhelm Friedrich.

ლაისტი 1963: ლაისტი ა., საქართველოს გული, წიგნი შეადგინა, ბოლოსიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო თეიმურაზ ფირალიშვილმა. თბ.: „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1963.

ლექსიკონი... 1974: Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller, B. 1. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1974.

ლინგვისტური... ლექსიკონი 1990: Лингвистический энциклопедический словарь. М.: «Советская Энциклопедия», 1990.

ლიტ. ენციკლოპედია 1968: Краткая литературная энциклопедия, т. 5. М.: «Советская Энциклопедия», 1968.

ლიტ. ენციკლოპედია 1971: Краткая литературная энциклопедия, т. 6. М.: «Советская Энциклопедия», 1971.

ლიტ. ენციკლოპედია 1972: Краткая литературная энциклопедия, т. 7. М.: «Советская Энциклопедия», 1972.

მანი 1966: მანი თ., მოთხრობები. თბ.: „საბჭოთა მწერალი“, 1966.

მანი 9: Mann Th., Romane und Erzählungen, B. 9. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1975.

მანი 10: Mann Th., Romane und Erzählungen, B. 10. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1975.

მანსვეტაშვილი 1936: მანსვეტაშვილი ი., მოგონებანი. ლევან ასათიანის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით. ტფ.: „ფედერაცია“, 1936.

მანჯგალაძე 1974: მანჯგალაძე გ., გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში. თბ.: „მეცნიერება“, 1974.

მეგრელიძე 1970: მეგრელიძე ი., რუსთველოლოგები. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1970.

მელიქსეთ-ბეგი 1926: Меликсет-Бекоев Л., К. Ф. Ган (Некролог), Известия Кавказского историко-археологического института, т. 4. Тифлис: 1926.

მელიქსეთ-ბეგი 1930: მელიქსეთ-ბეგი ლ., საიათნოვას ვინაობა. კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ეტიუდი. თბ.: „ქართული წიგნი“, 1930.

მეტრეველი 1979: მეტრეველი რ., მცირე გულანი. ქუთაისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1979.

მეტრეველი 1990: მეტრეველი რ., დავით IV აღმაშენებელი. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1990.

მილერი 1881: Миллер В., Осетинские этюды, часть первая, М.: 1881.

მოგზაურობები... 1987: Reisen im Kaukasus. Berichte aus dem 19. Jahrhundert. Herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von Jürgen Breuste und Burkhard Malich. Leipzig: Koehler & Amelang, 1987.

მოთხრობები 1965: მოთხრობები. კრებული შეადგინა და შესავალი წერილები დაურთო ვლადიმერ ნონელიამ. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1965.

ნიკოლაძე 1962: ნიკოლაძე ნ., თხზულებანი, ტ. 1, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1962.

ნიშნიაიძე 1971: ნიშნიაიძე გ., სიცილის არქივიდან. სატირა რევოლუციის სამსახურში. თბ.: საქართველოს კვ. ცვ.-ის გამომცემლობა, 1971.

ორლოვსკაია 1965: Орловская Н., Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII веков. Тб.: Издательство ТГУ, 1965.

ჟურბინა 1969: Журбина Е. И., Теория и практика художественно-публицистических жанров. Очерк. Фельетон. М.: «Мысль», 1969.

ჟღენტი 1931: ჟღენტი თ., 1905 წელი გურიაში. გამოცემა მესამე, შესწორებული და შეესხებული. ტფ.: „მრომა“, 1931.

რახმანოვი 1949: რახმანოვი ი., პოგოდინოვი კ., გრაბარ-პასეკი, გერმანული ენის სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, გადმოკეთებული პ. იაშვილის და ნ. ქადაგიძის მიერ. მეორე გამოცემა. თბ.: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1949.

რევიშვილი 1969: რევიშვილი შ., ქართულ-გერმანული ლიტერატურული ურთიერთობებიდან. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1969.

რევიშვილი 1977: რევიშვილი შ., გერმანულ-ქართული ეტიუდები. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1977.

საიათნოვა 1935: საიათნოვა, სომხური ლექსები ქართულად, სომხურიდან თარგმნა, კომენტარები და სიტყვარი დაურთო ლეონ მელიქსეთ-ბეგმა. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1935.

საიათნოვა 1986: საიათნოვა, ლექსები, სომხურიდან თარგმნა გივი შაჰნაზარმა, მეორე გამოცემა. თბ.: „ნაკადული“, 1986.

სამშობლოს აღწერა 1917: სამშობლოს აღწერა. საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელო, შედგენილი და გამოცემული ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებლის ს. რობაქიძისაგან. მესამე გამოცემა. ქუთაისი: 1917.

სახოკია 1969: სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები. თბ.: „ნაკადული“, 1969.

სილმანი 1969: Silman T. I., Stilanalysen. Пособие по стилистическому анализу немецкой художественной литературы (на немецком языке). Ленинград: «Просвещение», 1969.

სომეხი პოეტები 1898: Armenische Dichter, übersetzt von Arthur Leist. Dresden und Leipzig: E. Pierson's Verlag, 1898.

სომხური პოეზია 1916: Поэзия Армении с древнейших времен до наших дней, под редакцией, со вступительным очерком и примечаниями Валерия Брюсова. М.: Московский армянский комитет, 1916.

სტაროსელსკი 1928: სტაროსელსკი ვ., გლეხთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში. ტფ.: სახელგამი, 1928.

ტაბიძე 1972: ტაბიძე გ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. 7. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1972.

ტაბიძე 1968: ტაბიძე ნ., ნარკვევები ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიიდან. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1968.

ტაბიძე 1969: ტაბიძე ნ., პირველი ქართული გაზეთი. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1969.

ტაბიძე 1977: ტაბიძე ნ., ილია ჭავჭავაძის „ივერია“. თბ.: „განათლება“, 1977.

ტაბიძე 1966: ტაბიძე ტ., თხზულებანი სამ ტომად, ტ. II. თბ.: „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1966.

უქსკული 1912: Uxkull W., Kaukasische Novellen. Berlin-Lichterfelde: Erwin Runge Verlag, 1912.

ფენრიხი 1990: Fähnrich H., Ein Wort zur rechten Zeit. Georgische Sprichwörter. Aachen: Verlag Shaker, 1994.

ქართველი პოეტები 1887: Georgische Dichter, verdeutscht von Arthur Leist. Leipzig: Verlag von Wilhelm Friedrich, 1887.

ქართველი პოეტები 1900: Georgische Dichter, übersetzt von Arthur Leist. Neue, vielfach vermehrte Ausgabe. Dresden-Leipzig: E. Pierson, 1900.

ქეგლ 1955: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. IV. თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1955.

ქიქოძე 1919: ქიქოძე გ., ეროვნული ენერგია. გრ. ცხაკაის გამოცემა, თბ.: 1919.

ქსე 1975: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 1. თბ.: 1975.

ქსე 1979: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4. თბ.: 1979.

ქსე 1983: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6. თბ.: 1983.

ქსე 1984: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 7. თბ.: 1984.

ქსე 1986: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 10. თბ.: 1986.

ყავლაშვილი 1978: ყავლაშვილი ვ., გაზეთ „Kaukasische Post“-ის უცნობი ნომერი. „ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, VI, პროფ. დ. მ. გამეზარდაშვილის რედაქციით. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1978.

შაფი 1964: Мирза Шафи Вазех. Баку: Азербайджанское государственное издательство, 1964.

შაყულაშვილი 1979: შაყულაშვილი გ., ვაზეჰი. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4. თბ.: 1979.

შილერი 1986: Schiller F., Gedichte. Leipzig: Verlag Philip Reclam jun., 1986.

შოშიაშვილი 1991: შოშიაშვილი მ., თბილისის გერმანული გაზეთი – „კავკაზიშე პოსტ“ (1906-1921)“. კრებულში: „საქართველო და ევროპის ქვეყნები“. თბ.: „მეცნიერება“, 1991.

ცატურიანი 1958: Цатурян А., Стихотворения. Перевод с армянского. М.: Государственное издательство художественной литературы, 1958.

წერეთელი 1950, I: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. I. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1950.

წერეთელი 1950, II: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. II. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1950.

წერეთელი 1960, XI: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XI. თბ.: სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1960.

წერეთელი 1960, XII: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XII. თბ.: სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1960.

წერეთელი 1961: წერეთელი ა., თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIV. თბ.: სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

ჭავჭავაძე 1950: ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 2, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1950.

ჭავჭავაძე 1951: ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 1, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1951.

ჭავჭავაძე 1953: ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 3, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1953.

ჭავჭავაძე 1961: ჭავჭავაძე ი., თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 10, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. თბ.: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1961.

ჭილაია 1984: ჭილაია ა., ჭილაია რ., ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებები. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1984.

ჭიჭინაძე 1911: ჭიჭინაძე ზ., მრეწველობა, ვაჭრობა-ხელოსნობა საქართველოში. დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი. თბ.: ელექტრო-მბეჭდავი „შრომა“, 1911.

ხახანაშვილი 1906: Хаханов А., Очерки по истории грузинской словесности. Литература XIX века. Вып. 4. Императорское общество истории и древностей российской при Московском университете, М: 1906.

ჯავახიშვილი 1983: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II. თბ.: „მეცნიერება“, 1983.

ჯანაშვილი 1899: ჯანაშვილი მ., საქართველოს დედაქალაქი ტფილისი. ქუთაისი: ლამბაშიძის სტამბა, 1899.

ჯანაშვილი 1900: Джанашвили М., Царица Тамара. Тифлис: Типография М. Шарадзе и К°, 1900.

პანი 1911: Ган К., Из прошлого города Тифлиса, «Тифлисский Листок», № 80, 1911.

პოლდაკი 1976: რუსთველი მსოფლიო ლიტერატურაში. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1976.

ა

აბაშიძე კიტა 53, 54, 86, 87, 96,
98.
აბზიანიძე გიორგი 92
აბრამიშვილი ანდრია 39
აბუ-ბაქრი 156
ადამიანი პეტროს 122
ავალიშვილი ზურაბ 11
აკიმიანი 120
ალექსანდრე პირველი 8
ალიხანოვი (გენერალი) 160,
207, 213.
ანანოვი მ. 28
ანდრონიკაშვილი ნიკო 99,
100, 101.
ანონიშუსი 176, 177.
ასათიანი ლევან 3
აუერბახი 21
ალა-მაჰმად-ხანი 148, 152, 158.
ახვერდიანი გეორგ 118

ბ

ბაირონი ჯორჯ გორდონ 74,
110.
ბარათაშვილი ნიკოლოზ 76
ბარამიძე ალექსანდრე 107
ბარამიძე არ. 105
ბაქრაძე გ. ი. 3, 16, 26.
ბებუთოვი 158
ბეპიევი ნაირა 127
ბერნშტაინი ერის 18, 21.
ბეშკიტაშლიანი 120

ბოდენშტედტი ფრიდრიხ 118,
129, 130, 131, 132.
ბრეგაძე ლევან 4, 5, 16, 26.
ბრეგაძე რუსუდან 140
ბრეგაძე სოლომონ 14
ბრიმ-ტიფლისი 13
ბრიუსოვი ვალერი 111, 116.
ბროკელმანი (Brockelmann) 40
ბროსე მარი ფელისიტე 142
ბურჭულაძე გ. 8, 11.

გ

გაბაშვილი გიგო 35, 219.
გაბუნია-ცაგარელი ნატო 30
გაიბელი ემენუელ 118
გამსახურდია კონსტანტინე
24, 153.
გაჩეჩილაძე გივი 71
განერელია აკაკი 44
გედევანიშვილი მიხეილ 39
გელოვანი აკაკი 132
გიორგი (ლაშა) 156
გიორგი მეთორმეტე 152
გოგოლი ნიკოლოზ 64, 70.
გოეთე იოჰან ვოლფგანგ 12,
20-22, 24, 38, 73, 74, 78, 85, 86,
118, 173-177, 179.
გოზალიშვილი შალვა 24
გოლიცინი 130
გომართელი ივანე 96, 97.
გონჩაროვი ივან 21
გორბუნოვ-პოსადოვი ივან 44

გოტიე 154
გრეზნევი ნაუმ 132
გრიგორიანი კ. 110, 111.
გუგუშვილი პაატა 3, 7, 8, 9, 12,
56.
გურამიშვილი ოლა 43, 44.
გურიელი 213
გუცკოვი 121

დ

დადეშქელიანი თათარყან 156
დადიანი მაჰამატი 140
დავით აღმაშენებელი 142,
150, 151, 154, 155, 157, 158.
დაჩი (მეფე) 146
დეკანოზიშვილი ანდრია 71,
95-105, 191.

დელაპორტი 146, 149.
დიტრიხი ა. (Dittrich A.) 176
დიუმა 121
დოლიძე რ. 3, 187.
დოსტოევსკი ფიოდორ 21

ე

ედოშვილი იროდიონ 41, 42.
ეკატერინე (სარაჯიშვილისა)
35

ეკატერინე მეორე 8
ეკშიანი სტეფან 120
ენდლერი ადოლფ 75, 76.
ერისთავი დავით 74
ერისთავი რაფიელ 44, 45.
ესაძე ბორის 105, 106.
ერეკლე მეორე 152, 157, 158.

ვ

ვაგნერი ადოლფ 34
ვაზეჰი (შაფი მირზა) 129-132.
ვალინგი ალექსის 18
ვალტერი (ფროილიანი) 18
ვაჟა-ფშაველა 26
ვარმბრუნი 18
ვატოვა ა. ბ. 16
ვახტანგ გორგასალი 146
ვახტანგ VI 39, 152, 153.
ვახუშტი ბატონიშვილი 152
ვიზიროვი კ. 96
ვიკარი ბელა 40
ვოლინცევი ვლ. 136
ვორონცოვ-დაშკოვი 41

ზ

ზასი ვალტერ ფონ 25
ზიჩი მიხაი 40
ზურაბიშვილი ივანე 96, 104.
ზუდერმანი 121
ზლულაძე ნ. 95

თ

თამარ მეფე 107, 108, 109, 143,
150-158, 192.

ი

იბსენი ჰენრიკ 19, 121.
იოანისიანი (Joannissiany) აბ-
გარ 119
იოანისიანი იოანეს 111
იუონი გაბრიელ 171
იუონი ედუარდ 6, 160-172,

191, 192, 193, 203.

იუონი კონსტანტინე 171

იუონი სიმონ 170

იუონი თეოდორ (ფიოდორ)

ფრიდრიხ 170

იუქსკიული იხ. უქსკული

კ

კავთიაშვილი ვენერა 4

კაკაბაძე ნოდარ 100

კალანდაძე ალექსანდრე 62

კერესელიძე ივანე 55

კიკნაძე გრიგოლ 56, 60, 61, 62.

კიოლნერი 19

კიორნერი თეოდორ 175

კირსპოფერი 18

კოკიევი 126

კოლცოვი ალექსეი 130

კოხი კარლ 7, 9, 10.

კუბა 75, 76.

კუნდუხოვი მუსა 126

კუჩენბახი კურტ ფონ 16, 17, 18.

ლ

ლაისტი არტურ 3, 4, 6, 13, 14, 16-19, 23-26, 28-31, 33-35, 37-41, 45, 47-59, 61, 63-96, 101-113, 115-132, 157, 159, 180-182, 184, 191, 192, 219.

ლამბერტი არქანჯელო 144

ლენინი ვ. ი. 171, 172.

ლერმონტოვი მიხაილ 21, 78,

130, 135, 155, 156.

ლინნიკი ვიქტორ 171.

მ

მადერი ოტო 18

მაკიაველი ნიკოლო 25

მამსუროვი (მამსურათი)

თემირბოლათ 126, 127.

მანი თომას 99, 101.

მანსვეტაშვილი იაკობ 3, 17, 56.

მანჯგალაძე გურამ 4, 5, 7, 9-11, 18, 159.

მარიამი (მსახიობი) 120

მდივანი 20

მეგრელიძე იოსებ 107

მედულაშვილი ზეზვა 114

მელიქსეთ-ბეგი ლეონ 114, 115, 118, 145.

მეტრეველი როინ 109, 151, 154.

მილერი ვსევოლოდ 126, 127.

მიორიკე ედუარდ 175

მირიანაშვილი პეტრე 38

მიხეილ ნიკოლოზის ძე (დიდი მთავარი) 144

მოვესესიანი (შირვანზადე ალექსანდრე) 121

მოლაყბე 31, 55, 56, 60-62.

მოსლერი ალექსანდერ 17

მურავიოვი ანდრეი 156

მურიე ჟიულ 16, 59.

მხარგრძელები 23

6

ნაკაშიძე ტიფო 168, 211, 215.
ნაპოლეონ ბონაპარტე 7, 175.
ნიკოლაძე ნიკო 31
ნიშნინიძე გიზო 127, 128.
ნიცშე ფრიდრიხ 175
ნობელი 208

ო

ონიკაშვილი 34, 65, 221, 222.
ორბელიანი გრიგოლ 35, 76,
78, 222.
ორლოვსკაია ნატალია 157,
162, 163, 166.

პ

პატკანიანი მ. 121
პატკანიანი რაფაელ 119
პოლონსკაია ელიზავეტა 112
პროშიანი პერჩ (ტერ-არაქე-
ლიანი ოვანეს) 119
პუშკინი ალექსანდრ 21, 130.

ჟ

ჟურბინა ე. ი. 55, 60.
ჟღენტი თენგიზ 168, 211.

რ

რადე გუსტავ 145
რაფი(მელიქ-აკოფიანიაკოფ) 119
რახმანოვი ი. 85
რევიშვილი შოთა 3, 17, 24, 108.
რობაქიძე ს. 166
როტერი (Rotter) 38, 39, 128,
129.

როტერიშვილი (იხ. როტერი) 39
რუსთველი შოთა 40, 107-109,
175.
რუსუდანი (თამარ მეფის ასუ-
ლი) 156
რუქნადინი 156
რუხაძე ვარლამ 26

ს

საიათნოვა 24, 113-118.
სარაჯიშვილი დავით 33-36,
65, 67, 68, 192, 219.
სახოკია თედო 24
სილმანი ტამარა 86
სტალინსკი ევგენი 107, 155.
სტაროსელსკი ვლადიმერ 160,
165, 166, 168, 169, 209, 216.
სტარი ზნაკომი (Старый знако-
мый)
სულხანიშვილი გაბრიელ 55
სუნდუკიანი გაბრიელ 121

ტ

ტაბიძე გალაკტიონ 131
ტაბიძე ნოდარ 4, 16, 58, 59,
190.
ტაბიძე ტიციან 23
ტარკოვსკი არსენი 82, 83.
ტასო ტორკვატო 177, 178.
ტერ-არაქელიანი ოვანეს
(პროშიანი პერჩ) 119
ტერ-გეორგიანი 77, 118, 119.
ტერ-გრიკორიანი (Ter-Griko-
rian) 121
ტერიანი ივან 110

ტიმოფეევი (გენერალ-გუბერ-
ნატორი) 128

ტოლსტოი ლევ 44, 70, 133,
135, 139.

ტოტლებენი (გენერალი) 152

ტურგენევი ივან 21

ტურნეფორი 146

უ

ულანდი ლუდვიგ 118

უორდროპი მარჯორი 39

უქსკული (იუქსკიული) ვოლ-
დემარ ფონ 6, 133-136, 138-140,
191, 193.

ფ

ფანცხავა იაკობ 97

ფენრიხი ჰაინც 181, 182.

ფირალიშვილი თეიმურაზ 24

ფირდოუსი 38

ფრაიტაგი გუსტავ 21

ფრიდრიხ პირველი (ვიურტემ-
ბერგელი) 8

ფრონელი (ყიფშიძე ალექსან-
დრე) 160, 209.

ფუფაევი ალექსანდერ 6, 14,
18, 157, 191.

ქ

ქიქოძე გერონტი 160

ლ

ლლონტი ლუკა 168, 211.

ლოლობერიძე ნიკო 50

ყ

ყავლაშვილი ვლადიმერ 4, 26.

ყიფშიძე ალექსანდრე (ფრო-
ნელი) 160, 209.

ყიფშიძე გრიგოლ 39

ყული ზადე ჯალილ მამედ 127

შ

შავთელი იოანე 108

შამილი 137

შარდენის 146

შაფი მირზა (ვაზეჰი) 129-132.

შაყულაშვილი გ. 130

შაჰ-აბასი 66, 68, 220.

შაჰნაზარი გივი 114-116.

შექსპირი უილიამ 121

შილერი ფრიდრიხ 12, 21, 22,
73, 118, 121, 145, 175, 176.

შირვანზადე ალექსანდრე
(მოვსესიანი) 121

შლენკლინგი გ. 141

შლოინინგი იოანეს 25

შმერლინგი ოსკარ 128

შმიდი რ. 13

შმიდტი პეტრე (ლეიტენანტი)
208

შოშიაშვილი მამუკა 5

შპილჰაგენი ფრიდრიხ 21

შტეგემანი ჰერბერტ 135

შულენბურგი ვერნერ ფონ
დერ 134

შულცი ფრ. 18

ჩ

ჩახრუხაძე 108

ჩხიკვიშვილი ბენიამინ 170

ც

ცაარი კარლ 34, 219.
 ცატურიანი ალექსანდრე 109-
 113, 193.

წ

წერეთელი აკაკი 26, 31, 35,
 42, 44-46, 71, 75, 90-94, 142, 180,
 191, 192, 219.

წმიდა ნინო 147

წმიდა რიფსიმე 147

წონელია ვლადიმერ 95

ჭ

ჭაჭავაძე ილია 34, 39-44, 55,
 56, 59, 71-74, 78, 79, 81, 82, 84-
 86, 88, 175, 191, 192, 219.

ჭილაია ანდრო 57

ჭილაია რამაზ 57

ჭიჭინაძე ზაქარია 45, 36, 39.

ხ

ხახანაშვილი ალექსანდრე 46,
 96.

ხუციშვილი 34, 65, 221

ჯ

ჯავახიშვილი ივანე 150, 151
 ჯანაშვილი მოსე 37, 107, 145,
 146, 153-156, 180.

ჰ

ჰაიზე პაულ 175

ჰაიკუნი არმენაკ 120.

ჰაინე ჰაინრიხ 77, 118, 119.

ჰაუპტმანი გერჰარდ 121

ჰანი კარლ ფონ 6, 107, 108,
 142-156, 158, 159, 175, 184, 191,
 192.

ჰეერდე ჰუგო 18

ჰოლდაკი ფელიქს 108, 109.

ჰრინევსკი ჰენრიკ 39

ჰუპერტი ჰუგო 75

შინაარსი

წინათქმა	3
შესავალი	7
1. „კაუკაზიშე პოსტის“ მიზნები და ამოცანები	16
2. ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე	27
3. არტურ ლაისტის მხატვრული და პუბლიცისტური შემოქმედება	48
4. კავკასიის ხალხთა ლიტერატურა	71
ა) ქართული ლიტერატურა	71
ბ) სომხური ლიტერატურა და თეატრი	109
გ) ოსური ლიტერატურა	123
დ) აზერბაიჯანული ლიტერატურა	127
5. კავკასიის მომღერალი	133
6. საქართველოს ისტორია	141
7. გოეთე „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე	173
8. ქართული სიტყვა „კაუკაზიშე პოსტის“ ფურცლებზე	180
9. იუმორი	188
შეჯამება	191
Zusammenfassung	194
Peziome	197
Summary	200
დაწართი	203
ედუარდ იუონი. ერთი წელი ამბოხებულ გურიაში	203
არტურ ლაისტი. იშვიათი ნაღიმი	219
გოლოვინის პროსპექტი	223
დამოწმებანი	227
პირთა ანგაწური საძიებელი	235

Lewan Bregadse

Reise auf den Seiten der „Kaukasischen Post“

საგამომცემლო ჯგუფი

ეთერ ბაიდოშვილი
ლაშა გადელია
ზვიად კვარაცხელია
ვლადიმერ პერანიძე
ალექსანდრე ჯიქურიძე

ბარეკანის დიზაინი
ილია ხელაიასი

გარეკანის პირველ გვერდზე – არტურ ლაისტი

გამომცემლობა არტანუჯი

თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №171. 25-05-22, 91-22-83, 8(93) 25-05-22.
artanuji@artanuji.ge www.artanuji.ge